

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR

İffet

YAYIN YÖNETMENİ

EMİNE GÜRSOY NASKALİ

HAZIRLAYAN

GÖKÇE BULUT

Türk Dil Kurumu Yayınları

Hüseyin Rahmi GÜRPINAR

İFFET

Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1864-1944)

İffet / Hüseyin Rahmi Gürpınar; hazırlayan: Gökçe Bulut; yayın yönetmeni: Emine Gürsoy Naskali.--Ankara: Türk Dil Kurumu, 2021.

223 s.; 21 cm.— (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1386)

ISBN 978-975-17-4805-8

1. Türk Romanı 2. Türk Edebiyatı--Roman I. Bulut, Gökçe (haz.) II. Naskali, Emine Gürsoy (yayın yönetmeni) III. e.a

813.317

Türk Dil Kurumu Yayınları

Hüseyin Rahmi GÜRPINAR

İFFET

Yayın yönetmeni
Emine Gürsoy NASKALI

Hazırlayan
Gökçe BULUT

Ankara, 2021

Atatürk Kùltür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 1386

İFFET

Hüseyin Rahmi GÜRPINAR

*

Yayın Yönetmeni:

Prof. Dr. Emine Gürsoy NASKALİ

*

Hazırlayan:

Gökçe BULUT

*

Metin Denetimi:

TDK - Sevede GÜREL

*

Sayfa ve Kapak Tasarımı:

TDK - Mehmet GÜVEN

*

Birinci baskı: Ankara, Mart 2021

ISBN: 978-975-17-4805-8

*

Dağıtım:

Türk Dil Kurumu

Atatürk Bulvarı No.: 217

06680 Kavaklıdere/ANKARA

Telefon: +90 (312) 457 52 00

Belgegeçer: +90 (312) 468 07 83

Genel ağ: <http://tdk.gov.tr>

*

©5846 sayılı Yasa'ya göre
eserin bütün yayın, çeviri ve alıntı hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

İçindekiler

Sunuş • 7

Giriş • 31

Mukaddime • 33

İffet • 35

Hatime • 221

Sunuş

Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864-1944)

Yaşamı

Hüseyin Rahmi, 1864'te İstanbul'da Ayazpaşa'da doğdu.¹ Hünkâr yaveri Mehmet Sait Paşa'nın oğludur. Okur yazar bir kadın olan annesi 22 yaşında veremden vefat ettiğinde Hüseyin Rahmi üç yaşındaydı. Annesinin ölümü üzerine Girit'te görevde bulunan babasının yanına gönderildi ancak babasının yeniden evlenmesiyle altı yaşındayken anneannesinin yanına İstanbul'a geldi.

Yakubağa Mektebi, Beyazıt'taki Mahmudiye Rüştîyesi ve idadide okuyan Hüseyin Rahmi, tarihçi Abdurrahman Şeref Bey'in himayesiyle Mekteb-i Mülkiyeye girdi (1878). Okulun ikinci sınıfında iken ağzından kan gelince yani verem belirtisi üzerine Hüseyin Rahmi öğrenimini yarıda bıraktı (1880). Kısa bir süre Adliye Nezaretî Ceza Kaleminde memur, Ticaret Mahkemesinde aza mülazımı olarak çalıştı. Hayatını kalemîyle kazanmaya karar verince 1887'de *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yazmaya başladı. Sonra, *İkdam* ve *Sabah* gazetelerinde çevirmen ve yazar olarak çalıştı. II. Meşrutîyet Dönemi'nde 37 sayı süren *Boşboğaz ile Güllabi* adlı bir gazete çıkardı. İbrahim Hilmi Bey ile birlikte çıkardığı *Millet* gazetesi de uzun ömürlü olmadı. Bundan sonra çalışmalarını *İkdam*, *Söz*, *Za-*

¹ Hüseyin Rahmi'nin hayatını anlatan en doyurucu kaynak: Abdullah Harman-cı: *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Öyküleri ve Öykücülüğü*: Konya 2010, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi.

man, Vakit, Son Posta, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde neşretti. Türkiye Büyük Millet Meclisine 5. ve 6. dönem Kütahya milletvekili olarak katıldı (1936-1943). Ömrünün son yıllarını, 1924'te Heybeliada'da yaptırdığı evde geçirdi. 1944'te yaşama veda etti. Heybeliada'daki Abbas Paşa Mezarlığı'na defnedildi.

Hüseyin Rahmi'nin Heybeliada'daki evi müze olarak düzenlenmiştir.

Yazarlığı

Hüseyin Rahmi Gürpınar; Tanzimat, Servet-i Fünun, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde eser vermiş bir yazarımızdır.

Yazarlığa 1884'te *Ceride-i Havadis*'te yayımlanan “Bir Genç Kızın Âvâze-i Şikâyeti” ve hemen ardından “İstanbul'da Bir Frenk” hikâyesiyle adım atar. İlk romanı *Şık*'ı (*Ayna*) 1887'de tamamlar ve Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı *Tercüman-ı Hakikat*'e gönderir. Ertesi gün romanın gazetede tefrika edileceği ve Ahmet Mithat'ın kendisini matbaaya çağırdığı haberi gelir. Hüseyin Rahmi, Ahmet Mithat ile karşılaşmasını şöyle anlatır: “Hazretin huzuruna büyük bir helecanla çıktım. Gür kaşlı, kara sakallı, iri yarı, heybetli bir zat... Beni görünce ilk sorusu şu oldu:

— Kimsin sen çocuğum?

— *Şık* yazarı Hüseyin Rahmi.

Korktuğuma uğradım. Efendi'nin yüzünde derhâl bir güvensizlik gülümsemesi belirdi. [...] Bana pek alaycı gelen bir sesle:

— Oğlum, senin ağzın daha süt kokuyor. Bu roman usta işi. Senin ne kalemin ne yazı gücün ne deneyimin ne de görgün henüz bunu yazmaya yeterli değil. Bu gerçek görünüyor. Sen böyle bir şey tasvirine özenabilirsin ama tek başına başaramazsın. Sana bir yardım eden var. Baban mıdır, ağabeyin midir, arkadaşın mıdır, o kimdir? Söyle...

[...] Koca Ahmet Mithat Efendi'nin bu suçlaması karşısında küçüldüm, büzüldüm, hiçbir söz bulamadım. Sonunda gözlerimden dökülen iki damla, hüznü bir yanıt yerine geçti. Bu saf, masumca ağlayışım Efendi'ye dokundu, hemen:

— Ağlama... Ağlama, inandım... dedi."²

Böylece Hüseyin Rahmi, edebiyat dünyasına Ahmet Mithat Efendi'nin desteğiyle girmiş olur. Ahmet Mithat, Hüseyin Rahmi'yi kızıyla evlendirmeyi düşünecek kadar beğenmekte ve sevmektedir. Hüseyin Rahmi bu evlenme teklifini nazıkçe reddeder ve ömrü boyunca hiç evlenmez.

İlk romanın bu kadar büyük bir ün kazanmasına Hüseyin Rahmi de hayret eder. Ahmet Mithat bu ünün sebebini şöyle açıklar: "Oğlum, senin kafandan daha çok şeyler doğacak gibi görünüyor. Eserinin en büyük erdemi, okuyanları kahkahalarla güldürmesidir."³

Romanlarındaki karakterler ve konular

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarındaki karakterler toplumun her kesiminden, her yaş grubundan seçilmiştir: İstanbul hanımefendileri, İstanbul beyefendileri, evlatlıklar, öksüz ve yetimler, yoksullar, dadılar, kalfalar, kâhyalar, bürokratlar, küçük memurlar, polisler, yazarlar, Mülkiyeliler, hukukçular, askerler, doktorlar, eczacılar, tüccarlar, öğretmenler, din adamları, politikacılar, şairler, müzikseverler, ressamalar, tiyatrocular, sporcular, harp zenginleri, vurguncular, mirasyediler, iç güveyiler, dullar, gayrimeşru çocuklar, dolandırıcılar, dilenciler, eşkıyalar, fahişeler, metresler, muhabbet tellalları, hovardalar, şıpsevdiler, fedakârlar, iffetsizler, namussuzlar, alafanga tipler, dejenere tipler, züppe tipler, dedikoducular, fettanlar, Fransızlar, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Ruslar, vb.

² Şık romanının ikinci baskısının (1920) girişinden alıntıdır. [Kemal Bek'in *Billur Kalp*'e yazdığı ön sözden aktarılmıştır (Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Billur Kalp*, Özgür Yayınları, 2005).]

³ Kemal Bek'in *Billur Kalp*'e yazdığı ön sözden aktarılmıştır.

Romanlarda bu karakterler gerçek hayattaki gibi konuşturulurlar. Eğitimlerine uygun söz dağarcıkları, ağız özellikleri, şiveleri, ifade biçimleri, kullandıkları argo sözler yazıya geçirilmiştir.

Romanlarının konuları şöyle sınıflandırılabilir:⁴

1. Türk toplumunun geleneklerine tezat teşkil ettiği için gülünç durumlara düşen, alafranga, züppe ve dejenere tiplere yer veren eserler: *Şık, Mürebbiye, Metres, Şıpsavdi, Tutuşmuş Gönüller, Gönül Bir Değirmendir Sevda Öğütür, Dirilen İskelet, Kaderin Cilvesi, Can Pazarı*.

2. Himayeden mahrum, zavallı, âciz kimseleri, sorunlarını ve düştükleri kötü durumları ele alan eserler: *İffet, Nimetşinas, Hakka Sığındık, Billur Kalp*.

3. Batıl şeylere inanan ve birtakım fantastik unsurların etkisinde kalan tipleri konu edinen eserler: *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç, Gulyabani, Cadı, Efsuncu Baba, Muhabbet Tılsımı, Mezarından Kalkan Şehit, Şeytan İşi*.

4. Karı koca geçimsizliklerini ve bunların zeminini hazırlayan çeşitli faktörleri işleyen eserler: *Mutallaka, Tebessüm-i Elem*.

5. Kadının veya erkeğin isteğine aykırı olarak yapılan evlilikleri ve bunların olumsuz neticelerini konu alan eserler: *Muadele-i Sevda, Tesadüf, Sevda Peşinde, Son Arzu*.

6. Yaşlı erkeklerle evlendirilen genç kızların fizyolojik ve ruhsal çırpınmalarını, ev içindeki veya dışındaki kendi yaşıtları delikanlılarla gayrimeşru münasebetlerini, türlü maceralarını ve neticede tam anlamıyla ahlaki düşüşlerini sergileyen eserler: *Toraman, Cehennemlik, Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı?, Namuslu Kokotlar*.

7. Toplumu temelinden sarsan sosyal meselelerin en mühimlerinden birini teşkil eden fuhşu, realist ölçüler içerisinde gözler önüne seren eserler: *Hayattan Sayfalar, Kokotlar Mektebi*.

⁴ bk. Önder Göçgün: *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu*: Ankara 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları no.: 722, Kültür Eserleri Dizisi no.: 63.

8. Felsefeyi hareket noktası kabul ederek dünya ve ahiretle ilgili çeşitli hadiselerle uğraşan filozof tavrırlı kimseleri, onların fikir ve ruh yapılarını, anlayışlarını, davranış özelliklerini, eğilimlerini ve ideallerini ele alan eserler: *Deli Filozof, İnsanlar Önce Maymun muydu?*

9. Ruhsal bakımdan hasta tipleri ve onların toplum içerisindeki son derece olumsuz, zararlı hareketlerini, bir psikolog titizliğiyle tahlil ve tenkit eden eserler: *Ben Deli miyim?, Utanmaz Adam.*

10. İlerlemiş yaşlarına rağmen, hâlâ olgunlaşmamış ve kendilerini sadece cinsel içgüdülerine teslim etmiş tipleri, yer yer hicvederek ele alan eserler: *Evlere Şenlik, Kaynanam Nasıl Kudurdu?*

11. Tehditle para sızdırmak amacıyla kaçırılan insanları ve onlara türlü eziyetler çektiren eşkıyayı konu alan eserler: *Eşkıya İnde.*

12. Baştan sona polisiye bir nitelik taşıyan, gerilimi yüksek eserler: *Kesik Baş.*

13. Ruhçuluk ve bu nedenle ruhçuluğa inanan kimselerin geçirdikleri sarsıntıları konu alan eserler: *Ölümler Yaşıyor mu?*

14. Çeşitli psikolojik zikzaklar çizerek çareyi canlarına kıymakta bulan ve neticede intihar manyasına tutulan zavallıları ve onların bu hâllerini tasvire yönelik eserler: *Ölüm Bir Kurtuluş mudur?*

Hüseyin Rahmi'nin romanları sürükleyicidir, okuyucuyu son noktaya kadar merak içinde tutar. Romanları ve hikâyeleri önce gazete tefrikası olarak yayımlanmış, sonradan kitap olarak basılmıştır. Eserlerinin kitap olarak basım tarihi, bazen kaleme alınış tarihinden epey sonradır hatta bazı yazıları, ölümünden sonra kitap olarak basılmıştır. 1960 sonrasında roman ve hikâyelerinin sadeleştirilmiş baskıları yapılmıştır. Hüseyin Rahmi; seçtiği konular, akıcı üslubu, kıvrak Türkçesi, mizahi yaklaşımı, gerçekçiliği dolayısıyla ilgiyle takip edilen, çok okunan ve sevilen bir yazar olmuş ve pek çok eser vermiştir.

Eserleri

Romanlar: *Ben Deli miyim?*; *Billur Kalp*; *Bir Muadele-i Sevda*; *Cadı*; *Can Pazarı*; *Cehennemlik*; *Deli Filozof*; *Dirilen İskelet*; *Dünyanın Mihveri Para mı Kadın mı?*; *Efsuncu Baba*; *Eşkîya İninde*; *Evlere Şenlik*, *Kaynanam Nasıl Kudurdu?*; *Gönül Bir Yeldeğirmenidir Sevda Öğütür*; *Gulyabani*; *Hakka Sığındık*; *Hayattan Sayfalar*; *İffet*; *İnsanlar Maymun muydu?*; *Kaderin Cilvesi*; *Kesik Baş*; *Kokotlar Mektebi*; *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç*; *Metres*; *Tesadüf*; *Mezarından Kalkan Şehit*; *Muhabbet Tılsımı*; *Mürebbiye*; *Namuslu Kokotlar*; *Nimetsinas*; *Ölümler Yaşıyor mu?*; *Ölüm Bir Kurtuluş mudur?*; *Sevda Peşinde*; *Şeytan İşi*; *Şık*; *Şipsevdi*; *Son Arzu*; *Tebessüm-i Elem*; *Toraman*; *Tutuşmuş Gönüller*; *Utanmaz Adam*.

Hikâyeler: *Açlıktan Ölmemenin Çaresi*; *Ada Vapurunda*; *Aferin Hayrullah* (=Bravo Hayrullah); *Ahlak Humması*; *Allah Gönülüne Göre Versin*; *Annemin Ölümü*; *Asansör*; *Balta ile Doğuran Böyle Doğurur*; *Benim Babam Kimdir?*; *Bir Açın Ruznamesinden Birkaç Yaprak* (=Bir Açın Günlüğünden Birkaç Yaprak); *Bir Genç Kızın Âvâze-i Şikâyeti*; *Bir Hafîyenin İtirafatı*; *Bir Muamma*; *Bir Oburun Mücadele-i Nefsiyesi*; *Bir Seyahat-ı Acibe* (=İki Hödüğün Seyahati); *Bugün Ne Yiyeceğiz?*; *Büyük Ana*; *Büyük Bir İbret Dersi*; *Büyük Bir Nedamet* (=Büyük Bir Pişmanlık); *Büyük Günah*; *Çocuğumun Babası*; *Çocuklara Yasak*; *Ecir ve Sabır*; *Er Kişi Niyetine*; *Erkeğe Galebe Reçetesi*; *Eşeklerin Dilinden Anlayan Bir Mütahas-sıs* (=Eşeklerin Dilinden Anlayan Bir Uzman); *Eşkîya Oyunu*; *Eti Senin Kemiği Benim*; *Falaka*; *Fırkacı* (=Partici); *Galip ve Mağlup Vaziyeti* (=Yenme ve Yenilme Durumu); *Garip Kaldığımız Günlerde*; *Gönül Ticareti*; *Gugular*; *Hangisi Daha Zevkli?*; *Hattı İstiva* (=Kadayıfçı Yusuf); *Hayvanat Mitingi*; *Heybeliada Merkeplerinin Grevi*; *Horoza Ses Talimi* (=Horoza Ses Eğitimi); *İhtiyar Muharrir* (=Yaşlı Yazar); *İki Külhani Arasında*; *İki Loğusa*; *İmrenilecek Bir İntihar* (=İmrenilecek Bir Ölüm); *İstanbul'da Bir Frenk*; *İstanbul'un Esareti Günlerinden Bir Hatıra* (=İstanbul'un Esirliği Günlerinden Bir Anı); *Kadını Müdafaaanın Cezası* (=Kadını Savunmanın Cezası); *Kadının Erkeğe Galabesi*; *Kadınlar Mebusu*; *Kadınlar Vaizi*; *Kanlı*

Eldiven; Katil Puse (=Öldüren Öpücük); Kayınpeder Kayınvalide Kendi Odalarında, Mahdum Bey Zevcesiyle Odasında (Kayınpeder-Kayınvalide; Kaynata-Kaynana); Kedi Yüzünden; Kedim Nasıl Öldü?; Kılıbık; Kıpti Düğünü; Kırço; Kiralık Vücut; Kocasını İçin Deli Divane; Kocasını Boşayan Hürmüz Hanım; Kumru ile Büyükhanımın Mükamelesi; Lakırdı Beynimizde (=Söz Aramızda); Lekeleli Humma Şüphesi (=Lekeli Humma Kuşkusu); Melek Sanmıştım Şeytanı; Menekşe Kalfa'nın Müdafaaanamesi; Meyhanede Hanımlar (Meyhanede Kadınlar); Mınav... Mınav; Misafir; Mutallaka (Boşanmış Kadın); Mübareğin Kuyruğu; Müslüman Mahallesinde Bu İş Olur mu?; Namusla Açlık Meselesi; Nasıl Dolandırıcı Oldum?; Nasıl Öldürdüler?; Nergis Hanım'la Fehmi Bey; Nurker Hanım'dan Mektup; Ölü Diri Getirir; Refia Hanım'ın Köftesi; Sahte Doktor; Samatya Tramvayında Topa Yirmi Kala; Sigarayı Nasıl Terk Ettim? (=Sigarayı Nasıl Bıraktım?); Sirkeci Lokantalarında İftar; Sokakta; Sonbahar Göçleri; Şıllıkla Züppe; Şehirde Bir Şekavet; Tehlike Karşısında Keçi Fil Oluyor; Tensikat-ı Beytiye (=Evde Tensikat, Ev Masraflarını Kısıtlama); Ters Konuşma; Tımarhane Şairlerin, Filozofların Mabedidir; Tosun; Tövbeler Tövbesi; Tünelde İlk Çıkış; Türkân Hanım'dan Mektup; Uçurumun Kenarında; Üç Misal; Varda İspanyol Geliyor!; Yanık Dolma; Yankesiciler (=El Elden Üstündür); Yankesiciler Kulübü; Yeni Diyojen; Zarafet ile Tekir; Zavallı Halime; Zavallı Katil; Zavallı Şair.

Kısa yazıları: *Arzın Yuvarlaklığına İnanmıyor; Bakkal Bodasakı'den Hüseyin Rahmi Bey'e Mektup; Balık Pazarı; Bir Maymunun İntiharı; Boykotajın Telakki-i Değeri; Dağların Şenliği; Döşekten Bir Sada (=Döşekten Bir Sesleniş); Gökten Köpek mi Yağıyor?; Halkın Saflığı; Hanımların Ökçesi - Beylerin Öfkesi; Hayat ve Ölüm; Heybeli Yangını; Horoz Ailesi Sinirli Hanımın Mektubu; İğneli Fıçı; İlk Orucum; İnsan Çekiştiren Eski Vaizler; Kanatsız Uçak Yelkensisiz Gemi; Kanımızı Emenler; Karıncalarla Savaştayım; Pis Bir Vak'a; Taharet Meraklısı (=Temizlik Meraklısı); Üfürükçülüğüm; Yazarlar Nasıl Ölüyor?; Yeni Bir Gazetenin Çukur Düşünceleri.*

Hüseyin Rahmi'nin hikâye antolojileri: *Kadınlar Vaizi* (1920); *Meyhanede Hanımlar* (1924); *Namusla Açlık Meselesi* (1933); *Ka-*

til Buse (1933); *İki Hödüğün Seyahati* (1933); *Tünelden İlk Çıkış* (1934); *Gönül Ticareti* (1939); *Melek Sanmıştım Şeytanı* (1943); *Eti Senin Kemiği Benim* (1963).

Oyunlar: *Gülbahar Hanım* (kayıp); *Hazan Bülbülü*; *Kadın Erkekleşince*; *Tokuşan Kafalar*; *İki Damla Yaş*.

Sanat ve edebiyat konulu yazıları: *Cadı Çarpıyor*; *Şekavet-i Edebiyat*.

Derlemeler: *Müntahabat-ı Hüseyin Rahmi*, 3 cilt (1899), *Sanat ve Edebiyat* (1972), *Mektupları ve Tiyatro Eleştirileri* (1998), *Gazetecilikte İlk Yazıları* (1999), *Gazetecilikte Son Yazıları* 1 (2001), *Gazetecilikte Son Yazıları* 2 (2002), *Gazetecilikte Son Yazıları* 3 (2004), *Gazetecilikte Son Yazıları* 4 (2006).

Çeviri romanlar: Emile Gaboriau'dan *113 Numaralı Cüzdan* (1889), *Bir Kadının İntikamı* (1891), *Batinyollu İhtiyar* (1891), Jules Arsène Arnaud Claretie'den *Paris'te Bir Teehhül* (1892), Alfred de Musset'den *Frederick ile Bernerette* (1896), Paul de Kock'tan *Biçare Bakkal* (1903).

Çeviri hikâyeler: *Arsızlık Eden Cezasını Bulur*; *Baba Kornil'in Mühim Bir Sırrı*; *Bir Sehv-i Rü'yet*; *Bir Zeki Rehnüma*; *Garip Bir Mektup*; *Hâli Zamanı Olmayan Adam*; *Hasta Çocuk*; *İki Öksüz*; *Kedilenmek İlleti*; *Kim İki Bin Dolar Kazanmak İster?*; *Münzevi Rahip* (=Köşeye Çekilmiş Rahip); *Ne Boş Hayal İmiş*; *Rahibin Merkebi* (=Papazın Eşeği); *Sadakat*; *Şeytanın Karısı*; *Zavallı Cambaz*.

Kaynaklar

- ADIVAR, Halide Edib: “Hüseyin Rahmi’nin Eserleri Arasında I”, *Akşam*: 1944, no.: 9151, 11 Nisan 1944.
- ADIVAR, Halide Edib: “Hüseyin Rahmi’nin Eserleri Arasında II”, *Akşam*: 1944, no.: 9152, 12 Nisan 1944.
- ADIVAR, Halide Edib: “Hüseyin Rahmi’nin Eserleri Arasında III”, *Akşam*: 1944, no.: 9153, 13 Nisan 1944.
- ADIVAR, Halide Edib: “Hüseyin Rahmi’nin Eserleri Karşısında”, *Yeditepe*: 1964, S 8, s. 6-7.
- ADIVAR, Halide Edib: “Hüseyin Rahmi’nin Eserleri Karşısında”, *Yeditepe*: 1964, S 9, s. 10-11.
- ÂDİL, Fikret: “Hüseyin Rahmi”, *Yeni İstanbul*: 7 Mart 1961.
- ÂDİL, Fikret: “Türk Edebiyatının Büyük Kaybı”, *Tanin*: 11 Mart 1944.
- AHMED MİDHAT: “Muhâbere-i Aleniyye”, *Tercüman-ı Hakikat*: 1888, no.: 2858, 2 Rebiü’l-âhir 1304/1888.
- AKAGÜN, Oya: *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Dört Romanında Dejenere Tipler*: Erzurum 1966, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı lisans tezi.
- AKBAL, Oktay: “Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Yeditepe*: Ağustos 1964, no.: 100.
- AKBAL, Oktay: *Konumuz Edebiyat*: İstanbul 1974, Varlık Yayınevi, S 1817, s. 9-16.
- AKGÜN, Adnan: “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Edebiyatçılarımızın Resmî Hâl Tercümeleleri VII: Hüseyin Rahmi Bey”, *Yedi İklim*: Şubat 1993, S 35, s. 45.
- AKTAŞ, Şerif: “Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Büyük Türk Klâsikleri*: 1990, Ötüken Neşriyat, C 10, s. 237-243.
- AKYÜZ, Kenan: *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*: İstanbul 1995, İnkılâp Kitabevi.

- ALANGU, Tahir: “Hüseyin Rahmi’nin Romancılığı”, *Değirmen*: Nisan 1944, Y 2, S 12.
- ALANGU, Tahir: “Hüseyin Rahmi”, *Ataç*: Ekim 1964, C 3, S 29-30, s. 3-7.
- ALANGU, Tahir: “W. Shakespeare ile Hüseyin Rahmi”, *Cumhuriyet*: 11 Haziran 1964.
- ALANGU, Tahir: *100 Ünlü Türk Eseri*: Milliyet Yayınları, C 2, s. 823-847.
- ALÇİÇEK, Esin: *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Hikâyeciliği*: İzmir 2010, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tezi.
- ALİ RAUF: “Hüseyin Rahmi Ne Bıraktı?”, *Tanin*: 18 Mart 1944.
- ALPASLAN, Gonca Gökalp: *XIX. Yüzyıl Yazılı Anlatılarında Sözlü Kültür Etkileri*: Ankara 2002, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ALPTEKİN, Turan: “Ölümünün 60. Yılında Hüseyin Rahmi Gürpınar’dan Bugüne Yansıyanlar”, *Hürriyet Gösteri*: Mart 2004, S 237, s. 26-29.
- ALVER, Köksal: “Züppeliğin Sosyolojisi: Türk Romanında Züppe Tipler Örneği”, *Hece*: Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, S 65-66-67, s. 252-266.
- ARPAD, Burhan: “Hüseyin Rahmi’nin Romanları”, *Türk Dili*: 1966, C 20, S 213, s. 197-199.
- ATAY, Falih Rıfkı: “Hüseyin Rahmi’nin Ölümü”, *Ulus*: 12 Mart 1944.
- ATEŞ, Ömer; Yusuf ÇOTUKSÖKEN, “Popüler Edebiyat ve Hüseyin Rahmi”, *Tema Larousse Tematik Ansiklopedi*: İstanbul 1993-1994, Milliyet Yayınları, s. 86-87.
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı: “Hüseyin Rahmi ve İnsanoğlu”, *Yeni Adam*: 2 Ağustos 1945, no.: 553.
- BANARLI, Nihat Sami: *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*: İstanbul 1948, C II, Millî Eğitim Basımevi, s. 1059-1062.
- BAŞGÖZ, İlhan: “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Hayatı”, *Ülkü*: 16 Mart 1944, Yeni Seri 60.
- BAYBARS, Sudi: *Hüseyin Rahmi’nin Yarattığı Tipler*: İstanbul 1948, Türkiye Enstitüsü Kitaplığı, no.: 320.

- BEK, Kemal: “Hüseyin Rahmi ve Boş İnançlar”, *Hürriyet Gösteri*: Şubat 1997, S 195, s. 77-79.
- BEKİ, Akif: “‘Utanmaz Adam’ Nasıl Unutulur Arkadaş?”, *Hürriyet*: 24 Haziran 2017.
- BERKES, Mediha: “Hüseyin Rahmi Romanlarında Kadın Tipleri”, *AÜDTCF Dergisi*: Ankara 1945, C 3, S 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 539-552.
- BERKES, Mediha: “Hüseyin Rahmi’nin Romanlarında Aile ve Kadın”, *AÜDTCF Dergisi*: Ankara 1945, C 3, S 3, s. 19-32.
- BERKES, Niyazi: “Hüseyin Rahmi’nin Sosyal Görüşleri”, *AÜDTCF Dergisi*: Ankara 1945, C 1, S 3 (Mart-Nisan), s. 3-17.
- BORATAV, Pertev Naili: “Hüseyin Rahmi’nin Romancılığı”, *AÜDTCF Dergisi*: Ankara 1945, C 3, S 2, s. 205-212.
- BOZOK, Hüsamettin: “Hüseyin Rahmi”, *Yeni Adam*: 13 Mart 1941, no.: 324-325.
- BOZOK, Hüsamettin: “Gerçekler Uğruna Savaşan Bir Er”, *Yeditepe*: 16-31 Mart 1961, no.: 39.
- BOZOK, Hüsamettin: “Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Yeditepe*: 15 Mart 1951.
- BOZOK, Hüsamettin: “Hüseyin Rahmi’nin Romanlarında Köy ve Köylü”, *Yeditepe*: Ağustos 1964, S 100, s. 4-9.
- COŞKUN, Nusret Safâ: “Hüseyin Rahmi’nin Ölümü”, *Son Posta*: 10 Mart 1944.
- ÇAMLİBEL, Faruk Nafiz: “Hüseyin Rahmi’yi Kaybettik”, *Yedigün*: 20 Mart 1944, no.: 576.
- ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman: “Büyük Romancı Hüseyin Rahmi”, *Haber (Akşam Postası)*: 22 Mart 1944.
- ÇEVİK, Dilek: *Mürebbiyelik ve Türk Romanında Mürebbiye Tipleri*: Konya 1999, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tezi.
- DİMDİK, Pelin: *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Kadın-Erkek İlişkisi*: İstanbul 2014, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı doktora tezi.

- DÖLEK, Sulhi: “Hüseyin Rahmi’de Mizah ve Toplumsal Eleştiri”, *Güldiken*: Güz 2000, S 22.
- DUMANOĞLU, Halil: “Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Kovan*: Mayıs 1944, S 10.
- DURAN, Elif: *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Kadın*: İstanbul 2009, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı yüksek lisans tezi.
- EMEKSİZ, Pelin Dimdik: “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Kahramanlarının ve Anlatıcı Olarak Yazarın Evlilik Hakkındaki Görüşlerinden Hareketle Türk-Osmanlı Toplumunda Evlilik Anlayışı”, *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*: 2017, s. 22-47.
- EMEKSİZ, Pelin Dimdik: “Kadınlar Dünyası Ekseninde Türk-Osmanlı Toplumunda Kadının Konumu”, *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*: 2016, s. 24-39.
- ENGİNÜN, İnci: “Hüseyin Rahmi ve Özel Eğitim”, *Araştırmalar ve Belgeler*: İstanbul 2000, Dergâh Yayınları.
- EREN, Abdurrahman Âdil, “Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Tan*: 22 Kasım 1936.
- ERİŞENLER, Satı: “Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Halk”, *Türk Dili*: 1966, Y 15, S 177, s. 586-591.
- ERİŞENLER, Satı: “Hüseyin Rahmi’yi Okurken”, *Dost*: Ocak 1965, Yeni Dizi, C 15, S 15.
- ERİŞENLER, Satı: “Mürebbiye”, *Türk Dili*: Ekim 1966, C XVI, S 181.
- ERİŞENLER, Satı: “Nimetşinas”, *Türk Dili*: Temmuz 1965, C XV, S 166.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet: *Türk Edebiyatı Tarihi*: Bakû 1925-1926, C I, 2. hisse, Azer Neşriyat.
- ERTEM, Sadri: “Halkın San’atkârı Hüseyin Rahmi”, *Kurun*: 19 Mayıs 1937.
- ES, Hikmet Feridun: “Bizdeki Roman Kahramanları”, *Akşam*: 15 Eylül 1936.
- ES, Hikmet Feridun: “Tanımadığımız Meşhurlar: Bilmediğimiz Hüseyin Rahmi”, *Akşam*: 12, 13, 14, 16, 17 Aralık 1944.

- ESATOĞLU, Hakkı Selâhaddin: “Hüseyin Rahmi ve Gerçekçi Edebiyat”, *Edebiyat Postası*: 15 Haziran 1950, Y 1.
- ESEN, Nüket: “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın İki Romanında Anlatım Teknikleri”, *Kuram Kitap*: 11 Mayıs 1996, s. 51-62.
- ESEN, Nüket: *Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970)*: İstanbul 1990, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.
- FAHRİ, B., “Edebiyat Bahisleri: Hüseyin Rahmi”, *Milliyet*: 21 Haziran 1932.
- FELEK, Burhan: “Kalem Âleminin Kaybettiği Büyük Kıymet: Üstat Hüseyin Rahmi”, *Cumhuriyet*: 10 Mart 1944.
- FETHİ NACİ: *40 Yılda 40 Roman*: 1994, Oğlak Yayınları, s. 14-20.
- FIRÇA: “Üstad Hüseyin Rahmi”, *Karikatür*: 29 Şubat 1936.
- GARİPER, Cafer: “Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri”, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*: Ankara 2005, ed.: Ramazan KORKMAZ, Grafiker Yayıncılık, s. 41-79.
- GERÇEK, Selim Nüzhet: “Hüseyin Rahmi ve Eserleri”, *İstanbul*: 1 Nisan 1944, S 9.
- GEZGİN, Hakkı Süha: “Edebi Portreler - Hüseyin Rahmi”, *Yeni Mecmua*: 7 Temmuz 1939, S 10, , s. 5.
- GEZGİN, Hakkı Süha: “Hüseyin Rahmi de Gitti”, *Vakit*: 10 Mart 1944.
- GÖÇGÜN, Önder: “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Çocuklar”, *Türk Dili*: 1985, S 400, s. 228-235.
- GÖÇGÜN, Önder: “Ölümünün Otuzuncu Yıldönümünde Hüseyin Rahmi”, *Hisar*: Mart 1974, C 14, S 123, s. 6-7.
- GÖÇGÜN, Önder: *Hüseyin Rahmi Gürpınar: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri, Eserlerinden Seçmeler, Hikâyeleri, Tiyatroları, Tenkidleri, Mektupları, Makaleleri, Röportajları, Hakkında Yazılanlar, Bibliyografya*: Ankara 1990, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÖÇGÜN, Önder: *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu*: Ankara 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- GÖÇGÜN, Önder: *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu*: Ankara 1993, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÖKMAN, Muzaffer: *Hüseyin Rahmi Gürpınar - Açıklamalı Bibliyografya*: İstanbul 1966, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- GÖVSA, İbrahim Alâaddin: "Hüseyin Rahmi", *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*: 1943, s. 753-754.
- GÜLER, Cemal Nâdir: "Türk Mizah San'atı Bir Ustasını Kaybetti", *Amcabey*: 18 Mart 1944, C 3, S 68.
- GÜNGÖR, Selâhaddin: "Hüseyin Rahmi'nin Yarım Asırlık Dostu Kitabçı Hilmi Anlatıyor", *Son Telgraf*: 11 Mart 1944.
- GÜNYOL, Vedat: "Hüseyin Rahmi Gürpınar'a Göre Hayat", *Yücel*: Temmuz 1944, C XVII, Y 10, S 99.
- GÜNYOL, Vedat: "Hüseyin Rahmi Gürpınar'a Göre San'atkarın Cemiyet İçindeki Yeri ve Rolü", *Yücel*: Şubat 1941, C 12, S 72.
- GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi: *Gazetecilikte Son Yazılarım 2*: İstanbul 2002, Özgür Yayınları.
- GÜVEMLİ, Zâhir: "Hüseyin Rahmi Gürpınar", *Vakit*: 12 Mart 1944.
- GÜZELCE, İlga: *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Kadın Tipleri ve Kadın Eğitimi Unsuru*: İzmir 2006, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tezi.
- HARMANCI, Abdullah: *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Öyküleri ve Öykücülüğü*: Konya 2010, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi.
- HAYRİ, Alp: "Üstadın Ölümünden Evvelki Günlere ve Ölümü Gününe Ait Hâtıralar", *Cumhuriyet*: 10 Mart 1944.
- HIZARCI, Suat: *Hüseyin Rahmi Gürpınar, Hayatı, Sanatı, Eserleri*: İstanbul 1964, Varlık Yayınları.
- HIZARCI, Suat: "Hüseyin Rahmi Bey", *Kim*: 20 Ağustos 1964, no.: 318.
- HIZARCI, Suat: "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Eserlerini Oyunlaştırma Yarışması", *Dost*: Mayıs 1965, Yeni Dizi, C 16, S 7.

- HIZARCI, Suat: “Hüseyin Rahmi’den Seçmeler”, *Sosyal Adalet*: Ağustos 1964, no.: 19.
- İLDEŞ, Özgür: *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın 1919’a Kadar Olan Romanlarında Yapı, Tema, Anlatım (1889-1919)*: Ankara 2009, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi.
- İLERİ, Selim: “Türk Öykücülüğünün Genel Çizgileri”, *Türk Dili - Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*: Temmuz 1975, S 286, s. 2-32; 2. baskı: Eylül 2008.
- İMSET, Hulûsi İsmet: “Hüseyin Rahmi”, *Son Posta*: 10 Mart 1944.
- İNCİ, Handan: “Tıp Yaratma Tekniği Olarak Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Argo”, *Türk Kültüründe Argo*: Hollanda 2002, ed.: Emine GURSOY-NASKALİ, Gülden SAĞOL, Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayınları, s. 213-222; 2. baskı: İstanbul 2016, KaKitap.
- İNCİ, Handan, “Türk Edebiyatı’nın Kedili Öyküleri”, *Kitap-lık*: Temmuz-Ağustos 2006, S 96.
- İNCİ, Handan: “Türk Romanının İlk Yüz Yılında Anlatım Tekniği ve Kurgu”, *Kitap-lık*: Ekim 2005, S 87.
- İNSEL, Avni: “Hüseyin Rahmi’ye Dâir”, *Servet-i Fünûn*: Ekim 1944, Y 53, C 94, S 24-25.
- KABAKLI, Ahmet: “Hüseyin Rahmi ve Halide Edip”, *Tercüman*: 15 Mart 1964.
- KABAKLI, Ahmet: *Türk Edebiyatı*: 1974, Türk Edebiyatı Yayınları, C III, 3. baskı, s. 312-324.
- KAPLAN, Mehmet: “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Aslî Tipler”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*: İstanbul 1976, Dergâh Yayınları, s. 458-475.
- KAPLAN, Mehmet: “Hüseyin Rahmi’nin Üslûbu ve Hayat Görüşü”, *Edebiyatımızın İçinden*: 2004, Dergâh Yayınları, s. 90-96.
- KAPLAN, Mehmet: *Edebiyatımızın İçinden*: 1976, Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet: *Hikâye Tahlilleri*: 1997, 6. baskı, Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet: *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*: 1976, Dergâh Yayınları.

- KAPLAN, Mehmet: *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*: 1976, Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet: İnci Enginün ve Birol Emil, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*: 1995, Dergâh Yayınları, 3. baskı.
- KAPLAN, Mehmet; İnci ENGİNÜN; Birol EMİL, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II 1865-1876*: 1993, Marmara Üniversitesi Yayınları, 2. baskı.
- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal: *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi 3: Cumhuriyet Edebiyatı*: 1985, İnkılap Kitabevi Yayınları, s. 95-156.
- KARATAY, Namdar Rahmi: “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Yaşayan Tarafı”, *Ulus*: 1 Nisan 1944, no.: 8140.
- KARAY, Refik Halid: “Dünkü İstanbul Hayatının En Büyük Tarihçisi: Hüseyin Rahmi”, *Tan*: 9 Nisan 1944.
- KAYGANA, Mehmet: *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın 1919-1944 Yılları Arasında Yazdığı Romanlarında Yapı Tema ve Anlatım*: Ankara 2008, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi.
- KERMAN, Zeynep: “Hüseyin Rahmi ve Halid Ziya’da Mürebbiye Meselesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*: 1986, C 24-35, s. 299-304.
- KERMAN, Zeynep: “Şık Romanı”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi II, Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı*: İzmir 1983, s. 58-73.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*: Ankara 1970, Edebiyat Yayınevi.
- [KORKMAZ] Zeynep DENGİ, “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Fikir Cephesi”, *Ülkü*: 16 Mart 1944, Yeni Seri 60.
- KOŞAR, Emel: *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Batıl İnançlar*: 2008, Piya-Art Yayıncılık.
- KUTLU, Şemsettin: *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türk Romanları*: 1970, Türkiye Yayınevi.
- KUTLU, Şemsettin: *Servet-i Fünun Edebiyatı*: 1988, Toker Yayınları.
- Kuyruklu Yıldız Altında Bir Ev*: 2000, Adalar Vakfı Yayınları.
- LEKESİZ, Ömer: *Yeni Türk Edebiyatı’nda Öykü*: 1997, Kaknüs Yayınları.

- LEVEND, Âgâh Sırrı: “Ölümünün 25. Yıldönümünde Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Türk Dili*: Haziran 1969, C 20, S 213.
- LEVEND, Âgâh Sırrı, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*: Ankara 1964, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- LEVEND, Âgâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi I*: 1973, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 54-55.
- MECDİ, Tevfik: *Cadı Mes'elesine Dâir — Recm*: Dersaadet 1329, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı.
- MİYASOĞLU, Mustafa: *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı*: 1998, Ötüken Neşriyat, s. 112-117.
- MORAN, Berna: “Alafranga Züppeden Alafranga Haine”, *Birikim*: Mayıs 1977, C 5, S 27, s. 7-17.
- MORAN, Berna: “Hüseyin Rahmi Gürpınar’da Sosyalizm ve Haydutluk”, *Birikim*: Haziran 1975, C 1, S 4, s. 5-9.
- MORAN, Berna: “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Yüksek Felsefesi, Şıpsevdi”, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*: 1991, C I, s. 87-116.
- MORAN, Berna: “Türk Romanında Fantastiğin Serüveni”, *Hürriyet Gösteri*: Mayıs 1992, S 138, s. 7-12.
- MORAN, Berna: *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*: 1997, İletişim Yayınları, 6. baskı.
- MORAN, Berna: *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*: 2007, İletişim Yayınları.
- MORKAYA, Burhan Cahit: “Hüseyin Rahmi Türk Romancılığında Mekteb Kurmuş Bir Üstaddı”, *Son Posta*: 11 Mart 1944.
- MUTLUAY, Rauf: “Konuları ve Kişileriyle Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Papirüs*: 1969, S 33.
- MUTLUAY, Rauf: “Öyküleriyle Hüseyin Rahmi”, *Türk Dili - Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*: Temmuz 1975, S 286; 2. baskı: Eylül 2008.
- MUTLUAY, Rauf: *Bende Yaşayanlar*: 1977, İş Bankası Yayınları.
- NACİ, Fethi: *40 Yılda 40 Roman*: 1994, Oğlak Yayınları, s. 14-20.

NACİ, Fethi: *Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*: 1981, Gerçek Yayınları.

NACİ, Fikret: “Celal Nuri Beyefendi’ye”, *Edebiyat-ı Umûmiye*: 5 Teşrin-i Evvel 1335 (1919), Mecmua no.: 85.

NACİ, Fikret: “Hüseyin Rahmi Bey ve Roman”, *Yeni Fikir*: 15 Eylül 1926, no.: 16.

NACİ, Fikret: “Hüseyin Rahmi Bey’in Âsârı”, *Yeni Fikir*: 15 Kânun-ı Evvel 1926, no.: 18.

NACİ, Fikret: “Tutuşmuş Gönüller”, *Yeni Fikir*: 15 Kânun-ı Evvel 1926, no.: 18.

NİHAT, Mustafa: *Türkçe’de Roman, Hakkında Bir Deneme*: 1936, Remzi Kitabevi.

NÜZHET, Sadri: *(Cadı) Münasebetiyle (Feth-i Meyyit’e) İsyan*: 1329, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı.

OKAY, Orhan: *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*: 2005, Dergâh Yayınları.

OKSAL, Sedat: “Roman San’atı ve Hüseyin Rahmi”, *Tanin*: 10 Nisan 1944.

OKTAY, Ahmet: *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı (1923-1950)*: Ankara 1993, s. 755-776.

OSMAN NİHAD: “Hüseyin Rahmi’nin Arkasından”, *Ankara Postası*: 27 Mart 1944.

OSMAN SABAHADDİN: “Günü Geçen Bir Dâvâ”, *Yarım Ay*: 15 Mart 1943, no.: 169.

OZANSOY, Halid Fahri: “Hüseyin Rahmi’yi Düşünürken”, *Son Posta*: 18 Mart 1944.

OZANSOY, Halid Fahri: “Ölümünün 25. Yılında Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Tercüman*: 13 Mart 1969, no.: 2659.

OZANSOY, Halit Fahri: “Hüseyin Rahmi Gürpınar’a Ait Enteresan Hatıralarım”, *Tercüman*: 20 Mayıs 1964.

ÖNERTOY, Olcay: “Doğumunun 100. Yılında Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romancılığı”, *Türk Dili*: Ağustos 1964, no.: 155, s. 842-847.

- ÖNERTOY, Olcay: “Oyun Yazarı Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Türkoloji Dergisi*: 1977, C 7, S 1, s. 55-71.
- ÖRİK, Nahid Sırrı: “Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Ulus*: 25 Mart 1944.
- ÖZBALCI, Mustafa: “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Bazı Romanlarında Ferdi ve Sosyal Tenkit”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*: Samsun 1991, S 6.
- ÖZCAN, Celâl: “Ölümünün 32. Yılında Hüseyin Rahmi”, *Varlık*: 1977, Y 43, S 833, s.13.
- ÖZERDİM, Sâmî Nabi: “Doğumunun Yüzüncü Yılında Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Türk Dili*: Ekim 1964, no.: 157.
- ÖZMEN, Kemal: “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Fransız Kişiler”, *FDE Yazın ve Dilbilim Dergisi*: Ankara 1979, no.: 3, s. 150-166.
- ÖZÖN, Mustafa Nihad: “Hüseyin Rahmi Bibliyografyası”, *Ulus*: 1 Nisan 1944, no.: 8140.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat: *Hüseyin Rahmi Gürpınar’dan Seçilmiş Parçalar ve Eserleri Hakkında Mütalaalar*, Hilmi Kitabevi, 1945.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat: *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*: 1941, Maarif Matbaası.
- ÖZTÜRK, Halil Nimetullah: “Hüseyin Rahmi Mütefekkir”, *Vakit*: 10 Mart 1944.
- ÖZYALÇINER, Adnan: “Çağdaş Bir Yazar: Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Güldiken*: 2000, Güz, S 22, s. 10.
- PARLA, Jale: *Babalar ve Oğullar - Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*: 1993, İletişim Yayınları, 2. baskı.
- POLAT, Nazım H.: “Hüseyin Rahmi’nin ‘Cadı’ Romanı Hakkında Münakaşalar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*: Aralık 1982.
- SAFA, Peyami: “Türk Romanının Büyük Kaybı: Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Tasvir-i Efkar*: 11 Mart 1944.

- SAĞLAM, Nuri: “Ben Deli miyim? Romanında Ahlaka Aykırı Neşriyat Yaptığı Gerekeşiyle Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Yargılanması”, *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*: İstanbul 2005, no.: XXXII, s. 1-20.
- [SAYMAN], Mecdi Sadrettin: “Büyük Romancımız Hüseyin Rahmi Bey’de İki Saat”, *Yeni Kitap*: Temmuz 1928, S 3.
- SERASLAN, Halim: *Cariyelik ve Türk Romanında Bazı Cariye Tipleri*: Konya 2000, Selçuk Üniversitesi Vakfı Yayınları.
- SERVER, İskit: “Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Aylık Ansiklopedi*: 1943, S 49, C V, s. 1408-1410.
- SEVENGİL, Ahmet Refik: *Hüseyin Rahmi Gürpınar, Hayatı, Hatıraları, Eserleri Hakkında Mütalaalar*: 1945, Hilmi Kitabevi.
- SEVENGİL, Refik Ahmet: “Hüseyin Rahmi Bey - Hayatı ve Eserleri”, *Dârü-bedâyi Mecmuası*: 1932, no.: 35.
- SEVENGİL, Refik Ahmet: “Hüseyin Rahmi Bey ve Kahramanları”, *Yedigün*: 23 Mayıs 1934, no.: 63.
- SEVENGİL, Refik Ahmet: *Hüseyin Rahmi Gürpınar, Hayatı, Hatıraları, Eserleri, Münakaşaları, Mektupları*: 1944, Hilmi Kitabevi.
- SEVİNÇLİ, Efdal: *Hüseyin Rahmi Gürpınar, Yaşamı, Sanatçı Kişiliği*: 1990, Arba Yayınları.
- [SEVÜK], İsmail Habip: *Edebî Yeniliğimiz II*: 1932, Maarif Vekâleti Devlet Matbaası.
- [SEVÜK], İsmail Habip: *Tanzîmattan Beri I, Edebiyat Tarihi*: 1944, Remzi Kitabevi, s. 226-232.
- SEYDA, Mehmet: “Doğumunun 11. Yıldönümünde Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *Forum*: Ankara 1964, S 15, s. 16-17.
- SINAR, Alev: “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Eserlerinde Âdet ve Gelenekler”, *Türkiye Günlüğü*: 2000, S 63, s. 88-100.
- [SOLOK] Kudret, Cevdet: *Hüseyin Rahmi Gürpınar*: Ankara 1974, 3. baskı, Varlık Yayınları.

- [SOLOK] Kudret, Cevdet: *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 1859-1959 II (Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kadar (1911-1922))*: Ankara 1978, Varlık Yayınları.
- [SOLOK] Kudret, Cevdet: *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman I (Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar 1859-1910)*: 1977, Varlık Yayınevi.
- SÜ, Hüseyin: *Öykümüzün Hikâyesi*: Ankara 2000, Hece Yayınları.
- SUPHİ RIZA: "Hüseyin Rahmi", *Bilgi Âlemi*: 1 Kânun-ı Evvel 1931.
- SÜHA, Hakkı: "Hüseyin Rahmi'ye Jübile", *Kurun*: 13 Mayıs 1937.
- SÜHA, Hakkı: "Hüseyin Rahmi", *Yeni Mecmua*: 7 Temmuz 1939, no.: 10.
- SÜNER, Necip: "Hüseyin Rahmi İçin", *Yeni Adam*: 4 Mayıs 1944, no.: 488.
- ŞEN, Semra: *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarındaki Folklor Unsurları*: Erzurum 1995, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi.
- ŞEN, Semra: *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Şık, Tesadüf, Şıpsı, Metres Adlı Eserlerinde Halk Edebiyatı Unsurları*: Erzurum 1987, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tezi.
- TALU, Ercüment Ekrem: "Hüseyin Rahmi Gürpınar", *Yeni Sabah*: 10 Mart 1944.
- TANER, Haldun: "Ölümünün 7. Yıldönümünde Hüseyin Rahmi Gürpınar", *Yeni İstanbul*: 11 Mart 1951.
- TANJU, Sadun: "Hüseyin Rahmi Bey ve Biz", *Ulus*: 17 Ağustos 1964.
- TANJU, Sadun: "Kızgınlığı Müthişti", *Ulus*: 20 Ağustos 1964.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi: "Romana ve Romancıya Dâir Notlar", *Ulus*: 1 Nisan 1944, no.: 8140.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi: "Türk Edebiyatında Cereyanlar", *Yeni Türkiye*: 1959, Nebioğlu Basımevi, s. 343-374.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi: *Edebiyat Üzerine Makaleler*: 1995, haz.: Zeynep KERMAN, 7. baskı, Dergâh Yayınları.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi: *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*: 1942, Bürhaneddin Matbaası.
- TANRIKULU, Abdullah: *Hüseyin Rahmi Gürpınar*: 1974, Toker Yayınları.

- TANSEL, Fevziye Abdullah: “Gürpınar, Hüseyin Rahmi”, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1970, C 18, s. 223-228.
- TANSEL, Fevziye Abdullah: “Hüseyin Rahmi’nin Halkçılığı”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*: 1 Ekim 1972, C 1, S 4, s. 36-46.
- TANSEL, Fevziye Abdullah: *Gürpınar, Hüseyin Rahmi*: Ankara 1970, Edebiyat Yayınevi.
- TANSEL, Feyziye Abdullah: “Hüseyin Rahmi Gürpınar”, *İslâm Ansiklopedisi*: 1997, Millî Eğitim Bakanlığı, C 5/1, s. 655-663.
- TANYOL, Cahit: “Hüseyin Rahmi’nin Kahramanları”, *Değirmen*: Nisan 1944, S 12, s. 153-154.
- TATARLI, İbrahim; Rıza MOLLOF: *Hüseyin Rahmi’den Fakir Baykurt’a Marksist Açıdan Türk Romanı*: 1969, Habora Kitabevi.
- [TEPEDELENLİOĞLU], Nizameddin Nazif: “Hüseyin Rahmi”, *Son Telgraf*: 11 Mart 1944.
- THEODOR, Menzel: “Hüseyin Rahmi”, *The Encyclopaedia of Islam*: 1927, C 2, S 367.
- TİLKİ, Bahriye: *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Çocuk*: İstanbul 1990, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tezi.
- TİMUR, Taner: *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*: 1991, Afa Yayınları, s. 46-49.
- TOKER, Şevket: “Şıpsevdi Romanı”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*: İzmir 1983, S 2, s. 148-172.
- TOKER, Şevket: *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Alafranga Tipler*: İzmir 1990, Ege Üniversitesi Basımevi.
- TOPLU İĞNE [Hamdullah Suphi TANRIÖVER]: “Vur Abalıya”, *Davul*: 1 Nisan 1325 (1909), no.: 20.
- Türk Dili - Roman Özel Sayısı*: Ankara 1964, S 154, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dili - Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*: Ankara 1975, S 286, Türk Dil Kurumu Yayınları; 2. baskı: 2008.

- ULUNAY, Ref'i Cevad: "Hüseyin Rahmi Gürpınar", *Tan*: 21 Mayıs 1943.
- ULUNAY, Ref'i Cevad: "Kalemin Matemi", *Tan*: 10 Mart 1944.
- ULUNAY, Ref'i Cevad: "Kaybettiğimiz Büyük Romancı Hüseyin Rahmi'nin Şahsiyeti ve Eserleri", *Tan*: 12 Mart 1944.
- VÂ-NÛ: "Hüseyin Rahmi", *Akşam*: 10 Mart 1944.
- YALÇIN, Alemdar: *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Devri Türk Romanı*: Ankara 2002, Akçağ Yayınları.
- YARDIMCI, İlhami: "Hüseyin Rahmi'nin Hususiyetleri: Hemşiresinin Kızı Safder Hanım Anlatıyor", *Çınaraltı*: 18 Mart 1944, no.: 130.
- YARDIMCI, İlhami: "Rahmetli Büyük Üstad Hüseyin Rahmi Gürpınar", *Çınaraltı*: Eylül 1944, no.: 130.
- YAVUZ, Hilmi: *Roman Kavramı ve Türk Romanı*: 1977, Bilgi Yayınevi.
- YAZAR, Mehmet Behçet: "Hüseyin Rahmi Gürpınar", *Yedigün*: 4 Ağustos 1941, no.: 439.
- YAZGIÇ, Dr. Kâmil: "Hüseyin Rahmi", *Vakit*: 13 Mart 1944.
- YESARİ, Mamut: "Büyük Kaybımız", *İleri*: 18 Mart 1944.
- YEŞİLYURT, Evrim: *Hüseyin Rahmi Gürpınar Hayatı ve Eserleri*: Ankara 2002, Yeryüzü Yayınevi.
- YILMAZ, Durali: "Cadı", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*: 1977, Dergâh Yayınları, C 2, s. 2-3.
- YILMAZ, Durali: *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu*: Ankara 1997, Akçağ Yayınları.
- YILMAZ, Durali: *Romanımız ve İnsanımız*: 1976, Nakışlar Yayınevi.
- YÜCEBAŞ, Hilmi: *Bütün Cepheleriyle Hüseyin Rahmi Gürpınar*: 1964, İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- YÜCEL, Hasan Âli: *Edebiyat Tarihimizden I*: Ankara 1957, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- YÜZÜNCÜ, Esat Feyzi: "Hüseyin Rahmi", *Son Telgraf*: 11 Mart 1944.

ZEKÂ, Semih: *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Roman ve Hikâyelerinde Mizah*: 2004, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tezi.

ZÜMRÜTKAL, Şerif Şenol: *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*: İstanbul 2012, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tezi.

Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali

Giriş

Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İffet* adlı romanını Aksaray'da kaleme almış ve 5 Mayıs 1312'de (1895) tamamlamıştır. Roman *İkdam* gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap olarak basılmıştır (İkdam Matbaası 1897). 1927 yılında İbrahim Hilmi tarafından Marifet Matbaasında yeniden basılmıştır. Bu baskıda Hüseyin Rahmi'nin ayrıca bir mukaddimesi ve gençliğine ait bir resmi vardır.

Roman 1966, 1969 ve 1973 yıllarında Atlas Kitabevi tarafından basılmıştır. 1998 yılında Özgür Yayınları ve 2011 yılında da Everest Yayınları tarafından basılmıştır.

Elinizdeki yayın, romanın 1897 baskısına uygun olarak sadeleştirilmeden hazırlanmıştır.

Romanın kadın kahramanının adı İffet'tir. Roman, ekonomik sıkıntılarla boğuşan İffet'in iffetini nereye kadar koruyabildiği konusunu işlemektedir.

Gökçe Bulut

MUKADDİME

Hakikiyyun¹ mesleğine iktidaya² uğraşıp Zola'yı kendilerine pişva³ addeden şayan-ı ehl-i kalem⁴ bu romanda adiyat-ı hayata⁵ dair dur u dıraz⁶ tafsilata müsadif olamayacaklarından⁷ dolayı belki muharririne⁸ karşı muaheze⁹ tenezzülünde bulunurlar.

Edebiyat-ı Osmaniyye'mizi¹⁰ Fransız edebiyatıyla nispete kalkışmak mesahaten¹¹ Marmara Denizi'yle okyanusu bir zanneylemek derecesinde fahiş bir hata olur. Sefiller'in Germinal'lardan La Dame Aux Camelias'ların Nana'lardan mukaddem¹² olduklarına bakılır ve güneşin bir beldenin ufk-ı şarkisinden¹³ arz-ı çehre eylemedikçe¹⁴ zirve-i kemal¹⁵ olan semtürrese¹⁶ itila edemeyeceği¹⁷ düşünülürse realizme bir zemin

¹ hakikiyyun: realizm

² iktida: tabi olma

³ pişva: önder

⁴ şayan-ı ehl-i kalem: yazarlara layık

⁵ adiyat-ı hayat: günlük işler

⁶ dur u dıraz: uzun uzadıya

⁷ müsadif olmak: rastlamak

⁸ muharrir: yazar

⁹ muaheze: eleştiri

¹⁰ edebiyat-ı Osmaniyye: Osmanlı edebiyatı

¹¹ mesahaten: yüz ölçümü olarak

¹² mukaddem: önce

¹³ ufk-ı şarki: doğu ufkı

¹⁴ arz-ı çehre eylemek: yüz göstermek

¹⁵ zirve-i kemal: olgunluğun zirvesi

¹⁶ semtürres: başucu

¹⁷ itila etmek: yükselmek

tehyie etmek¹⁸ için işte hiç olmazsa romantikliği okşar bir vadi-i mutedilden¹⁹ girişmek lazım geleceği hususunda hiçbir durendiş²⁰, hiçbir sahib-i insaf²¹ tereddüt eylemez. Binaenaleyh²² şu nizam-ı tabiiye²³ ittibamızdan²⁴ dolayı şayan-ı muaheze²⁵ görülmeyiz zannederim.

Fransa kudema-ı şuarasında²⁶ Boileau:

“Bazı hakikat olur ki hakikate benzemez.” mealindeki mısra-ı meşhuru fehvasınca²⁷ bir vakanın nevadirden²⁸ olması, hakikiliğini muhil²⁹ olamaz. Mahaza³⁰ bu romanın mebni-i aleyhi³¹ serapa³² hakikattir. İtirafına lüzum görülmeyen bir noksanı var ise o da muharririnin acz-i küllisinden³³ ibarettir.

Aksaray

fi 5 Mayıs sene 1312

Hüseyin Rahmi

18 tehyie etmek: hazırlamak
 19 vadi-i mutedil: ölçülü bir yol
 20 durendiş: tedbirli
 21 sahib-i insaf: insaf sahibi
 22 binaenaleyh: bundan dolayı
 23 nizam-ı tabii: tabiat nizamı
 24 ittiba: tabi olma
 25 şayan-ı muaheze: eleştiriye layık
 26 kudema-ı şuara: eski şairler
 27 fehvasınca: gereğince
 28 nevadir: nadir olan
 29 muhil: bozan, ihlal eden
 30 mahaza: bununla birlikte
 31 mebni-i aleyhi: üzerine dayandığı temel
 32 serapa: baştan başa
 33 acz-i külli: bütün âcizlik

1

1300 senesi eylölü evasıtına³⁴ doğru bir perşembe günüydü ki saat yedi buçuk raddelerinde bardaklardan boşanır gibi şiddetli sağanaklar ile başlayan bir yağmur, tufandan nişan veren selleri, velvele-i kıyameti³⁵ andıran hevlengiz³⁶ şimşek gümbürtüleriyle damları, sokakları su içinde bırakıp her tarafı sarstıktan iki saat sonra mübeddel-i sükûnet olmuştu³⁷. Yağmurun dinmesini müteakiben³⁸ semadaki bulutlar merkezlerine doğru koyu sincabi³⁹ ve muhitlerine doğru kar gibi beyaz cesim⁴⁰ kitlelere bilinkısam⁴¹ kesafetlerini⁴² yavaş yavaş kaybedip bin türlü azametli şekiller alarak etraf-ı cevve⁴³ doğru uçuştuklarından laciverdi-i sema⁴⁴ oradan buradan kâinata arz-ı ibtisama⁴⁵ başladı.

³⁴ evasıt: orta

³⁵ velvele-i kıyamet: kıyamet gürültüsü

³⁶ hevlenginz: korkunç

³⁷ mübeddel-i sükûnet olmak: durulmak

³⁸ müteakiben: sonra

³⁹ sincabi: kahverengi ile kurşuni arasında bir renk

⁴⁰ cesim: iri

⁴¹ bilinkısam: bölerek

⁴² kesafet: yoğunluk

⁴³ etraf-ı cevve: hava

⁴⁴ laciverdi-i sema: lacivert gök

⁴⁵ arz-ı ibtisam: gülümseme

İnsan, eczasından⁴⁶ bulunduğu tabiatın gösterdiği tebessümler ile mütebessim⁴⁷, yine o mader-i bikararın⁴⁸ şedaid-i infialatıyla⁴⁹ mahzun, meyus olur⁵⁰. Serü’-t-teessür⁵¹ âciz bir mahluktur. İnsanın her günü içine doğduğu tecellizarın⁵², meyanesine⁵³ dâhil olduğu âlem-i keşmekeşin⁵⁴, teneffüs eylediği havanın ibda-yı inamına⁵⁵ veyahut serd-i nuhusetine⁵⁶ maruz bulunduğu için midir nedir bilmem gönlüm televvün-i rüzgâra⁵⁷ tebaan⁵⁸ pek çabuk mütehavvil⁵⁹ ve müteessir olur.

Tabiatın az bir müddet evvelki cuş u huruşu⁶⁰, kıyametnüma⁶¹ tarrakalarıyla⁶² raşenak⁶³ ve hirasın⁶⁴ olan vücudumdaki taab-ı gamginaneyi⁶⁵ gidermek için Topkapı, Yedikule ve Marmara Denizi’ne doğru nezaret-i şamilesi⁶⁶ bulunan yazı odamın penceresine itka⁶⁷ ile etrafı temaşaya daldım.

⁴⁶ ecza: parçalar

⁴⁷ mütebessim: güleç

⁴⁸ mader-i bikarar: kararsız anne

⁴⁹ şedaid-i infialat: kırıngılığın şiddeti

⁵⁰ meyus olmak: üzgün ve umutsuz bir duruma düşmek

⁵¹ serü’-t-teessür: çabuk üzülen

⁵² tecellizar: Allah’ın tecelli ettiği, varlığını belli ettiği yer

⁵³ meyan: ara

⁵⁴ âlem-i keşmekeş: mücadele âlemi

⁵⁵ ibda-yı inam: iyilik yaratma

⁵⁶ serd-i nuhuset: uğursuzluk ileri sürme

⁵⁷ televvün-i rüzgâr: rüzgârın kararsızlığı

⁵⁸ tebaan: uyarak

⁵⁹ mütehavvil: kararsız

⁶⁰ cuş u huruş: coşma

⁶¹ kıyametnüma: kıyamet bildiren

⁶² tarraka: gümbürtü

⁶³ raşenak: titreyen

⁶⁴ hirasın: korkan

⁶⁵ taab-ı gamginane: kederli yorgunluk

⁶⁶ nezaret-i şamile: içine alan manzara

⁶⁷ itka: dayanak

Nüzul eden⁶⁸ baran⁶⁹ damları temizlemiş, boşanan seller sokakları süpürmüş olduğundan kiremitler, taşlar, beşuşane⁷⁰ bir nezafetle⁷¹ sanki bakanın yüzüne gülüyordu. Bir iki saattir sudan kırbaçlar altında hırpalanarak kendilerine bir memen⁷² arar gibi sağa sola çırpınan ağaçların yaprakları birkaç aydan beridir satırlarını⁷³ istila eden gubardan⁷⁴ kurtularak üzerlerinden henüz tebahhur etmemiş⁷⁵ bulunan katarat-ı ma⁷⁶ ile güneşe karşı zümrütleri, pırlantaları donuk bırakacak iltimalar⁷⁷ göstermekteydi.

Her varakpare-i eşcarın⁷⁸ sath-ı ratıbyla⁷⁹ küre-i şemsi⁸⁰ tanzire⁸¹ çalışır gibi mazhar-ı tecelliyat⁸² olduğu şu hengâmda⁸³ rüzgâr biraz evvelki şiddetinden nedametini⁸⁴ gösterir bir vezan-ı aheste⁸⁵ ile müşaşa⁸⁶ yeşil atlaslara bürünmüş zannolunan eşcarı⁸⁷ nevazişkârane⁸⁸ tahrike başladığından nazeninane⁸⁹ bir eda ile sallanan dalların bazılarından ara sıra elmaspare⁹⁰ yuvarlanarak

⁶⁸ nüzul etmek: inmek

⁶⁹ baran: yağmur

⁷⁰ beşuşane: güler yüzlü

⁷¹ nezafet: temizlik

⁷² memen: sığınılacak yer

⁷³ satır: yüzey

⁷⁴ gubar: toz

⁷⁵ tebahhur etmek: buharlaşmak

⁷⁶ katarat-ı ma: su damlaları

⁷⁷ iltima: parıldama

⁷⁸ varakpare-i eşcar: ağaçların yaprak parçaları

⁷⁹ sath-ı ratıb: ıslak yüzey

⁸⁰ küre-i şems: güneş

⁸¹ tanzir: benzemeye çalışma

⁸² mazhar-ı tecelliyat: Allah'ın lütfuna nail olma

⁸³ hengâm: vakit

⁸⁴ nedamet: pişmanlık

⁸⁵ vezan-ı aheste: yavaşça esen

⁸⁶ müşaşa: pırıl pırıl

⁸⁷ eşcar: ağaçlar

⁸⁸ nevazişkârane: okşayarak

⁸⁹ nazeninane: narince

⁹⁰ elmaspare: elmas parçası

sukut-ı serii⁹¹ esnasında endişeli ihtizazlarla⁹² birkaç defa daha parladıktan sonra ademe⁹³ düşen bir hüsün⁹⁴, vehleten⁹⁵ sönen bir ümit gibi tume-i hak⁹⁶ oluyor veyahut ki biri büyük diğeri küçük fakat ikisi de tecellizar-ı hayat olan iki küre gibi birbirine karışıyordu.

Esen o hafif rüzgâr, semada azametle tayeran eden⁹⁷ bulutları aheste aheste şehrin ufk-ı garbisine⁹⁸ doğru sürüp götürdü. Bir müddet sonra meydanda sehaptan⁹⁹ eser kalmadı.

Hava o kadar güşayış buldu¹⁰⁰, zemin o kadar ibtisama başladı ki kendimde dahi bulunduğum odaya sığamamak derecesinde bir inbisat¹⁰¹ hisseyledim. Şevk-i hayat gibi uzaktan uzağa mavi sisler ile mestur¹⁰² görünen kırların -sema ile deryanın hemaguş-i iştiyak olduğu¹⁰³ noktalarda nur-ı nazarın¹⁰⁴ güç fark edeceği en nazik, en uçuk renkler, parlak mevceler¹⁰⁵ içinde, gökten ruy-ı maya¹⁰⁶ dökülmüş birer firdevspare¹⁰⁷ gibi mevhumen¹⁰⁸ manzur olan¹⁰⁹ - Marmara Adalarının hasılı ufk-ı merinin¹¹⁰ maverasında¹¹¹

91 sukut-ı seri: hızlıca düşme

92 ihtizaz: titreme

93 adem: yokluk

94 hüsün: güzellik

95 vehleten: ansızın

96 tume-i hak: toprak

97 tayeran etmek: uçmak

98 ufk-ı garbi: batı ufku

99 sehap: bulut

100 güşayış bulmak: açılmak

101 inbisat: genişlik

102 mestur: örtülü

103 hemaguş-ı iştiyak olduğu: büyük bir özlemle sarıldığı

104 nur-ı nazar: göz nuru

105 mevce: dalga

106 ruy-i ma: su yüzü

107 firdevspare: cennet parçası

108 mevhumen: kuruntuya dayalı olarak

109 manzur olmak: görülmek

110 ufk-ı meri: gözle görülebilen

111 mavera: öte

gönlümün, zihnimin tahayyül ettiği¹¹² cinanı¹¹³ temaşa etmek için medd-i nazarım¹¹⁴ o daire-i mahdudeyi¹¹⁵ delip geçmek arzu-yı tufulanesine¹¹⁶ düştü. Emel arkasından tayeran eden bir mürg-i şikestebal¹¹⁷ gibi ufuktan ufka nevmidane¹¹⁸ ve serseriyane¹¹⁹ dolaşmaya başladı. Gönlüm bu tahassür-i muzdaribanede¹²⁰, nazarım âlem-i maddiyyet¹²¹ haricinde kendine bir vasıta-i iştilgal¹²² aramaktayken o esnada odamın kapısı tık tık daha toğrusu güm güm vuruldu. Dalmış olduğum o tatlı tahayyülattan¹²³ uykudan uyanır gibi bidar¹²⁴ olarak böyle hızlıca kapımı vuranın kim olduğunu anlamak üzere “Kimdir o?” diye seslendim. Dışarıdan “Efendim müsade var mı?” cümle-i istizaniyyesi¹²⁵ işitildi. Gelen sedayı tanıdığımdan hemen ayağa kalkıp “Buyurun.” cevabını verdim.

Eazz-ı ihvanımdan¹²⁶ Doktor N. Bey içeri girdi. İstiğrapkârane¹²⁷ bir çehre ile dedi ki:

— Yahu âlem-i istiğrakta¹²⁸ mısın, nesin? Dört beş defa parmaklarımın ucuyla tık tık kapıyı vurdum. Hiçbir cevap alamadım. Nihayet yumruğumla güm güm vurmaya mecbur oldum. Bu ne dalgınlık kardeş!

Ben gülerek:

¹¹² tahayyül etmek: hayal etmek

¹¹³ cinan: cennetler

¹¹⁴ medd-i nazar: gözün görebildiği kadar göz alımı

¹¹⁵ daire-i mahdude: sınırlı daire

¹¹⁶ arzu-yı tufulane: çocukça istek

¹¹⁷ mürg-i şikestebal: kanadı kırık kuş

¹¹⁸ nevmidane: ümitsizce

¹¹⁹ serseriyane: serserice

¹²⁰ tahassür-i muzdaribane: ızdırap veren bir özlem

¹²¹ âlem-i maddiyyet: maddi âlem

¹²² vasıta-ı iştilgal: uğraş

¹²³ tahayyülat: hayaller

¹²⁴ bidar: uyanık

¹²⁵ cümle-i istizaniyye: izin cümlesi

¹²⁶ eazz-ı ihvan: dostların en azizi

¹²⁷ istiğrapkârane: şaşırان

¹²⁸ âlem-i istiğrak: kişinin kendinden geçip daldığı dalgınlık âlemi

— Deminki gürültülerden, zihnim, vücudum pek sıkılıp yorulmuştu da o melalden kurtulmak için şimdi pencereden kâinatı seyrediyordum.

— Acayip! Sizin pencereden kâinat mı görünüyor? Sana vakfegâh-ı hayret¹²⁹ olan şu odada kendi kendine yarım saat otursam alimallah, can sıkıntısından aklımı bozarım. Hey gidi romancılık! Hey gidi şairlik! Biraz yağmur yağdı, yapraklar falan parıldadı ya, artık nazar-ı meftunanenizi¹³⁰ bu manzaradan bir türlü ayırmazsınız. Semaya, zemine, deryaya bakıp bakıp türlü tahayyülatta bulunursunuz. İştilmedik yalanlar uydurmaya uğraşırsınız. Şu ağaca bir kuş konup da iki defa cik cik dese o kuşa hemen mürğ-i hazin¹³¹ bilmem ne diye bir isim takarak o civıltıyı nağme-i cennet filan diye tavsife döşenirsiniz. Rüzgâr dokunup da bir ağacı sallasa semadan bir bulut geçse size sahifeler ile yazı yazmak için sermaye-i hayalat¹³² olur. Yanınızda bir kuzunun melemeye, bir kuşun ötmeye, bir ineğin bağırmaya haddi yok! Nedir bu efendim?

Doktor, bu muahezatı yarı latife ve yarı ciddi bir tavırla ediyordu. Ben yine gülmemi bozmayarak dedim ki:

— Oo... Doktor! Bugün hiddetlisiniz, henüz bir nefes almadan, oturmadan, gelir gelmez bu ne kadar muaheze? Yine sizi bir yerde hiddetlendirmiş olmalılar. Doktorlar için bu kadar gazaplanmak iyi değildir.

Doktor kaşlarını çatıp yüzüme bakarak cevaben dedi ki:

— Vazife-i yevmiyyemi¹³³ ifadan yani koğuşun mevcudu olan otuz kırk hastadan kiminin midesini, kiminin ciğerini, kiminin böbreğini, kiminin bağırsağını muayeneden geliyorum. Men-i sirayet-i emraz¹³⁴ için biz Ofenike sürünürüz. Bizim lavantamız odur. Aksaray'a inmek için köprüden tramvaya bindim. Yanıma bir şık tesadüf etti. Ama nasıl şık? Tam züppe! Arada sırada yüzüme

¹²⁹ vakfegâh-ı hayret: hayret durağı

¹³⁰ nazar-ı meftunane: hayranca bakış

¹³¹ mürğ-i hazin: gamlı kuş

¹³² sermaye-i hayalat: hayaller malzemesi

¹³³ vazife-i yevmiyye: günlük vazife

¹³⁴ men-i sirayet-i emraz: hastalıkların bulaşmasını engellemek

bakıp çehresini ekşitmeye başladı. Ben bu münfailane¹³⁵ bakışların sebebini anlayamadım. Meğer üzerimdeki kokudan rahatsız oluyormuş. Nihayet bir zarafet taslamak üzere başını bana çevirip o pudralı yanaklarıyla çin-i cebin¹³⁶ göstererek dedi ki:

— Doktor değil misiniz, seyyar hastaneye benzersiniz. Üzerinizin neşrettiği¹³⁷ bu keskin asit fenik kokusu yalnız mikropları değil, yanınıza tesadüf etmek bedbahtlığına uğrayan insanları da öldürecek!

Şimdi ölür müsün, öldürür müsün? Baktım ki uzun uzadıya cevap versem belaya gireceğim. Yalnız şıkı yukarıdan aşağıya kadar bir kere süzdükten sonra “Sizin kadar nezahet-i taba¹³⁸ malik olanlar böyle umumi tramvaylara değil, hususi arabalara binmelidir.” cevabıyla iktifa ettim¹³⁹.

— Sebeb-i infialini¹⁴⁰ anladım. Fakat bakiyye-i hiddetini¹⁴¹ benden çıkarmaya ne hakkın var?

— Ben mesai-yi ciddiyye erbabından bulunduğum için öyle sırf bulutlar, denizler, rüzgârlar, bülbüller ile uğraşmaya hasr-ı işgal edip¹⁴² de kâğıt üzerine nakşyledikleri bu sayıklamalarını da insaniyet namına bir hizmet addeden şairlere biraz kızarım da onun için?

— Demek ki tababet¹⁴³ tahsil etmemiş olanlar senin nazarında hiçbir şey değil, öyle mi!

— Kim demiş onu! Âlem-i medeniyette tedris edilen¹⁴⁴ ulum u fûnun-ı muhtelifenin¹⁴⁵ tıptan ibaret olmak lazım geleceği iddia-

¹³⁵ münfailane: etkilenmiş

¹³⁶ çin-i cebin: alın buruşukluğu

¹³⁷ neşretmek: yaymak

¹³⁸ nezahet-i tab: narin tabiat

¹³⁹ iktifa etmek: yetinmek

¹⁴⁰ sebeb-i infial: etkilenme

¹⁴¹ bakiyye-i hiddet: öfke artıklarını

¹⁴² hasr-ı işgal etmek: hasretmek, ayırmak

¹⁴³ tababet: tıp ilmi

¹⁴⁴ tedris etmek: öğretmek

¹⁴⁵ ulum u fûnun-ı muhtelif: çeşitli ilimler ve fenler

yı garibinde bulunmadım. Haşa! Her ilmin insaniyete lüzumu olduğu gibi müştagillerine¹⁴⁶ de bütün âlem-i insaniyet, medyun-ı şükrandır¹⁴⁷. Medeniyet ilimle, ilim medeniyetle kaimdir¹⁴⁸. Maddiyattan bahseden fûnunu anlarım. Yalnız metafizikî olanlara aklım ermez. Bizdeki şairliği romancılığı da metafizikten ibaret görüyorum. Çünkü işte hiçbir maddiyet, hakikat, ciddiyet yok. Her gün gözümüzün önünde feci mudhik¹⁴⁹ bin türlü vakayı¹⁵⁰ maddeten cereyan ediyor. Romancılarımız bunlardan istinsah-ı hakikate¹⁵¹ tenezzül eylemeyerek muhayyileleri¹⁵² kendilerine neyi parlak gösterir ise âlem-i maneviyattan o garaibi bulup çıkarıyorlar.

— Canım ne yapalım! Siz hayalattan müteneffir¹⁵³ olduğunuz için edebiyatı külliye ortadan kaldıralım mı? Siz doktor bulunduğunuz için her gün meşhudunuz¹⁵⁴ olan türlü menazır-ı fecia¹⁵⁵ ile yüreğiniz katılaşmış. Sizde nezaket-i hiss kalmamış olmalı ki bizi mebhut eden¹⁵⁶ bir manzara-i şairane sizce calib-i nazar-ı dikkat¹⁵⁷ bile görülüyor.?

— Hayır muharir, pek öyle deme. Ben “O edebiyatı ortadan kaldırmalı.” demiyorum. Hiçlikten, havailikten kurtarıp hakikat, ciddiyet dairesine sokmalı diyorum. Gerçi doktor isem de edebiyattaki behrem¹⁵⁸ pek de yabana atılacak derece-i hiçîde¹⁵⁹ değildir. Ben hayalat değil, edebiyat-ı hakikiye âşığıyım. Bir şair, bir edip yazacağı şeyi tabiatta mükemmelen tetkik etmeli.

¹⁴⁶ müştagil: bir işle meşgul olan

¹⁴⁷ medyun-ı şükran: şükran borçlusu

¹⁴⁸ kaim: var olan

¹⁴⁹ mudhik: gülünç

¹⁵⁰ vakayı: olaylar

¹⁵¹ istinsah-ı hakikat: geçeği aktarma

¹⁵² muhayyile: hayal gücü

¹⁵³ müteneffir: nefret eden

¹⁵⁴ meşhut: şahit olunan

¹⁵⁵ menazır-ı fecia: facia manzaraları

¹⁵⁶ mebhut etmek: hayrette bırakan

¹⁵⁷ calib-i nazar-ı dikkat: dikkat çekme

¹⁵⁸ behre: hisse

¹⁵⁹ derece-i hiçî: hiçlik derecesi

O madde, o fikir, o mevzu üzerine birçok kütüb-i ciddiyye ve fenniyye¹⁶⁰ mütalaa eylemeli¹⁶¹ de sonra yazacağını yazmalıdır. Tabiatıta göreceği menazırın¹⁶² yalnız şairiyet daire-i hayaliyyesine girebileceklerini intihap edip¹⁶³ ve bunları dahi kendi fikrinde tezyin¹⁶⁴ için tağyir ederek¹⁶⁵ müntehibi¹⁶⁶ olabileceklerinden hariç olan menazır-ı hayata “kabadır” zannıyla atf-ı nazar¹⁶⁷ tenezzül etmeyen bir muharririn fikri muhakemesi muzik¹⁶⁸ bir daire-i cehalet içinde sıkışıp kalmış olur. Böyle bir edip hakayık-ı tabiiyyeden¹⁶⁹ derece-i nisabında¹⁷⁰ ibretbin¹⁷¹ olamaz. Seni şimdi, yağmurdan sonra ortalığın kesbeylediği¹⁷² şu taravet¹⁷³ ve sükûnet-i latifeye¹⁷⁴ karşı mebhut¹⁷⁵ bir hâlde buldum. Bilmem ki böyle daima semaya, bulutlara, ufuklara bakmaktan ne haz duyarsın? Biraz da görmediğin menazır-ı hayatı görmeyi merak et. Bir gün benimle beraber hastaneye gel. Düşman-ı hayat olan birçok emrazın¹⁷⁶ pençe-i dehşetinde bal mumu gibi eriyen insanların sararmış çehreleri, kadide¹⁷⁷ dönmüş vücutlarıyla fıraş-ı ızdırablarında¹⁷⁸ uzanıp yatışlarını gör. Ne o? Yüzünü ekşitiyorsun... Galiba tarifimi şairane bulmadın... Vakıa bu menazır-ı feciadaki şairiyet, ruhu

¹⁶⁰ kütüb-i ciddiyye ve fenniyye: fenne ait ve gerçeğe uygun kitaplar

¹⁶¹ mütalaa eylek: okumak

¹⁶² menazır: manzaralar

¹⁶³ intihap etmek: seçmek

¹⁶⁴ tezyin: süsleme

¹⁶⁵ tağyir etmek: değiştirmek

¹⁶⁶ müntehip: seçen

¹⁶⁷ atf-ı nazar: bakma

¹⁶⁸ muzik: darlaştıran

¹⁶⁹ hakayık-ı tabiiyye: tabiatın gerçekleri

¹⁷⁰ derece-i nisap: yeteri derece

¹⁷¹ ibretbin: ibret almış

¹⁷² kesbeylemek: kazanmak

¹⁷³ taravet: tazelik

¹⁷⁴ sükûnet-i latife: latif durgunluk

¹⁷⁵ mebhut: hayran

¹⁷⁶ emraz: hastalıklar

¹⁷⁷ kadit: iskelet

¹⁷⁸ fıraş-ı ızdırab: ızdırab döşeği

münbasit-i şevk edecek¹⁷⁹ envadan¹⁸⁰ değildir ama bunlar elvah-ı hayattan¹⁸¹ birer levha-i müessiredir¹⁸². Tasvir-i tabiata uğraşan zat, ressam olsun, edip olsun, sanat-ı tasvir noktainazarından¹⁸³ onun için menazır-ı tabiiyenin ulvisi, süflisi olamaz. Cümlesinin bihakkın¹⁸⁴ tasviri maharete muhtaçtır. O zavallı hastaların yanına gidersin, dil bilmez gibi melul melul insanın yüzüne bakarlar. Vakıa dil de bilmezler. Bizim en sehil¹⁸⁵ addeylediğimiz adiyat-ı lisan¹⁸⁶ onlara pek mustalah¹⁸⁷ gelir. “Tabiatın mülayim mi?” diye sormuş olsan bir şey anlamaz. Bu suali en kaba suretiyle irat eylemelidir¹⁸⁸. “Hararetin var mı?” desen hiç aşına olmadığı bir lisandan tekellüm ediyormuşsun¹⁸⁹ gibi hasta alık alık yüzüne bakar. Bu meramını anlatabilmek için “Alaflanıyor musun¹⁹⁰?” demek icap eder. Ben mektepten çıktığım ilk aylarda ne hastalar meramlarını bana anlatabilirlerdi ne de ben onlara. Bizim lisanı onlara öğretebilmek muhal olduğu için biz onlarınkini öğrenmeye mecbur olduk. Vazife-i tababetim yalnız hastaneden ibaret değildir. Bulunduğum mahalledeki komşulardan başı ağrıyan bana gelir. Mahalledeki eczanede haftada iki gün nöbetim vardır. Türlü türlü ahlakta insanlar, nev nev¹⁹¹ hastalar gelir. Neler görür, neler işitirim... Sakın bunların hepsinden vizite¹⁹² hakkı alıyorum zannetme. Bir kısmının reçete masarifini¹⁹³ de eczacıya ben veririm. Paralı hastalar ismi,

¹⁷⁹ münbasit-i şevk etmek: sevindirecek

¹⁸⁰ enva: tür

¹⁸¹ elvah-ı hayat: hayat manzaraları

¹⁸² levha-i müessire: dokunaklı bir manzara

¹⁸³ noktainazar: bakış açısı

¹⁸⁴ bihakkın: hakkıyla

¹⁸⁵ sehil: kolay

¹⁸⁶ adiyat-ı lisan: günlük dil

¹⁸⁷ mustalah: ağdalı

¹⁸⁸ irat eylemek: söylemek

¹⁸⁹ tekellüm etmek: söylemek

¹⁹⁰ alaflanmak: ateşlenmek

¹⁹¹ nev nev: türlü türlü

¹⁹² vizite: muayene için doktora ödenen ücret

¹⁹³ masarif: masraflar

şöhreti henüz bulunduğu mahallenin hududunu tecavüz etmemiş¹⁹⁴ olan bizim gibi yeni çıkma doktorlara gelmezler. Biz de hastasız kalmayız ama dedim ya bizimkilerin çoğu bedavacıdır. Fukara hastaların cümlesi eczaneye benim ayağıma gelmez. Bazılarının hanelerine ben giderim. İşte bu akşam fukaradan bir kadının evine gideceğim. İstersen sen de beraber gel. Zaruret müşküldür. Ama buna hastalık inzimam edince¹⁹⁵ bu müşkülün nasıl bir dehşet kesbettiğini¹⁹⁶ gör.

Gideceğimiz semtin neresi olduğunu sormadan doktorun bu teklifini bilkabul¹⁹⁷ ben hemen gittim. Semtimiz Aksaray olduğundan caddeye çıkıp Topkapısı'na işleyen tramvay hattının birinci mevkisine geldik. Tramvay şirketi, arabalarının en köhnelerini bu hatta işletmekte olduğundan sokağın tozu, çamuru hadd-i aslisindeki¹⁹⁸ soluk yeşil boyaya galebe etmiş ve dört lagar¹⁹⁹ hayvan koşulmuş bulunan tramvayı yukarıdan gelecek arabayı beklemek üzere bulduk. Hâl-i hayatlarında mükemmel bir iskelet dersi göstermeye yarayabilecek kadar zayıf, dermande²⁰⁰ olan bu hayvanlar cer edecekleri²⁰¹ düş-i tahammüllerindeki²⁰² o bar-ı sakilin²⁰³ vücutlarına vereceği renc-i canfersayı²⁰⁴ düşünüyorlarmış gibi başlarını sabırane birer vaz²⁰⁵ ile önlerine eğmiştiler.

Bu köhne arabanın içine atladık. Bizden evvel binmiş bulunan birkaç müşteri, yüzlerini -hayvanların kuyruklarıyla üzerlerinden defeyledikleri- sineklerin taarruzatından kurtarmak için kollarını sallayıp durmaktaydılar. Bu müşteriler de ancak o köhne arabaya

¹⁹⁴ tecavüz etmek: aşmak

¹⁹⁵ inzimam etmek: eklenmek

¹⁹⁶ kesbetmek: kazanmak

¹⁹⁷ bilkabul: kabul ederek

¹⁹⁸ hadd-i asli: asli derece

¹⁹⁹ lagar: zayıf

²⁰⁰ dermande: güçsüz

²⁰¹ cer etmek: çekmek

²⁰² düş-i tahammül: yük taşıma omuzu

²⁰³ bar-ı sakil: ağır yük

²⁰⁴ renc-i canfersa: can dayanamayacak derecedeki ağrı

²⁰⁵ vaz: vaziyet

ziynetbahş olabilecek²⁰⁶ pejmürde²⁰⁷ kıyafetli kimselerdi. Bizden sonra da zembilli²⁰⁸ bir ihtiyar ile soluk fistanlı bir kokona bindi. Beş on dakika sonra, yukarıdan vürudunu²⁰⁹ beklediğimiz araba geldi. Bizim ispir²¹⁰, sekiz yerinden dökümlü ipten kamçısı elinde olduğu hâlde makamına çıktı. Başını arabanın kapısından içeriye sokup ağızındaki otuzluk tütünden sigaranın mide bulandıracak mertebedeki müstekreh²¹¹ dumanını müşterilerin suratlarına savurarak Rumca lisanla biletçiye birkaç söz söyledi. Arabamız hareket etti.

Rayların yamrılığından yumruluğundan arabaya güya müstevi²¹² bir firaş-ı hadid²¹³ üzerinden değil, bozuk bir kaldırımdan gidiyormuş gibi vücutlarımız sarsıntılar zangırtılar içinde kaldığı sırada ben doktora dedim ki:

- Beni hangi mahalleye götürüyorsun Allah aşkına?
- Topkapı civarında *** Mahallesi’ne.
- Orada göreceğimiz şey yalnız bir hasta kadından ibaret mi?
- Hayır. Bir de güzel kız göreceksin.
- Demek ki bu aile-i sefileyi ziyaretten evvel malumat-ı mütekaddime²¹⁴ kabîlinden bana anlatacağın bazı hususat var?
- Hayır. Anlatacağım uzun bir şey yok. Benim bildiğimde pek muhtasar²¹⁵. Ben seni oraya yalnız bir sefalet levhası göstermek fikriyle götürüyorum.
- Her neyse. Sen bildiğin malumat-ı muhtasarayı²¹⁶ anlat.

²⁰⁶ ziynetbahş olabilecek: süsleyebilecek

²⁰⁷ pejmürde: eski püskü

²⁰⁸ zembil: hasırdan veya hurma liflerinden örülmüş kulplu torba

²⁰⁹ vürut: gelme

²¹⁰ ispir: at veya araba uşağı

²¹¹ müstekreh: iğrenç

²¹² müstevi: düz

²¹³ firaş-ı hadid: demir yatak

²¹⁴ malumat-ı mütekaddime: ön bilgi

²¹⁵ muhtasar: kısa

²¹⁶ malumat-ı muhtasara: kısa bilgi

— Bu göreceğin aile pek fakir ama hüsn-i hulk²¹⁷ ve terbiyeleri fevkalade bir mertebede. Zavallılar evvelden ziservet²¹⁸ imişler. Sonra düşmüşler. Ailenin pederi Şakir Efendi isminde Macar mühtedilerinden²¹⁹ bir zatmış. Ailesini kazandığı ile iâşe etmekteyken²²⁰ o vefat edivermiş, varidat²²¹ da kesilmiş. Fatih taraflarında bir haneleri varmış. Reis-i ailenin vefatı müteakiben o da yanmış. Biçareler üryan, sefil kalarak *** Mahallesi'nde kabir gibi dar bir odalı bir tengna-yı sefalet²²² çekilmişler.

Şakir Efendi'nin zevcesi kırk beş, elli yaşlarında bir kadındır ki hasta işte odur. Yirmi yaşlarında kadar fevkalade güzel İffet isminde bir kerimesiyle²²³ bir de on, on bir yaşında bir oğlu var. Şakir Efendi, hayatında kızının tahsil ve terbiyesine pek ziyade itina edip bir Frenk mektebinde okutup yazdırmış, müşaşa²²⁴, müzehhep²²⁵ kâşanelere²²⁶ şaşaa-yı diger verecek mertebede dîlfirip²²⁷ olan İffet'in, o hüsn-i bibahanın²²⁸ öyle bir kulûbe-i zaruret içinde külhana²²⁹ dikilmiş gül fidanı gibi solup kavrulmasını görmek kadar insanı müteessir edecek bir hâl tasavvur olunur mu? Kızın Latif Efendi isminde bir de genç nişanlısı var. Lakin o da fakir, elli kuruş maaşla aklam-ı resmiyyeden²³⁰ birine devam ediyor.

— Kadının hastalığı nedir?

²¹⁷ hüsn-i hulk: güzel huy

²¹⁸ ziservet: varlıklı

²¹⁹ mühtedi: dönme

²²⁰ iâşe etmek: geçindirme

²²¹ varidat: gelir

²²² tengna-yı sefalet: sefalet darlığı

²²³ kerime: kız evlat

²²⁴ müşaşa: şaşalı

²²⁵ müzehhep: süslü

²²⁶ kaşane: köşk

²²⁷ dîlfirip: alımlı

²²⁸ hüsn-i bibaha: paha biçilmez güzel

²²⁹ külhan: hamam ocağı

²³⁰ aklam-ı resmiyye: resmi daireler

— İtina ile, para ile, tedavi-i mütemadiyye ile²³¹ geçecek bir illet.

Doktor şu kadarcık malumat verdikten sonra cebinden Fransızca bir risale-i tıbbiyye²³² çıkarıp onu mütalaaya²³³ koyuldu. Ziyaret edeceğimiz aileye dair aldığım şu malumat kısaydı. Lakin benim zihnimde pek büyümeye başladı. Ateş-i zaruret müşküldür ama evvelden refahdide²³⁴ olup da sonradan düşmek bahusus İffet gibi genç, güzel, malumatlı bir kız bulunmak dünyadaki felaketlerin en büyüklerindendir. Henüz yüzünü görmediğim İffet'in hayali, çehresinde bir hüzn-i ulvî²³⁵ nümayan²³⁶, çeşman-ı sitemdidesi²³⁷ eşk-i nevmidiyle²³⁸ giryan²³⁹, nermin sinesi feleğin siham-ı kahr u kinesine²⁴⁰ karşı üryan, saçları tecelliyatını görmüş bir şairin fikri gibi perişan, pelaspuş²⁴¹ bir melek suretinde gözümün önünde dolaşmaya başladı. Dehan-ı maneviyyete²⁴² benzeyen ağzı, solgun dudaklarıyla bir şeyler tekellüm ediyordu. Dinliyorum. Fakat anlayamıyordum. Bir müddet öyle dalgın kalmışım. Tramvayın zangırtıları yine beni maddiyetime irca etti²⁴³. Zihnim İffet'in hayaliyle meşgul bulunduğundan mıdır nedir geçtiğimiz yollar bana pek hüznengiz²⁴⁴ görünüyordu. Yüksek kaldırımı geçtik. Hayli fasılalı bahçeler ile yolun iki tarafında görülen basık katlı, dar pencereli ve bir haylisi cihat-ı erbaadan²⁴⁵ birine mail çarpık

²³¹ tedavi-i mütemadiyye: devamlı tedavi

²³² risale-i tıbbiyye: tıp dergisi

²³³ mütalaa: okuma

²³⁴ refahdide: varlık ve bolluk görmüş

²³⁵ hüzn-i ulvî: büyük üzüntü

²³⁶ nümayan: görünen

²³⁷ çeşman-ı sitemdide: zulüm görmüş gözler

²³⁸ eşk-i nevmidi: ümitsizlik gözyaşı

²³⁹ giryan: ağlayan

²⁴⁰ siham-ı kahr u kine: kin ve kahr oklar

²⁴¹ pelaspuş: zavallı

²⁴² dehan-ı maneviyyet: manevi ağız

²⁴³ irca etmek: döndürmek

²⁴⁴ hüznengiz: hüznü

²⁴⁵ cihat-ı erbaa: dört yön

cumbalı eğri şahnişinli gubarylud²⁴⁶ köhne büyüttan²⁴⁷ bazılarını bir bela-yı kasvet gibi tramvayın üstüne iniverecek zannediyordum.

Erbab-ı hayatın²⁴⁸ emvata²⁴⁹ karıştığı bu mahallattaki²⁵⁰ kabristanların adedi mahallelerinkinden az olmamalı. Her adımda, her köşebaşında dünyadakilere ukbayı²⁵¹ seyrettirmek için açılmış zannolunan mezarlık pencerelerinin tozlu parmaklıkları ve etrafa buy-i uhrevi²⁵² neşreden koyu renkli defne dalları arasında uzun boylu koca kavuklu mezar taşlarının mütemadiyen nazarı istikbal eylemesi²⁵³ insana hayatın sonu ölüm olduğunu değil, sanki o günkü bizim seyahatin ahirete olduğunu ihtar ediyordu²⁵⁴.

Ölümün pürkara²⁵⁵ renkli şahid-i zikameti²⁵⁶ gibi göklere kadar sayeendaz²⁵⁷ olan serviler, dehşet-i mevt²⁵⁸ gibi etrafına dal budak salıveren çitlembik ağaçları, güya ki mahafet-i kuburu²⁵⁹ yeraltından göklere saçıyorlardı. Nazarım, saf nizamına dizilmiş asker gibi bir panorama teşkil eden mezar taşlarını her lahza selamlamaktan yoruldu.

Şhremini'ni geçtik. Gittikçe mezarlıklar çoğalıyor, haneler ufalıyor, etrafın menazırındaki kasvet artıyordu. İffet'in hayali yine o anda yamalı yırtık ve talihi gibi siyahgun²⁶⁰ bir came-i matem²⁶¹ içinde nimüryan²⁶² bir zaruret heykeli gibi karşıma geldi.

²⁴⁶ gubarylud: tozlu

²⁴⁷ büyüttan: evler

²⁴⁸ erbab-ı hayat: hayattakiler

²⁴⁹ emvat: ölümler

²⁵⁰ mahallat: mahalleler

²⁵¹ ukba: ahiret

²⁵² buy-i uhrevi: ahirete ait koku

²⁵³ istikbal eylemek: karşılamak

²⁵⁴ ihtar etmek: hatırlatmak

²⁵⁵ pürkara: kapkara

²⁵⁶ şahid-i zikamet: boylu poslu şahit

²⁵⁷ sayeendaz: koruyan

²⁵⁸ dehşet-i mevt: ölüm dehşeti

²⁵⁹ mahafet-i kubur: mezar korkusu

²⁶⁰ siyahgun: siyah renkli

²⁶¹ came-i matem: matem elbisesi

²⁶² nimüryan: yarı çıplak

Bu bedbaht kız unfuvar-ı hayatının²⁶³, şaşaa-yı cemalinin²⁶⁴ en parlak bir devrinde diriler kabristanı olan bu mahallattan birine gömülmüştü.

Doktor o aralık tatil-i mütalaa ederek²⁶⁵ yüzüne baktı. Mütebessim bir çehre ile dedi ki:

— Ne o? Pek dalmışsın? Yine mi tahayyülat?

— İffet'i düşünüyorum.

— Henüz yüzünü görmediğin bir kızın nesini düşünüyorsun? Hasta validesinin hâli ondan ziyade acınmaya şayandır. Onu niçin düşünmüyorsun?

— Bilmem. İffet'in hayali zihnimi doldurdu. Başka tefekkürata meydan kalmadı.

— Bu sefil aileye dair verdiğim muhtasar malumatı sen zihninde kim bilir ne kadar büyütüp kabalandırmışsındır?

— Şu andaki tevarüdat-ı zihniyyemi²⁶⁶ yazsam koca bir roman olur.

— Anlıyorum ki sizin sermayeniz sade hayal. Çünkü henüz bir şey görmedin ki!

— Yok bu hükmünde hata ediyorsun. İnsan malumat-ı mütekaddimesini ilave etmeksizin yeni bir şey yazamaz. Yeni öğrendiği hakikatleri eskiden bildiği hakâyika zammeder²⁶⁷. Şu kasvetli yoldan gidişimiz beni pek sıktı. Şimdi şu menazırın bende peyda eylediği tesir-i mağmumane²⁶⁸ bir hayal midir? O tesir ile düşündüğüm şeyler nice hep hakikattir.

— Uzun tutma. Düşündüğün şeylerin yüzde doksanı hayal. Yine işin içinde romancılık, şairlik var. Yolda şimdi giderken nazarını ürküten, hayalini tedhiş eden²⁶⁹ şey birkaç mezar taşı oldu değil

²⁶³ unfuvar-ı hayat: hayatın gençlik zamanı

²⁶⁴ şaşaa-yı cemal: güzelliğin şaşası

²⁶⁵ tatil-i mütalaa ederek: okumasına ara vererek

²⁶⁶ tevarüdat-ı zihniyye: zihinde art arda gelenler

²⁶⁷ zammetmek: eklemek

²⁶⁸ tesir-i mağmumane: gamlı tesir

²⁶⁹ tedhiş etmek: ürkütmek

mi? Biz hanemizdeki küçücük müzemizde mükemmel bir iskelet bulundurmak için mezarlıklara gidip kemik toplarız. Vücut-ı insaniyi teşkil eden her kemiği bulmak için ne kadar mezar kovuğu karıştırmaya mecbur olduğumuzu artık sen düşün. Ne yapalım mukteza-yı mesleğimiz²⁷⁰ budur... Biz bu izamı²⁷¹ yine insaniyete hizmet için topluyoruz. Sen öyle iki mezar taşı görmekle ürkersen mükemmel bir romancı olamazsın.

— Azizim doktor, romancılığı dediğiniz gibi büsbütün maddiyet dairesine sokarsak onda bir letafet kalmaz. Taş yürekli bir romancının yazdığı vakayı ne kadar mutabık-ı hakikat²⁷² olursa olsun kimseyi müteessir edemez. Evvelen yazan teessürle yazmış olmalı. Yani o yazdığı şeyleri kendinde hisseylemiş bulunmalı ki okuyanlara da tesir etsin. Modelimiz tabiat olsa da onu telvin edecek²⁷³, yıldızlayacak kuvvet-i icazkâr²⁷⁴ yine kuvve-i hayaliyyedir²⁷⁵.

— Zannetmem. Bir muharririn yüreği taş olsun, pamuk olsun tasvir eylediği vakayı bir fotoğraf kadar müşabehet²⁷⁶ ve mutabakat-ı tamme²⁷⁷ ile tasvir etmek maharetine malik bulursa o zat mesleğince meziyet ve kudret-i lazıme²⁷⁸ haiz bir sanatkâr demektir.

— Bu dediğiniz maddiyet bizim sanatımıza sığmaz. Menazır-ı hayatın cümlesi soğukkanlılıkla tasvir olunamaz. Siz fitil yanmadan şemden ziya istiyorsunuz!

— Al sana bir şairane cümle daha! “Fitil yanmadan şemden ziya istemek!” Söz rengîn²⁷⁹ ama manaca kuvveti pek az... Beyim şimdi

²⁷⁰ mukteza-yı meslek: meslek gereği

²⁷¹ izam: kemikler

²⁷² mutabık-ı hakikat: hakikate uygun

²⁷³ telvin etmek: renklendirmek

²⁷⁴ kuvvet-i icazkâr: herkesi âciz bırakacak kuvvet

²⁷⁵ kuvve-i hayaliyye: hayal gücü

²⁷⁶ müşabehet: benzerlik

²⁷⁷ mutabakat-ı tamme: tam uygunluk

²⁷⁸ kudret-i lazıme: gerekli olan kudret

²⁷⁹ rengîn: latif

her sanat terakki etti. Hava gazlarını görmüyor musun? Fitilsiz yanıyor. Hem de verdiği ziya sizin şem dediğiniz şeyi güneşe karşı parıldamak isteyen ateş böceği gibi donuk bırakıyor.

Bu esnada tramvay Topkapı'daki son mevkife²⁸⁰ gelmiş bulunduğundan benim doktora karşı cevap vermeme vakit olmadı. Arabadan indik.

2

Geriye doğru birkaç adım yürüdük. Köşesinde camları sararmış harap bir kahve bulunan sağ cihetten bir sokağa saptık. -İşsizlikten kuva-yı bedeniyyelerine²⁸¹ atalet²⁸² tari olmasın²⁸³ fikriyle olmalı-kahvenin peykesi²⁸⁴ üzerinde tulumbacı kıyafetli iki delikanlı galiz²⁸⁵ mülatafalar²⁸⁶ ile birbiriyle boğuşuyorlar, karşı peykede oturan eski hırkalı bir ihtiyar da elindeki çubuk kadar uzun ağızlığın ucundaki sigarayı fosurdatarak itişen yiğitleri tahsinkârane²⁸⁷ bir tebessüm, gıptakeşane²⁸⁸ bir nazarla seyrediyordu.

Saptığımız sokağa yürümekte devam ediyorduk. Sokak dar ve güzergâhı eğri büğrü olup muhtelif cihetlerinden çirkefler akıtılmış ve kümes kadar küçük, harap hanelerin önünde, murdar entarili -ebeveynleri terbiyelerinden âciz bulundukları için başlarını, kışıklarını feleğin sille-i tedibine²⁸⁹ karşı açık bırakmışlar zannolunan- birtakım etfal²⁹⁰ oynamakta ve arada sırada hanelerin birinden lazıme-i tesettüre²⁹¹ yeldirmesinin yakasını başına almak suretiyle riayet eden bir kadın çıkarak diğer bir haneye girmekteydi.

²⁸⁰ mevkif: durak

²⁸¹ kuva-yı bedeniyye: bedensel güç

²⁸² atalet: tembellik

²⁸³ tari olmak: ortaya çıkmak

²⁸⁴ peyke: sedir

²⁸⁵ galiz: kaba

²⁸⁶ mülatafa: şakalaşmalar

²⁸⁷ tahsinkârane: takdir edercesine

²⁸⁸ gıptakeşane: imrenircesine

²⁸⁹ sille-i tedib: haddini bildirme tokadı

²⁹⁰ etfal: çocuklar

²⁹¹ lazıme-i tesettür: örtünme lüzumu

Bazı evlerin önünden geçerken hissolunan mayıs kokusu ve arada bir işitilen inek sedaları insana kendinin İstanbul'dan uzak bir köyde bulunduğunu zannettiriyordu. Dolambaçlı sokaklardan girip çıkarak bir müddet yürüdük. Haneler seyrekleşmeye, bu mahallatı istila eden sükûnet-i müessire²⁹² artmaya başladı. Artık ne çocuk görülüyordu ne kadın ne erkek ne de bir hayvan! Şehrimizin sokaklarını dolduran kilaptan²⁹³ bile eser yoktu. İnsanların doyunca ekmek bulamadıkları bu sokaklardan onlar da çekilmişlerdi. Bazı sokaklarda hane bile görülemeyip harçsız kuru taşla vurulmuş viran, alçak bostan duvarları her iki cihetten uzun mesafata²⁹⁴ kadar imtidat ediyordu²⁹⁵. Şematet-i beşeriye²⁹⁶ bulunmayan yerleri tabiat kendi sedasıyla doldurur.

Uzaktan uzağa hissolunan hafif bir rüzgâr iniltisi, bostanların ağaçlarından işitilen hazin nagamat-ı tuyur²⁹⁷ sanki tabiatın bu kanununu sımah-ı intibaha²⁹⁸ sokuyordu.

Bu sükûnet, bu harabiyet, bu tenhalık bana pek dokundu. Doktorun muahezat-ı ciddiyetperestanesini²⁹⁹ celbetmekten korktuğum için ses çıkaramıyordum. Yalnız dedim ki:

— Doktor, sen beni bu hasta kadının evine götürüyorsun ama sakın senin yanında bir de yabancı bulunması bu ailenin sefaletini göstermeye bir seyirci götürüyormuşsun gibi o kadınlarca su-i telakki edilmesin³⁰⁰?

— Evet, sözün doğru, bu cihethiç aklıma gelmemişti. Bu kadınlar adı terbiyede bir aileden olmadıkları için fakr u zaruretlerine senin de mahremiyetin belki izzetinefislerine³⁰¹ dokunur. Fakat ben seni

²⁹² sükûnet-i müessire: içe işleyen sessizlik

²⁹³ kilap: köpekler

²⁹⁴ mesafat: mesafeler

²⁹⁵ imtidat etmek: uzayıp gitmek

²⁹⁶ şematet-i beşeriye: insana ait gürültü

²⁹⁷ nagamat-ı tuyur: kuş sesleri

²⁹⁸ sımah-ı intibah: uyanış

²⁹⁹ muahezat-ı ciddiyetperestane: ciddi şekilde eleştiri

³⁰⁰ su-i telakki etmek: kötüye yormak

³⁰¹ izzetinefis: onur

onlara bir sivil doktor diye takdim ederim. Güya hastanın marazını birlikte teşhise gitmiş oluruz.

— O hâlde hastayı benim de muayene etmem lazım gelmez mi?

— Hayır. Muayeneyi ben ederim. Sana araza dair bazı şeyler söylerim. Sen de teselligune³⁰² fakat doktorca birkaç lakırdı atıverirsin olur biter.

— Ya bir pot kırarsam?

— Ha! Orası da doğru. Kızı görünce alınıp zihninden felekler melekler diye tasavvurat-ı şairaneye başlarsan belki bir çam devirirsin. Yoksa aklın başında olduğu zaman benden ziyade şarlatan bir doktor görünebilirsin.

O esnada bir teessür-i hazinane içinde bulunduğum hâlde bile doktorun şu sözü bilaihtiyar³⁰³ beni güldürdü.

Beş on dakika daha yürüdük. Bostan duvarları bitti. Sekiz on haneli köye benzeyen bir mahalleye geldik. Haneleri küçük bir meydancığın çevresini teşkil eden muhit üzerine bina edilmişti. Bu meydancığın sağ cihetinde yalak taşı yarısına kadar kırılmış harap bir çeşme vardı. Doktor çeşmeye yakın ve kaplama tahtaları, saçakları dökülmüş, iki penceresinden birisinin kafesi düşmüş bir hanenin tek kanattan ibaret olan kapısını çaldı. Çeşmeden su doldurup birkaç hatve³⁰⁴ ayrılmış olan pembe entarili bir kız elindeki testiyi yere bırakıp oralarda sekene-i mahalleden³⁰⁵ hariç kimseye nadiren tesadüf olunduğunu ima eder bir tecessüs-i masumane³⁰⁶ ile bize dikkatle bakmaya başladı.

Doktorun çaldığı kapının İffet'in hanesi olduğunu anladım. Kapının yanında cesim kuturda³⁰⁷ bir çınar ağacı bulunup sükûnet-i müessiresi, küçüklüğü ve manzara-i hazinanesiyle bir aileye yurt

³⁰² teselligune: avutucu

³⁰³ bilaihtiyar: elinde olmayarak

³⁰⁴ hatve: adım

³⁰⁵ sekene-i mahalle: mahalle sakinleri

³⁰⁶ tecessüs-i masumane: masumaca bir merak

³⁰⁷ kutur: çap

olmaktan ziyade bir çilehane-i felakete benzeyen o aşiyane-i alam³⁰⁸ üzerine -kaderin yağdıracağı belaya³⁰⁹ karşı sanki siper olmak üzere- cesim dallarını bal-i şefkat³¹⁰ gibi uzatmıştı.

Çok sürmedi. Kapı, arkasından bir iple çekilerek açıldı. Envar-ı meserretbahşası³¹¹ âleme şamil olan güneş bile bu kulübe-i mağmuma³¹² nüfuzdan içtinap ediyormuş³¹³ gibi gece zulmetiyle³¹⁴ rekabet eden karanlık, penceresiz bir havluya³¹⁵ girdik. Orada bir müddet bekledik. Gözlerimiz biraz karanlığa alıştı. Yukarıda bir gezinme oldu. Nihayet gayet nazik bir kadın sedasıyla “Buyurunuz.” denildiğini işittik. Doktor önümüzdeki beş altı basamaktan ibaret yıkık bir merdivenden yukarı çıkmaya başladı. Ben de onu takiben yürüdüm. Her ikimizin birden sıklet-i vücuduna³¹⁶ tahammül edemeyecek zannolunan merdiven, ayaklarımızın altında sallanıp çatırtılar peyda eylediğinden büyük ihtiyatlar ile yukarı çıktık.

Merdiven başında bu muzlim³¹⁷ hanenin mehtabı, hazin gecelerin sehab-ı ulviyyeti³¹⁸ içinde muhtecip³¹⁹ bir bedir³²⁰ gibi koyu renkli bir çara³²¹ bürünmüş olduğu hâlde istikbalimize çıktı. Karşımıza doğan bu nur, İffet idi. Sanki yed-i kudret³²² letafet-i mahza³²³ olarak dünyaya getirdiği ne kadar hüsün varsa yine bunlardan en müntahap³²⁴ hülâsaları toplayarak güzellikte olanca

³⁰⁸ aşiyane-i alam: ızdırap yuvası

³⁰⁹ belaya: belalar

³¹⁰ bal-i şefkat: şefkat kolu

³¹¹ envar-ı meserretbahşa: sevinç veren ışıklar

³¹² kulübe-i mağmum: gamlı kulübe

³¹³ içtinap etmek: çekinmek

³¹⁴ zulmet: karanlık

³¹⁵ havluya: avlu

³¹⁶ sıklet-i vücud: vücut ağırlığı

³¹⁷ muzlim: karanlık

³¹⁸ sehab-ı ulviyet: yüce bulut

³¹⁹ muhtecip: gizlenen

³²⁰ bedir: dolunay

³²¹ çar: çarşaf

³²² yed-i kudret: Allah'ın gücü

³²³ letafet-i mahza: sırf güzellik

³²⁴ müntahap: seçkin

kemalat-ı saniasını³²⁵ bu çehreye sığdırıp kendi kudret-i baliğasına³²⁶ karşı yine kendi bir icaz³²⁷ göstermek için bu vücudu halk eylemiş³²⁸ veyahut benibeşere³²⁹ bir melek modeli göstermek istemişti.

Ben bu afet-i samansuzu³³⁰, bu cemel perisini görünce ulviyyet-i şairane cisim bulmuş veya ki cazibe-i insan şekline girmiş zanneyledim.

Doktorun yanında beni yani bir yabancı olduğunu görünce kızın ne samur-ı çini³³¹ ne kavş-i hilal ne sehm-i kaza³³² ile tavsifine imkân olmayan ince kumral kaşları biraz çatıldı.

Ulviyetle hüznün böyle bir suret-i memzucesini³³³ görebilmek için tabiatın nazar-ı şairaneye arz ettiği mehtap, şafak, envar-ı hazin-i şam³³⁴ levhalarında nazirini³³⁵ aramak abes olan sarı ela mahmur çeşmanın³³⁶ süzöklüğü biraz daha arttı. Letafeti berfin³³⁷, pembenin, lebenin³³⁸ çiğ beyazlıklarıyla hiçbir suretle kabil-i teşbih olmayan³³⁹ ve olsa olsa beyaz zambakları biraz andıran solgun reng-i ruyuna³⁴⁰ hafif bir humret³⁴¹ geldi.

³²⁵ kemalat-ı sania: yapılan işin olgunluğu

³²⁶ kudret-i baliğ: tam kudret

³²⁷ icaz: mucize

³²⁸ halk eylemek: yaratmak

³²⁹ benibeşer: insan

³³⁰ afet-i samansuz: huzuru bozan güzel

³³¹ samur-ı Çini: Çin samuru

³³² sehm-i kaza: kaza oku

³³³ suret-i memzuce: karışık suret

³³⁴ envar-ı hazin-i şam: hüznü akşamın ışıkları

³³⁵ nazir: benzer

³³⁶ çeşman: gözler

³³⁷ berf: kar

³³⁸ leben: süt

³³⁹ kabil-i teşbih olmayan: benzemesi mümkün olmayan

³⁴⁰ reng-i ruy: yüz rengi

³⁴¹ humret: kırmızılık

Carın³⁴² altından alnı üzerinden doğru bir gülzar-ı şafağın³⁴³ kurtulmuş şuaat-ı şems³⁴⁴ gibi bir demet turre-i zertar³⁴⁵, resamlara fırçalarını ellerinden düşürtecek, şuarayı dembeste-i hayret eyleyecek³⁴⁶ bir letafetle sol şakak ve yanağın üstünden gümrahiye düşmüş³⁴⁷ bir sevda veya ki aşk kesilmiş bir gönülden çıkan bir ah-ı ateşbar³⁴⁸ gibi gerdan-ı simine³⁴⁹ uzanıp gitmişti. Bu cemel-i ilahesi güya ki o harap meskeni dolaşmaya gelmiş bir hayaldi. Veyahut ki musavvir-i ezeli³⁵⁰ kemal-i hüsnüne³⁵¹ o kadar itina göstermiş olduğunu sonradan çekemeyerek bu Venüs'ü cehenneme atmıştı.

Feleğe küskün bakan gözlerinde eser-i бүкâ³⁵² olan kırmızılıklar ve mahmur çeşmanın altında yeis ve fütura³⁵³ delalet eden mavimtırak hafif siyahlıklar -kurs-ı kamerdeki³⁵⁴ lekelere müşabih³⁵⁵ bir hâlde- manzur olmakta³⁵⁶ ve çehresindeki şu tab u fer-i hazinane³⁵⁷ şaşaa-i saman³⁵⁸ içinde parlayan cemallerden bin kat ziyade nazarrüba³⁵⁹ revh³⁶⁰ görülmekteydi.

O, önde bir nur-ı emel, biz arkada saye gibi yürümeye başladık. İffet, bülent ve narin kametine³⁶¹ gayet yaraşan bir refhtar-ı

³⁴² car: çarşaf

³⁴³ gülzar-ı şafak: şafağın gül bahçesi

³⁴⁴ şuaat-ı şems: güneş ışınları

³⁴⁵ turre-i zertar: altından kakül

³⁴⁶ dembeste-i hayret eyleyecek: hayretten nefesini kesecek

³⁴⁷ gümrahiye düşmüş: yolunu şaşırmış

³⁴⁸ ah-ı ateşbar: ateş yağdıran ah

³⁴⁹ gerdan-ı simin: gümüş gerdan

³⁵⁰ Musavvir-i Ezeli: yarattığı her varlığa ayrı bir suret veren Allah

³⁵¹ kemal-i hüsn: kusursuz güzellik

³⁵² eser-i бүкâ: ağlama izi

³⁵³ fütur: keder

³⁵⁴ kurs-ı kamer: ayın yüzeyi

³⁵⁵ müşabih: benzer

³⁵⁶ manzur olmak: görünmek

³⁵⁷ tab u fer-i hazinane: hüznünlü bir güç ve parlaklık

³⁵⁸ şaşaa-i saman: servet şaşaaı

³⁵⁹ nazarrüba: gözleri üstüne çeken

³⁶⁰ revh: huzur

³⁶¹ kamet: boy, endam

sanevberane³⁶² ile bizi aralık gibi bir sofacıktan yürüttükten sonra o hanenin yegâne odası olan bir kapıdan içeriye soktu.

Odada firaş-ı eninine³⁶³ uzanmış başörtülü bir hasta kadın, kabir kadar dar ve incecik tek şilteden ibaret döşeği ve yorgan namına omuzlarına kadar çekmiş olduğu puşe-i sefaleti³⁶⁴ içinde mezarından kıyamet seyreden bir ölü bakışıyla doktoru ve bilhassa beni hadde-i nazardan³⁶⁵ geçirmeye başladı.

Zaruret ve sefaletin en büyük asar-ı muharribesi³⁶⁶ asıl bu kadının veçhinde nümayandı. Vücudunda adaleden nebze kalmamış, deri kemiğe yapışmış, heyet-i sima³⁶⁷ insan şeklinden çıkmış, nazarı artık kendinin hükm-i hayattan dur olup³⁶⁸ tahribat-ı mevtiyyeye³⁶⁹ takarrübünü³⁷⁰ gösterir surette sönüp korkunç bir donukluk peyda eylemiş olduğundan insana diriler meyanesinde bulunmaktan artık bizar olup³⁷¹ da metfenini³⁷² temenni eden bir meyyit³⁷³ gibi bakıyor ve söz söylemek üzere feth-i dehan eylediği³⁷⁴ zaman kansız dudaklarının etrafında peyda olan katmerlerin heyet-i mecmua-yı vechiyyesine³⁷⁵ verdiği suret-i acibe³⁷⁶ ile artık kendinden biz nez-i külli³⁷⁷ ile nez edilmiş³⁷⁸ olan saadet-i dünya ve ümid-i hayata karşı handezen-i istihkar³⁷⁹ ve istihfaf³⁸⁰ oluyor zannediliyordu.

³⁶² reftar-ı sanevberane: çam fıstığı ağacı gibi yürüyüş

³⁶³ firaş-ı enin: inleme döşeği

³⁶⁴ puşe-i sefalet: sefalet örtüsü

³⁶⁵ hadde-i nazar: dikkatle bakış

³⁶⁶ asar-ı muharribe: yıkıcı belirtileri

³⁶⁷ heyet-i sima: yüzün durumu

³⁶⁸ dur olmak: uzaklaşmak

³⁶⁹ tahribat-ı mevtiyye: ölüye özgü bozulmalar

³⁷⁰ takarrüp: yaklaşma

³⁷¹ bizar olmak: bıkmak

³⁷² metfen: mezar

³⁷³ meyyit: ölü

³⁷⁴ feth-i dehan eylemek: ağzını açmak

³⁷⁵ heyet-i mecmua-yı vechiyye: yüzün durumu

³⁷⁶ suret-i acibe: şaşkınlık durumu

³⁷⁷ nez-i külli: tümünden bir can çekişme

³⁷⁸ nez edilmek: koparılmak

³⁷⁹ handezen-i istihkar: hor gören bir gülüş

³⁸⁰ istihfaf: küçümseme

Bu oda derununda mefruşat aramak çölde şelale veya külhanda³⁸¹ tezyinat taharri etmek³⁸² kabîlinden ise de oda büsbütün de çıplak değildi. Eğer gördüğüm şeylere ev eşyası denebilir ise bir köhne ot minderi, her biri başka bir basmadan fersude³⁸³ birkaç yastığı, iki topal sandalyeyi, bir kırık testiyi ve pencerelerdeki tulani³⁸⁴ şerhalara³⁸⁵ ayrılmış beyaz patiska³⁸⁶ perdeleri esas-ı beytiyyeden³⁸⁷ olmak üzere haber vereyim. Yalnız şu kadar var ki bu pejmürde eşyadan her biri tertemiz olup bir intizam-ı mahsusla³⁸⁸ her şey yerli yerine vazedilmişti³⁸⁹.

İffet, o halavet-i hüsn³⁹⁰, o azamet-i hulkiyyesiyle³⁹¹ bu sefaletgâha hiç yaraşmıyor. Hastayı teselli için gökten inmiş bir melekü's-sıyaneye³⁹² benziyordu.

Oda derunundaki eşyadan yalnız bir ikisi nazarıdikkatimi celbetti³⁹³. Sağ cihetteki duvarın üzerine tuhaf bir surette mensuç³⁹⁴ büyücek bir seccade cesametinde³⁹⁵ bir halı gerilmiş olup bunun önüne de cevizden mamul yüksekçe bir etajer konulmuş. Bu etajerin üst rafının üstüne çerçevesi yaldızlı bir levha ve levhanın iki tarafına derunlarında rengamiz³⁹⁶ suni çiçekler bulunan iki saksı vazedilmişti.

Oldukça kibarca bir salonu tezyin edebilecek kadar zarif görünen bu eşyanın öyle farkirane bir evde bulunuşuna badi-i

³⁸¹ külhan: hamam ocağı

³⁸² taharri etmek: aramak

³⁸³ fersude: yıpranmış

³⁸⁴ tulani: uzunlamasına

³⁸⁵ şerha: parça

³⁸⁶ patiska: pamuktan dokunmuş ince, düzgün bez

³⁸⁷ esas-ı beytiyye: evin temel unsurları

³⁸⁸ intizam-ı mahsus: hususi bir düzen

³⁸⁹ vazedilmek: konulmak

³⁹⁰ halavet-i hüsn: tatlı güzellik

³⁹¹ azamet-i hulkiyye: yüce yaratılışlı

³⁹² melekü's-sıyane: koruma meleği

³⁹³ nazarıdikkatini celbetmek: ilgisini çekmek

³⁹⁴ mensuç: dokunmuş

³⁹⁵ cesamet: büyüklük

³⁹⁶ rengamiz: renk renk

emrde³⁹⁷ bir münasebet tasavvur edemedimse de sonradan bunların eski servet bakayasından³⁹⁸ olarak yangından kurtulma eşyadan olabileceği ihtimalini düşündüm.

Ben odanın hâlini hadde-i tedkikten³⁹⁹ geçirmekteyken doktor hastaya hâl ve hatır istifsarıyla⁴⁰⁰ karışık bir selam verdikten sonra benim hakkımda bir resm-i takdim⁴⁰¹ olmak üzere dedi ki:

— Sizi dikkatle ve birlikte muayene etmek için işte size rüfeka⁴⁰² bir doktor daha getirdim.

Doktorun şu takdimi benim oradaki vazifemin tabiplik olduğunu bana da yeniden bir ihtar yerine geçmiş olduğu cihetle hâl ve mevkie münasip surette idare-i kalam edebilmek⁴⁰³ için odanın hâlini tecessüsten⁴⁰⁴ sarf-ı nazarla⁴⁰⁵ mümkün olduğu kadar kendimi topladım.

Hasta oldukça müşkülâtlarla kalkıp döşeği içinde oturarak kuvvetsiz bir seda ile:

— Her ikinizin de tenezzülen teşrifinize teşekkür ederim. Fukaraya acıyanları Cenabıhak mükâfatsız bırakmaz. Sizi bana gönderen Allah, elbette sizi de maksudunuza erİştirir dedi.

Doktor sordu ki:

— Verdiğim ilaçları kullandınız ya? Şimdi kendinizi nasıl buluyorsunuz?

Hasta antrit marazına uğrayanlara mahsus olan surette upuzun uzamış bulunan kuru yüzünü nevmidane bir hâl ile hafifçe salladıktan sonra “Evet ilaçlarınızı kullandım. Şimdi biraz iyiyim.”

³⁹⁷ badi-i emrde: başlangıçta

³⁹⁸ bakaya: kalıntı

³⁹⁹ hadde-i tedkik: dikkatle araştırma

⁴⁰⁰ istifsar: sorma

⁴⁰¹ resm-i takdim: takdim töreni

⁴⁰² rüfeka: arkadaşlar

⁴⁰³ idare-i kalam etmek: tedbirli söz söylemek

⁴⁰⁴ tecessüs: anlamaya çalışmak için bakınmak

⁴⁰⁵ sarf-ı nazar: vazgeçme

dediyse de bu “iyiyim” sözünü mahza⁴⁰⁶ doktora bir nezaket ve kızına karşı bir teselli olmak üzere söylediği anlaşılıyordu. Yoksa hâlinde hiç iyilik eseri görülüyordu.

İffet karşımızda oturmakta olduğu sandalyenin üzerinden sevda-i lisana gelmiş gibi ahenktar ve ruhnevaz⁴⁰⁷ bir seda ile doktora dedi ki:

— Dört gün evvel vermiş olduğunuz “enfüziyon dipe ka” ve onu müteakiben tertip buyurduğunuz “su nitrat dö bizmut” ve “ekstra dopivum” vesaire terkiplerini ve en son yevmiye iki gülaç⁴⁰⁸ alınmak üzere verdiğiniz “banzona fütul” tertibini tarif buyurduğunuz vechile valideye kullandırdım. Her ne kadar zaaf baki ise de himmet-i hazakatiniz⁴⁰⁹ ile o günden beri bendeniz kendisinde hayli iyilik farkı görüyorum.

Validesine verilen reçeteleri İffet’in böyle ezberden okuyuşunu işitince benim oradaki sahte doktorluk mevkimin cidden müşkülleşmekte olduğunu anladım. Tıbbı mugayir⁴¹⁰ olarak ağzımdan kaçıracağım ufak bir sözle o fenn-i celile⁴¹¹ adem-i intisabımın⁴¹² anlaşılvereceğinden hiç şüphe yoktu. Binaenaleyh kalben kendi kendime fevkalade ihtiyat tavsiye ediyordum. Fakat insanın bazen pek ziyade müdebbirane⁴¹³ hareket etmek kaydında bulunduğu şeyde cebrinefisten münbais⁴¹⁴ bir dalgınlıkla dai-i mahcubiyyet-i azime olacak⁴¹⁵ büyük bir hataya düşer olması⁴¹⁶ kabîlinden olarak o kadar teemmülsüz⁴¹⁷ bir cürette bulundum

⁴⁰⁶ mahza: sırf

⁴⁰⁷ ruhnevaz: ruhu okşayan

⁴⁰⁸ gülaç: nişastadan yapılmış küçük ve yuvarlak mahfaza

⁴⁰⁹ himmet-i hazakat: ustaca gayret

⁴¹⁰ mugayir: aykırı

⁴¹¹ fenn-i celil: büyük ilime

⁴¹² adem-i intisab: mensubu olmama

⁴¹³ müdebbirane: tedbirli bir biçimde

⁴¹⁴ cebrinefisten münbais: kendini zorlamaktan ileri gelen

⁴¹⁵ dai-i mahcubiyyet-i azime olacak: büyük bir mahcubiyete sebep olacak

⁴¹⁶ düşer olmak: uğramak

⁴¹⁷ teemmülsüz: etraflıca düşünmeden

ki bu hareketimi şimdi yazarken bile vücuduma arız olan⁴¹⁸ helecandan⁴¹⁹ kalbim titriyor. İffet'in en sengin⁴²⁰ gönülleri bile tehzize getirecek⁴²¹ mertebedeki o mahzuniyyet-i ulviyyesinde, o perişani-i hâlinde, garip bir kuvve-i mıknaşıyyeyi⁴²² haiz olan bakışındaki mukavemetsuz⁴²³ cazibenin taht-ı tesiratında⁴²⁴ kalarak ne yaptığımı bilmez bir hâle gelmiş olmalıyım ki ben de bir söz söylemek, ben de tıptaki maharetimi göstermek için hastaya yaklaşıp hemen gayriiradi bir hâlde “Müsaade buyurursanız sizi bir de ben muayene edeyim?” demeyeyim mi? Söz ağzımdan çıktıktan sonra bu hareketimdeki hiffetin⁴²⁵ derecesini anladım ve hatta doktorun yüzünde o anda hasıl olan adem-i hoşnudi⁴²⁶ asarı da bunu bana ifham etti⁴²⁷. Ama bir kere iş işten geçmiş bulundu. Bu hareketim yalnız büyücek bir mahcubiyet tevlit edebilecek⁴²⁸ bir hatadan da ibaret olmayıp hastayı beyhude yere yoracağından dolayı kendi nazarımda neyumma⁴²⁹ küçük bir cinayet demektir. Artık zihnimden her şeyi çıkarıp olanca kuvamı⁴³⁰ bu deliliğimi bir hüsn-i hatimeye⁴³¹ isal etmek⁴³² cihetine sarfa hasrederek marizi boş yere yormuş olmamak için kısa bir nabız muayenesinde bulunmak ve doktora mümkün olabildiği kadar doğru observasyon⁴³³ vermek yolu düşünerek cebimden saati çıkarıp keyifsizce dedim ki:

— Zahmet olmazsa nabzınızı verir misiniz?

⁴¹⁸ arız olmak: görülmeye başlayan

⁴¹⁹ helecane: çarpıntı

⁴²⁰ sengin: taş gibi katı

⁴²¹ tehzize getirecek: harekete getirecek

⁴²² kuvve-i mıknaşıyye: manyetik güç

⁴²³ mukavemetsuz: dayanılmaz

⁴²⁴ taht-ı tesiratında: tesiri altında

⁴²⁵ hiffet: hoppalık

⁴²⁶ adem-i hoşnudi: hoşnutsuzluk

⁴²⁷ ifham etmek: anlatmak

⁴²⁸ tevlit etmek: sebep olmak

⁴²⁹ neyumma: bir nevi

⁴³⁰ kuva: güçler

⁴³¹ hüsn-i hatime: iyi son

⁴³² isal etmek: ulaştırmak

⁴³³ observasyon: gözlem

Zavallı hasta beni eceline derman arayan bir tabip zannıyla yorganın altından çıkardığı değnek gibi kadide dönmüş elini bana uzattı. Hazakatimden⁴³⁴ istimdaden bana uzatılan bu eli ölüye temas eder gibi bir haşyetle tuttum. Bir dakikalık bir müddet suret-i darabana⁴³⁵ hasr-ı dikkat eyledim. Nabız pek kuvvetsiz ve hafif atıyordu. Fakat aded-i daraban ziyade idi. Ve ara sırada intizam-ı daraban muhtel⁴³⁶ oluyordu. Bir dakikada doksan altı, doksan yediye kadar buldum. Bu nabız observasyonunu doktora Fransızca olarak verdim. Dikkatimden onun da memnun olduğunu yüzünden anladım.

Bu cüretim pek küstahane idi. Fakat şu suretle hasta kadının ve ale'l-husus⁴³⁷ İffet'in nazarında doktorluğumu ispat etmiş olduğumdan dolayı kendim de memnun oldum... Mahaza⁴³⁸ küstahlıkta bundan ileriye varmayarak, muayene-i ciddiyye hususunu doktora terk ederek hastanın yanından çekildim. Doktor, hastanın karnını ve ta gözlerinin içine varıncaya kadar her tarafını muayene etti. Bade'l-muayene⁴³⁹ arkadaşımın yüzünde hasıl olan çatıklık ve durgunluktan marazda şiddet veyahut endişeyi mucip bir hâl peyda olmuş bulunduğunu anladım. Validesinin muayenesi esnasında İffet de kemal-i tehalükle⁴⁴⁰ gözlerini doktora dikmiş bulunduğundan netice-i muayenede bir vahamet keşfolunduğuna benim gibi o da intikal etti⁴⁴¹. Solgun yanakları pembeleşmeye, uçuk dudakları gülgûnnişan⁴⁴² olarak hafif hafif ihtizaza⁴⁴³ başladı. Bad-ı sarsar⁴⁴⁴ mukaddimesine tutulmuş bahar gülleri gibi boynu bir tarafa büküldü. Talihsiz kız, şimdiye kadar akıtmış olduğu umman-ı

⁴³⁴ hazakat: ustalık

⁴³⁵ suret-i daraban: vuruş biçimi

⁴³⁶ muhtel: bozuk

⁴³⁷ ale'l-husus: özellikle

⁴³⁸ mahaza: bununla birlikte

⁴³⁹ bade'l-muayene: muayeneden sonra

⁴⁴⁰ kemal-i tehalükle: büyük bir istekle

⁴⁴¹ intikal etmek: anlamak

⁴⁴² gülgûnnişan: gül gibi pembe

⁴⁴³ ihtizaz: titreme

⁴⁴⁴ bad-ı sarsar: fırtına

eşkine⁴⁴⁵ karışmak üzere cennetin birer menba-ı zülalinden⁴⁴⁶ dökülür gibi gözlerinden akan iki elmaspare-i dümuu⁴⁴⁷ hasta, ümitsiz validesine göstermemek için başını pencere tarafına çevirdi. Oda derununda iki dakika kadar hükümferma⁴⁴⁸ olan bir sükûnet-i müessire esnasında hane namına içinde bulunduğumuz o darü'l-mihenin⁴⁴⁹ üzerine sayeendaz⁴⁵⁰ olan çınar ağacının yapraklarından işitilen hışıltilar hastanın kabz-ı ruhuna⁴⁵¹ gelen melaikin⁴⁵² refref cenahları⁴⁵³ zannolunuyor, meydancıktaki daimü'l-cereyan⁴⁵⁴ çeşmenin -bu felaketzede ailenin hâline durmayıp ağlar gibi-duyulan hazin şırıltısı sanki seme⁴⁵⁵ garip bir rikkat isale ediyordu⁴⁵⁶.

Doktor veçhinde iki üç dakika evvel görülen asar-ı füturdan nişan vermemeye uğraşarak cebri⁴⁵⁷ bir beşâsetle⁴⁵⁸ hastaya sordu ki:

— Evvelce sıtma ve sarılık gibi hastalıklar çektiniz miydi efendim?

— Sarılık çekmedim fakat birkaç sene evvel sıtmaya uğramıştım.

— Ne kadar sürdüydü efendim?

— Üç ay kadar.

— Sağ böğrünüzde ara sıra bir ağrı hissediyor musunuz hanımcığım?

— Evet! Evet! Dünden beri ara sıra değil, hemen daimî gibi.

⁴⁴⁵ umman-ı eşk: gözyaşı seli

⁴⁴⁶ menba-ı zülal: tatlı su

⁴⁴⁷ elmaspare-i dümu: birer elmas parçası gibi gözyaşları

⁴⁴⁸ hükümferma: hüküm süren

⁴⁴⁹ darü'l-mihen: sıkıntılar yeri

⁴⁵⁰ sayeendaz: gölge düşüren

⁴⁵¹ kabz-ı ruh: ruhunu teslim alma

⁴⁵² melaik: melekler

⁴⁵³ refref cenahlar: yumuşak kanatlar

⁴⁵⁴ daimü'l-cereyan: sürekli akan

⁴⁵⁵ sem: kulak

⁴⁵⁶ isale etmek: akıtmak

⁴⁵⁷ cebri: zoraki

⁴⁵⁸ beşâset: güler yüzlülük

— Kay⁴⁵⁹ geliyor mu?

— Evet.

— Peki... Anladım... Merak etmeyiniz, bir şey kalmaz.

Doktorun şu “Merak etmeyiniz, bir şey kalmaz.” sözünün pek amiyane bir teselli olduğunu ben de anlamıştım, İffet de ve belki hasta kendisi de anlamıştı. Marazda bir vahamet peyda olmuştu. Fakat bunun derecesi ancak doktorca malumdu. Fransızca, doktordan istifsar-ı hakikat etmek⁴⁶⁰ istedimse de yine o anda İffet’in bu lisana vukufu aklıma geldiğinden sükûtu hayırlı buldum.

Doktor cebinden bir deste kâğıt çıkarıp reçete tahririne hazırlanmaktayken İffet şimdiye kadar işitmiş olduğum Fransızcaların en fasih ve düzgünü denecek bir talakatla⁴⁶¹ söze başlayıp doktora hitaben dedi ki:

— Validem Fransızca anlamaz, merak etmeyiniz. Esna-yı muayenede⁴⁶² keşfettiğiniz vahameti bana söyleyiniz.

Doktor alıklaşmış gibi bir hâle gelerek:

— Ne söylüyorsunuz? Nasıl vahamet?

— İki gün sonra agâh olacağım⁴⁶³ bir hakikatin benden bugün ketminden⁴⁶⁴ ne fayda memul ediyorsunuz⁴⁶⁵?

Doktor, hastanın başında bulunduğumuz müddetten beri belki bir defa yüzüne bakmamış olduğu İffet’i bu kere dikkatle süzerek dedi ki:

— Küçük Hanım, sözlerinizi hâlâ anlayamıyorum?

İffet münfailane⁴⁶⁶ bir tavır ile o güzel kaşlarını kavislendirerek:

⁴⁵⁹ kay: kusma

⁴⁶⁰ istifsar-ı hakikat etmek: hakikati sormak

⁴⁶¹ talakatla: dil açıklığıyla

⁴⁶² esna-yı muayenede: muayene sırasında

⁴⁶³ agâh olmak: öğrenmek

⁴⁶⁴ ketm: saklama

⁴⁶⁵ memul etmek: ummak

⁴⁶⁶ münfailane: içerlemişcesine

— Kapalı bir şey söylemiyorum ki sözlerime muamma şekli vererek anlamamakta ısrar ediyorsunuz. Mademki hastadaki vahameti benden saklıyorsunuz, bu tedbirinizin beyhude olduğunu anlatmak için keşfeylediğiniz vahametın ne olduğunu isterseniz size ben söyleyim.

Doktor gözlerini dört açarak sordu ki:

— Nedir söyleyiniz?

— Hastalık “abse dofuva (harac-ı kebedi⁴⁶⁷)” ile ihtilat etmiştir⁴⁶⁸.

Doktor bu defa cidden alıklaşarak:

— Bunu neden anladınız? Yoksa benden evvel buraya başka bir doktor mu celbettiniz?

İffet meysane içini çekerek:

— Siz buraya insaniyet namına geliyorsunuz. İstanbul’un surundan hariç denecek böyle bir fukara mahallesine hangi doktoru celbedebiliriz? Hem validemi gördüğünüz günden beri tedavisine kemal-i himmet ve itina ile⁴⁶⁹ uğraştığınızı görmekte olduğumuz hâlde diğer bir doktor celbi sizin mesainize karşı tarafımızdan bir küfran⁴⁷⁰ demek olmaz mı? Böyle bir hareketi hiçbir suretle kabul etmeyiz. Bu hususta muztar kalmış⁴⁷¹ olsak bile keyfiyeti sizden gizlemeyiz. Başka doktor celbedilmediğinden emin olunuz.

— O hâlde bu ihtilatı nasıl keşfettiniz?

— Hastanın rengindeki sarılığın tezayüdünden⁴⁷², sağ böğründe peyda olan sancılardan, kay gelmeye başlamasından.

— Bunların “harac-ı kebedi” alaiminden⁴⁷³ olduğunu ne biliyorsunuz?

⁴⁶⁷ harac-ı kebedi: karaciğer apsesi

⁴⁶⁸ ihtilat etmek: hastalığın başka bir hastalığa dönmesi

⁴⁶⁹ kemal-i himmet ve itina ile: büyük bir özenle

⁴⁷⁰ küfran: nankörlük

⁴⁷¹ muztar kalmak: mecbur kalmak

⁴⁷² tezayüt: artma

⁴⁷³ alaim: belirtiler

— Pederimden kalma bir patoloji (ilmü'l-emraz) kitabı vardı. Onda okudum.

Doktor müstehziyane⁴⁷⁴ bir tebessüm göstererek:

— Demek ki siz tabibeymişsiniz de bizim haberimiz yok. Şehadetnamenizi⁴⁷⁵ hangi enstitüden aldınız?

— Hiçbir enstitüden şehadetname almadım. İnsan merak edip de patolojiden bir bahis okumakla tabip olmaz ya? Validem antritten yatmakta olduğu için o bahsi merak ederek okudum.

Doktor istihzasını⁴⁷⁶ bu defa bir ciddiyet-i mütehakkimaneye⁴⁷⁷ tahvil ederek⁴⁷⁸:

— Ben öyle şehadetnamesi olmayıp da hekim işine karışan küçük hanımlardan pek hoşlanmam. Bu hâl, birkaç senedir memleketimizde moda oldu. Bazı hasta hanımlar tarafından celbolunuyoruz. Marizin⁴⁷⁹ muayenesinden sonra reçete yazıyoruz. Hanım reçeteyi eline alarak çıtır çıtır okuyup “A... Siz de öteki doktor gibi ‘enfüziyon dö hublon’, ‘de koksion dö kenkina lakte’, ‘şikore suvaj’⁴⁸⁰ vesaire yazmışsınız. Bunlar eski tertip. Mideme iyi gelmiyor, çok kullandım... Yazacak yeni bir şey bilmiyor musunuz?” diyor. Böylelerini çok görmüştüm ama sizin gibi patolojiden beyan-ı mütalaa ederek⁴⁸¹ konsültasyona⁴⁸² girmek isteyeneye henüz tesadüf etmemiştim.

⁴⁷⁴ müstehziyane: alaycı bir biçimde

⁴⁷⁵ şehadetname: diploma

⁴⁷⁶ istihza: alay

⁴⁷⁷ ciddiyet-i mütehakkimane: baskıcı bir ciddiyet

⁴⁷⁸ tahvil etmek: dönüştürmek

⁴⁷⁹ mariz: hasta

⁴⁸⁰ çeşitli ilaç tertipleri

⁴⁸¹ beyan-ı mütalaa ederek: okuduğunu anlatarak

⁴⁸² konsültasyon: bir hastalığa tanı koymak veya hastalığı tedavi etmek amacıyla birden fazla hekimin görüş alışverişinde bulunması

Ciddiyete taalluk eden⁴⁸³ hususatta lazıme-i nezakete riayette biraz bahil⁴⁸⁴ bulunan doktorun şu tekdirgune⁴⁸⁵ muahezatı üzerine İffet biraz bozulduysa da hiç cevap vermemeyi terbiyesine daha muvafık buldu⁴⁸⁶. Kızın sükûtunu görünce doktor kendi hakkının teslim edildiğini anlayarak tekrar dedi ki:

— Bir tabip sıfatıyla bu hareketinizi takdir edemezsem de zekâvetinizi⁴⁸⁷ tahsin etmemek de elimden gelmez. Evet keşfiniz doğru... Validenizde böyle bir ihtilat vardır. Fakat sakın “traitement”^{a488} da karışmaya kalkmayınız. Ben size söz veriyorum ki hasta şifayab olacaktır⁴⁸⁹... İşin o cihetini tamamıyla bana bırakınız.

Doktor sözünü bu neticeye getirdikten sonra Türkçe ifade-i merama⁴⁹⁰ başlayarak dedi ki:

— Perhize iyi dikkat olunuyor ya? (hastaya hitaben) Halis süt içeceksiniz. Evvelce tarif ettiğim tertip ve miktarda çiğ et yiyeceksiniz. Asla adi su içmeyip “Vichy” ve “Karlsbad” maden sularını kullanacaksınız. Bu vesayama⁴⁹¹ tamamıyla riayet olunuyor mu?

Doktorun bu suali üzerine hasta kadın verilecek cevabı İffet’ten bekliyormuş gibi kızının, kızı da validesinin yüzüne bir müddet bir meyusiyyet-i valihane⁴⁹² ile bakiştılar. Nihayet bir kısa cevap tasni⁴⁹³ cesareti hastada görülerek kızını mahcup etmemek için ölümüne razı olduğunu ima eder bir ruy-ı mütevekkilane⁴⁹⁴ ile gayet kuvvetsiz olarak “Evet.” dedi. İffet başını yine pencere

⁴⁸³ taalluk etmek: ilgili olmak

⁴⁸⁴ bahil: cimri

⁴⁸⁵ tekdirgune: azarlar biçimde

⁴⁸⁶ muvafık bulmak: uygun görmek

⁴⁸⁷ zekâvet: zekâ

⁴⁸⁸ traitement: tedavi

⁴⁸⁹ şifayab olmak: iyileşmek

⁴⁹⁰ ifade-i meram: maksadı anlatma

⁴⁹¹ vesaya: vasiyetler

⁴⁹² meyusiyyet-i valihane: şaşkınca bir ümitsizlik

⁴⁹³ tasni: uydurma

⁴⁹⁴ ruy-ı mütevekkilane: tevekküllü biz çehre

cihetine çevirmişti. Yine gözlerinden bahar sabahlarında tahrik-i nesime⁴⁹⁵ uğrayan güllerin üzerinden dökülen şebnemler gibi pırlantalar yuvarlanıyordu. Biçare kızın yeisi⁴⁹⁶ son dereceye gelmiş olmalı ki zabt-ı teessüre muvaffak olamamaktan mütevellit⁴⁹⁷ bir mahcubiyete uğramamak için hemen yerinden kalkıp kendini dışarıya atarak seda-yı bükâsı⁴⁹⁸ işitilemesin diye oda kapısını da kapadı. Ağlıyordu. Hazin hazin hıçkırıklarını işitiyordum.

Kızının odadan çıktığını görünce hasta kadın rikkatengiz⁴⁹⁹ bir tavr-ı mutazarriane⁵⁰⁰ ile zayıf, sararmış ellerini yukarıya kaldırdı. Veçhinde müessir bir işmizaz⁵⁰¹ peyda oldu. O da ağlamak istiyordu. Heyhat! Zehr-i derunu⁵⁰² harice akıtmak, gubar-ı tekeddür⁵⁰³ gidermek için ekseri zaman büyük bir deva yerine geçen nimet-i bükâdan bile tabiat bu kadını mahrum etmişti. Birkaç damla göz yaşını bu zavallıdan esirgiyordu. Bargâh-ı ehadiyyete⁵⁰⁴ karşı aldığı o vaz-ı müessir-i istirham⁵⁰⁵ ile göz kapaklarını birkaç defa açıp kapadı. Teskin-i ateş-i alamı⁵⁰⁶ için iki katrecik yaş imdadına yetişmedi. Hayat bu kadındaki tek mil menabii⁵⁰⁷ kurutmuştu. Ağlamak istedikçe gözleri yaşarmayıp bilakis kuruyordu. Nazarındaki eski sönüklük mahvolarak onun yerine bir ateş, bir parıltı peyda oldu.

Doktor sükûtle kadının yüzüne bakıyordu. Bu hâl-i feciyi görmeye bende tahammül kalmadı. Teessür göstermemek için pek çok cebrinefis eylediğim hâlde yine gözlerim yaş ile doldu. Hasta

⁴⁹⁵ tahrik-i nesim: rüzgârın kımıldatması

⁴⁹⁶ yeis: üzüntü

⁴⁹⁷ mütevellit: ileri gelen

⁴⁹⁸ seda-yı bükâ: ağlama sesi

⁴⁹⁹ rikkatengiz: acıklı

⁵⁰⁰ tavr-ı mutazarriane: yalvarır bir tavır

⁵⁰¹ işmizaz: yüzünü buruşturma

⁵⁰² zehr-i derun: içteki zehir

⁵⁰³ gubar-ı tekeddür: keder tozu

⁵⁰⁴ bargâh-ı ehadiyet: Allah'ın birliği

⁵⁰⁵ vaz-ı müessir-i istirham: dokunaklı bir niyaz tavrı

⁵⁰⁶ teskin-i ateş-i alamı: acılar ateşini yatıştırma

⁵⁰⁷ tek mil menabi: tüm kaynakları

kendinin davet edip edip de akıtamadığı dümu-ı teessürün⁵⁰⁸ benden döküldüğünü görünce dedi ki:

— Bu hâlimize ağla oğlum! Ağla! İnsanlığın en büyük meziyeti, beninevinde⁵⁰⁹ gördüğü alam ile müteellim⁵¹⁰ olmaktır. Ben ağlayamadım fakat benim için bir ağlayan görmek bence daha ziyade tahfif-i ye'si⁵¹¹ mucip oldu... Şu dar-ı fenada⁵¹² çekecek pek az ızdırabım kaldı. Yakında hepsi yitecek. Ölüm şimdiden damarlarıma yayıldı. Her lahza arazımı hissettiriyor. Artık vücudum en şedit⁵¹³ ızdırabatla⁵¹⁴ alude oldu⁵¹⁵. Havasıma⁵¹⁶ bir bataet⁵¹⁷, bir uyuşukluk geldi. Ölüm benim için korkulacak bir hadise değil, temenni olunacak bir nimettir. Lakin İffet'imi bu yeis ve hırman⁵¹⁸ içinde böyle giryan⁵¹⁹ ve kimsesiz bırakıp gitmek bana şimdiye kadar çektiğim azapların cümlesinden acı geliyor. Kızım bir melek, mahz-ı iffettir⁵²⁰. Vaktiyle pederi mükkemmeliyyet-i terbiyyesine son vüsü ile⁵²¹ itina göstermişti. Bu mesaisi fevkalhad⁵²² semeredar⁵²³ oldu. Fakat efendinin vefatı ve onu müteakiben uğradığımız felaketler kolumuzu kanadımızı kırdı. Bu kadar alama tahammül edemeyip şimdiye kadar çoktan ölürdüm. Of... Ruhum, kızımdan ayrılmadığı için şu âlem-i fâniyi terk edemiyor.

⁵⁰⁸ dümu-i teessür: üzüntü gözyaşları

⁵⁰⁹ beninev: insanoğlu

⁵¹⁰ müteellim: kederli

⁵¹¹ tahfif-i ye's: üzüntüyü hafifletme

⁵¹² dar-ı fena: fani dünya

⁵¹³ şedit: şiddetli

⁵¹⁴ ızdırabat: ızdıraplar

⁵¹⁵ alude oldu: doldu

⁵¹⁶ havas: duyular

⁵¹⁷ bataet: yavaşlık

⁵¹⁸ hırman: mahrumiyet

⁵¹⁹ giryan: ağlayan

⁵²⁰ mahz-ı iffet: iffetin ta kendisi

⁵²¹ son vüsü ile: son gücüyle

⁵²² fevkalhad: son derece

⁵²³ semeredar: verimli

Hasta, soluk soluğa bir zaafla şu yolda beyan-ı teellüm etmekteyken⁵²⁴ dışarıdan da İffet'in hazin hazin enin-i giryesi hâlâ işitiliyordu. Fakat bu sada-yı bükâ o kadar hafif ve yavaş geliyordu ki odadan bunu benden başka kimse işitemiyordu zannederim.

Doktor ile birlikte biçare hastaya tesellibahş⁵²⁵ olacak birçok sözler söyledik. Hasta, ağlayamamaktan münbais olan o hâl-i elimin kendine pek ziyade ızdırıp ve yorgunluk vermiş olduğunu ima eder bir vaz ile başını duvara dayayıp zayıf çehresi üzerinde garip bir tezat peyda eden ateşin⁵²⁶ nazarıyla bir müddet ikimizin de yüzüne baktıktan sonra evvelkinden hâlsiz bir seda ile dedi ki:

— Teselli vermek neyumma⁵²⁷ ümit vermek demektir... İmkân-ı husulü olmayan⁵²⁸ bir ümidin takibi beni daha ziyade meyus ediyor. Şu son senelerde uğradığımız sademat-ı müdhîşe⁵²⁹ beni hayattan yıldırıldı... Benim düşündüğüm şey yalnız kızımın oğlumdur. Onları böyle bir maişet-i mahufe⁵³⁰ içinde bırakıp gidersem mevtin umuma mahsus olan sükûnet-i ebediyyesinden de hisseyab-ı huzur olamayacağım⁵³¹. Mezardaki kemiklerimi de bu iki can paremi düşünmekle pürızdırıp olacak zannediyorum. Gerçi bugün varlığımla evlatlarıma karşı hiçbir muavenet-i maddiyyede⁵³² bulunamıyorsam da yine herhâlde baş uçlarında bir valide gölgesi bulunmak başkadır. Maderane⁵³³ bir duam, nevazişkârane⁵³⁴ bir sözüm, müşfikane⁵³⁵ bir nazarım, içinde bulunduğumuz şu ateş-i zarurete, bu fıkdan-ı külliye⁵³⁶ karşı sabır ve metanet göstermek için

⁵²⁴ beyan-ı teellüm etmekteyken: üzgünlüğünü belirtmekteyken

⁵²⁵ tesellibahş: avutucu

⁵²⁶ ateşin: ateş gibi

⁵²⁷ neyumma: bir nevi

⁵²⁸ imkân-ı husulü olmayan: gerçekleşme imkânı olmayan

⁵²⁹ sademat-ı müdhîşe: pek çok felaket

⁵³⁰ maişet-i mahufe: korkunç yaşayış

⁵³¹ hisseyab-ı huzur olmak: huzurdan nasip almak

⁵³² muavenet-i maddiyye: maddi yardım

⁵³³ maderane: annece

⁵³⁴ nevazişkârane: gözül alıcı

⁵³⁵ müşfikane: şefkatle

⁵³⁶ fıkdan-ı külli: bütün yokluk

onlara büyük bir teselli yerine geçer... Heyhat... Görüyorsunuz ki yolcuyum. Gidiciyim. Yakında iki evladım da feleğin dest-i cevrinde⁵³⁷ muinsiz⁵³⁸, hamisiz⁵³⁹, ümitsiz, tesellisiz kalacaklar.

Kadın, kendi ağlayamadıysa da bu yolda uzun uzadıya müessir sözleriyle bizi ağlattı. Bir müddet sonra İffet, ruyunda akan seylab-ı beladan⁵⁴⁰ eser göstermemek için yüzünü yıkamış olduğu hâlde cebrî bir ruy-ı metanetle⁵⁴¹ odaya girdi. Hasta kadın derhâl tazallümatını⁵⁴² kesti. Onun yüzünde de sahte bir beşâset peyda oldu. Sanki bu biçareler feleği kendilerine güldürmemek için kendileri tebessüme uğraşıyorlar, güya ki nasibin kahır bunlar için bir lütufmuş gibi birbirini aldatmaya çalışıyorlardı. Hasta kadın sanki bütün amal-ı hayatı⁵⁴³ toplanmış da kızının yüzü şekline girmiş veyahut ki artık ucuna kadar gelmiş olduğu hufre-i mevtten⁵⁴⁴ eteğini çeken zebanilerin merhametlerini celp için “Bu kızı bırakıp da nasıl gideyim?” mealini nazarıyla ifhama çalışıyormuş gibi ancak fart-ı muhabbet-i maderane⁵⁴⁵ ile mütehassis olanlarda⁵⁴⁶ görülebilecek baygın ve istiğrakkârane⁵⁴⁷ bir bakışla bir müddet kızına baktı. Bu esnada hastanın rengi büsbütün uçtu. Gözleri müessir bir surette süzüldü. Mamafih veçhinde hafif bir tebessüm vardı. Bedbaht kadını o hâlde görünce halet-i neze⁵⁴⁸ gelmiş de makamını seyrediyor zannettim.

“Artık kuvve-i maliyyemiz⁵⁴⁹ fevkinde olan et, süt lakırdısı edip de kızımı tekrar ağlatma.” manasını işrap eder⁵⁵⁰ bir hâlde hasta,

⁵³⁷ dest-i cevri: cefa eli

⁵³⁸ muinsiz: yardımcısız

⁵³⁹ hamisiz: koruyucusuz

⁵⁴⁰ seylab-ı bela: bela seli

⁵⁴¹ ruy-ı metanet: sağlam bir yüz

⁵⁴² tazallümat: yakınmalar

⁵⁴³ amal-ı hayat: hayat emelleri

⁵⁴⁴ hufre-i mevt: ölüm çukuru

⁵⁴⁵ fart-ı muhabbet-i maderane: aşırı bir anne sevgisi

⁵⁴⁶ mütehassis olmak: duygulanmak

⁵⁴⁷ istiğrakkârane: dalgınca

⁵⁴⁸ halet-i nez: can çekişme durumu

⁵⁴⁹ kuvve-i maliyye: mali güç

⁵⁵⁰ işrap etmek: ima etmek

o baygın nazarını badehu⁵⁵¹ bir istirham-ı samitane⁵⁵² ile doktora imale etti⁵⁵³.

Biz doktor ile hakikaten müşkül bir mevkide kalmıştık. Hastayı öyle tehalüke⁵⁵⁴ ve fıkdan-ı külli halinde aç ve biilaç⁵⁵⁵ bırakıp da nasıl o haneden çıkabilirdik.? Bir mürüvvet-i insaniyye⁵⁵⁶ olmak üzere hastanın yastığı altına birkaç mecidiye bırakmış olsak bu hareketimiz ile hubb-ı nefslerine⁵⁵⁷ dokunarak kaş yapayım derken göz çıkarmış olmayacağımız da bizce malum değildi.

Meğerse doktor bu hususu o haneye daha ilk gelişinde düşünmüş ve hatta kubbesini bile hazırlamış. Arkadaşım güler bir çehre ile dedi ki:

— Hanımlar size bir şey söyleyecektim. Nasılsa deminden beri hatırımdan çıkmış. Hanî ya geçen hafta geldiğim zaman bana İffet Hanım'ın gayet maharetle atlas üzerine ipekle işlemiş olduğu bir yastık yüzünü göstermiştiniz de benim de pek takdir eylemem üzerine yastığı bir yadigâr olarak bana cebren kabul ettirmiştiniz? O yastığın başına neler geldi bilseniz? O yastık yüzü kâğıda sarılı olarak elimde bulunduğu hâlde buradan doğru mahall-i vazifeme gittim. Arkadaşlar evvela “O elindeki kâğıdı aç, içinde ne var göreceğiz.” dediler. Ben başıma geleceği bildiğim için çok ısrar gösterdimse de dinlemediler. Nihayet açtık. Hepsî birden “Aman, o ne kadar zarif şey!” diye bağrışarak beyan-ı meftuniyyet eylemeye⁵⁵⁸ başladılar. İçlerinden biri “Kız kardeşimi gelin ediyoruz. Gelin odasına koymak için bunu bana ver.” dedi. Diğer taraftan biri “Ben kendim evleniyorum bana daha münasiptir.” diye feryada başladı. Öteden bir üçüncüsü çıkarak “Bu yastığa malikiyet mutlaka gelin

⁵⁵¹ badehu: daha sonra

⁵⁵² istirham-ı samitane: sessizce yalvarış

⁵⁵³ imale etmek: çevirmek

⁵⁵⁴ tehalük: arzuyla can atma

⁵⁵⁵ biilaç: ilaçsız

⁵⁵⁶ mürüvvet-i insaniyye: insanlık namına

⁵⁵⁷ hubb-ı nefs: nefsine düşkünlük

⁵⁵⁸ beyan-ı meftuniyyet eyleme: hayranlık bildirme

güveyilik ile meşrut⁵⁵⁹ değildir ya? Ben güzel şeyleri severim. Hakk-ı takdir her şeyden büyüktür. Bana vermelisiniz.” dedi. Hasılı bir dördüncü, bir beşinci talip daha zuhur etti. İş büyüdü. Kimseye veremem diye o kadar bağırıp çağırdım. Para etmedi. “Bir yastık seksen kişiye birden verilemez ya?” diye hepsini birden başımdan defetmek istedim. İçlerinden muzibin biri “Onun da yolu var efendim. Piyango çekeriz kime çıkarsa!” diye meydana atıldı. “Niçin ben yastığımı besbedava piyangoya koyup içinizden birisine mal edeyim?” itirazıyla bu teklifi şiddetle reddettim. “Parasıyla” diye bağıştılar. Nihayet ellerinden halas⁵⁶⁰ kabil olamadı. Numara başına ikiye çeyrek olmak üzere bir piyango tertip ettik. Yedi buçuk mecdiye toplandı. Piyangoyu çektik. O tehhül edecek⁵⁶¹ olana çıktı. Bu suretle ellerinden kurtuldum. Vakıa yadigâr olarak hediye edilen bir şeyi piyangoya koymak, kadirnaşinaslık⁵⁶² demekse de benim için başka yolda harekete imkân kalmamış olduğu için elbette beni mazur görürsünüz. Küçük hanımın elleri sağ olsun. Bana bir başkasını daha işler... yolunda uzun uzadıya bir mukaddime yaptıktan sonra paraları çıkarıp:

— Şu hareketimden dolayı beni büsbütün mahcup etmemeniz için bu paraları kabul buyurunuz.

diyerek mecdiyeleri hastanın yastığı üzerine koydu. Kadınların bu hususta beyan-ı mütalaa etmelerine⁵⁶³ asla vakit bırakmaksızın tekrar dedi ki:

— Efendim, bu taraflarda eczane olmamalı. Olsa da eczaları bayattır. Ben yazacağım reçeteleri kendi eczamda yaptırıp lazım gelen maden sularıya beraber yarın erkenden buraya gönderirim.

Edviyenin⁵⁶⁴ suret-i istimaline⁵⁶⁵ dair icap eden tafsilatı da İffet’e verdikten ve iki güne kadar geleceğimizi vadeyledikten sonra gitmek üzere kıyam ettik⁵⁶⁶.

⁵⁵⁹ meşrut: şarta bağlı

⁵⁶⁰ halâs: kurtuluş

⁵⁶¹ tehhül etmek: evlenmek

⁵⁶² kadirnaşinaslık: değerbilmezlik

⁵⁶³ beyan-ı mütalaa etme: fikir belirtme

⁵⁶⁴ edviye: ilaçlar

⁵⁶⁵ suret-i istimal: kullanım şekline

⁵⁶⁶ kıyam etmek: ayağa kalkmak

Bir piyango saniasına⁵⁶⁷ inandılar mı? İnanmadılar mı? Artık orasını bilemem. Validesi de kızı da ne söyleyeceklerini bilemeyecek bir beht-i acibe⁵⁶⁸ içinde kalmışlardı. İffet, bizi merdiven başına kadar teşyi etti⁵⁶⁹. Hastanın arkamızdan bize birtakım dualarda bulunduğunu işitiyorduk. Keskin bir rutubet kokusu neşreden o karanlık havludan geçip sokağa çıktık.

Her ikimiz de sokakta bilatekellüm⁵⁷⁰ dalgın gitmekteyken hemen beş, on adım sonra arkamızdan “Hu! Delikanlılar! Baksanıza civanlarım!” diye bir ses işittik. Sedanın geldiği tarafa baktık ki şakağı üzerinde yüz karası gibi bakla kadar bir laden⁵⁷¹, kaşlarında kazan kulpu⁵⁷² rastıklar, çenesinin üst tarafında o ladenden bir siyah leke sıçramış gibi bir hâl-i müstekreh⁵⁷³ bulunan baş örtülü, kirli yeldirmeli, müdevver⁵⁷⁴ çehreli elli yaşlarında kadar tombalakça bir kadın elindeki meydan süpürgesinin sapını koltuklarından biri altına dayamış, bir tebessüm-i behimiyyetle⁵⁷⁵ bize doğru gülüyor. Bir kaba nakkaşın dest-i tersiminden⁵⁷⁶ henüz çıkmış zannolunan öyle ladenli, rastıklı, benli, zülüflü bir çehrenin bize güldüğünü görünce:

— Destur tü tü! Bu rüküş hanım acaba bizden ne istiyor? dedim.

Doktor:

— Aman yavaş söyle, şimdi bu karıya bayrakları açtırırsın⁵⁷⁷ ha! dedi.

⁵⁶⁷ sania: (uydurma) iş

⁵⁶⁸ beht-i acibe: şaşkınlık

⁵⁶⁹ teşyi etmek: geçirmek, uğurlamak

⁵⁷⁰ bilatekellüm: konuşmadan

⁵⁷¹ laden: eskiden kadınların yüzlerine ben taklidi yaptıkları madde

⁵⁷² kazan kulpu: çok rastıklı kara kaş için söylenir

⁵⁷³ hâl-i müstekreh: iğrenç hal

⁵⁷⁴ müdevver: yuvarlak

⁵⁷⁵ tebessüm-i behimiyyetle: hayvanca bir gülümsemeyle

⁵⁷⁶ dest-i tersim: çizdiği el

⁵⁷⁷ bayrakları açtırmak: bağırıp çağırtmak

Benat-ı Havva'nın⁵⁷⁸ deve dikenini cinsinden olan bu acibe-i rüzgâr⁵⁷⁹ bizim tevakkufumuzu⁵⁸⁰ görür görmez süpürgesini sürüyerek eteklerini yelpirtederek⁵⁸¹ hemen yanımıza koşup babahindilerin gulu gulusuna benzeyen bir gılzet⁵⁸² seda ile dedi ki:

— Kurban olayım yavrum! Siz dönmelerin evinden geliyorsunuz. Şimdi oradan çıktınız değil mi?

Doktor:

— Evet oradan çıktık. Hasta var da ona baktık.

Karı:

— Ya! Ya! Dönmelerden çıktığınızı ben de gördüm de içleri dışına dönsün... Neyse şimdi o lazım değil ya! Şey. O sarartma karı daha ölmedi mi? Aman “hanım (!)” kaç aydır çeker. Ettiği var ki bir türlü can veremiyor. Galiba artık altına gidiyormuş! O kokona kıyafetli kamsık⁵⁸³ kız ne yapıyor? Ah iki gözüm süzme aşure⁵⁸⁴... Fantaziye fantaziye⁵⁸⁵! Kibir kibir kibir kibir kibir! Artık bir şey... O kız feleğe kelek demiyor şöyle. Bari bir ahım şahbazım olsa... Sokağa bir kılıkta çıkar ki görseniz... İpekli çarşaf... Kızının üstünde bohça kadar bir kümbet, dantelalı şemsiye... Neme lazım babası benim kıza onlardan âlâsını aldı... Haset eden hasetten kurusun... Sözün temsilini söylüyorum hani ya! Mahalleye geldikleri günden beri kimseye bir fincan acı kahve içirmediler. Kahveden geç, bir selamlarına nail olamadık. Biz insan mı yeriz! Biz her sabah bütün komşular toplanıp kahveler içer, güler oynarız. İnsana karışmıyorlar ki. Komşu kusurları... Ha dur. Daha nelerim var, nelerim! Kızın yavuklusu mu âşıklısı mı nedir bir delikanlı var. İsmi dilimin ucunda, Akif mi Atıf mı neyse işte öyle bir şey... Yavrucuğum! O delikanlı akşam sabah iki elinde tıklım tıklım

⁵⁷⁸ benat-ı havva: kadınlar

⁵⁷⁹ acibe-i rüzgâr: zamanın garibesi

⁵⁸⁰ tevakkuf: durma, bekleme

⁵⁸¹ yelpirtederek: hafifçe dalgalandırarak

⁵⁸² gılzet: kaba

⁵⁸³ kamsık: şımarık

⁵⁸⁴ süzme aşure: edalı kırıtkan kimse

⁵⁸⁵ fantaziye: boş gösteriş

dolu iki çıkın. Tanrı'nın günü ha taşır mı ha taşır... Kör boğazları doymak bilmiyor... Neme lazım gözüm yok ya... Gözü olanın gözü çıksın... İki elim yanıma gelecek, niçin inkâr edeyim? Bizimki de bizi yemişsiz koymaz. Onun için demiyorum hani o kızın nesine? Patladığım burası işte... Geçen gün yanı başlarındaki komşu Şerife Hanım bir tencere istemek için evlerine gitmiş... Mutfaklarını bir tarif ediyor: "Hanım! Ne yok ne yok... Kuş sütünden maadası⁵⁸⁶..." diyor. Parmak gibi çavuş üzümleri görmüş... Karı emzikli, ne olur a kör olasılar bir tane tattırınız... Ne geze? Kimseye bir şey koklatmazlar ki... Şerife "Bazı akşamları külbastı kokusundan burnum kırılıyor, imrene imrene sütüm kaçacak." diyor. Komşu hakkı vardır oğlum... Ben bir pilav pişirsem kokmuştur diye Hasibe'ye tattırırım. Allah için söylemeli ya? Niçin vermiyorsun diye bizimki de ağzını açıp da bir şey söylemez. İratları⁵⁸⁷ nereden bilemiyorum ki? Bir kokona karısı bohça bohça o kıza iş getiriyor. Nazik hanım bu ya, artık pek ince iş işlermiş. Benim Safiye de öğrendi. Öyle bir kasnak işliyor ki görenler parmak ısıyorlar. Benim kız, öyle cılız, gudubet de değildir... Ay parçası gibi oldu maşallah... Geçen hafta Yılanlı Ayazma'ya seyre götürdüm. Gören delikanlılar arkamızdan "ya hey" çağrıştılar. İsteyenin haddi hesabı yok. Evlattır iftihar etmez miyim? İnşallah bir helal süt emmişe düşer... Evet civanım, lakırdımı unuttum. Lafım nereye gelecekti? Ha... Şey kızın yavuklusu o delikanlı nikâhsız o eve girip çıkıyor... Bizimkine söyledim. İmamın kulağını bükecek. Ha sahi! Nikâhsız dedim de aklıma geldi... Duydunuz mu? Marpuççu Abdullah yine karıyı bıraktı... Bu üçüncü boşayış. Artık nikâh yok. Kadıya gittiler. Bilmem nasıl olacak? Herif sarhoş ama karı da edepsiz...

Baktık ki karıyı dinlemiş olsak ezana kadar susmayacak. Sanki bütün nemaim-i beşeriye⁵⁸⁸ bir araya toplanıp bir bürkân-ı zehirefşan⁵⁸⁹ teşkil eylemiş, o bürkân⁵⁹⁰ da bu karıya ağız olmuş.

⁵⁸⁶ maadası: gayrısı

⁵⁸⁷ irat: gelir

⁵⁸⁸ nemaim-i beşeriye: insana ait dedikoduculuklar

⁵⁸⁹ bürkân-ı zehirefşan: zehir saçan bir yanardağ

⁵⁹⁰ bürkân: yanardağ

Yılanları, çıyanları sokmasıyla ürkütecek zannolunan bu cehennem menfezinin⁵⁹¹ önünden “mabadı sonra⁵⁹²” diyerek hemen savuştuk. Birkaç adım açılır açılmaz karşiki sokaktan zuhur eden sütçü kıyafetli bir herife hitaben karı “Halil Ağa, hu!” diye bağırmaya başladı. Biz yürürken arkamızdan şöyle bir muhavere⁵⁹³ açıldı:

Halil Ağa:

— Ne o Koca Gülsüm?

Karı:

— Şu gidenleri görüyor musun, gidenleri?

Halil Ağa:

— Görüyorum ne var? İki delikanlı.

Karı:

— İşte onlar, dönmelerin evinden çıktılar. Dönmelerin iradi nereden olduğunu anlıyorsun ya? Artık bu akşam Şerife, külbastı kokusuna dayansın! Bunlar hekim imişler, hekim... İki de sırma ter bıyıklı, bembeyaz ay gibi çocuklar. Hasta karı tevekkeli⁵⁹⁴ geberemiyor. Hiç böyle hekimlerin elinde insan ölür mü? Ya öbürünün düğmeleri mum gibi yanıyor yanıyor... Ben öksürüğe uğradığım zamanlar bizimki “Ciğer otunu bol bol kaynat da iç.” diyor. Hekim yüzü gördüğümüz yok. Aman ben de hastalandım. Acaba bana da bakarlar mı? A dostlar can evimde yangın var!

Feryat ile karı arkamızdan yırtıla yırtıla bağırdıktan sonra hicazdan “Doktor Ne İçin Nabzımı Aldın Ele Söyle” şarkısına girişti.

3

İffet! Nazar-ı hayalimde hep o. O melekâne siması, mahzunane edasıyla hasta validesinin başı ucunda dolaşıyor. Korkunç fikirlerin

⁵⁹¹ menfez: delik

⁵⁹² mabadı sonra: devamı sonra

⁵⁹³ muhavere: karşılıklı konuşma

⁵⁹⁴ tevekkeli: boş yere değil

tehacümüyle⁵⁹⁵ bihuzur⁵⁹⁶, binevm⁵⁹⁷ kaldığı gecelerde, o viran hanenin kırık penceresinden şeb-i deycuru⁵⁹⁸ seyrederek seçemediği istikbalini görmüş, talihi gözlerine dolmuş gibi ağlıyor. Kendi gibi ömrün dem-i baharında bulunanlara en parlak hayallerle mülevven⁵⁹⁹ bin reng-i ibtisam⁶⁰⁰ gösteren hayat bu talihsizce bihad ü payan⁶⁰¹ mahuf⁶⁰² bir umman-ı ızdırab şeklinde görünüyor. İhtimal ki bazen gençliğinin kendinde tevhit ettiği ruhnevaz bir hevesle kalbi daraban ediyor⁶⁰³. Düşünüyor... Heyhat!

Kendi için bütün emellerin münkesir⁶⁰⁴, bütün arzuların bimeal⁶⁰⁵ olduğunu anlıyor. Yine ağlıyor. Belki de hasta validesine ilaç parası tedarik etmek, üç candan ibaret olan ailesinin maişetini temin etmek için gece gündüz el dikişi dikmeden, nakış işlemekten uzun düşünmeye vakit bulamıyor. Fakat bu mesai-i ruz u leyalin⁶⁰⁶ ekmek paralarına kifayet edemediğini görüyor yine ağlıyor.

Kim bilir? Bazen validesinin gözleri kapanmış, bez örtülü bir kırık tabuta yatırılmış, dört kirli hamalın omzunda mezara götürüldüğünü görüp kendini küçük kardeşiyle o harabezarda hemrassız⁶⁰⁷, yalnız, تنها bularak muvahhiş⁶⁰⁸ helecanlara düşüyor yine ağlıyor... Hasılı ağlıyor, ağlıyor... Feleğin en güzel bir lalezar-ı

⁵⁹⁵ tehacümüyle: hücumuyla

⁵⁹⁶ bihuzur: huzursuz

⁵⁹⁷ binevm: uykusuz

⁵⁹⁸ şeb-i deycur: karanlık gece

⁵⁹⁹ mülevven: boyanmış

⁶⁰⁰ reng-i ibtisam: gülümseme şekli

⁶⁰¹ bihad ü payan: tükenmez

⁶⁰² mahuf: korkunç

⁶⁰³ daraban etmek: çarpmak

⁶⁰⁴ münkesir: kırık

⁶⁰⁵ bimeal: manasız

⁶⁰⁶ mesai-i ruz u leyal: gece gündüz çalışmalar

⁶⁰⁷ hemrassız: dopsuz

⁶⁰⁸ muvahhiş: ürkütücü

hunin⁶⁰⁹ göstermek için intihap ettiği⁶¹⁰ o baygın, o takatşiken⁶¹¹ gözlerin kırmızılığı böyle bir girye-i mütemadi⁶¹² eseri değil midir?

İffet'in Latif Ffendi isminde bir nişanlısı bulunduğunu biliyoruz. Validesi vefat ederse kız bu delikanlının taht-ı nikâhına girerek⁶¹³ kendisine bir refik-i hayat⁶¹⁴ bulmuş olur. Fakat revş-i hâl⁶¹⁵ bakılırsa bu delikanlı da pek tehdest⁶¹⁶ olmalı. Çünkü İffet gibi bir zevce-i müstakbele⁶¹⁷ vakf-ı emel edip⁶¹⁸ de insanın bütün varını o uğurda sarf eylememesi kabil olamaz zannederim. O cırlak mahalle karısının rivayat-ı hasudanesinden⁶¹⁹ hiçbirisi de itimada şayan değil. O “tıklım tıklım” diye tavsif ettiği çıkınlar birer okka ekmekten ibaret midir nedir kim bilir? Aç kedi gibi etrafı koklaya koklaya bahsettiği külbastı kokuları da sırf mübalağa... Orası gibi kenar mahallatta bir okka et almak beş on kurban kesmek derecesinde azam vukuattan sayıldığı için biçare dönmelerin evinde ayda yılda pişen etin kokusu hiç et yiyemeyen komşuları emzikli Şerife'ye pek iştihaengiz⁶²⁰ gelmiş olmalı.

İffet'in her hâli beni meraka düşürdü. Bu sefil aile maişetini yakından görüp tetkik etmek, mümkün olursa terfih-i hâllerine⁶²¹ uğraşmak arzusuna düştüm. Latif Efendi dedikleri zat, ne hilkatte ne tabiatta bir adamdır? Kıza olan muhabbeti samimi midir? Kız da onu bir muhabbet-i ciddiye ile mi seviyor? Yoksa içinde bulunduğu âlem-i zaruret ve tenhayinin⁶²² tahfif-i merareti⁶²³ için bu delikanlıya

⁶⁰⁹ lalezar-ı hunin: kanlı lale bahçesi

⁶¹⁰ intihap etmek: seçmek

⁶¹¹ takatşiken: takati kıran

⁶¹² girye-i mütemadi: sürekli ağlayış

⁶¹³ taht-ı nikâhına girerek: nikâhı altına girerek

⁶¹⁴ refik-i hayat: hayat arkadaşı

⁶¹⁵ revş-i hâl: işlerin gidişi

⁶¹⁶ tehdest: fakir

⁶¹⁷ zevce-i müstakbele: müstakbel eş

⁶¹⁸ vakf-ı emel edip: tüm emellerini bağlı kılıp

⁶¹⁹ rivayat-ı hasudane: kıskançça söylenti

⁶²⁰ iştihaengiz: iştah verici

⁶²¹ terfih-i hâl: rahat yaşama

⁶²² tenhayi: yalnızlık

⁶²³ tahfif-i meraret: acılığı hafifletme

ıztırari⁶²⁴ bir ruy-ı kabul mü gösteriyor⁶²⁵? Bunlara mümasil⁶²⁶ daha birçok fikirler zihnimi saatlerce işgal etti. O günlerde bir ziyaret daha icrası için doktorun vüruduna⁶²⁷ sabırsızlıkla ve belki de helecanla intizar ediyordum. Nihayet iki gün sonra bir pazar günü doktor geldi. Kendisini görünce sevincimden boynuna sarılacak gibi bir tehalükle dedim ki:

— Hasta kadın acaba nasıl oldu? İffet hala ağlıyor mu? Bunların hâlini sen de merak ediyorsun ya?

Refikim kemal-i ciddiyetle⁶²⁸ yüzüme bakıp:

— Amma da tuhafsin ha! Onları mı düşüneceğim a birader! Hasta yüzü görmeden, maraz lakırdısı etmeden artık kulaklarıma kesel geldi⁶²⁹. Ben buraya hastalardan kurtulup bir sağlam adamla konuşmaya geliyorum. Senden de mi hasta lakırdısı dinleyeceğim?

— Ben hep onları düşünüyorum.

— Allah versin... Düşünecek başka bir şeyin yok da kendine bir sermaye-i tefekkür⁶³⁰, zihnine bir vasıta-i iştiğal⁶³¹ arıyorsun. Ben senin gibi değilim. Eğer her gördüğüm hasta için on dakika düşünecek olsam ertesi günü ben de hastalanırım... O zaman beni kimse düşünmez...

— A canım! İffet'in anasını niçin başka hastalara kıyas ediyorsun?

— İffet'in anasının mahza⁶³² İffet'in anası olduğu için hastalıkta da bir imtiyaz-ı mahsus⁶³³ haiz olması mı lazım gelir? O kadının boynuzu yok ya? İşte o da sair hastalar gibi bir hasta...

⁶²⁴ ıztırari: mecburi

⁶²⁵ ruy-ı kabul göstermek: kabule razı olmak

⁶²⁶ mümasil: benzeyen

⁶²⁷ vürut: gelme

⁶²⁸ kemal-i ciddiyetle: tüm ciddiyetiyle

⁶²⁹ kesel gelmek: tembelleşmek

⁶³⁰ sermaye-i tefekkür: düşünce malzemesi

⁶³¹ vasıta-i iştiğal: meşgale

⁶³² mahza: sırf

⁶³³ imtiyaz-ı mahsus: hususi bir ayrıcalık

— Vadettiğin ilaçları gönderdin mi?

— Gönderdim. İyi olması için de elimden geldiği kadar gayret edeceğim... Ben yalnız bir şeye böyle lüzumundan fazla ehemmiyet vermeyi sevmem.

— Hastayı görmeye gitmeyecek miyiz?

— “Cek miyiz” ne demek? Sen de yine beraber gelmek mi istiyorsun?

— İstiyorum hem de şiddetle arzu ediyorum.

— Öyle ya! Ölüm hâlinde bir hasta kadın. Bir de müeddep⁶³⁴, hezarfen⁶³⁵ güzel bir kızı var. İhtimal ki kadın yakında vefat edecek. O nadire-i hüsn kimsesiz kalacak? Rüzgâr-ı bahtı⁶³⁶ kim bilir bu kızı nasıl vartalara⁶³⁷ düşürecek? Veya hangi mevki-i aliye⁶³⁸ ısad edecek⁶³⁹? Âşıklar kızın etrafını saracaklar. Matmah-ı muhabbet⁶⁴⁰ olan bu pericemal öyle adi maşukalardan değil, birkaç lisandan okuryazar takımdan... Üftadegân⁶⁴¹ ile bu fettan-ı zamane⁶⁴² beyninde⁶⁴³ açılacak ebvab-ı muaşakatta⁶⁴⁴ kulub-ı beşeriyyeye⁶⁴⁵ taalluk eden feci mudhik⁶⁴⁶ türlü serair-i sevda⁶⁴⁷ runümun olacak⁶⁴⁸! Fena roman “süje”si değil. Fikrini anlıyorum. Bu aileyi görmek isteyişin sırf merhametinden ileri gelmiyor. Romana kolor⁶⁴⁹ vermek için ihtimal ki yakında o hasta kadının vefatını da

⁶³⁴ müeddep: edepli

⁶³⁵ hezarfen: elinden çok iş ve sanat gelen

⁶³⁶ rüzgâr-ı bahtı: bahtının rüzgârı

⁶³⁷ vartalar: tehlikeli durum

⁶³⁸ mevki-i ali: yüce mevki

⁶³⁹ ısad etmek: çıkarmak

⁶⁴⁰ matmah-ı muhabbet: sevgi odağı

⁶⁴¹ üftadegân: âşıklar

⁶⁴² fettan-ı zamane: zamanın fitnecisi

⁶⁴³ beyninde: arasında

⁶⁴⁴ ebvab-ı muaşakat: sevişme kapıları

⁶⁴⁵ kulub-ı beşeriyye: insanların kalpleri

⁶⁴⁶ mudhik: komik

⁶⁴⁷ serair-i sevda: sevda sırları

⁶⁴⁸ runümun olmak: ortaya çıkmak

⁶⁴⁹ kolor: (Fr. couleur) renk

arzu edersin... Fakat dikkat et. Kıza bakışlarını beğenemiyorum. Tasvirine uğraştığın romanda sonra hâline en ziyade acınacak “kahraman” sen kendin olmayasın.

Heyhat! Doktorun şu mülâhazatından⁶⁵⁰ hiçbir hayyiz-i husule gelmedi⁶⁵¹. Yakında bitteessür⁶⁵² meşhut olacağı⁶⁵³ vechile İffet’in tali-i nuhuseti⁶⁵⁴ doktorun tasavvuratına külliyyen muhalif bir netice-i makûse⁶⁵⁵ gösterdi. Beni haftalarca ağlattı. Böyle müessir bir vakanın tasviri hususunda derkâr⁶⁵⁶ olan aczime bakmayarak belki izale-i zehr-i derunuma⁶⁵⁷ medar olur⁶⁵⁸, belki yeisim sükûnet bulur hülyasıyla kaleme sarıldım. Sirayet-i ateş-i vücudumdan elimde bir kasabapare-i müsahhan⁶⁵⁹ kesilen kalemin duhul u hurucuyla⁶⁶⁰ İffet’in ömrü gibi kararıp katılaştı hokkadaki mürekkebi hemen yarı yarıya içine dökülen gözyaşlarım sulandırmıştır! Zavallı kızın mevti de hayatı gibi feci oldu. Onun için fecaat-ı ömrü⁶⁶¹ teessürle temeyyü etmiş⁶⁶² kan iken kararmış bir mürekkeple hülâsa edildi. Fakat yine heyhat ki... Gerdun-ı hasut⁶⁶³, bu melekhaslet kıza çektiirdiği takatberendazane⁶⁶⁴ cefaların bir kitabe-i seng-i mezar⁶⁶⁵ üzerinde hülâsaten vaz-ı enzar-ı ibret edilmesine⁶⁶⁶ bile müsait bulunmadı. Dünyada her şeyden mahrum, meysus bıraktığı

⁶⁵⁰ mülâhazat: düşünceler

⁶⁵¹ hayyiz-i husule gelmek: gerçekleşmek

⁶⁵² bitteessür: üzülen

⁶⁵³ meşhut olacağı: görüleceği

⁶⁵⁴ tali-i nuhuset: uğursuz talih

⁶⁵⁵ netice-i makûse: aksi netice

⁶⁵⁶ derkâr: belli

⁶⁵⁷ izale-i zehr-i derun: içteki zehri yok etme

⁶⁵⁸ medar olmak: yardımcı olmak

⁶⁵⁹ kasabapare-i müsahhan: ısıtılmış kâğıt parçası

⁶⁶⁰ duhul u huruç: giriş ve çıkış

⁶⁶¹ fecaat-ı ömrü ömrün yürek parçalayıcı durumu

⁶⁶² temeyyü etmek: sıvılaşmak

⁶⁶³ gerdun-ı hasut: kıskanç felek

⁶⁶⁴ takatberendazane: dermansız bırakan

⁶⁶⁵ kitabe-i seng-i mezar: mezar taşı kitabesi

⁶⁶⁶ vaz-ı enzar-ı ibret edilmek: ibret nazarlarına konulmak

gibi fevtinde de ebediyet kararına nişane olacak bir sengpareyi⁶⁶⁷ kendisine çok gördü.

Sanki bir kuvve-i hafıyye⁶⁶⁸ bu netice-i feciayı bana ihsas ediyordu⁶⁶⁹. Doktorun huşunet-i tabını⁶⁷⁰ tahfîf için gunagun⁶⁷¹ girizgâhlar arayıp türlü latifelerde bulundum. Bir saat kadar dalkavukluk ettikten sonra o günü hemen o saat hastayı ziyarete gitmek hususunda kendini irzaya⁶⁷² muvaffak oldum. Sükûneti kabristana benzeyen o ıssız eğri büğrü sokaklardan geçip İffet'in darü'l-miheni olan o yıkık haneye vasıl olduk. Bu defa kız bizi oldukça beşuşane bir çehre ve samimane bir tavırla istikbal etti. İlk ziyaretimde olduğu gibi bana karşı tevahhuş⁶⁷³ ve bigânelik eseri göstermedi. Çünkü beni de validesini tedavi için gelen bir doktor zannediyordu.

Doktor muayenesini icra etti. Hastayı biraz iyileşmiş buldu. Hastalığın kariben⁶⁷⁴ mübeddel-i afiyet olacağını⁶⁷⁵ tebşir etti⁶⁷⁶. Gerek validesi gerek kızı tarafından bize edilen dua ve teşekkürlerin haddi hesabı yoktu.

Bu iki felaketzede evvelki ziyaretimizde fakr u zaruretlerinin derece-i şiddetine bir miyar-ı celi⁶⁷⁷ olabilecek surette gözümüzün önünde -ve hemen kendi iradeleri haricinde- cereyan eden bazı ahval-i müessife⁶⁷⁸ sebebiyle ye's ü faka-yı dilsuzlarını⁶⁷⁹ bize anlatmış olmalarından gayetü'l-gaye⁶⁸⁰ düçar-ı şerm ü nedamet

⁶⁶⁷ sengpare: taş parçası

⁶⁶⁸ kuvve-i hafıyye: gizli güç

⁶⁶⁹ ihsas etmek: sezdirmek

⁶⁷⁰ huşunet-i tab: mizaç sertliği

⁶⁷¹ gunagun: türlü türlü

⁶⁷² irza: razı etme

⁶⁷³ tevahhuş: ürkme

⁶⁷⁴ kariben: yakında

⁶⁷⁵ mübeddel-i afiyet olmak: iyileşmek

⁶⁷⁶ tebşir etmek: müjdelemek

⁶⁷⁷ miyar-ı celi: açık bir ölçü

⁶⁷⁸ ahval-i müessife: üzücü haller

⁶⁷⁹ ye's ü faka-yı dilsuz: yürek yakan yoksulluk ve üzüntü

⁶⁸⁰ gayetü'l-gaye: pek çok

olmuş⁶⁸¹ bulunduklarını gösterir bir hâlde bu defa gayet şetaretli⁶⁸² bulunmaya cebrinefis ediyorlardı. Hasta kadın o sararmış zayıf yüzüne hiç yaraşmayan tebessümlerle söz söylemeye uğraştıkça hayata karşı ölüm gülüyor zannolunuyordu.

İffet bize kahveler, sigaralar getirdi. Bu defaki ziyaretimiz tabip sıfatıyla olan bir ziyaretten ziyade âdeta dostane bir müsaferete⁶⁸³ benzedi. Musahabe⁶⁸⁴ esnasında yerimden kalkıp geçen defa gelişimde nazarıdikkatimi celbedip de tetkike vakit bulamadığım o duvardaki halı ile önündeki etajerin üzerindeki saksıları gözden geçirmeye başladım. Yakından bakınca bunların cidden şayan-ı tedkik masnuat-ı nadireden⁶⁸⁵ olduğunu görerek hakikaten merakım tezayüt etti⁶⁸⁶. Gördüğüm seccade o bildiğimiz halı usulünden mensuç⁶⁸⁷ değildi. Hayli bir müddet dikkatle baktım. Bu halının tulani⁶⁸⁸ olarak ince ince yırtılıp sıkça burulmuş bezden müteşekkil sık haneli bir kanava⁶⁸⁹ üzerine yünlü ve ipekli kırpıntı parçacıklarının ilmek suretiyle raptedilmelerinden vücuda getirilmiş garip fakat pek zarif bir şey olduğunu gördüm. Bu kırpıntılarının uçları gayet maharetle kırılmış ve âdeta çevresi kitabeli ve ortası göbekli rengamiz bir halı dokumasına benzetilmişti. İffet'in dest-i marifetinden çıktığına şüphe olmayan bu halıyı çok beğendim. Her hanede bir işe yaramayacağı zehabıyla⁶⁹⁰ mezbeleye⁶⁹¹ atılan kırpıntı parçalarını kız zekâsı sayesinde güzel, kıymetli bir halı şekline koymuş... Ya o iki saksı daha ziyade nazar-ı takdirimi celbetti. Bunların derunundaki çiçekler, yapılardan, marangoz

⁶⁸¹ düçar-ı şerm ü nedamet olmuş: utanma ve pişmanlığa uğramış

⁶⁸² şetaretli: neşeli

⁶⁸³ müsaferet: misafirlik

⁶⁸⁴ musahabe: sohbet

⁶⁸⁵ masnuat-ı nadire: az bulunur sanat eserleri

⁶⁸⁶ tezayüt etmek: artmak

⁶⁸⁷ mensuç: dokunmuş

⁶⁸⁸ tulani: uzunlamasına

⁶⁸⁹ kanava: el işleri için kullanılan seyrek dokunmuş keten bezi

⁶⁹⁰ zehabıyla: zannıyla

⁶⁹¹ mezbele: çöplük

dükkânlarından atılan adi talaşlardan masnu⁶⁹² idi. Bu talaşlar o kadar ince elyafa⁶⁹³ ayrılmış, bu elyaf köke, saka⁶⁹⁴, yaprağa, gunagun ezhara⁶⁹⁵ münasebet alacak⁶⁹⁶ elvanda⁶⁹⁷ ipeklerle o kadar akılberendaze⁶⁹⁸ bir zarafet ve maharetle sarılmıştı ki hayretle bakıp bakıp da bunları tanzim eden eldeki istidad-ı Hüdada⁶⁹⁹ meftun olmamak kabil değildi.

Sonradan beni en ziyade mebhut-ı hayret eden⁷⁰⁰ şey bu iki saksının ortasındaki levha oldu. Bu levha küçük kıtada⁷⁰¹ olup afak-ı bipayanıyla⁷⁰² gönülleri istiğraka⁷⁰³ düşüren, şiddet-i galeyaniyla⁷⁰⁴ köpükler saçan bir deniz üzerinde gurubu musavver idi. Fakat müressemi⁷⁰⁵ ne fırça ne de kalemle tersim edilmişti⁷⁰⁶. Delikleri gayet ufak bir kanava kâğıdı üzerine rengarenk ince ipeklerle işlenmişti. Nısf-ı kursu⁷⁰⁷ suya girmiş bulunan şemsin mağripten etrafa saçtığı son şuaat-ı hazinanesi⁷⁰⁸ ve bu huzemat-ı zerrinin⁷⁰⁹ aksinden semadaki birkaç parça rakik bulut üzerine ve sath-ı deryada peyda olup derece derece kuvvetlerini kaybeden sevdavi⁷¹⁰, ateşin elvan-ı gurub⁷¹¹ fırça ile tersim edilmişten ziyade hüsn-i

⁶⁹² masnu: sanatla yapılmış

⁶⁹³ elyaf: lifler

⁶⁹⁴ sak: sap

⁶⁹⁵ ezhar: çiçekler

⁶⁹⁶ münasebet almak: uygun düşmek

⁶⁹⁷ elvan: renkler

⁶⁹⁸ akılberendaze: akıl alıcı

⁶⁹⁹ istidad-ı Hüdada: Allah vergisi yetenek

⁷⁰⁰ mebhut-ı hayret eden: şaşırtan

⁷⁰¹ kıta: ebat

⁷⁰² afak-ı bipayan: sonsuz ufuklar

⁷⁰³ istiğrak: kendinden geçme

⁷⁰⁴ şiddet-i galeyaniyla: coşmanın şiddetiyle

⁷⁰⁵ müressem: resmi yapılmış

⁷⁰⁶ tersim etmek: resmetmek

⁷⁰⁷ nısf-ı kurs: yüzeyin yarısı

⁷⁰⁸ şuaat-ı hazinane: hüznü veren ışınlar

⁷⁰⁹ huzemat-ı zerrin: altından ışık demetleri

⁷¹⁰ sevdavi: melankolik

⁷¹¹ elvan-ı gurub: gün batımının renkleri

imtizac ettirilmişti⁷¹². İpekle bu kadar üstadane, mahirane nazik bir eserin nasıl vücuda getirilmiş olduğuna hayret edip dururken çeşm-i dikkatim⁷¹³ birdenbire büsbütün açıldı. Kurs-ı şemsin ve huzemattan⁷¹⁴ kısım-ı küllisinin⁷¹⁵ sırmadan daha parlak, ipekten daha rakik o altın renkli saç telleriyle işlenmiş olduğunu gördüm. İffet şu gurup levhasındaki şaşaayı hakkıyla tasvir edebilmek için gözler kamaştırmak hususunda tabiatın gurup derecesinde bir mucize-i kemali olan gisu-yı zertarından⁷¹⁶ birkaçını ilaveye lüzum görmüş ve yine o altın saç telleriyle levhanın altına şu beyti işlemiş:

Serimden aldı ateş-i ufk-i hicran

Huruşan oldu⁷¹⁷ eşkimden şu umman

Hayretten hayrete düştüm. Piş-i meftuniyyetimdeki⁷¹⁸ o küçük levha nazarımda bir âlem kadar büyüdü. Hem öyle bir âlem ki gurubi feleğin ateşbar⁷¹⁹ ettiği bir kızın sırr-ı sevdanisarından⁷²⁰ fûruzan olmuş⁷²¹, umman-ı hizabengizi⁷²² kaderin durmayıp ağlattığı çeşm-i masumiyyetten damlaya damlaya coşmuş...

Afakı şulegir etmek⁷²³ için saçından ateş veren seylap belasıyla kaderine bir derya-yı cuşan⁷²⁴ gösteren o sema-yı hüsn⁷²⁵ karşımda duruyordu.

⁷¹² hüsn-i imtizac ettirmek: iyi kaynaştırmak

⁷¹³ çeşm-i dikkat: dikkat gözü

⁷¹⁴ huzemat: ışık demetleri

⁷¹⁵ kısım-ı külli: bütün kısımlar

⁷¹⁶ gisu-yı zertar: altın sırma saç

⁷¹⁷ huruşan oldu: coşan

⁷¹⁸ piş-i meftuniyyet: hayranlığın önü

⁷¹⁹ ateşbar: ateş yağdıran

⁷²⁰ sırr-ı sevdanisar: sevda saçan sır

⁷²¹ fûruzan olmak: parlamak

⁷²² umman-ı hizabengiz: dalga koparan deniz

⁷²³ şulegir etmek: alevlendirmek

⁷²⁴ derya-yı cuşan: coşkun deniz

⁷²⁵ sema-yı hüsn: uçsuz bucaksız güzellik

İffet, nazarımda eskisinden bin kat teali etti⁷²⁶. Nazarım bu kızı maddiyet fevkinde bir cism-i nazik, lahuti⁷²⁷ bir melek gibi görmeye başladı. O derecede ki gözlerimin önünde o feriştecemal⁷²⁸ yükseldi yükseldi, bulutlara karıştı. Nazarımda cismaniyetten bir hayal suretine intikal eden o peri-i balapervaz⁷²⁹ ile beraber itila ediyordu⁷³⁰. Şimdiye kadar ne rüyada ne âlem-i hayal-i şairenede görememiş olduğum şevahik-i efkâr⁷³¹ bu kızı temaşa sayesinde bana münceli⁷³² oluyor zannettim. Heva-yı saidin⁷³³ nisbet-i suudla⁷³⁴ münbasit olması⁷³⁵ kaidesince dimağım kesafetini kaybediyor, müfekkirem⁷³⁶ şeffâf hâline giriyor, âlem-i bala-i hayalin nurdan münevver, esirden⁷³⁷ hafif sisleri beynime doluyor, hasılı zihnim kalemin tarif edemeyeceği mahiyette ulviyata temas ediyor gibi bir vecde düştüm⁷³⁸... Heyhat! Bu kızın hilkatindeki meyl-i itila⁷³⁹ merakıma dokundu. Kendisini bu arz-ı deniye⁷⁴⁰ pek bigâne gördüm. Mahzun oldum... Bu tasavvuratla çehrem ne hâl kesbettiğini bilemiyorum. Yalnız doktorun yüzüme bakıp da “Ne oluyorsun monşer⁷⁴¹? Yine mi tahayyülat-ı şairane?” demesi beni dalmış olduğum o tatlı rüyadan bidar etti⁷⁴². Arkadaşım bana karşı olan her

⁷²⁶ teali etmek: yükselmek

⁷²⁷ lahuti: ilahi

⁷²⁸ feriştecemal: melek yüzlü

⁷²⁹ peri-i balapervaz: yüksekten uçan peri

⁷³⁰ itila etmek: yükselmek

⁷³¹ şevahik-i efkâr: yüksek fikirler

⁷³² münceli: aşikâr

⁷³³ heva-yı said: yükselen hava

⁷³⁴ nisbet-i suud: yükselme oranı

⁷³⁵ münbasit olması: açılması

⁷³⁶ müfekkiere: düşünme gücü

⁷³⁷ esir: kâinattaki bütün boşlukları doldurduğu farz edilen, ağırlığı olmayan cevher

⁷³⁸ vecde düşmek: kendinden geçmek

⁷³⁹ meyl-i itila: yükselme meyli

⁷⁴⁰ arz-ı deni: alçak dünya

⁷⁴¹ monşer: dostum

⁷⁴² bidar etmek: uyandırmak

zamanki tavr-ı istihzasını⁷⁴³ takınarak fakat bu defa İffet'e tevcih-i hitab⁷⁴⁴ ederek dedi ki:

— Refikimde biraz şairlik illeti vardır... Etrafını muhit olan⁷⁴⁵ âlem-i maddiyyette nazarıdikkati calip⁷⁴⁶ bin türlü eşya bulunduğu hâlde kendisi onların hiçbirine atf-ı nazar-ı tenezzül etmez⁷⁴⁷. Daima semada bulutlar arasında, arş-ı berin-i hayalat⁷⁴⁸ içinde yaşamak ister. Ekseri zaman beraber bulunuruz. Fakat ben yine yalnız kalmış olurum. Çünkü saatler geçer, ağzından bir söz çıkmaz. Hitaplarımın hiçbirisini duymaz.

Doktorun şu tavsifi üzerine İffet dikkatle bana tevcih-i nazar etti. Bir müddet o güzel, o baygın gözlerin meşmul-i nigâhı oldum⁷⁴⁹. İlliyyinden⁷⁵⁰ üzerime nur saçılıyor zannettim. Bir müddet-i cüziyye zarfında nazardan nazara hasıl olan cereyan kalbimi lerzeler⁷⁵¹ içinde bıraktı. Sanki umman-ı hayalatım hep bir noktaya toplanarak İffet'in şekline temessül etmişti⁷⁵². Bu razbinane⁷⁵³ bakışından sonra yalnız bence mahsus olacak bir hüzn-i hafi⁷⁵⁴ ile içini çekerek dedi ki:

— Beyefendinin sevda-yı hayaline dokunmayınız, nerede isterse dolaşsın. Çünkü o illetle ben de malulüm⁷⁵⁵... Nazar-ı hayalim de vücudum gibi, şu sefaletgâhımda mahpus kalaydı, ihtimal ki şimdiye kadar yaşayamazdım. O dolaşır, derelerden tepelerden çimenlerden nafaka-i ruhiyyesini⁷⁵⁶ toplar. Bazen

⁷⁴³ tavr-ı istihza: alaycı tavır

⁷⁴⁴ tevcih-i hitap: hitap

⁷⁴⁵ muhit olan: kuşatan

⁷⁴⁶ calip: üzerine çeken

⁷⁴⁷ atf-ı nazar-ı tenezzül etmek: bakmaya tenezzül etmek

⁷⁴⁸ arş-ı berin-i hayalat: hayallerin yüce göğü

⁷⁴⁹ meşmul-i nigâh olmak: bakışla kuşatılmak

⁷⁵⁰ illiyyin: gökyüzünün ve cennetin en yüksek kabul edilen yeri

⁷⁵¹ lerze: titreyiş

⁷⁵² temessül etmek: şekline bürünmek

⁷⁵³ razbinane: sırlara vakıf olan

⁷⁵⁴ hüzn-i hafi: gizli bir hüzn

⁷⁵⁵ malul: illetli

⁷⁵⁶ nafaka-i ruhiyye: ruhca nafaka

umman-ı ızdırabata da dalarsa da bu hayalî tenezzüh-i şairane⁷⁵⁷, kasvet-i hayatı tahfif için yine bir deva yerine geçer.

İffet'in şairlikte ve sanayi-i nazikedeki⁷⁵⁸ hissini anlamak için açılan şu zemin-i musahabeyi⁷⁵⁹ fırsat addederek dedim ki:

— İffet Hanım'ın gayet üstadane bir zarafetle naksetmiş oldukları şu küçük levha beni pek amik⁷⁶⁰ tefekkürata düşürdü. Levha o kadar canlı ki güzel bir baştan rüzgâr-ı teessürle dağılan saçlar, ufka yayılmış o gurubu teşkil etmiş. Güneşi söndürmek kastıyla sinesine çekmiş gibi görünen o umman-ı galeyandan güya reng-i gurup ile mülevven⁷⁶¹ birkaç damla süzölmüş de o altındaki beyti yazmış zannolunuyor.

İffet mahzun mahzun tebessüm ederek:

— Hüzünlü bir zamanımın mahsulü, değersiz bir eser. Yalnız şu kadar var ki o levhaya baktıkça geçen eyyam-ı ızdırabatımdan⁷⁶² birkaçını görmüş olurum. Bence bu ehemmiyeti vardır. Başkalarınca ihtimal ki bir kere bakılmaya bile şayan görülmez.

— Eğer bir eserin büyüklüğü nazar-ı müdekkiki⁷⁶³ saatlerce işgal etmesi, zihni derin derin tefekkürata düşürmesiyle sabit olur ise bu levha, o meziyyet-i tasviriyeyi tamamiyle haiz.

İffet:

— Bendeniz bu gibi hususatta biraz müşkülpesendim⁷⁶⁴. Gördüğüm her levhayı, okuduğum her kitabı beğenmem. Hâli vaktimi hemen külliye mütalaa ile geçiririm. Yirmi otuz kitaptan ancak bir veya ikisini kendi hissime muvafık⁷⁶⁵ bulurum. Müellifin “tempérament”i⁷⁶⁶ ile kendiminki beyninde mutabakat

⁷⁵⁷ tenezzüh-i şairane: şairce gezinti

⁷⁵⁸ sanayi-i nazike: güzel sanatlar

⁷⁵⁹ zemin-i musahabe: sohbet ortamı

⁷⁶⁰ amik: derin

⁷⁶¹ mülevven: boyanmış

⁷⁶² eyyam-ı ızdırabat: acı günler

⁷⁶³ nazar-ı müdekkik: dikkatle inceleyen bakış

⁷⁶⁴ müşkülpesent: güç beğenen

⁷⁶⁵ muvafık: uygun

⁷⁶⁶ tempérament: mizaç

hasıl olmazsa onun ne dediğini anlayamayıp sıkılırim. Bazen ince şeyler ile kaba şeyler beynindeki nispeti ve bunların ruha olan tesirat-ı mütezaddelerini⁷⁶⁷ muhakemeye, tetkike uğraşırım. Eşyaya kabalık veren şeyler düşünülse hep bunların maddiyetten mütevellit birer ağırlıktan ileri geldiği görülür. Dağ cesametinde bir kayanın menazırında bir heybet meşhut olsa bile nazar-ı şairaneye bala-yı asumanda⁷⁶⁸ uçan hafif bir bulutun rüyetindeki rikkati vermez. Çünkü birincisi sakildir⁷⁶⁹, kesiftir, sabittir. Nazarı kendinde hapseder. Çok vakit bakılınca gönlü sıkar. Hele okuyanın mevziinde çayırılık, dere, eşcar⁷⁷⁰ gibi müzeyyenat-ı tabiiyyeden⁷⁷¹ bir şey bulunmazsa gözlere mücessem⁷⁷² bir kasvet gibi batır. Fakat ikincisi hafiftir, tairdir⁷⁷³. Kendisine inıtaf eden⁷⁷⁴ nazarı semt-i âlâ-yı hayale⁷⁷⁵ doğru beraber alıp götürür. İşte bunun içindir ki sanat-ı tahrirde⁷⁷⁶ fikr-i nazik bir hayale düştüğü vakit muharriir, ifade-i maneviyyat için göze batmadan, zihni yormadan, fikri tahrişle o tatlı hayalden uyandırmadan yalnız kalbi okşayacak, ruha hitap olunabilecek kelimat taharri eder⁷⁷⁷... İşte o sözleri pek severim. Hissedip edip de tarif edemediğim, düşünüp düşünüp de ifade için kelime bulamadığım o teessürat-ı ruhiyyeyi bir kitap sahaifinde⁷⁷⁸ müstahzar⁷⁷⁹, mücessem bulunca pek mahzuz olurum⁷⁸⁰... İsterim ki şair, âlem-i maddiyetten uzaklaşsın. İfade-i ulviyyat için taharri

⁷⁶⁷ tesirat-ı mütezadde: birbirine zıt etkiler

⁷⁶⁸ bala-yı asuman: gökyüzü

⁷⁶⁹ sakil: ağır

⁷⁷⁰ eşcar: ağaçlar

⁷⁷¹ müzeyyenat-ı tabiiyye: tabiat süsleri

⁷⁷² mücessem: cisimlenmiş

⁷⁷³ tair: uçucu

⁷⁷⁴ inıtaf eden: yönelen

⁷⁷⁵ semt-i âlâ-yı hayal: yüce hayal semti

⁷⁷⁶ sanat-ı tahrir: yazı sanatı

⁷⁷⁷ taharri etmek: aramak

⁷⁷⁸ sahaif: sayfalar

⁷⁷⁹ müstahzar: hazır

⁷⁸⁰ mahzuz olmak: memnun olmak

ettiği tabirâtı taze çiçeklerden intişar ederek⁷⁸¹ hiçbir meşamma⁷⁸² uğramaksızın gözlere görünmeksizin safvet-i asliyyesi⁷⁸³, letafet-i mahremanesiyle⁷⁸⁴ havaya uçan buy-ı tahassüsat içinde arasın... Doktor bulunduğu mahalden artık sabredemeyip gümbür gümbür bir kakhaha salıverdikten sonra dedi ki:

— Şu bahsi artık kapayınız. Vallahi uyukum geldi. Çünkü sözler o kadar inceldi o kadar havaileşti, o kadar şefafet⁷⁸⁵ peyda etti ki dikkatle dinlemeye uğraştığım hâlde onda biri bu kalın kafama girmiyor. Ya nasıl girsin ki arzı⁷⁸⁶ ve gayr-i tair⁷⁸⁷ olan olan eşyaya kabadır, nazarı sıkır diye atf-ı nazar tenezzül etmeyip havaları, bulutları daima amaçgâh-ı efkâr⁷⁸⁸ etmek, göz önünde duran koskoca kafa kemiği içindeki dimağı hiç kale almayıp hep hitapları göze görünmeyen ruha etmek, meşamma uğramadan, göz ile görülmeden gayr-i mahsus⁷⁸⁹ bir surette çiçeklerden havaya uçan kokulardan kelime toplamak gibi şeylerin manasını ben nasıl anlayabilirim? Zaten okumam ya! Türkçe veya Fransızca yazılmış böyle şairane bir kitap her ne zaman elime geçse o eser hakkında bir fikr-i mahsus peydası için birkaç yerini gözden geçiririm... Esna-yı mütalaada bir şeyler anlıyor gibi olurum. “Eğer bunun manası şu anladığım gibiyse dur şunu tetkik edeyim...” derim. Bir de ne bakarsın? O tumturak-ı elfaz⁷⁹⁰ ile kisvedar⁷⁹¹ olan sözleri mesela, ruhperveri “can besleyici”, ruhsar-ı alı “kırmızı yanak”, sipihr-i nilgûnu “çividi gök” diye letafet-i lafziyyelerinden⁷⁹² bittecrit⁷⁹³

⁷⁸¹ intişar etmek: yayılmak

⁷⁸² meşam: burun

⁷⁸³ safvet-i asliyye: asıl saflık

⁷⁸⁴ letafet-i mahremane: gizlice hoşluk

⁷⁸⁵ şefafet: şeffaflık

⁷⁸⁶ arzı: yeryüzüyle ilgili

⁷⁸⁷ gayr-i tair: uçucu olmayan

⁷⁸⁸ amaçgâh-ı efkâr: fikirlerin hedef tahtası

⁷⁸⁹ gayr-i mahsus: hissedilmeyen

⁷⁹⁰ tumturak-ı elfaz ile: parlak sözlerle

⁷⁹¹ kisvedar: giydirilmiş

⁷⁹² letafet-i lafziyyeler: sözle ilgili incelikler

⁷⁹³ bittecrit: ayırarak

üryan ediverince ortada manalı manasız birtakım söz yığınınan başka bir şey kalmaz. Bu gibi asarda⁷⁹⁴ çok söz fakat pek az fikir görürüm, canım sıkılır.

İffet, ciddiyet-i bahsi ihlal eden doktor arkadaşımın kahkahasına mukabil o da gülmekten kendini alamayarak dedi ki:

— Doktor, pek ileri vardınız. İbtida-i emrde⁷⁹⁵ itirazınız oldukça dehşetliydi. Muahezatinızın ruha, dimağa ait kısmında tamik-i fikr⁷⁹⁶ ile sebat edeydiniz belki galebeyi kazanabilirdiniz. Fakat neticeyi pek bozdunuz...

Dokor:

— Aman İffet Hanım! Ben arkadaşımı akıllandırayım diye uğraşıp dururken başıma bir de siz çıkmayınız... Size doğrusunu söyleyeyim, sonra üç hastaya birden bakamam ha! Arkadaşıma o kadar yüz vermeye gelmez. Şimdi bulutlar içinde hava-yı nesimî⁷⁹⁷ tabakasında dolaşıp dururken kendine sizin gibi bir fikir refikası bulursa sonra kameti azıtır⁷⁹⁸. Hiçbir riyazinin⁷⁹⁹ keşfedemediği gaye-i feza⁸⁰⁰ çıkmaya kalkışır...

Doktor her kelamı gibi bu sözü de biraz koyuca söyledi. Fakat sözü hissime pek ziyade tevafuk ettiği için hoşuma gitti.

Deminden beri bahse pek bigâne duran hasta kadın can çekişmeyi taklit eder gibi bir takallüs-i çehre⁸⁰¹ ile tebessüm ederek dedi ki:

— İçimizde ortadaki bahisten katiyen bir şey anlamayan birisi var ise o da benim... Ortada bir sema, bir bulut lakırdısı oluyor ama hangi tarafın ne iddia ettiğini bir türlü kestiremiyorum...

Doktor yine kahkahasını salıvererek:

⁷⁹⁴ asar: eserler

⁷⁹⁵ ibtida-i emrde: ilk başta

⁷⁹⁶ tamik-i fikr: fikri derinleştirme

⁷⁹⁷ hava-yı nesimî: atmosfer

⁷⁹⁸ kameti azıtmak: sınırı aşıp ileri gitmek

⁷⁹⁹ riyazi: matematikçi

⁸⁰⁰ gaye-i feza: uzay gayesi

⁸⁰¹ takallüs-i çehre: yüz kasılması

— Hay Allah senden razı olsun valide hanım! İşte o sema, bulut sözlerini bahisten çıkarırsak benim anladıklarım da hemen sizinkiler derecesinde kalır. O iki kelime-i şairanenin bahisten tayyedilmesi⁸⁰² şart ittihaz edildiği⁸⁰³ takdirde onlar da söyleyecek başka söz bulamazlar zannederim.

İffet’in serd-i tahassüsünde⁸⁰⁴ devam edebilmesi için bin rica ve niyaz ile doktoru susturduk. Kız edebiyat hakkında kendi gönlü gibi nermin, rakik, nükteli sevdaaşubane⁸⁰⁵ birçok fikirler beyan ettikten sonra sözünü sanat-ı tersime⁸⁰⁶ intikal ettirerek dedi ki:

— Bilmem ki nedendir? Ben her eserde müessirin⁸⁰⁷, bir kalemin temasıyla nezaketini, bir firçanın sürülmesiyle letafetini ihlalden ihtiraz ederek⁸⁰⁸ korka korka, teheyyüçle⁸⁰⁹, hafif hafif gezindiği zeminleri severim... Tersimde çizgileri çeken, boyaları süren el; değil fikir, hiçbir vasıta kullanmaksızın kendi sürmüş zannolunmalı. Nişane-i deha işte nasıl çizildikleri belli olmayıp tabiatın meknuzatını⁸¹⁰ imkân-ı taklidden biri olarak saye-i zekâ gibi kâğıt üzerine düşüren esatizenin⁸¹¹ bu kudretlerine deniyor...

Bu esnada kapı çalındı. Hasta kadın sedanın geldiği tarafa başını çevirip “Sabri’m geldi.” dedi. On beş yirmi saniye sonra odadan içeri on, on bir yaşlarında bir çocuk girdi. Çocuğun arkasında eski bir nimten⁸¹², bacaklarında dizleri yamalı bir pantolon vardı. Fakat yüzü gözü temiz olduğu gibi zayıf ve kansız çehresinde bir halavet-i

⁸⁰² tayyetmek: çıkarmak

⁸⁰³ itihaz edilmek: sayılmak

⁸⁰⁴ serd-i tahassüs: duygularını birbiri ardınca söyleme

⁸⁰⁵ sevdaaşubane: sevda karıştırcı

⁸⁰⁶ sanat-ı tersim: resim sanatı

⁸⁰⁷ müessir: eser sahibi

⁸⁰⁸ ihtiraz etmek: çekinmek

⁸⁰⁹ teheyyüç: heyecanlanma

⁸¹⁰ meknuzat: sırlar

⁸¹¹ esatize: üstatlar

⁸¹² nimten: yakasız uzun kollu erkek gömleği

asilane⁸¹³ ve etvar u evzaında⁸¹⁴ o pejmürde kıyafetiyle mütenasip⁸¹⁵ düşmeyen bir vakar-ı necibane⁸¹⁶ görülmekteydi. Gözleri, kaşları hemen İffet’inkilere andırıyor idiyse de yüzü daha zayıf, benzi daha uçuk, çenesi de biraz uzuncaydı. Evvela bize birer temenna etti⁸¹⁷. Müteakiben gidip validesinin elini öptü. Badehu çocuklara mahsus bir utanma ve büzülme ile odanın bir köşesine çekilip oturdu. Validesi çocuğa:

— Oğlum arkan çıplak hani hırkan? diye sordu.

Çocuk kıpkırmızı kesilip cevap vermedi. Bu defa İffet, Fransızca olarak sordu ki:

— Niçin cevap vermiyorsun? Hırkan nerede?

Çocuk aynı lisanla:

— Rica ederim hemşireciğim, bana onu sormayınız!

— Tuhaf şey. Niçin?

— Şunun için ki... Bakkal...

— Anladım. Yetişir...

Biz bu “bakkal” sözünden hiçbir şey anlamamıştık. Fakat İffet, o bir kelime ile hırkanın uğradığı kazaya derhâl intikal ederek çocuğu susturmuştu.

Şu kısa sual ve cevap esnasında biçare Sabri hicabından fesinin rengine giren alnından nohut tanesi gibi terler dökmeye başlamış olduğundan bir zemin-i mükâleme⁸¹⁸ bularak zavallıyı biraz serbestlendirmek için sordum ki:

— Sabri Bey, hangi mektebe gidiyorsun? Ne okuyorsun? Bize anlat bakalım?

— Mektebe gitmiyorum efendim. Hemşiremden ders alıyorum.

⁸¹³ halavet-i asilane: asilce bir tatlılık

⁸¹⁴ etvar u evza: hâl ve hareketler

⁸¹⁵ mütenasip: uygun

⁸¹⁶ vakar-ı necibane: soylu bir ağırbaşlılık

⁸¹⁷ temenna etmek: öne doğru eğildikten sonra doğrulurken eli başa götürerek selam vermek

⁸¹⁸ zemin-i mükâleme: sohbet zemini

— Ne dersleri alıyorsun?

— Arabi, Farsi, Fransızca, tarih, coğrafya, kitabet, hesap... Hepsini okuyorum efendim.

— Maşallah sen pek çok şey okuyorsun. Bu dediklerin derslerden nerelere çıktın?

Çocuk sesi tıkanmış da açmak istiyormuş gibi hafifçe birkaç kere öksürdükten sonra verilecek cevabın itasını⁸¹⁹ hemşiresinden istirham eylediğini ima eder bir tavırla onun yüzüne baktı.

İffet bir mektep hocası tavrıyla:

— Ne bakıyorsun? Cevap versene?

Çocuk mahcubane bir seda ile:

— Arabiden “bina-i merre⁸²⁰ ve bina-i nev”e⁸²¹ geldim... Gülistan’dan “Ba taife-i büzürgân der keşti budem” hikâyesine kadar okuduk... Fransızcada gramerin “sentaks”⁸²² kısmında “prepozisyon”⁸²³ bahsini bitiriyoruz. Hemşirem⁸²⁴ grameri iyi öğrenmek için “Egzersiz” kitabındaki tatbikattan başka büyük “Lektür”den de ders veriyor. Bunun yirmi ikinci babına kadar olan lügati hep ezberledim. Muhtasar tarih-i umumi ve coğrafya okuyoruz. Hemşiremin benim için yazdığı “Kitabet-i Fikriyye” kitabının birinci kısmı olan “Lisan-ı Eşya”yı okuyoruz. Gelecek sene ikinci kısmı olan “Tasvir-i Tabiat”ı çıkacağım. Sonra da “Tarih-i Edebiyyat-ı Umumiyye” okuyacağız.

Çocuğa Arabi, Farsi, Fransızca ve tarihten bazı şeyler sorduk. Aldığımız cevaplar bizi hayrette bıraktı. “Kitabet-i Fikriyye”, “Kitabet-i Lafziyye”ye mukabil yazılmış bir ders olacak. Biz de kitabetin böyle “fıkri”, “lafzi” namıyla ikiye inkısamını⁸²⁵ işitmemiş olduğumuz cihetle çocuktan buna dair izahat talep ettik. Çocuk

⁸¹⁹ ita: verme

⁸²⁰ bina-i merre: bir olayın bir kere kere yapıldığını gösteren mastar

⁸²¹ bina-i nev: durum bildiren mastar

⁸²² sentaks: söz dizimi

⁸²³ prepozisyon: edat

⁸²⁴ hemşire: kız kardeş

⁸²⁵ inkısam: bölünme

mahcubiyetinden gayet karışık cevaplar verdi. İffet bahsi izaha girişerek dedi ki:

— Nefine⁸²⁶ kail olduğum⁸²⁷ bu usulü biraderime talim-i kitab u edebiyat etmek için bendeniz tertip ettim. Bizde edebiyat denilince yalnız esalib-i muhtelif-i tahrir⁸²⁸ anlaşılıyor. Fikre pek o kadar ehemmiyet verilmiyor. Hâlbuki kelimeler birer boya, birer renk hükmündedir. Bu elvanın yalnız hüsn-i imtizac ve ahengi düşünülmeyp bunları tasvir edilen şeklin suret-i sahihasını⁸²⁹ irae etmek⁸³⁰ üzere istimal etmeli⁸³¹. Aksi takdirinde levha-i musavvere⁸³² bir boya faturasından ibaret kalır. Bir muharririn zihni kala-yı lûgat⁸³³ ile ne kadar araste⁸³⁴ olursa olsun, fikir, bir hakikate taalluk etmeyince yazdığı şeylerden istifade edilemez. Çünkü o güzel, o rengîn tabirat, kaleminden birbirini takiben dökülür. Yazacağı şeyi kendisi evvelce layıkıyla bilmez. O tumturak-ı elfazın kaleminden suduru⁸³⁵, ifadesine ne suret verirse yazacağı şey işte ondan ibaret olur. Bir fıkri-esasiyi⁸³⁶, bir tabii numuneyi takiben sevk-i hame etmeyen⁸³⁷ bir muharrir, kelimatin kendinden tesadüf-i suduruna esirdir. Fikir muayyen ve metin olmalı. Yazılacak şey tesadüf-i kalem ve tuluat-ı kelimata bırakılmayıp bilakis kelimat o fıkri-muayyeni hüsn-i ifade⁸³⁸ için intihap olunmalı⁸³⁹.

O aralık kapı çalındı. Açmak üzere çocuk aşağı indi. Doktor müteaccibane⁸⁴⁰ bir çehre ile İffet'e dedi ki:

⁸²⁶ nef: yarar

⁸²⁷ kail olmak: inanmak

⁸²⁸ esalib-i muhtelif-i tahrir: muhtelif yazı üslupları

⁸²⁹ suret-i sahiha: gerçek şekil

⁸³⁰ irae etmek: göstermek

⁸³¹ istimal etmek: kullanmak

⁸³² levha-i musavvere: tasarlanmış levha

⁸³³ kala-yı lûgat: kelimeler kumaşı

⁸³⁴ araste: süslü

⁸³⁵ sudur: çıkma

⁸³⁶ fıkri-esasi: ana fikir

⁸³⁷ sevk-i hame etmemek: kaleme götürmemek

⁸³⁸ hüsn-i ifade: iyi ifade

⁸³⁹ intihap olunmak: seçilmek

⁸⁴⁰ müteaccibane: şaşkınca

— Bu sözlerinizi pek beğendim. Cümlesi hakikate mutabık... Fakat deminki ifadenizle bunların beyinde tezat var gibi görülüyor... Biraz evvelki sözleriniz hayaliyundan⁸⁴¹ olduğunuzu...

Doktor daha sözünü bitirmeden içeriye yirmi, yirmi bir yaşlarında kadar gayet sevimli bir delikanlı girerek şetaret-i laubaliyane⁸⁴² ile dedi ki:

— Doktor Beyefendi, siz bizim küçük hanıma bakmayınız. O bir romantik gibi düşünüp bir realist gibi yazmak ister... (İffet’e hitaben) Değil mi “Matmazel”? Ne vakit Mösyö Zola, akademiye aza intihap olunursa İffet Hanım da realistiği o zaman tamamıyla kabul edecek. Şimdilik yarım realisttir. (Fransızca olarak) Ya bir şeyi bütün olmalı ya hiç olmamalı diyorum. Ama kendisine anlatamıyorum... Durun bakalım. Evvela hâl hatır soralım da edebiyat bahsini sonra edelim. (hastaya hitaben) Hanım teyze nasılsınız? Artık öyle üzülüp büzülmenin lüzumu yok. İşte görülüyor ki biraz iyicesiniz... (bana doğru bakarak) Beyefendiyle henüz tanışmak şerefîyle müşerref değilim. Resm-i takdimimiz icra olunmadı. İşî İffet Hanım’a bırakırsam belki haiz olmadığım birtakım evsaf⁸⁴³ isnadıyla beni pek romantikvari takdim eder. Durunuz ben kendi kendimi takdim edeyim. (bir reverans⁸⁴⁴ yaparak) İffet Hanım’ın teyzezadesi Latif bendeniz!

Ben:

— Doktor Hüseyin, bendeniz de bu teşerrüften⁸⁴⁵ husule gelen bahtıyarlığı arz ile mübahidir⁸⁴⁶ efendim.

Latif:

— (gülerek) Aman estağfurullah efendim. Böyle romantikkârî bir cevap alacağımı bileydim kulunuz da kendimi efendimize o yolda takdim ederdim.

⁸⁴¹ hayaliyun: romantikler

⁸⁴² şetaret-i laubaliyane: laubali bir sevinç

⁸⁴³ evsaf: nitelikler

⁸⁴⁴ reverans: selam ve teşekkür için dizleri kırarak veya eğilerek yapılan hareket

⁸⁴⁵ teşerrüf: şereflenme

⁸⁴⁶ mübahi: övünen

Doktor:

— Latif Efendi, tamam vaktinde geldiniz. (levhayı göstererek) İffet Hanım'ın eser-i mahareti olan şu levhadan resme, edebiyata dair birçok sözler açıldı. O kadar ince bahisler oldu ki kabalığım hasebiyle ben hiçbir şey anlayamadım.

Latif:

— Evet o levha güzeldir. Eğer onu Victor Hugo göreydi Sefiller namındaki eserinde tasvir ettiği bir kıza çatır çatır dişlerini söktürmektense dökülen saç tellerinden böyle bir levha tersim ettirmeyi akıl ve hikmete daha muvafık bulurdu.

Latif'in Hugo'yu muaheze sadedinde şu vadiden tutturmuş olduğu bahis hayli uzadı. Şen çocuk, bizi o kadar güldürdü ki hanemize avdet için vaktin pek ziyade geçmiş olduğundan asla haberimiz olmadı.

Latif pek hoşuma gitti. İffet gibi bir kızın intihabında⁸⁴⁷ hata etmeyeceğini zaten evvelce düşünmüştüm. Berber makası dokundurtmaktatekâsül⁸⁴⁸ gösterdiği mebzul⁸⁴⁹ kumral saçları, beyaz çehresi, yumruca alnı, şiddet-i zekâyâ delalet eden cam yeşiline karip⁸⁵⁰ parlak ela gözleriyle zaten pek sevimli görünmekteyken buna inzimam eden⁸⁵¹ laubaliliği, şetareti, şakacılığı, samimiyyet-i etvarı⁸⁵², bazı safidilane⁸⁵³ ahvali kendisiyle görüşenleri büsbütün teshir etmekteydi⁸⁵⁴. İffet sanki sehab-i hüznle⁸⁵⁵ mestur⁸⁵⁶ bir seyyare, bu da onun hurşid-i taliinin⁸⁵⁷ zulmet-i hicrana⁸⁵⁸ terk

⁸⁴⁷ intihap: seçim

⁸⁴⁸ tekâsül: üşengeçlik

⁸⁴⁹ mebzul: çok

⁸⁵⁰ karip: yakın

⁸⁵¹ inzimam etmek: eklenmek

⁸⁵² samimiyyet-i etvar: samimi tavırları

⁸⁵³ safidilane: temiz kalpli

⁸⁵⁴ teshir etmek: büyülemek

⁸⁵⁵ sehab-i hüzn: hüzn bulutu

⁸⁵⁶ mestur: örtülü

⁸⁵⁷ hurşid-i tali: talih güneşi

⁸⁵⁸ zulmet-i hicran: ayrılık acısının karanlığı

ettiği geceleri tenvir⁸⁵⁹ için daire-i cazibesinde devreden parlak bir peyki⁸⁶⁰, bir kameriydi. Daima bir hüzn-i ulvi ile melul ve mütefekkir görünen İffet'in yanında bu delikanlıyı gördükçe şaikane⁸⁶¹ sözleri şevkperverane⁸⁶² kahkahalarıyla-sehab-ı tekeddür⁸⁶³ içinde kalmış bir gülzar-ı emelde öten- bülbüle benzetirdim. Kızın bir ızdırab-ı medid⁸⁶⁴ suretinde geçen o cangüdaz⁸⁶⁵ hayatındaki meraret⁸⁶⁶ tahfif için zavallı Latif, cehennemde ezvak-ı canandan⁸⁶⁷ numune göstermeye uğraşır gibi şetaret-i hulkiyyesinin⁸⁶⁸ birkaç kat fevkinde şen görünmeye çalışırdı. Kendisiyle uhuvvetim⁸⁶⁹ ilerledikçe muhabbetim de o nispette tezayüt etti. Her hâline vakıf, her sırrına mahrem oldum. Zihni, istikbale matuf⁸⁷⁰ birçok amal-i mesudane ile mali⁸⁷¹ idi... Biri ahzan⁸⁷², diğeri eşvak-ı şairaneye⁸⁷³ timsal olan iki esatir⁸⁷⁴ perisi gibi İffet'le el ele vererek, hissiyyat-ı şebabın⁸⁷⁵ tevlit ettiği tasavvurat-ı ruhperverane⁸⁷⁶ ile bazen semayı tahayyülatta muhabbetin genç gönüllere açtığı evc-i sevda⁸⁷⁷ tabakalarında dolaştıkları günleri bana hikâye ederdi. Söz, İffet'e olan muhabbetine intikal ettiği zamanlar bazen güneşli havalarda bir ufak buluttan dökülen ani yağmur taneleri gibi hem güler hem

859 tenvir: aydınlatma

860 peyk: uydu

861 şaikane: şevklice

862 şevkperverane: neşeli

863 sehab-ı tekeddür: kederli bulut

864 ızdırab-ı medid: uzayıp giden ızdırıp

865 cangüdaz: can eriten

866 meraret: acılık

867 ezvak-ı canan: sevgilinin zevkleri

868 şetaret-i hulkiyye: yaratılışındaki neşe

869 uhuvvet: dostluk

870 matuf: yönelmiş

871 mali: dolu

872 ahzan: hüznler

873 eşvak-ı şairane: şairane arzular

874 esatir: masallar

875 hissiyyat-ı şebab: gençlik duyguları

876 tasavvurat-ı ruhperverane: ruhu besleyen tasavvurlar

877 evc-i sevda: sevdanın doruğu

de gözlerinden yaş akardı. Bu delikanlının şu samimiyet giryesi, gülerek ağlaması bana pek dokunurdu.

Pol ile Virjini gibi İffet’le bir arada büyümüşler. Birbirini çocukken sevmişler. Sinleri⁸⁷⁸ ilerledikçe o muhabbet-i tufulane, masumiyet içinde perverde olan⁸⁷⁹ bir aşk-ı hakikiye tahavvül etmiş⁸⁸⁰... Şimdiki hisleri, muhabbetleri tahlil edilse hâlâ bu masumiyetten bin türlü nişane görülür. Sinleriyle mütenasip düşmeyecek çocukluklara tesadüf olunur. Bir gün Latif bana dedi ki:

— İffet de fakir ben de. İzdivacımızda yekdiğerimize gönlümüzden başka takdim edecek bir şeyimiz yok. İffet’in gönlü benim için bütün dünya hazinelerinden daha kıymettardır. Birbirimizin gönlüne malikiyet saadet-i ebediyyemiz için kafidir. Fakat bir şey düşündüm. Bilirsin ya, İffet hayalperesttir. Zifafımızın⁸⁸¹ hakikat içinde bir hayal-i şairane arz eder surette olmasını arzu ediyorum... Kendisine yüz görümlüğü olmak üzere iki perdelik manzum bir tiyatro yazacağım. Nikâhımız bir baharda olacak. Kırılık bir mahalde küçücük bir ev tutacağız. Müzeyyen gelin odamız bulunamayacağı için tali-i hasudumuza⁸⁸² karşı bir tak-ı hadra-yı saadet⁸⁸³, bir aşiyane-i muhabbet⁸⁸⁴ göstermek üzere gelin odalarının suni çiçeklerine bedel -bu evin bahçesine- hararet-i şemsin yetiştirdiği en rengin güller, en muattar⁸⁸⁵ ezhar-ı bahar⁸⁸⁶ ve yeşilliklerle mestur bir toka yapacağım. İşte iki gönlün haclegâh-ı telakisi⁸⁸⁷ burası olacak. Asuman-ı muhabbet dolaşa dolaşa bimecal kalan iki âşık buraya iltica edecek... Tanzim ettiğim tiyatronun elim gözyaşlarından, medit intizarlardan sonra bir

⁸⁷⁸ sin: yaş

⁸⁷⁹ perverde olmak: büyütölmek

⁸⁸⁰ tahavvöl etmek: dönmömek

⁸⁸¹ zifaf: gerdek

⁸⁸² tali-i hasud: kıskanç talih

⁸⁸³ tak-ı hadra-yı saadet: saadet yeşili tak

⁸⁸⁴ aşiyane-i muhabbet: sevgi yuvası

⁸⁸⁵ muattar: güzel kokulu

⁸⁸⁶ ezhar-ı bahar: bahar çiçekleri

⁸⁸⁷ haclegâh-ı telaki: kavuşma odası

vuslat-ı mesudane tasvir eden ilk perdesi hanendeleri⁸⁸⁸ bülbüllerden, avizesi kameden olan bu gelin odası derununda neşve-i muhabbetle pürhelecan kesilen iki kamkâr-ı sevda⁸⁸⁹ tarafından vaz-ı sahne-i mahremiyet edilecek⁸⁹⁰, mesudiyyet-i aileyi musavver olan ikinci perdesi de validelerimizin huzurunda oynanacak...

Bedbaht İffet! Zavallı Latif! Hiç nasip, iki sevdazede için bu kadar bahtiyarlığı çekebilir mi? Tasavvur ettikleri bu mesudiyyet-i âşıkane piyesi kara talihleri öyle müthiş bir trajediye tahvil etti ki gerdun-ı cefamutadın⁸⁹¹ şu sahne-i âlem üzerinde insanlara oynadığı facialardan en müessir bir oyunu da bu oldu.

Latif ile ilk mülakatımızın vukua geldiği o gün açılan edebiyat bahislerinin tatlılığı, Latif'in şaklabanlıkları, İffet'in bir eday-ı melekâne ile gösterdiği meclisrarlığı⁸⁹² vaktin nasıl geçmiş olduğunu bize hissettirmemiş, o viran ve kasvetli hane bize birkaç saat için bir dar-ı neşat⁸⁹³ olmuştu. Gitmek için pek geç kalmış olduğumuzu da ihtar eden doktor oldu. Hasta için icap eden edviyeyi⁸⁹⁴ yine kendi eczanesinde tertip ettirip göndereceğini söyledi. Bade'l-veda⁸⁹⁵ evden çıktık. Latif de bizimle beraber çıktı. Onun oturduğu ev de oralara yakınmış. Biçare delikanlının başında büyük küçük validelerden, teyzelerden müteşekkil bir aile-i kesire⁸⁹⁶ varmış. Başlarında Latif'ten başka bir erkek bulunmadığından pederinin vefatından sonra bunların cümleten iaşesi zavallının üzerine kalmış... Kalemindeki maaş-ı cüzisinden başka bir geliri olmayan Latif, kitapçılara, gazetecilere yazı yazarak bin türlü meşak⁸⁹⁷ içinde bunları beslemeye uğraşmış.

⁸⁸⁸ hanende: şarkıcı

⁸⁸⁹ kamkâr-ı sevda: sevda mutlusu

⁸⁹⁰ vaz-ı sahne-i mahremiyet edilmek: mahremiyet sahnesi ortaya konulmak

⁸⁹¹ gerdun-ı cefa-mutad: cefa edici felek

⁸⁹² meclisrarlık: hoşsohbetlilik

⁸⁹³ dar-ı neşat: neşe evi

⁸⁹⁴ edviye: ilaçlar

⁸⁹⁵ bade'l-veda: vedalaştıktan sonra

⁸⁹⁶ aile-i kesire: kalabalık aile

⁸⁹⁷ meşak: sıkıntılar

Latif’le birlikte bir hayli yürüdük. Kirli raflarının, tozlu gözlerinin içinde her malın bayatı, her şeyin fenası bulunan bir bakkal dükkânının önünden geçmekteyken arkasında yağ içinde murdar bir mavi gömlek bulunan koca müdevver karınlı, kırmızı yüzlü kıranta⁸⁹⁸ bir bakkal önümüze çıktı. Dünyadaki ticaretgâhların en büyüğüne sahip olduğunu gösterir bir tavr-ı istihkar⁸⁹⁹, bir nazar-ı küstahane ile Latif’e doğru bakıp dedi ki:

— Ayıp değil mi canım? Dört ay oldu. Hasta kadın defterdeki borçlarını ne vakit sildirecek? Mortoyu çekerse⁹⁰⁰ paraları kimden alacağız? Alacaklarıma faiz koysam kârdan vazgeçtik sermaye ile baş başa gelecek. Müşterilere bedava mal dağıtmak için dükkân açmadık ya? Biz de ticaret adamıyız. Malım haram olsun. Boğazlarında dursun. Çırağı gönderdim olmadı. Ben vardım yine olmadı. Gayrı sabrım yandı kardeş... Demincek o hasta karının oğlu burdan geçiyordu. Sırtına şanlı bir hırka koymuş, ne de çalımla gidiyordu ya? Görenler bakkala on para borçları yok zanneder. Oğlanı çırakla şurada sıkıştırdık. Arkasından hırkayı çektim aldım. “Hırkamı vermem” diye bir de debeleşiyor. Getirsinler paraları, alsınlar hırkayı. Bu mahallede kaç bakkal iflasa çıktı yavvvvv. Ben de...

Latif hiddetle bağırarak:

— Çenen pırtı herif... Yetişir. Ben sana çocuğun arkasından hırka almayı gösterirdim ama şu beylere dua et.

Bakkal gayz⁹⁰¹ ile istihzanın yüzünde peyda ettiği müstekreh bir gülümseme ile:

— Gösterip de ne göstereceğin ha dindik bakalım!

Latif:

⁸⁹⁸ kıranta: saçları ağarmaya başlamış erkek

⁸⁹⁹ tavr-ı istihkar: küçümseyen bir tavır

⁹⁰⁰ mortoyu çekmek: ölmek

⁹⁰¹ gayz: öfke

— Sus herif sus! Faizinden, resülmalinden⁹⁰² bahsettiğin şu zimem⁹⁰³ defterini çıkar da kaç kuruş alacağın olduğunu görelim.

Bakkal:

— Nesini göreceğin efendi? Ocağım battı. Yandım. Kırk kalem mal var. Kül olduk.

Bakkal söylene söylene kendisinden daha yağlı olan koca siyah defterini çıkardı. O aralık elinde bir hamam taşıyla dilenci kıyafetli genç bir kadın geldi. Taşı bakkalın çırağına uzatıp:

— Şuna on paralık pirinç koy, dedi. Bakkal defterin yapraklarını çevirmekle meşgul olduğu hâlde çırağına:

— Bodos! Onluğu peşin al da pirinci öyle ver, diye bağırdı.

Bakkalın, çırağına tavsiye ettiği şu tedbiri işiten kadın kendine iltifat olunuyormuş gibi arsız arsız gülerек:

— Ayol bakkal! Kaçacak mıyım? İşte al onluğu... O geçen günü yaptığım şakaydı, dedi.

Bakkal:

— Şaka olduğuna bir şey dediğimiz yok a. Fakat bugün benim şakalaşmaya vaktim yok. Tüccara avuç dolusu lira ver, bunun burasında on paralık pirinç sat, bir de türlü cilveye uğra.

Kadın:

— Nankör herif! Gözüne dizine dursun... İki üç kuruşluk alışveriş ettiğim günleri unuttun mu?

Bakkal:

— Bedduan kendi başına ola... Hele şuna bak! Üç ay evveli aldığı iki kuruşluk yağlan gelmiş de bugün bana çalım satıyor.

Bakkal defterden çevirdiği sahifelerden birisi üzerine yumruğuyla vurarak:

— İşte sana yosma oğlunun hesabı... Üç aydır durup durur. Paraları vermedikten sonra şu yosmalığı ne başımın ağrısı canım?

⁹⁰² resülmal: ana para

⁹⁰³ zimem: borçlar

Çırac onluğu aldıktan sonra tasın içine parmaklarının ucuyla bir tutam pirinç koyup kadına uzattı.

Kadın:

— Koskoca onluğu alıp da Allah’tan korkmadan pirinci tartısız nasıl veriyorsun? diye feryada başladı.

Bakkal:

— Müşteri değil a, can ezgisi... Gönül harabı... Dükkân yıkımı! Bodos, tart. Büyük teraziye koy da öyle tart... Koskoca onluk dediğı ne olacak bilmem ki? Bir onluğa bir gazevi⁹⁰⁴ pirinç mi ister, ne ister? Anlaşılmaz ki.

Bodos, on paralık pirinci büyük terazide tartarak evvelden koyduğu bir tutam miktarın hemen nısfını⁹⁰⁵ geriye aldıktan sonra kalan pirinci tase boşaltıp da kadına uzattığı esnada beyinlerinde bir kızılca kıyamettir koıtu. Kadın feryat ile:

— İnsafsız herif... Al pirincini, ver onluğumu!

Bakkal, çırağına:

— Ver onluğunu, gayrı bıktım.

Bodos bir eliyle karıya onluğu verip diğeri eliyle taşı almaya uğraşırken karı, onluğu eline geçirdikten sonra çıracı taşı çekıştirdiğı esnada pirincin yarısı yere dökölüp tasın içinde kalan az bir miktarla muzafferden ve kakkahalar ile koşmaya başlayınca bakkal:

— Dedim a ocağıımı söndürecekler. Bir gün damlaya geleceğim⁹⁰⁶... Hele şu yerde yatan pirinçlere bak. Sıra pirinci olsa neyse. Gözün kör ola... Baş pirinç, ayla pirinç... Malın iyisini getir, burada böyle kepaze et... (çırağı hitaben) Bodos, yerin dibine geç... Şaşkın şaşkın ne yüzüme bakan... Karı bir tas dolusu pirincimizi aldı da kaçtı... Dükkânı götürseler böyle divane gibi yüzüme bakıp duracak mısın? Eşeğı bak... Hâlâ durur... Ulan karının ardından seyirtsene.

⁹⁰⁴ gazevi: kazevi, hurma, pirinç gibi şeyler taşımaya mahsus sepet

⁹⁰⁵ nısf: yarı

⁹⁰⁶ damla: inme

Karıyı takiben çırak koşmaya başladıktan sonra bakkal hiddetten mosmor kesilmiş yüzünü bize çevirerek:

— İşte buldum. Hasta karının hesabını buldum. Üç yüz dirhem sade... Yarım okka kola. Elli dirhem şehriye... Yüz dirhem zeytin. (ve ila ahirihi okuyarak) Hele bak bak şunların tuttuğu yekûna bak... Yandık dedim a. Bizim sermayenin nısfı da bu karıda kapanmış kalmış... Yirmi yedi okka odun, şeker, tuz, peynir. Üç aydır kendilerini bana besletip durmuşlar...

Yirmi yedi okka odunu işitince Latif Efendi'ye sordum ki:

— Bu odun ne olacak birader? Bakkal odun satar mı? Hem odun okka ile satılır mı?

Latif:

— Evet birader. Burada bakkal odun satar. Hem de okka ile satar. Çekisini⁹⁰⁷ elli kuruşa getirir.

Bakkal:

— Hele ettiği lafa bak. Şu odundan on para kârım varsa bütün vebalin boynuma ola... İskeleden baş odunu yirmiye alıp yirmi beşe buraya naklederim. Bahçe çubuğu gibi yardırıp kupkuru kuruttuktan sonra kırk paralık, altmış paralık odun satarım. İskeledeki çeki bizim kantara uymaz. Haydi söyle bakalım, bunun kârı nereden çıkacak?

Latif:

— Haydi uzatma. Şu yekûnu söyle bakalım kaç kuruş tutmuş?

Bakkal:

— Bunu ben söyleyecek değilim. Defter söyleyecek. On paralık hile kabul etmem. Hele gel bir yol kendin bak. İşte görüyon ya elli iki kuruş otuz para...

⁹⁰⁷ çeki: odun, taş gibi şeyleri tartmakta kullanılan 250 kiloluk ağırlık ölçüsü

Latif, bakkalın matlubunu⁹⁰⁸ tediye etti⁹⁰⁹. Çocuğun hırkasını çırakla eve göndermesini tembih ettikten sonra dükkândan çıktık. Yürümeye başladığımız sırada bize dedi ki :

— Burası fukara mahallesidir. Bir lokma ekmek için insanların birbirine yolda desaste⁹¹⁰ bulunduğunu görseniz insanlıktan nefretinizden tüyleriniz ürperir. İnsanlığın hayvaniyeti, zaruret, açlık hükmünü gösterdiği zaman meydana çıkar. Tabiatın tagaddi-i nefis⁹¹¹ hususundaki icbarı; insaf, merhamet, mürüvvet gibi hasail-i insaniyyeye⁹¹² galebe eder. Aç kalan bir insanı, diğerinin elinde gördüğü bir lokma ekmeği kapmak için midesi sızlaya sızlaya tazyik eyler. İnsaniyetin gece gündüz açlıkla güleşen⁹¹³ şu tabakat-ı süfliyyesinde⁹¹⁴ mekârim-i ahlak⁹¹⁵ göremediğiniz için meysus olmayalım. İşte bu bakkal bir tane numunesini görmüş olduğumuz o yolda müşteriler ile muamelata alışmış, kendisi pek hilekâr olduğu hâlde bin defa aldatılmıştır. Bize birkaç ay kadar göstermiş olduğu kırk elli kuruşluk şu itimadı, kendisindeki noksan-ı terbiye ve menfaatperestliğine nazaran yine pek büyük bir mürüvvet⁹¹⁶ addolunur.

O gün Latif'ten ayrıldık. Doktor ile birlikte İffet'in hanesine olan ziyaretlerimiz on dört, on beş defa kadar tekerrür etti. Latif ile beynimizde kardeşlikten ileri bir muhabbet peyda oldu. Latif bize gelirdi, saatlerle konuşurduk. İzmir'de pederinden mevrus⁹¹⁷ biraz arazisi bulunduğundan, bunları satıp tahsil için Avrupaya gideceğinden, İffet'le izdivaç etmezden evvel “Sorbonne”dan edebiyat şهادetnamesi alacağından bahserdi.

⁹⁰⁸ matlup: alacak

⁹⁰⁹ tediye etmek: ödemek

⁹¹⁰ desais: hileler

⁹¹¹ tagaddi-i nefis: nefsin beslenmesi

⁹¹² hasail-i insaniyye: insana yakışır huylar

⁹¹³ güleşmek: güreşmek

⁹¹⁴ tabakat-ı süfliyye: aşağı tabakalar

⁹¹⁵ mekârim-i ahlak: güzel ahlak

⁹¹⁶ mürüvvet: cömertlik

⁹¹⁷ mevrus: miras kalmış

Üç ay sonra doktor refikim muvakkat⁹¹⁸ bir hizmet-i tıbbiye ile memuren Anadolu'ya gönderildi. Doktorun azimetinden⁹¹⁹ sonra Latif birkaç defa daha beni ziyarete geldi. Son ziyareti üzerinden yirmi beş gün kadar mürur etti⁹²⁰. Latif görünmedi. Vakıa hasta iyileşmişti. Fakat az zamanda ülfetine pek ziyade alışmış olduğum bu yeni dostumun bir aya yaklaşan gaybubeti⁹²¹ beni meraka düşürmüştü. Kendini bulmak üzere *** Dairesindeki kalemine gittim. Odacıya Latif Efendi'nin nerede olduğunu sordum. Adem-i devamına⁹²² mebni⁹²³ kendisine izin verildiği cevabını aldım. Matbaaları, kitapçıları dolaştım. Latif'i tanıyanların cümlesi bir aydan beridir kendisini göremediklerini söylediler...

İşi anlamak için nihayet İffet'in evine gitmeye karar verdim. Dalgın bir hâlde sokağa çıktım. Makbere nişan olan o ıssız sokaklardan kendi kendime giderken zihnime bir kasvet, gönlüme bir hüznün çöktü. Adımlarımı attıkça havf⁹²⁴ ile karışık garip bir tereddüt hissediyordum. Sanki hatifi⁹²⁵ bir seda "Artık ileri gitme... Ne ki lazım? Geri dön." diye o sükûnet-i amika⁹²⁶ içinden kulaklarımda taninendaz oluyordu⁹²⁷. Eve takarrüp ettim⁹²⁸. Helecanım büsbütün arttı... İşte o meydancık, işte o çeşme... İşte o çınar ağacı... Ağacın yaprakları, tebah olan⁹²⁹ bir senelik ömür gibi zir-i pay-ı zevale⁹³⁰ dökülmüş çürüyor. Dökümlü dökümlü kuru dalları birbirine sarılmış ejderlere müşabih birer şekilde havanın saf, berrak kubbe-i laciverdisine doğru uzanmış... Altındaki o

⁹¹⁸ muvakkat: geçici

⁹¹⁹ azimet: gitme

⁹²⁰ mürur etmek: geçmek

⁹²¹ gaybubet: kaybolma

⁹²² adem-i devam: devamsızlık

⁹²³ mebni: buna dayanarak

⁹²⁴ havf: korku

⁹²⁵ hatifi: gaybdan gelen

⁹²⁶ sükûnet-i amika: derin sessizlik

⁹²⁷ taninendaz olmak: çınlamak

⁹²⁸ takarrüp etmek: yaklaşmak

⁹²⁹ tebah olmak: mahvolmak

⁹³⁰ zir-i pay-ı zeval: ayaklar altı

hane, İffet'in o darü'l-miheni, az bir zamanda kederle ihtiyarlayan insanlar gibi beli bükülmüş sanki birkaç ay içinde on senelik bir ömür geçirmiş gibi büsbütün çökmüş... Of... Güya orası dirilere mahsus bir mesken değil, insanlara azab-ı ukbayı⁹³¹ göstermek için zir-i türabdan⁹³² havaya fırlamış bir mezar idi... Hafif bir kış rüzgârı esiyordu... O çınar niçin inliyor? O çeşme neye ağlıyordu? Karşılarında duran o hane şeklindeki mezara mı? İşte hastanın önünde yattığı pencere... İşte vakit vakit İffet'in nazarını tevcih ederek ağladığı diğer pencere... Fakat bu pencerelerin perdelerine ne olmuş? O lime lime sallanan bez parçaları niçin kaldırılmış? Bunlar da o sefil aile için esbab-ı ziynet addolunmuş, fazla mı görülmüş?

Bin helecanla yaklaşip kapıyı çaldım... İçeride çıt yok. Biraz durdum, yine çaldım. Hiç ses yok... Hızlı hızlı birkaç defa daha çaldım... Kabir sükûtu vesselam... Birkaç dakika zarfında teessürüm o kadar arttı ki artık ne kapıyı çalıyor ne de elimdeki tokmağı bırakabiliyordum. Ben öyle elimde tokmak bihuşiye⁹³³ karip⁹³⁴ bir hâlde kapının önünde durmaktayken kulağıma:

— Hey Efendi! O boş evin kapısını ne çalıp durursun? diye bir ses geldi.

Dönüp baktım. Bahçıvan kıyafetli bir adam peyda olmuş.

Ben:

— Bu evde kimse yok mu? Nereye gittiler?

Bahçıvan:

— Sorma Efendi sorma onların başına geleni!

— Ne oldu? Hasta kadın öldü mü?

— Keşke öleydi! Kurtulurdu.

— Ne oldular çabuk söyle?

⁹³¹ azab-ı ukba: ahiret azabı

⁹³² zir-i türab: toprağı altı

⁹³³ bihuşi: sersem

⁹³⁴ karip: yakın

— Ne olacaklar? Ev kirasını veremediler. Birkaç aylık birikti. Bir akşam ev sahibi geldi. Mahalleli ile beraber pırtılarını sokağa yığdılar. O akşam açıkta kalıyorlardı. Gece zavallıları benim kulübeye aldım. O hasta kadının, o güzel kızın, o küçük oğlanın o gece ağlamalarını göreydin efendi, yüreğin parçalanırdı.

— Onların akrabasından Latif Efendi vardı. O gelip de bunlara niçin bir yer tedarik etmedi? Yahut neye kendi evine alıp götürmedi? Onun da buralarda bir evi olacak.

— Latif Efendi... Ha şu yakışıklı delikanlı... Kızın yavuklusu... Onlar da birkaç hafta evvel evlerinden çıkmışlardı. O delikanlı da bilmem ki nereye gitti? Birkaç zamandır o da meydanda yoktu.

— O gece senin kulübende kaldılar. Pekâlâ fakat sonra sabahleyin ne yaptılar?

— Sabahleyin erkenden küçük oğlan gitti. Bir saat sonra yanında bir başka kocakarı bir de boş yük arabasıyla geldi. Eşyaları yüklendiler. Hep beraber çıkıp gittiler.

— Nereye gittiklerini bilmiyor musun?

— (eliyle Edirnekapısı cihetini göstererek) İşte şu tarafa doğru gittiler.

— Sonradan bu eve kendilerini aramak için hiç gelen oldu mu?

— Birkaç alacaklı gelip sordu. Fakat ne bulup da alacaklar? Zaten o birkaç pırtının yarısını da kiraya bedel ev sahibi zapt etti.

— Şimdi bunların nereye gittiklerini bilmiyorsun öyle mi?

— Bilmiyorum efendi. O güzel kız ne kadar marifetli idi. Benim kıza birkaç el işi öğretti. Şimdi işlediği şeyleri kim görse maşallah diyor.

— Sen bunların gittikleri mahalleyi etraftan sor, anla. Eğer nerede olduklarını haber alırsan sana çok bahşiş veririm. Bir iki gün sonra seninle görüşmek için yine gelirim. Anlıyor musun?

— Peki sorayım.

Bahçıvanla ettiğim bu mukavele üzerine üçer dörder gün fasılalar ile gidip kendisini gördüm. Bu biçarelere dair pek çok

taharriyatta⁹³⁵ bulunduğu hâlde nereye gitmiş oldukları hakkında maatteessüf⁹³⁶ hiçbir malumata destres olamadığı⁹³⁷ haberinden başka bir şey öğrenemedim... Edirnekapısı mahallatını da hemen hanebehane⁹³⁸ devrettim⁹³⁹... Leyleğin yuvadan attığı yavru gibi o viran haneyi bile kendilerine çok görerek talihin can dayanmaz son bir sille-i gadriyle maişet-i insaniyye meyanesinde matruden⁹⁴⁰ bu biçareleri içine yuvarladığı hufre-i sefaleti⁹⁴¹, o kar-ı nayab⁹⁴² o derin kuyuyu keşfedebilmek benim için kabil olmadı. Belki bahçıvan bir haber almıştır hülyasıyla ara sıra o meydancıktaki boş haneye gider mezar gibi etrafını tavaf ederim. Heyhat ki! Çınarın yüksek dallarından gelen enin-i nevha⁹⁴³ eseriyle, o durmayıp akan çeşmenin abşar-ı giryesinden⁹⁴⁴ başka bu felekzede ailenin hâlinde nişan verecek bir şeye tesadüf edemezdik.

4

Aradan bir seneye karip bir müddet mürur etti. Doktor refikim hizmetinden avdet eyledi. Taharriyata birlikte devam ettik. İffet'le Latif'in nam u nişanlarına dair ufak bir malumat almaya bile muvaffak olmadık.

Teşrinisani⁹⁴⁵ nihayeti mevsim-i hazanın da hazanıdır. O mevsim-i bergrizin⁹⁴⁶ sademat-ı rüzgârına, yağmurlarına, tezelzülât-ı havaiyyesine⁹⁴⁷ karşı son mukavemetlerini gösterip ağaçlar da vadelerine intizar eden ümitsiz hastalar gibi müheyya-yı

⁹³⁵ taharriyat: araştırmalar

⁹³⁶ maatteessüf: üzülen ve belirteyim ki

⁹³⁷ destres olmak: erişmek

⁹³⁸ hanebehane: evden eve

⁹³⁹ devretmek: dolaşmak

⁹⁴⁰ matruden: kovmak suretiyle

⁹⁴¹ hufre-i sefalet: sefalet çukuru

⁹⁴² kar-ı nayab: dibi bulunmayacak (kadar derin)

⁹⁴³ enin-i nevha: matemli feryatlar

⁹⁴⁴ abşar-ı girye: gözyaşı şelalesi

⁹⁴⁵ teşrinisani: kasım ayı

⁹⁴⁶ mevsim-i bergriz: sonbahar mevsimi

⁹⁴⁷ tezelzülât-ı havaiyye: hava sarsıntıları

sükût⁹⁴⁸ tek tük kalan ve reng-i fenadan nişan veren soluk yapraklar o günlerde elim ihtizazlarla çırpına çırpına külliye dökülüp mübeddel-i zeval olur⁹⁴⁹. Mukaddime-i sermayı⁹⁵⁰ ihtar eden soğuk biaman bir rüzgâr eşcarı libas-ı hadralarından⁹⁵¹ tecrit edince bütün eşya berfin giydireceği beyaz kefene intizar ediyormuş gibi bir reng-i memat içinde üryan-ı hazin kalır. Kuşlar endişeli endişeli uçuşurlar. Sanki derelerin çağıltısı, rüzgârın derin derin iniltisi bunlara iras-ı hüzn ü hiras eder⁹⁵². Takarrüb-i şitayı⁹⁵³ hissederler. Şedaid-i rüzgâra karşı bir memen bulmak kaydına düşerek bıkarak görünürler. Küçük bir kuşun yapraksız bir dala konup da o yan bakışı, o hüznalud⁹⁵⁴ sakitane⁹⁵⁵ nazarıyla afakı tecessüs edişi, mahzun gönüllere ne kadar dokunur? Tuyurun⁹⁵⁶ oradan buradan kısa, hazin bazı nagamatı duyulur. Fakat şevk vermez. Hep bunlar sımaha⁹⁵⁷ birer nale-i tahassür⁹⁵⁸ gibi gelir.

Bütün eşyayı böyle bir puşide-i zeval⁹⁵⁹ altında melalaver⁹⁶⁰, tuyuru, dereleri, rüzgârı naleger⁹⁶¹ gördüğüm ve rutubet, çamurlar içinde yatan evrak-ı eşcarı⁹⁶² çiğneyerek kırlarda dolaştığım zaman ilkbaharı tahattur ederim⁹⁶³. O anda pamal-ı mezellet⁹⁶⁴ olan o yaprakların zaman-ı güşayişlerini⁹⁶⁵, ruha neşveler bahşeden o

⁹⁴⁸ müheyya-yı sükût: sessizliğe hazır

⁹⁴⁹ mübeddel-i zeval olmak: yok olmak

⁹⁵⁰ mukaddime-i serma: kışın başlangıcı

⁹⁵¹ libas-ı hadra: yeşil elbise

⁹⁵² iras-ı hüzn ü hiras etmek: hüzn ve korku vermek

⁹⁵³ takarrüb-i şita: kışın yaklaşması

⁹⁵⁴ hüznalud: hüznü

⁹⁵⁵ sakitane: sessizce

⁹⁵⁶ tuyur: kuşlar

⁹⁵⁷ sımah: kulak

⁹⁵⁸ nale-i tahassür: hasret inlemesi

⁹⁵⁹ puşide-i zeval: yok olma örtüsü

⁹⁶⁰ melalaver: usandıran

⁹⁶¹ naleger: inleyici

⁹⁶² evrak-ı eşcar: ağaç yaprakları

⁹⁶³ tahattur etmek: hatırlamak

⁹⁶⁴ pamal-ı mezellet: ayaklar altında

⁹⁶⁵ zaman-ı güşayiş: açılma zamanı

an-ı letafetlerini düşünürüm. Hayatın ilk ibtisamıyla şu son reng-i fenasını mukayese beni pek meys eder. Nazarım bir kabre müsadif olur, bir valide kucağındaki tıfl-ı nevzadı⁹⁶⁶ düşünürüm... Etrafıma encam-ı bünyana bir nazarla bakarım, gözüm dünyayı başka türlü görür. Kat-ı merahil-i hayat⁹⁶⁷ edenlere tesellibaş olacak yalnız bir şey var ise o da tabiatın netice-i hayat hakkındaki kavanin-i layetegayyerinde⁹⁶⁸ şüzuz⁹⁶⁹ bulunmamasıdır.

Fikrim gumumefza⁹⁷⁰ vadilerden dolaşa dolaşa İffet'e, o bigâne-yi talie düştü. Bilmem neden? Ne vakit bir mezar görsem ne zaman hüzn uyandıracak, gam verecek, gönlü giryebaredecek⁹⁷¹ bir şeye tesadüf etsem bu kız aklıma gelirdi... Letafet-i an u cemalinden⁹⁷² ziyade kenz-i irfanından⁹⁷³ dökülen o dürer-i baha⁹⁷⁴ sözlere âşık olmuştum... O şirin güftarına⁹⁷⁵ iştihakım pek artmıştı. Tabiatın hangi köşesinde hüznle memzuç⁹⁷⁶ bir letafet görsem İffet'i oradan nazeninane edasıyla eteğini sürüyerek geçmiş zannederim. Zihnim, fikrim nazar-i şairaneye bir reh-i narefte⁹⁷⁷ arz eden vahşetabad⁹⁷⁸, menazır-ı tabiiyye içinde beyaban-ı efkâr⁹⁷⁹ doğru kademzen⁹⁸⁰ firar olan bir şiir perisinin pay-ı nihanı⁹⁸¹ arkasından dolaşır gibi serseriyaneye o hayalfiribi⁹⁸² takip ederdi. Bazen şafaklarda cemalini

⁹⁶⁶ tıfl-ı nevzat: yeni doğmuş çocuk

⁹⁶⁷ kat-ı merahil-i hayat: hayat merhalelerini geçip yol alma

⁹⁶⁸ kavanin-i layetegayyer: değişmez kanun

⁹⁶⁹ şüzuz: kural dışılık

⁹⁷⁰ gumumefza: keder veren

⁹⁷¹ giryebare: ağlayan

⁹⁷² letafet-i an u cemal: güzelliğinin letafeti

⁹⁷³ kenz-i irfan: irfan hazinesi

⁹⁷⁴ dürer-i baha: güzellik incileri

⁹⁷⁵ güftar: söz

⁹⁷⁶ memzuç: karışık

⁹⁷⁷ reh-i narefte: kimsenin geçmediği yol

⁹⁷⁸ vahşetabad: korku veren ıssız yer

⁹⁷⁹ beyaban-ı efkâr: fikirler sahrasına

⁹⁸⁰ kademzen: adım atan

⁹⁸¹ pay-ı nihan: gizli ayak

⁹⁸² hayalfirib: hayali aldatan

görür, bazen çiçeklerde buy-ı iffetini istişmam eder⁹⁸³, bazen eşar-ı dühatta⁹⁸⁴ hissiyatını okur, bazen şeb-i tarikte⁹⁸⁵ talihini seyrederek ağlardım. İffet benim için hazin bir hayal olmuştu... Heyhat! O bir serab-ı sevda idi. Teşnegân-ı muhabbetine⁹⁸⁶ aşkın cinan-ı serairinden⁹⁸⁷, hazain-i ulviyyatından⁹⁸⁸ bir rüya gösterdi. O bir barika-i şî'riyye⁹⁸⁹ idi. Vehleten parladı. Bir an bütün eşya, mazhar-ı envarı⁹⁹⁰ oldu... Gözlerimi kamaştırdı. Mefkûremi şulebar etti⁹⁹¹. Yine söndü. Beni, nur arayan âmâ gibi bir deş-i hayalde nalan bıraktı. Galiba o bir hur-i sema-cuyende⁹⁹² idi. Kaderine küştü. Makamına çekildi...

Evet! Teşrinisani evahirinden⁹⁹³ bir gündü. Hiç unutmam hem de cumaydı. İstanbul'umuzda hazan içinde ve hatta kara kış sayılan barit⁹⁹⁴ mevsimlerde bile bazen öyle müsait ve ceyyit⁹⁹⁵ havalar olur ki nur-ı şemsin bu mevsimde eşyanın gösterdiği elvan-ı hüznü, asar-ı bitabiye⁹⁹⁶ inikâsından⁹⁹⁷ mıdır nedir bilmem, gönlü hüznün içinde bir şevke düşürür. Öyle günler ne evvel baharda görülür ne de sayfta⁹⁹⁸... İşte o dediğim Cuma, böyle günlerden biriydi.

Penceremin önünde müstağrak-ı hayalat⁹⁹⁹ bulunmaktayken kapımızın çingırağı şiddetle çingırdadı. Merdivenlerden paldır

983 istişmam etmek: koklamak

984 eşar-ı dühat: dahilerin şiirleri

985 şeb-i tarik: karanlık gece

986 teşnegan-ı muhabbet: muhabbete susayanlar

987 cinan-ı serair: sırlar cenneti

988 hazain-i ulviyyat: yüce hazineler

989 barika-i şî'riyye: şiir ışığı

990 mazhar-ı envâr: nurların tecelli yeri

991 şulebar etmek: aydınlatmak

992 hur-i sema-cuyende: sema arayan huri

993 evahir: sonlar

994 barit: soğuk

995 ceyyit: hoş

996 asar-ı bitabi: hâlsizlik izleri

997 inikâs: yansıma

998 sayf: yaz

999 müstağrak-ı hayalat: hayallere dalmış

küldür birinin çıktığı işitildi. Dostum doktor, hilaf-ı mutad¹⁰⁰⁰ olarak beşuşane bir çehre ile odadan içeri girdi. Saat sekiz kadar vardı. Elimi tutup gülererek dedi ki:

— Havanın güzelliğini görüyorsun ya? Romancı bey! Böyle latif havada temaşa-yı tabiata çıkmayı pek sevdiğini bilirim. Haydi, bir tarafa gidelim. Ne yapayım? Bugün taraf-ı alinizden şairane birkaç zevzeklik dinlemeye katlanırım. Hem sen neresini intihap edersen oraya gideceğiz. İstersen Şişli'ye doğru çıkalım?

— Yooook! Hak-ı intihabı bana verdikten sonra senin Şişli'ye falan diye mahal tayinine hiç hakkın olamaz.

— Pekâlâ canım. Sen bir mahal söyle de oraya gidelim.

— Maşiyen¹⁰⁰¹ Yenibahçe'ye doğru gidelim. Bugün gönlüm pek mahzun, biraz çayırılıkta otururuz. Sonra da sur harabeleri, mezarlıklar içinde dolaşırız. Bugün canım Beğyoğlu'nun faytonları, landoları¹⁰⁰² içindeki şıklarını, süslü madamlarını görmek istemiyor. Yıkık evler, harabeler, hüzünefza¹⁰⁰³ mezarlar, karaltılı serviler görmek arzu ediyor.

— Hak-ı intihabı sana verdiğime beni pişman ettin ya! Kardeş baykuş musun, nesin? O ruha kasvet veren yerleri görüp de ne yapacaksın? Mevsimin son müsaadesi olan böyle güzel bir hava hiç öyle yerlerde geçirilir mi?

Doktor hayli söylendi. Fakat mert çocuk, sözünü geri almadı. Dediğim mahallerde gezinmek üzere sokağa çıktık. Halıcılar'dan Hastane Çayır'ından geçip Yenibahçe'ye geldik. Önümüze bârân-ı hüznentaravetyab¹⁰⁰⁴ olmuşa, hadareti¹⁰⁰⁵ fercamgâh-ı gumumdan¹⁰⁰⁶ alınmışa benzeyen bir çayırılık çıktı. Eşia-yı şemsin¹⁰⁰⁷ inikâsıyla açıkli koyulu menevişler gösteren bu yeşil gölün sahil-i cenubunda

¹⁰⁰⁰ hilaf-ı mutad: alışılmışın aksine

¹⁰⁰¹ maşiyen: yürüyerek

¹⁰⁰² lando: dört tekerlekli binek arabası

¹⁰⁰³ hüzünefza: hüznü arttıran

¹⁰⁰⁴ taravetyab: tazelik bulan

¹⁰⁰⁵ hadarat: yeşillik

¹⁰⁰⁶ fercamgâh-ı gumum: gamlar mezarı

¹⁰⁰⁷ eşia-yı şems: güneş ışıkları

az mürtefi¹⁰⁰⁸ bir tepecik üzerinde, kurumuş ağaç dalları, sararmış yapraklar ile üstü örtülmüş bir çardak gördük. Doktora dedim ki:

— Bak iskemleler var. Galiba burası bir kahve olacak. Gel şuraya oturalım.

Refikim kaşlarını çatıp:

— Sen bu kuru yaprakların altına oturup sünühat-ı şairaneye¹⁰⁰⁹ vakf-ı zihn eyleyeceksin¹⁰¹⁰. Ben de akşama kadar iç sıkıntısından patlayacağım değil mi? dedi.

Hiç sesimi çıkarmadım. İkimiz de birer iskemle alıp oturduk. Çayırılığın şimalinden, sur harabelerinden iptida ederek¹⁰¹¹ Fatih semtine doğru uzanan sırtın üstünde, birbirinin üzerine çıkmış gibi gayet mülâsık¹⁰¹² görünen, damları kararmış köhne büyüttan bazılarının camlarında gureba¹⁰¹³ gönlüne ümit düşmüş gibi güneşin aksinden parıltılar peyda olmuştu. O hane yığınları, o cam parıltıları arasına birtakım serviler, yeşillikler, mescitler, minareler ve cesimce ebniyeler¹⁰¹⁴, kâgirlerde¹⁰¹⁵ sıkışmış olduğundan saf bir sema altında parlak bir ufuk ile birleşen şu irili ufaklı ebniye izdihamı içinden bazı nikat-ı mürtefiada¹⁰¹⁶ görülen cevami-i selatin¹⁰¹⁷ göklere yetişmek isteyen şark azamet-i şairanesinin bir minber-i itilası¹⁰¹⁸ şeklindeki bülent, narin minareleri, heybetli kubbeleriyle fenn-i mimarinin birer heyakil-i mehabeti¹⁰¹⁹ gibi halavetnüma¹⁰²⁰ olmaktaydı.

¹⁰⁰⁸ mürtefi: yüksek

¹⁰⁰⁹ sünühat-ı şairane: akla gelen şairane şeyler

¹⁰¹⁰ vakf-ı zihn eylemek: zihnini vermek

¹⁰¹¹ iptida etmek: başlamak

¹⁰¹² mülâsık: bitişik

¹⁰¹³ gureba: zavallı

¹⁰¹⁴ ebniyeler: binalar

¹⁰¹⁵ kâgir: taş veya tuğladan yapılmış yapı

¹⁰¹⁶ nikat-ı mürtefia: yüksek noktalar

¹⁰¹⁷ cevami-i selatin: selatin camiler

¹⁰¹⁸ minber-i itila: yüksek minber

¹⁰¹⁹ heyakil-i mehabet: heybetli heykeller

¹⁰²⁰ halavetnüma: zevk veren

Nazarım harap surlar, şu tarif ettiğim ufuklar üzerinde gezinmekteyken önümüzdeki çemenzar sathının kuvve-i namiyeden¹⁰²¹ derece-i mütesaviyede¹⁰²² feyzyab olamamaktan¹⁰²³ naşi¹⁰²⁴ sarıya bakan yeşilden bu rengin en tatlı koyuluklarına kadar farklar gösteren aheng-i elvanını okşaya okşaya süzülüp gelen mutedil bir rüzgâr, üstümüzdeki çardağın kurumuş yapraklarını hafif hafif hışıldattıkça gönlüm de garip garip hislerle meşhun¹⁰²⁵ oluyordu.

Karşımdaki viran evlere bakınca aklıma yine İffet geldi. Gönlüm yine o ahu-yı hayalini takibe başladı. İffet, bu defa nurdan mensuç tüllere bürünmüş bir necm-i gisudar¹⁰²⁶ gibi saçlarını göklere saçmış, esatir perilerinin bindiği çiçeklerden masnu¹⁰²⁷ bir gerdune-i zafer¹⁰²⁸ kurulmuş, kendine benzer meleksima bir alay periler ortasında bulutlara karışmış göründü. Yine helecanlara düştüm. O esnada nazarımı sur duvarları arkasındaki mezarlık servileri celbetti. Sanki o anda bir seda-yı hafi¹⁰²⁹ yine kulağıma dedi ki: “O göklerde tair gördüğün İffet’in ruhudur. Cesedi işte şu servilerin karaltıları altında yatıyor!” Titredim. “İkide birde bu muvahhiş fikir bana nereden geliyor? İffet’in üzerine böyle şeyi niçin yoruyorum?” diye kendi kendime kızdım... Neye ölsün! Hayat, kendi letafetini intişara vasıta etmek için yetiştirdiği öyle bir vücudu toprağa sokar mı? Hayat, hüsnünden ayrılmak ister mi? Fakat nerelerde? O melek kız... Zavallı hasta kadın. Biçare masum Sabri... Bedbaht Latif... Hangi inzivagâh-ı sefaletе çekildiler? İstanbul... Ey koca şehir-i şehir¹⁰³⁰! Şu dört makhur-ı talii¹⁰³¹ nerende saklıyorsun? Amik,

¹⁰²¹ kuvve-i namiye: beslenme kuvveti

¹⁰²² derece-i mütesaviye: eşit derece

¹⁰²³ feyzyab olamamak: feyiz bulamamak

¹⁰²⁴ naşi: dolayı

¹⁰²⁵ meşhun: dolu

¹⁰²⁶ necm-i gisudar: kuyruklu yıldız

¹⁰²⁷ masnu: yapılmış

¹⁰²⁸ gerdune-i zafer: zafer arabası

¹⁰²⁹ seda-yı hafi: gizli bir ses

¹⁰³⁰ şehir-i şehir: meşhur şehir

¹⁰³¹ kakhur-ı tali: talihin bozgununa uğramış

muzlim kuyularında mı? Harap, garibane mezarlarında mı? Yoksa bive¹⁰³² yegâne meva¹⁰³³ olan virane kulübelerinde mi? Yüz binlerce nüfusa mesken olan layuadd¹⁰³⁴ hanelerinden bu mazlumlara için bir odacık bulunamadı mı? Gümrükler, hanlar, mağazalar, dükkânlar almayan bunca ithalat zahairinden¹⁰³⁵ bu dört açın nafakası neden istisna ediliyor? Nasıl taayyüş ediyorlar¹⁰³⁶? Yoksa akvat-ı yevmiyyelerini¹⁰³⁷ beninevlerinin¹⁰³⁸ merhametlerinden istiane¹⁰³⁹ için gizlice dilenmeye, merdan-ı namerdana¹⁰⁴⁰ avuç açmaya mı çıktılar? Yok... İffet, dünyaya o azamet-i hulkiyye¹⁰⁴¹ ile gelen kız, dört günlük ihtiyac-ı hayat için ağyara avuç açmaz. Lakin meskensiz, giyeceksiz, ekmeksiz nasıl yaşanır? Dört kiremitle örtülen şu damlar ne kadar fecayi-i insaniyyeyi, ne kadar esrar-ı elimeyi nazarlardan setrediyordu¹⁰⁴².

Zihnim birbirini nakız¹⁰⁴³ bin türlü muzdaribane fikirler içinde bunalmaktayken karnının pek ziyade şişkinliğinden hamil olduğu anlaşılan beyaz bir inek yanımıza doğru takarrüp etti. Doktor kılıcıyla hayvanı ürkütüp kovmaya davrandı. Ben dedim ki:

— Kovma zavallıyı, bak ne kadar güzel hayvan? Ne kadar da şefkatli nazarı var? Akşama sabaha valide olacak...

Refikim latifeyle karışık hiddetli bir nazarla yüzüme bakıp dedi ki:

— Yooo... Bak beyefendi! Manzara-i şairanelerine hürmeten kendimi ineklere teptiremem! Gitsin başka yerde otlasın. Eğer şu

¹⁰³² biv: güve

¹⁰³³ meva: mesken

¹⁰³⁴ layuadd: sayısız

¹⁰³⁵ zahair: erzaklar

¹⁰³⁶ taayyüş etmek: geçinmek

¹⁰³⁷ akvat-ı yevmiyye: günlük yiyecek

¹⁰³⁸ beninev: insanlar

¹⁰³⁹ istiane: yardım isteme

¹⁰⁴⁰ merdan-ı namerdan: alçak insanlar

¹⁰⁴¹ azamet-i hulkiyye: yüce tabiatlı

¹⁰⁴² setretmek: gizlemek

¹⁰⁴³ nakız: zıt

hayvanın şeklinde calib-i nazar-ı şairane olacak¹⁰⁴⁴ bir hâl varsa uzaktan temaşayla iktifa et.

— Canım ne istiyorsun hayvandan? Bak şunun hilmiyet¹⁰⁴⁵ akan gözlerinden insan tepmeye delalet edecek bir hâl var mı?

— Pekâlâ, bu güzel havayı şu Kıptiler¹⁰⁴⁶ ovasında geçirmeye katlandık ya! Ne yapalım inekler, öküzlerle de kardeş oluruz. Bunlara da hatırnevazlıkta¹⁰⁴⁷ bulunuruz. İnsaf et yahu. Şuraya geleli yarım saat oldu. Ağzından bir kelime bile çıkmadı. Çayırılığa doğru bakarak dalıp dalıp gidiyorsun. Bu seninki âdeta cinnet! Hele şu inek geldi de iki çift söz sarf etmeye vesile oldu.

O esnada harabeler ittisalindeki¹⁰⁴⁸ Kıpti kulübelerinden bir küme kuş gibi kopan irili ufaklı, erkekli dişili bir sürü Çingene çocuğu kollarıyla çırpına çırpına, bağıra çağıra, oynaşa sıcraya çayırılığın ortasına döküldü. Çayırın orasına burasına konup kalktıktan sonra bize doğru koşuşmaya başladılar. Yanımıza yaklaştılar. Hepsinin yüzünden masumane bir Çingenelik, tufulane bir neşe akıyordu. Ağlebinin¹⁰⁴⁹ ne bacağında don var ne ayağında kundura. Cümle-i telebbüsleri¹⁰⁵⁰ diz kapaklarına kadar kısa ve ne kumaştan olduğu bellisiz murdar birer entariden ibaret. Yakalar açık, meşin gibi göğüsler ta göbeklere kadar güşade¹⁰⁵¹. Bunları, çarpan sam-ı kader¹⁰⁵², zavallıları öldürmemiş fakat sefaletin her türlü şedaidine karşı bir kuvve-i mukaveme¹⁰⁵³ vermek için sanki vücutlarını simsiyah yaparak aşılamiş. Artık bunlar için sert ve germ rüzgârdan korku, endişe kalmamış... Bu etfal-i sefile¹⁰⁵⁴

¹⁰⁴⁴ calib-i nazar-ı şairane olmak: şairce ilgi çekmek

¹⁰⁴⁵ hilmiyet: sakinlik

¹⁰⁴⁶ Kıpti: Çingene

¹⁰⁴⁷ hatırnevaz: hatır sayan

¹⁰⁴⁸ ittisal: yakın

¹⁰⁴⁹ ağlep: pek çok

¹⁰⁵⁰ cümle-i telebbüsleri: giydiklerinin tamamı

¹⁰⁵¹ güşade: açık

¹⁰⁵² sam-ı kader: kader rüzgârı

¹⁰⁵³ kuvve-i mukaveme: direnme gücü

¹⁰⁵⁴ etfal-i sefile: sefil çocuklar

kendileri için hudud-ı hayat demek olan o çayırın nemnak¹⁰⁵⁵ otları üzerinde donsuz bacakları, çıplak ayakları, yok hükmündeki yırtık entarileriyle fenn-i tıbbın hıfzıssıhha-i etfal¹⁰⁵⁶ hakkındaki vesayasının¹⁰⁵⁷ butlan-ı ahkâmını¹⁰⁵⁸ gösterir surette oynaşıp koşuyordular. Koca hakim-i mecnun¹⁰⁵⁹ Jean Jacques Rousseau! Çocukları nevaziş-i gunagun-ı medeni¹⁰⁶⁰ üzere büyütmeyp daye-i tabiatın¹⁰⁶¹ dest-i ihtiyarına¹⁰⁶² terk ederek yetiştirmenin daha hayırlı olacağını ispat sadedinde ciltler doldurmakta meğer külliye haksız değilmiş... Sıcak fanilalar, yumuşak kumaşlar, kaba döşekler içinde, hamam gibi sıcak sobalı odalarda yine soğuktan bitteessür türlü emraza¹⁰⁶³ uğrayan... Niam-ı gunagun¹⁰⁶⁴ ile perveriş¹⁰⁶⁵ gördükleri hâlde fakrû'd-deme¹⁰⁶⁶ düçar olan zengin çocuklarını düşündüm. Bu çocukların içinde en sivriceleri görünen ve güneşten yanmış mısır püskülü rengindeki saçları alnından aşağıya dağılmış bulunan kırmızı entarili zayıf bir kız ellerini o kavme mahsus olan bir eda ile birbirine vurup göbeğini çalkayarak refikalarına dedi ki:

— Pembe, Şöhret, Naile,... Haydi kızlar şu beylere biraz keriz¹⁰⁶⁷ edelim!

Bu teklif üzerine dört kız ikişer ikişer karşı karşıya geçerek gözler süzüp omuz kırarak şu aşağıki şarkıyı oynak, şevkengiz¹⁰⁶⁸ bir makamla söyleyip raksa başladılar:

Çiçeği takmış yandan

¹⁰⁵⁵ nemnak: nemli

¹⁰⁵⁶ hıfzıssıhha-i etfal: çocukların sağlığını koruma

¹⁰⁵⁷ vesaya: öğütler

¹⁰⁵⁸ butlan-ı ahkâm: hükümlerin geçersizliği

¹⁰⁵⁹ hakim-i mecnun: filozof

¹⁰⁶⁰ nevaziş-i gunagun-ı medeni: şehir hayatının türlü nimetleri

¹⁰⁶¹ daye-i tabiat: tabiat ana

¹⁰⁶² dest-i ihtiyar: irade

¹⁰⁶³ emraz: hastalıklar

¹⁰⁶⁴ niam-ı gunagun: çeşit çeşit nimetler

¹⁰⁶⁵ perveriş: beslenme

¹⁰⁶⁶ fakrû'd-dem: kansasızlık

¹⁰⁶⁷ keriz: göbek havası kabilinden bir çeşit çalgılı oyun

¹⁰⁶⁸ şevkengiz: şevk veren

*Severim seni candan
Boşan da gel alayım
Seni miskin kocandan
Ah terelam terelam
Terelelli yalelam*

Oh! Gel keyfim gel! Hudayinabit¹⁰⁶⁹ dağ çiçekleri gibi güneşe, yağmura, boraya maruzen kale duvarları arasında yetişen, masumane neşeleri, handeleriyle¹⁰⁷⁰ -yabani çiçeklere mahsus terbiyeden ari- bir buy-ı sade neşreden, her hâllerinde hayatın şekl-i tabiisi görünen, ana ve babalarından kayd-ı ferda¹⁰⁷¹, endişe-i istikbal¹⁰⁷² gibi sözleri asla işitmemiş olan bu Pembeler, Şöhretler tabiatın her türlü handelerine vâris bu kız çiçekleri, rüzgâr-ı serd-i sefaletin kulaklarında öttürdüğü ısıkları oyun havası zanneden bu küçük çengiler, omuzlarını o kadar kırık dökük titretiyorlar, pay-ı rakslarını¹⁰⁷³ bestenin ahengine tatbiken o kadar tez alıyorlar, nakarat olan terelamlarda o kadar hoş göbek atıyorlardı ki o hâli görüp o göbek atışlardan kabaran emvac-ı şevk¹⁰⁷⁴ içinde kalıp da vücudunun her noktasında insanın bir heves-i raks hissetmemesi kabil değildi. Zihnimi istila etmiş olan sehab-ı gumum¹⁰⁷⁵ hep dağıldı. Tesir-i şevk ile ben de oturduğum iskemlenin üzerinde dalgalanmaya, kahkahalar ile gülmeye başladım. Doktor da kahkahalar da bana peyrev olarak¹⁰⁷⁶ dedi ki:

— Gül şair bey! Gül! Çünkü bu güzel havayı Kıpti yavruları içinde geçirmemizin yegâne mükâfatı ancak bu kahkahalar olabilir!

— Ne var? Fena mı? Kasvet-i hayat ne olduğunu bilmeyen şu neşeli çocuklar işte neşelerini bize de sirayet ettirdiler. Beyoğlu'na

¹⁰⁶⁹ hudayinabit: ekilmeden kendiliğinden biten

¹⁰⁷⁰ hande: gülüş

¹⁰⁷¹ kayd-ı ferda: gelecek kaygısı

¹⁰⁷² endişe-i istikbal: gelecek endişesi

¹⁰⁷³ pay-ı raks: rakseden ayaklar

¹⁰⁷⁴ emvac-ı şevk: şevk dalgaları

¹⁰⁷⁵ sehab-ı gumum: keder bulutları

¹⁰⁷⁶ peyrev olarak: eşlik ederek

gideydik sanki ne görecektik? Şişli'deki gazinocuların birtakım hileli meşrubatı bize yutturmak için edecekleri temennaları mı? Derme çatma orkestraların canhıraş¹⁰⁷⁷ ahenklerini mi? Sahte vakarlı şıkların bıyık bükmelerini mi? Düzgünlü¹⁰⁷⁸ madamların kırıtmalarını mı? Neyi? Yoksa canın hava-yı safi yerine toz yutmak mı istiyor? Bak şu çocuklar ne güzel oynuyorlar. Demek ki şurada sur altındaki Kıpti kulübelerinin her biri birer mekteb-i raks imiş.

Refikim istihza ile:

— Her dediğiniz ayn-ı hikmettir¹⁰⁷⁹ efendim. Zararı yok. Bugün de buraya Kıpti usul-i maişetini görmeye gelmiş olalım.

— Vay sen Kıptilerin usul-i maişetlerini şayan-ı tedkik değil midir zannediyorsun? Bunların adat ve ahlak ve tarih-i hususileri hakkında Avrupa ukalası¹⁰⁸⁰ ciltler dolduruyor.

— Zannetmem ki Avrupa ukalası içinde böyle güzel bir havayı Kıptiler için feda edecek bir akıllı bulunsun.

Kızlar raksı bitirdiler, dördü de karşımıza bir sıraya dizildiler. Sol ellerini koltuklarına dayayarak sağ ellerini birer şive-i Kıptiyane ile bize doğru sallayıp gövdelerini titreterek:

— Beyler! Keriz ettik. Hani kızların bahşişi?

demeye başladılar. Dördüne de ayrı ayrı ikişer onluk verdik. Meğerse bu kadar para onlar için mucib-i meserret-i azime¹⁰⁸¹ olacak bir ihsanmış! Sevinçlerinden kahkahalar ile yerlere yatıp yuvarlanmaya başladılar. Çocukların adedi ondan ziyade olduğundan para almayanların hissemend-i menfaat¹⁰⁸² olmak ümidiyle alanlara karşı gösterdikleri arsızca temelluklar¹⁰⁸³, yaltaklanmalar, hasılı

¹⁰⁷⁷ canhıraş: iç tırmalayan

¹⁰⁷⁸ düzgün: fondöten

¹⁰⁷⁹ ayn-ı hikmet: hikmetin ta kendisi

¹⁰⁸⁰ ukala: akıllılar

¹⁰⁸¹ mucib-i meserret-i azime: büyük sevinç vesilesi

¹⁰⁸² hissemend-i menfaat: menfaat payı

¹⁰⁸³ temelluklar: dalkavukluk

ettikleri Çingenelikler karşımızda hakikaten görülmeye seza¹⁰⁸⁴ bir levha teşkil etti.

Bu meserret arsızlıkları bittikten sonra o kuş kümesi yine çırpına çırpına çemenzar sefasına doğru havalanıp gitti.

Doktor kopardığı kakhahalardan bakiye olarak veçhinde henüz hafif bir tebessüm bulunduğu hâlde dedi ki:

— Bu neşeli fasıl da bitti. Saat ona geliyor. Burada daha oturacak mıyız?

— Biraz şöyle sura doğru çıkalım.

— Peki... Birkaç mezar taşı okuyup bir iki mezarlık kuşu nağmesi dinlemeden avdet edersek şu gezintimizin şairiyeti itmam edilmemiş¹⁰⁸⁵ olur değil mi?

Doktor her teklifime muteriz¹⁰⁸⁶ görüldüğü hâlde hiçbir sözümü katiyen reddetmiyordu. Kıptilerin sur dibindeki hanelerine doğru yola çıktık.

Kıptiler, kadın erkek, genç ihtiyar, çoluk çocuk hep aile aile kapılarının önüne çıkıp Edirnekapısı'na doğru uzanan o sokağın ortasına yayılmışlar. O kulübelerden ve bunların sekene¹⁰⁸⁷ olan o zihayat¹⁰⁸⁸ müzahrefat¹⁰⁸⁹ intişar eden ağır bir koku, bazı kapıların önünde iki taştan ibaret olarak çatılıp akşam nevalesi için üzerlerine birer siyah tencere oturtulmuş olan ocaklardan çıkan dud-ı sefalet¹⁰⁹⁰ karışarak havaya dağılıyor... Sinn-i hereme¹⁰⁹¹ vasıl olmuş buruşuk kösele renginde yanık yüzlü, abus¹⁰⁹² çehreli -bellerinde şal taklidi ekli kuşakları bulunan hırkalı şalvarlı- kocakarılar hürmet-i aileye

¹⁰⁸⁴ seza: layık

¹⁰⁸⁵ itmam etmek: tamamlamak

¹⁰⁸⁶ muteriz: itiraz eden

¹⁰⁸⁷ sekene: ikamet edenler

¹⁰⁸⁸ zihayat: canlı

¹⁰⁸⁹ müzahrefat: çerçöp

¹⁰⁹⁰ dud-ı sefalet: sefalet dumanı

¹⁰⁹¹ sinn-i herem: ihtiyarlık yaşı

¹⁰⁹² abus: asık

iddia-yı istihkak eder¹⁰⁹³ birer tavr-ı amirane¹⁰⁹⁴ ile arkalarını duvarlara taşlara dayayıp oturmuşlar, bunların refik-i hayatları olup senelerin bar-i meşakkı¹⁰⁹⁵ altında o sefalet dumanları içinde kararmış, kadide dönmüş ak bıyıklı, koca Çingeneler ellerindeki kısa çubukları fosurdatarak şecere-i siyahlarının filizleri makamındaki -tozlar içinde boğuşan o murdar o üryan- çocukların oyun esnasında en daderane¹⁰⁹⁶ birer muhataba¹⁰⁹⁷ suretinde yekdiğerine karşı istimal eyledikleri tabirat-ı galizeyi¹⁰⁹⁸ istima ederek¹⁰⁹⁹ tebessümler gösteriyorlardı. Ders-i edebi maymun oynatmakta görmüş, neşve-i şî'riyeyi süpürge toplamakta bulmuş olan siyah, parlak gözlü, genç, tüvana¹¹⁰⁰, çevik, yanık Kıptiler, tuluu¹¹⁰¹ göbek ata ata istikbal eden, guruba mânilerle veda eyleyen, İstanbul sokaklarını sada-yı neşeleriyle dolduran, şakaklarında sarı çiçekler takılı genç kızlara, o sefalet tebessümlerine, sevdaperestane baygın nazarlara bakıp şairiyetin Sulukule'ye mahsus olan nükteleriyle zebandırızlık¹¹⁰² etmekteydiler.

Orası garaib-i âşıkane¹¹⁰³, sefalet-i maişetiyle saatlerce tetkike şayan bir mezbele-i hayat idi. Doktor durmadı. Yürüdük. kulübelerin arasından surun yıkık bir kısmına doğru yükselen bir yokuştan çıktık. Bu tepecik üzerinde etrafımıza bakındık. Akşamın hüznü, hafif bir dumanı içinde baygın gibi görünen şehre güneş veda ediyordu. Bu veda bana pek elim göründü. Sanki o sis, elem-i tahassürle bitap kalmış yanık gönüllerden feza-yı iştiyaka¹¹⁰⁴

¹⁰⁹³ iddia-yı istihkak etmek: hak iddia etmek

¹⁰⁹⁴ tavr-ı amirane: emredercesine bir tavır

¹⁰⁹⁵ bar-ı meşakk: sıkıntıların yükü

¹⁰⁹⁶ daderane: kardeşçe

¹⁰⁹⁷ muhataba: çekişme

¹⁰⁹⁸ tabirat-ı galize: kaba sözler

¹⁰⁹⁹ istima etmek: dinlemek

¹¹⁰⁰ tüvana: dinç

¹¹⁰¹ tuluu: güneşin doğması

¹¹⁰² zebandırız: atıp tutan

¹¹⁰³ garaib-i âşıkane: aşıkane gariplikler

¹¹⁰⁴ feza-yı iştiyak: özlem göğü

tereffü eden¹¹⁰⁵ iftirak¹¹⁰⁶ dumanıydı. Yahut ki hüzün, sis hâline girerek kendine bir şekil vermeye uğraşıyordu. Güneşten altın tozu gibi dökülen o uçuk envar-ı zeval¹¹⁰⁷ bu sisler tarafından bel edildiğinden¹¹⁰⁸ onların altında kalan evler, ağaçlar, minareler bütün eşya, derece derece birer zıll-ı iftiraka¹¹⁰⁹ giriyordu.

Bir revş-i istiğnakârane¹¹¹⁰ ile çekilen afitab-ı zevale¹¹¹¹ karşı birer vaz-ı mütehassirane¹¹¹² ile boyunlarını bükmüş bulunan sonbaharın pembeli, sarılı, mavili ezhar-ı uyun-arasını¹¹¹³ çiğneye çiğneye gayrimuntazam bir yokuştan inmeye başladık. Etrafımızda telaşlı telaşlı uçuşan arılar, büyük sinekler oradan buradan bu yazdaki son noktalarını topluyorlar, beyazlı sarılı birkaç kelebek de an-ı iftirakı hisseden muhabbetzede kalpler gibi titreye titreye birer pervaz-ı çalak¹¹¹⁴ ile dolaşp her çiçekten birer buse-i veda alıyorlardı.

Kalbi rikkate getiren tabiatın şu asar-ı bedayii¹¹¹⁵ yanında sun-ı beşer¹¹¹⁶ de halavetnüma¹¹¹⁷ oluyordu. Tahribat-ı asara artık tabaver-i mukavemet olamayarak¹¹¹⁸ surun yekpare bir hâlde yerde yatan burç pareleri... Nazar-ı ibrete bin ders-i hikmet veren, her taşında nice rumuz-ı şüun¹¹¹⁹ okunan, her parçasında türlü hakayık-ı

¹¹⁰⁵ tereffü eden: yükselen

¹¹⁰⁶ iftirak: ayrılık

¹¹⁰⁷ envar-ı zeval: öğle ışıkları

¹¹⁰⁸ bel edilmek: yutulmak

¹¹⁰⁹ zıll-ı iftirak: ayrılığın gölgesi

¹¹¹⁰ revş-i istiğnakârane: nazlı bir şekilde

¹¹¹¹ afitab-ı zeval: öğle güneşi

¹¹¹² vaz-ı mütehassirane: hasretle

¹¹¹³ ezhar-ı uyun-ara: gözleri süsleyen çiçekler

¹¹¹⁴ pervaz-ı çalak: çevik uçuş

¹¹¹⁵ asar-ı bedayi: güzel eserler

¹¹¹⁶ sun-ı beşer: insan işi

¹¹¹⁷ halavetnüma: tatlı

¹¹¹⁸ tabaver-i mukavemet olamayarak: dayanamayarak

¹¹¹⁹ rumuz-ı şüun: hadiselerin işaretleri

tarihiyye¹¹²⁰ runümün olan o kale duvarları birer measir-i dühur¹¹²¹ gibi heybetbahş-ı enzar¹¹²² olmaktaydı.

Hadisat-ı maziyyenin samit¹¹²³ bir tercüman-ı belîğ¹¹²⁴ gibi kalbe halavet¹¹²⁵ ihsas eden, ruhu ihtizaza getiren bu surun bazı cihetleri rasanet-i tammelerini¹¹²⁶ elan¹¹²⁷ muhafaza etmekte bazı mahallerinden boydan boya büyücek çatlaklar, rahneler¹¹²⁸ görülmekte olup yalçın kaya hâlindeki bazı amudi¹¹²⁹ satırları üzerinde otlar bitmiş hatta büyücek ağaçlar bile yetişmiş, sarmaşıklar üremiş, bazı yıkık burç zirveleri yadigâr-ı asar olarak taştan yapılmış cesim birer saksı şeklinde yeşillenip birer mürtefi bahçe hâlini almıştı. Bazı yeri yıkık, bazı ciheti rasin¹¹³⁰, bazı burcu mail, bazısı istikamet-i amudiyyesinde¹¹³¹ bulunan ve nazarın erebildiği kadar inhinalı¹¹³² bir hat üzerinde mümtet olan¹¹³³ ve heyet-i tulaniyyesiyle¹¹³⁴ yabani yeşillikler, ağaçlar bostanlar içinde kalan bu harabazar tarihe, akşam güneşi ateş-i zevaline¹¹³⁵, biraz da reng-i hüznü karıştırarak eşia-i zerrin-i gülgüne¹¹³⁶ eseriyle hazin bir yaldız vurmuş bulunduğundan piş-i enzarda¹¹³⁷ azamet-i tarihiyyesi, şam-ı garibanesi, manzara-i şairanesiyle müfekkireyi saatlerce müstağrak-ı rikkat edecek bir levha-i müessire peyda olmuştu.

¹¹²⁰ hakayık-ı tarihiyye: tarihi gerçekler

¹¹²¹ measir-i dühur: zamandan izler

¹¹²² heybetbahş-ı enzar: bakışlara ululuk verme

¹¹²³ samit: sessiz

¹¹²⁴ tercüman-ı belîğ: iyi tercüman

¹¹²⁵ halavet: tatlılık

¹¹²⁶ rasanet-i tamme: bütün dayanıklılık

¹¹²⁷ elan: hâlâ

¹¹²⁸ rahne: yarık

¹¹²⁹ amudi: dikine

¹¹³⁰ rasin: sağlam

¹¹³¹ istikamet-i amudiyye: dikine yön

¹¹³² inhinalı: eğimli

¹¹³³ mümtet olan: uzanan

¹¹³⁴ heyet-i tulaniyye: uzunlamasına şekil

¹¹³⁵ ateş-i zeval: yok olan ateş

¹¹³⁶ eşia-i zerrin-i gülgüne: gül renkli altın ışıklar

¹¹³⁷ piş-i enzarda: göz önünde

Şimdi bostan hâline konulmuş olan eski hendeklerden geçtik. Envar-ı hazinane-i şam¹¹³⁸ içinde kalan çehrelerimiz harebelerin tesir-i halavetiyle pürtefekür kesilmişti... Akşamın yıldızları içinde birkaç misli uzamış olan zıll-ı kametlerimiz¹¹³⁹ yıkık duvarlardan zuhur etmiş birer hayal-i siyah gibi arkamızdan bizi takip ede ede haric-i surdaki şosedan Edirnekapısı'na doğru yürüyorduk. Mezarlıkların sık uzun servileri matemnüma¹¹⁴⁰ renkleriyle bir sedd-i memat¹¹⁴¹ gibi önümüze çıktı. Bu hemdem-i emvat olan¹¹⁴² ağaçların zulmet-i mevtten nişan veren kesif gölgeleri içinde kalan mezar taşlarının her biri güya altında yatan ölünün fesle, kavukla birer şeklini tecsim ediyor¹¹⁴³ gibi uzaktan nazarı tedhiş ediyor, bazı fasılalı ağaçlar arasında birer sütun-ı gufran¹¹⁴⁴ gibi şua-i hurşitten¹¹⁴⁵ o kesafet-i zulmet içine düşen nurani amutlar sanki ömür ile memattan renkler gösteriyordu.

Harabe-i dil gibi vefa-yı rüzgârdan nakam¹¹⁴⁶ görünen, zamanın vücuduna açtığı yaralar vuhuş¹¹⁴⁷ ve tuyura yuva olan o burçparelerin, garibane bostanların, yapraksız ağaçların, şamın envar-ı hazinanesi altında parlaya parlaya oradan buradan akan suların, mahuf mezarların, güneşe karşı bir sine-i iştihak gibi kabarmış mahzun ufukların mecmu¹¹⁴⁸ menazır-ı müessiresi o akşamki hüznün ve rikkatimizi o dereceye getirdi ki bu yoldaki teessüratı kendi için âdeta ayıp addeden doktor refikimin bile alnında tefekkürat-ı amika hatları peyda oldu. Nazarına mahzunane bir dalgınlık geldi. Nereye gittiğimizi sormuyor, kemal-i sükûtle yürümekte devam ediyordu.

¹¹³⁸ envar-ı hazinane-i şam: hüznü akşamın ışıkları

¹¹³⁹ zıll-ı kamet: gölge boyu

¹¹⁴⁰ matemnüma: matemli

¹¹⁴¹ sedd-i memat: ölüm engeli

¹¹⁴² hemdem-i emvat olan: ölümlerle arkadaş olan

¹¹⁴³ tecsim etmek: cisim durumuna getirmek

¹¹⁴⁴ sütun-ı gufran: bağışlama sütunu

¹¹⁴⁵ şua-i hurşit: güneş ışını

¹¹⁴⁶ nakam: muradına erememiş

¹¹⁴⁷ vuhuş: vahşi hayvanlar

¹¹⁴⁸ mecmu: bütün

Edirnekapısı'na geldik. İkimiz de hüznüperverane derin bir dalgınlık içinde bulunduğumuzdan halavet-i menazırdan mütevellit üzerimizdeki teessürat-ı garibanenin zevalini istemiyormuşuz gibi kale kapısı cihetine yürüyeceğimiz yerde Eyüp mahallatına inen ve iki tarafı kabristan olan sağdan ikinci mezarlık caddesine doğru bir hareket-i gayriiradiyye ile yürümeye başladık. Sanki bir kuvve-i hafiyye bizi o cihete cezbetti. Yalnız zannederim ki o cihete doğru yürüdüğüm sırada doktorun bilaitiraz¹¹⁴⁹ beni takip eylemesi, öyle geç vakitte Edirnekapısı taraflarında bizi Aksaray'a götürecek bir araba bulunabilmesi müşkülce bir keyfiyet olduğundan Eyüb'e kadar inip de oradan bir kayıkla Bahçekapısı'na çıkmak gibi bir niyet üzerine beni o tarafa yürüdü zanneylemiştir bulunmasından ileri gelme bir hâl olmalıdır.

Artık hayli alçalıp serviler arasından initaftan güneş, taze çimenler altında gunude-i bister-i ebediyyet¹¹⁵⁰ olan emvat üzerine sanki envar-ı uhreviyye saçıyor güya bize... Erbab-ı hayata serair-i müessire-i makabiri¹¹⁵¹ göstermek, enzar-ı ibretimizi daha dikkatle o tarafa celbetmek için en derin en hafi deliklere, kovuklara kadar nüfuz ediyordu. Eski, yosunlu, mail, yıkık mezarlar arasında o habgâh-ı fercama¹¹⁵², o gurbethane-i encama¹¹⁵³ yeni düşenlerin boyalı yaldızlı taşları da görölüyordu... Bunların her biri bir ailenin meyane-i şefkatinden yeni ayrılmış, kimi zevç kimi zevce yatağından kimi valide kucağından çıkmış, o makarr-ı siyaha¹¹⁵⁴ düşmüş, tarem-i felek¹¹⁵⁵ yine cansuz¹¹⁵⁶ feryatlarıyla sarsılmış, kanlı iftirak-ı ebedî gözyaşları dökülmüş, pek çok biçarelerin ümidi sönmüş, boynu bükülmüş, çok hanmanlar¹¹⁵⁷ harap olmuş, çok kapılar kapanmış...

¹¹⁴⁹ bilaitiraz: itiraz etmeden

¹¹⁵⁰ gunude-i bister-i ebediyyet: sonsuzluk yatağında uykuya dalmış

¹¹⁵¹ serair-i müessire-i makabir: dokunaklı mezarların sırları

¹¹⁵² habgâh-ı fercam: son uyku yeri

¹¹⁵³ gurbethane-i encam: son gurbet yeri

¹¹⁵⁴ makar-ı siyah: kara durak

¹¹⁵⁵ tarem-i felek: gök kubbe

¹¹⁵⁶ cansuz: can yakıcı

¹¹⁵⁷ hanman: yuva

Biraz yürüdük. Yolun sol cihetindeki kabristan duvarının yıkık bir yerinden atlayıp içeri girdim. Baktım doktor gelmiyor. Mütereddit bir hâlde duruyor.

— Gel birader gel. Burada ihvandan¹¹⁵⁸ Atıf Bey isminde bir gencin mezarı olacak. Tedfîninde¹¹⁵⁹ gelmiştim. Şu zavallı arkadaşımı bir Fatiha ile ziyaret edelim de öyle gidelim, dedim.

Doktor hiç cevap vermeksizin yıkık mahalden mezaristanın içine o da atladı. Reng-i mematın hayata inkılabını gösteren o koyu yeşil çimenler üzerinden, server-i mezarlar¹¹⁶⁰ arasından, nur-ı zevale karışan mehip¹¹⁶¹ gölgeler içinden, mezaristana mahsus olan nebatatın, o ratıp¹¹⁶² türabın neşreylediği buy-ı uhreviyi istişmam ede ede¹¹⁶³ dolaşüyor, Atıf Bey'in kabrini bulmak için bazı taşların evvelinden ortasından veya ahirinden birer ikişer mısra okuyup geçiyorduk.

Altında yatan genç kızın ruhaniyet-i münevveresi¹¹⁶⁴ üzerine vurmuş gibi güneşin aks-i şuasıyla yaldızları parlayan yeni bir mezarın kitabe-i sengi¹¹⁶⁵ şöyle başlıyordu:

*Ben bir gül idim reng ü edâda
Soldurdu rüzgâr attı bu hâka¹¹⁶⁶
Giryân bıraktım pederi amma
Figân-ı mâder¹¹⁶⁷ çıktı eflâka*

Biraz ileride, gölgede kalmış bir taşın ortasında şu mısralar gözüme ilişti:

*Bilmem ki neydi kastı gerdûnun
Mazlûmu oldum o sipihr-rûnun*

¹¹⁵⁸ ihvan: candan dostlar

¹¹⁵⁹ tedfîn: defnetme

¹¹⁶⁰ server-i mezar: mezar başı

¹¹⁶¹ mehip: korkunç

¹¹⁶² ratıp: nemli

¹¹⁶³ istişmam etmek: koklamak

¹¹⁶⁴ ruhaniyet-i münevvere: nurlu ruhaniyet

¹¹⁶⁵ kitabe-i seng: mezar taşı kitabesi

¹¹⁶⁶ hâk: toprak

¹¹⁶⁷ figan-ı mader: anne feryadı

Azıcık daha ötede yeşilliklere gömülmüş, taşı çarpılmış harab-ı garibane bir mezarın kitabesi de şöyle iptida ediyordu:

Va'dim mi yetmiş, danem mi bitmiş

Kalmamış hissem bezm-i vefâda¹¹⁶⁸

Nazarımıza arz ettiği, iri celi¹¹⁶⁹ hatla yazılmış enli ve uzun taşını bize zorla okutmak istiyormuş gibi önümüze eskice fakat yüksek, mehip bir mezar çıktı. Onun da nida-yı samitanesi¹¹⁷⁰ şuydu:

Geçme ey zâir¹¹⁷¹ görüp de sengimi

Sanma âzâde bu yerden kendini

Rikkat ile bak da bana ibret al

Öğren o çarh-ı denînin¹¹⁷² rengini

Okuduğum mezar taşlarının içinde bi'n-nisbe¹¹⁷³ en düzgünceleri bunlardı. Ekseri mezarcı mecmualarından alınma olan bu kitabeler içinde “Uçtu Nuriye’ın cananın bağına” veyahut “Nuş edip¹¹⁷⁴ dest-i ecelden¹¹⁷⁵ şerbeti” tarzında büsbütün kaba yazılmış olanları da pek çoktu. Her ne olursa olsun ölümler lisanından olarak diriler kaleminden çıkan bu eşarın cümlesi mematın hayata birer hitab-ı tahassürü, birer beyan-ı suzişi¹¹⁷⁶ olmak, dünya üzerinden ademe dikilmiş birer zübde-i facia-i hayat¹¹⁷⁷ bulunmak itibarıyla benim için müessirdi.

Birkaç taş daha okudum. Fakat Atıf Bey’in mezarını bulamadım. “Çok mezar taşı okumak, baş ağrısı verir.” derler. Başıma ağrı gelmedi. Lakin kalbim pürmelal kesildi. Hüznüm pek arttı. Orada

¹¹⁶⁸ bezm-i vefa: vefa meclisi

¹¹⁶⁹ celi: sülüs veya talik yazının levhalarda ve kitabelerde kullanılan büyük ve kalın şekli

¹¹⁷⁰ nida-yı samitane: sessizce nidası

¹¹⁷¹ zair: ziyaretçi

¹¹⁷² çarh-ı deni: alçak felek

¹¹⁷³ bi'n-nisbe: nispeten

¹¹⁷⁴ nuş etmek: içmek

¹¹⁷⁵ dest-i ecel: ecelin eli

¹¹⁷⁶ beyan-ı suziş: ızdırıp beyanı

¹¹⁷⁷ zübde-i facia-i hayat: acıklı hayatın özü

yatanların her biri benim gibi doğmuş, büyümüş, hayatın her nevi çeşni-i cevri ü safasından tatmış, emeller arkasından koşmuş, nihayet o cay-ı zulmete¹¹⁷⁸ tekerlenmiş, bir avuç toprak olmuş, cümle-i nişane-i hüviyyetleri¹¹⁷⁹ olarak üzerlerine birkaç satırlı muvakkat birer taş dökmüşler ki seyl-i zaman bir gün onları da yok edecek. Bu kadar keşmekeş-i ömr, bu kadar dağdağa-i hayat, bu kadar mübareze-i amal¹¹⁸⁰, bu kadar hakayık, bu kadar varlık nasıl adem olmuş...

Ömür bana bayramlarda çocukların hevesle binip hüzünle indikleri dönme dolaplar gibi çarh-ı zamanın birkaç kısa devrinden ibaret göründü. Neşe-i garamıyla¹¹⁸¹ bir müddet sermest-i ümid¹¹⁸² ettikten sonra işte o devranın mazlumlarını sapır sapır içine döktüğü, altına insan yatırıp üstünde ot bitirdiği tarla gözümün önünde duruyordu.

Artık bitap kaldım. Her mezarın ruhaniyetinden tereffu eden bir sipend-i buy-ı ukba¹¹⁸³, bir meal-i amik-i mana beni bihuş¹¹⁸⁴ etti. Dünyadan ahireti temaşa için oraya konmuş çimenden bir serir¹¹⁸⁵ olmuş yüksek bir mezarın üstüne oturdum. Doktor da bu hareketime imtisal etti¹¹⁸⁶. Bir elimi şakağıma dayadım. Cehren¹¹⁸⁷ şu yolda söylenmeye başladı:

— Acaba hangi kitap, hangi şiir sizin şu sükûnet-i müessirenize kadar ifade-i mana-yı hakikat edebilir? Şecer-i hayat¹¹⁸⁸, feyz-i envar¹¹⁸⁹ içinde yetiştirdiği, hava-yı vesi-i sevda¹¹⁹⁰ ile pürrenk ve

¹¹⁷⁸ cay-ı zulmet: karanlık yer

¹¹⁷⁹ cümle-i nişane-i hüviyyet: kimliğin belirtisinin bütünü

¹¹⁸⁰ mübareze-i amal: emellerin çatışması

¹¹⁸¹ neşe-i garam: aşk neşesi

¹¹⁸² sermest-i ümid: ümit sarhoşu

¹¹⁸³ sipend-i buy-ı ukba: ahiret kokusu

¹¹⁸⁴ bihuş: sersem

¹¹⁸⁵ serir: oturulacak yer

¹¹⁸⁶ imtisal etmek: uymak

¹¹⁸⁷ cehren: yüksek sesle

¹¹⁸⁸ şecer-i hayat: hayat ağacı

¹¹⁸⁹ feyz-i envar: ışık bolluğu

¹¹⁹⁰ hava-yı vesi-i sevda: sevda bolluğu

neşe eylediği esmarını¹¹⁹¹ bu siyah kovuklara mı döküyor? Hülâsa-i mana-yı cihan, netice-i alam-ı zaman bu mudur? Sizi rüyetten ceset durağını görüp bitap kalıyor. Ruh sanki pervaza¹¹⁹² heveslenip çırpınıyor! Manzaranızdan hemreng-i adem¹¹⁹³ kesilen fikir, bir nur-ı selamete sığınmak için hayata iltica ediyor... Delalet-i hakayıkınızla ondaki meşreb-i vefa bigâneyi anlıyor. Pürtevahhuş¹¹⁹⁴ oluyor. Umman-ı bikeran-ı ademden¹¹⁹⁵ havadisiniz yalnız bu sükût-ı mehibe¹¹⁹⁶ midir? Size dair bizim yalnız gördüğümüz şey, hayata sinegüşa-yı iştıyak¹¹⁹⁷ olan kara toprağa girdiğiniz, onun renk ve aslına munkalip¹¹⁹⁸ olduğunuzdur... Biz de bu sırr-ı azime, sizin gibi onu ahire¹¹⁹⁹ ifşa edemeyecek bir hâle geldiğimiz gün mü agâh olacağız? Bizim bu nevbet-i zulmeti beklediğimiz gibi siz de bu leyl-i medidin¹²⁰⁰ infilak sabahına mı intizardasınız? İçinizde nefes-i vapesinini¹²⁰¹ sevdiğinin ismini telaffuz ede ede vererek vasil-ı ebediyyet olan âşık ve âşıkalar da vardır. Dildadelerinize¹²⁰² kavuşmak isterseniz... Bekleyiniz... Sizin için ricat, müstahil¹²⁰³ ise birer birer bizim size karin¹²⁰⁴ olacağımız bir hakikattir!

Bu son cümleyi bitirdiğim esnada arkamdan omzuma bir el dokundu. Birisi “Evet, ben şimdi zulmete düştüm, o sabahın infilakını bekliyorum!” dedi. Titredim. Heyecanla dönüp arkama baktım. Kupkuru bir yüz, sapsarı bir çehre... Bir diri ölü... Çeşmhanelerinden¹²⁰⁵ fırlamış gözleriyle bana bakıyor! Bu hayal-i

¹¹⁹¹ esmar: semereler

¹¹⁹² pervaz: uçma

¹¹⁹³ hemreng-i adem: yoklukla aynı

¹¹⁹⁴ pürtevahhuş: korku dolu

¹¹⁹⁵ umman-ı bikeran-ı adem: yokluğun uçsuz bucaksız denizi

¹¹⁹⁶ sükût-ı mehibe: korkunç sessizlik

¹¹⁹⁷ sinegüşa-yı iştıyak: özlemle göğüs açan

¹¹⁹⁸ munkalip: dönüşmüş

¹¹⁹⁹ ahir: başkası

¹²⁰⁰ leyl-i medid: uzun gece

¹²⁰¹ nefes-i vapesin: son nefes

¹²⁰² dildade: âşık

¹²⁰³ müstahil: imkânsız

¹²⁰⁴ karin: yakın

¹²⁰⁵ çeşmhane: göz çukuru

adem... Bu meyyit-i seyyar hangi mezardan çıktı? Hitaplarımdan teessürle bana cevap vermeye mi geldi? Dikkatle baktım... Aman! Ben o simayı biraz tanıyordum... O yeşilimtırak gözler... O çıkık alın... Vah zavallı genç! Tanıdım... Latif idi. O şen çocuk... Ne hâle girmiş? Bir dikkat-i mütehaşiyane¹²⁰⁶ ile kendine baktığımı görünce bir kakhaha salıverip dedi ki:

— Bakma nafiye, bilemezsin! Ben bu ecelzarın¹²⁰⁷ bağbanıyım¹²⁰⁸... Gündüzleri saklanır, guruba yakın gelir, hasad-ı emelimden dökülen huşeleri¹²⁰⁹ pay-ı ağyardan¹²¹⁰ muhafaza için geceleri buralarda dolaşırım... Böyle bivakit siz benim bahçemde ne geziyorsunuz? Benim gönlümü niçin çiğniyorsunuz? Merhametsizler!

Aman ya Rab... O kakhaha... Bu sözler... Biçare delikanlının uğradığı hastalığı bize ifhamda şüphe bırakmadı. Mütéhassirane bir nazarla guruba doğru bakarak dedi ki:

— İffet'in saçları... Bakınız karşıki tepede gönlümün Bürkânı üzerine dökülmüş. Hah hah hay! Siz o ateşi orada sönyüyor mu zannediyorsunuz? O benim gönlüme giriyor!

Biz hâline ağlıyorduk. O mazlum-ı tali gülüyordu.

Fakat o kakhahalarında öyle elim bir girye, o bilatefekür¹²¹¹ sudur eden sözlerinde öyle derin bir yeis, öyle müessir bir hakikat meknundu¹²¹² ki giryeden müteessir olmayan kaderine sanki kakhahadan bir tir-i zehr-i gaza¹²¹³ yapmış da fırlatıyor zannolunuyordu.

¹²⁰⁶ dikkat-i mütehaşiyane: korkup çekinen bir dikkatle

¹²⁰⁷ ecelzar: ecel bahçesi

¹²⁰⁸ bağban: bahçıvan

¹²⁰⁹ huşe: başak

¹²¹⁰ pay-ı ağyar: başkalarının ayağı

¹²¹¹ bilatefekür: düşünmeden

¹²¹² meknun: gizli

¹²¹³ tir-i zehr-i gaza: zehirli gaza oku

Kahkahaları kesildi. Arkasını bir serviye dayadı. Mağribi deraguş etmek¹²¹⁴ için bir hareket-i mütelehkhifane¹²¹⁵ ile kollarını açtı. Boynunu büküp melul melul dedi ki:

— Saçlarını yüzümden çekme İffet! Aguşumdan neye kaçıyorsun? Gönlüm seninle dolu... Derunum hep ateş! Fakat kollarım daima böyle boş kalıyor... Şuurumu aldın... Vücudumu yaralar içinde bırakan peykânınla¹²¹⁶ her zerre-i hayatımı da ta cangâhımdan¹²¹⁷ süzerek çekip götürüyorsun. Yazıktır bana ey vefanaşinas¹²¹⁸! Latif'ini zulmet-i hicrana bırakma... Vallah karanlıkta kalıyorum... Ha sahih... Sahih... Unuttum... Ben şimdi senin âşığın değilim. Mezarlık bekçisiyim!

Ah ben bir muharrir olmayıp da ressam olaydım! Gurubun ateşleri eriyerek boya gibi önüme geleydi. Dünyanın hüznüleri dimağ olup başıma dolaydı. Fırçamı eşk-i firkatle¹²¹⁹ sulandırarak bu levhayı tersime uğraşaydım, tasvirinde acz-i kaleme düştüğüm bir tahassür-i müebbedin, yanmış bir muhabbetin bütün hüviyet-i sevdaviyyesi üzerine çimenler, serviler, mezarlar arasından o şua-i iftirakın düşürdüğü o reng-i nevmidiyi, o ziya-yı hazini, o matem-i aşkı acaba gösterebilir miydim?

Güneş, gurup etti. Âşık-ı bidermanın¹²²⁰ tabirince, İffet perde-i ihticaba¹²²¹ girdi. Zavallı delikanlı, kolları güşade olarak -hunin bir reng-i iştiaq içinde kalan ufka- bir müddet daha baktıktan sonra bir feryat-ı canhıraşane¹²²² ile kendini kaldırıp yere attı... Eceline kavuşmak istiyor, mezarını arıyor gibi toprakları, çimenleri kucaklıyordu. Bir zaman haykır haykır çırpındı. Sonra eliyle ufku gösterdi. Yine elini indirip toprağa vurarak dedi ki:

¹²¹⁴ deraguş etmek: kucaklamak

¹²¹⁵ hareket-i mütelehkhifane: hasret çekerce bir hareket

¹²¹⁶ peykân: kirpik

¹²¹⁷ cangâh: can evi

¹²¹⁸ vefanaşinas: vefa bilmez

¹²¹⁹ eşk-i firkat: ayrılığın gözyaşı

¹²²⁰ âşık-ı biderman: dermansız âşık

¹²²¹ perde-i ihticab: perde arkası

¹²²² feryat-ı canhıraşane: tüyler ürpertici feryat

— O şimdi burada mı? O ateş gönlünden toprağa mı aktı! Öyle ya! Öyle ya! Toprağa girdi... Geliniz, nereye girdiğini size göstereyim...

Yerinden kalktı. Önümüze düştü. Biz de zavallıyı takibe başladık. Hem gidiyor hem de şöyle söyleniyordu:

— Canım bilmiyor musunuz? İffet'e düğün hediyesi, ben bir tiyatro yazmamış mıydım? Hani ya çiçekten bir haclegâh¹²²³ içinde oynamayacak mıydık? İşte ben onu şimdi burada oynuyorum. Nalangâhım¹²²⁴ işte bu mezarlık. Seyircilerim ölümler. Ölmeden benim oyunumu görmeye niçin geldiniz? Tabutsuz gelenler bir şey göremezler.

Bu sözleri bizi tanıdı da mı söylüyordu, yoksa öyle ale'l-amyâ¹²²⁵ mı söylüyordu, onu anlayamadık...

Söylenmesinde devam ederek:

— Piyesimizin esası trajedi değildi. İffet “Ben öleyim de acıklı suzişli¹²²⁶ olsun.” dedi, öldü. Bir daha dirilmedi... Ah... Fakat... Şey dirildi... Dirildi. Bazı gece rüyama giriyor... “Ben ölmedim. Âlemden saklanmak için senin gönlüne girdim.” diyor. Doğru değil mi? Benim gönlümden başka onun cay-ı kararı¹²²⁷ olabilir mi?

Güneş, İffet gibi gözden kaybolup ufuklara yalnız reng-i ateşinini bırakmış olduğundan ahiretten, ölümden münakis¹²²⁸ bir zıll-ı ecelnümün¹²²⁹ içinde kalan o azim kabristanının heybet-i mahufesi¹²³⁰ pek artmıştı. Servilerin tepelerini dalgalandıran ve bir nefha-i mevtiyye¹²³¹ gibi kalpleri lerzan eden¹²³² rüzgârın derin derin enini, emvat içinde hayata aile yetiştirmeye uğraşan kuşların

¹²²³ haclegâh: gelin odası

¹²²⁴ nalangâh: inleme yeri

¹²²⁵ ale'l-amyâ: körü körüne

¹²²⁶ sūzişli: dokunaklı

¹²²⁷ cay-ı karar: durak

¹²²⁸ münakis: akseden

¹²²⁹ zıll-ı ecelnümün: ecel gösteren gölge

¹²³⁰ heybet-i mahufe: korkunç heybet

¹²³¹ nefha-i mevtiyye: ölüm esintisi

¹²³² lerzan etmek: titretmek

hazin hazin akşam cıvıltıları, ahırlarına, ağıllarına çekilen koyun sürüleri, kösemenlerinin¹²³³ uzaktan uzağa işitilen çan sedaları insanın üzerinde öyle mahuf¹²³⁴ bir tesir peyda ediyordu ki bu sedaların müsebbipleri göze görünmediği için hep bu iftirak ve eningune¹²³⁵ sesler mezarlardan geliyor zannediliyordu.

Kabristanın cenup cihetine doğru inen ve hali¹²³⁶ tarlalarla ittisal¹²³⁷ kesbeden bir bayırdan aşağı yürüyorduk. Latif yine söylenerek diyordu ki:

— İşte geliyoruz. O çiçekten gelin odamız burada. Etraf kırılık ama elhan-ı sevdamıza¹²³⁸ bülbül nağmeleri değil, baykuş figanları dem tutuyor... Buradaki ziya-yı kamer, mezarlara, hayatla ölümün vuslatına ağlayan gözlerin nuru gibi dökülüyor... Buraların leyalini o kadar mazlum zannetmeyiniz... Neyyireynin¹²³⁹ buraları deycura¹²⁴⁰ terk ettiği geceler, ye's-i hayatla kararan kalbimin esrar-ı cavidanisi¹²⁴¹, makabir-i sükûnet üzerine arş-ı rahmetten inen nurlar ile tenevvür edecek¹²⁴².

Bayırın eteğine geldik. Orada çiçeklerle müzeyyen taşsız bir mezarın yanında ihtiyarca bir kadının akşam namazını eda etmekte olduğunu gördük. Bu kadın İffet'in validesiydi. Hasta dirilmiş, hayatın dem-i unfuvanındaki¹²⁴³ kızı gitmiş...

O çiçekten mezara yaklaşınca Latif'in tavrı külliye tebeddül etti¹²⁴⁴. İhtiramkârane¹²⁴⁵ bir vaz aldı. Nazarına bir ciddiyet geldi.

¹²³³ kösemen: önden gidip sürüye kılavuzluk eden koç veya teke

¹²³⁴ mahuf: korkunç

¹²³⁵ eningune: inleme tarzı

¹²³⁶ hali: boş

¹²³⁷ ittisal: yakınlık

¹²³⁸ elhan-ı sevda: sevda nağmeleri

¹²³⁹ neyyireyn: güneş ve ay

¹²⁴⁰ deycur: karanlık

¹²⁴¹ esrar-ı cavidani: ebedi sırlar

¹²⁴² tenevvür etmek: aydınlanmak

¹²⁴³ dem-i unfuvan: gençlik çağı

¹²⁴⁴ tebeddül etmek: değişmek

¹²⁴⁵ ihtiramkârane: saygılı

Biraz evvelki perişani-i fikrinden¹²⁴⁶ kendinde eser kalmamış, güya mezar cananesinden çıkan bir rüzgâr-ı sihr bu biçareyi tamamiyla akıl ve şuur dairesine ithal etmiş¹²⁴⁷ gibi kemal-i vuzu ile¹²⁴⁸ boynunu büküp ellerini sadrı¹²⁴⁹ üzerine kavuşturarak gözünü mezara dikti. Hüzn-i lisan olmuş denecek kadar rikkataver¹²⁵⁰, müheyyiç¹²⁵¹ bir seda ile dedi ki:

— O güneş işte burada gurup etti! O cevher-i iffet işte bu makarda¹²⁵² hâke düştü! O zekâ-yı cevval¹²⁵³ işte bu mahalde zulmet oldu! O şule-i ruh¹²⁵⁴ işte bu yerde söndü!

Ebediyet olmuş bir hüsünle beraber, macera-yı aşkı, facia-i sevdasıyla Mecnun'u giryebâr-ı teessür edecek bir mazlumun gönlü gömülmüş olan o mezarı görünce biz de zabt-ı dümua¹²⁵⁵ muktedir olamadık.

Latif, kırlardan sık ve boylu çimenler söküp getirmiş. Kabrin üzerine taş şeklinde bir set yapmış, baş tarafına bir gül fıdanı dikmiş. Ortasını ebediyyet-i sadakate nişane olarak şimşirler ve maşukasının ulviyyet-i iffetini göstermek için zambaklar ile tezyin eylemiş ve etrafını gunagun kır çiçekleriyle donatmış.

Zavallı şuride-i sevda¹²⁵⁶, yavaş yavaş bir hüsn-i insicam¹²⁵⁷ peyda eden ifadesiyle dedi ki:

— Yağmur yağmadığı günler ben gelip gözyaşlarımla İffet'imın makam-ı ebediyyeti olan bu şükûfezarı¹²⁵⁸ sularım... Sevdığimin bu toprağa karışan eczası, bu çiçeklerin goncalarına

¹²⁴⁶ perişani-i fıkır: fikir dağınıklığı

¹²⁴⁷ ithal etmek: içine almak

¹²⁴⁸ kemal-i vuzu ile: nefsinı alçaltarak

¹²⁴⁹ sadır: göğüs

¹²⁵⁰ rikkataver: acıklı

¹²⁵¹ müheyyiç: heyecanlandırıcı

¹²⁵² makar: yer

¹²⁵³ zekâ-yı cevval: kıvrak zekâ

¹²⁵⁴ şule-i ruh: ruhun alevi

¹²⁵⁵ zabt-ı dümu: gözyaşını zaptetme

¹²⁵⁶ şuride-i sevda: sevda perişanı

¹²⁵⁷ hüsn-i insicam: düzgün ifade

¹²⁵⁸ şükûfezar: çiçek bahçesi

sereyan eylediğinden¹²⁵⁹ hayatındaki letafet-i cemali şimdi bu nazarda görülecek o buy-ı kemal ü edebi artık bir vasıtayla münteşir olacaktır¹²⁶⁰... Bir kalb-i rakik için hangi kabrin kitabe-i seng-i mezarı bu çiçeklerin lisan-ı hazinaneleri kadar altında yatanın teessür-i sükûnetinden renk ve nişan verebilir? Mezarların üzerlerine vazedilen o koca taşlar, hayatla memat arasında nakabil-i nüfuz¹²⁶¹ birer mâni hükmündedir. Zir-i türabdaki¹²⁶² vücut artık yaşamıyor ise bu çiçekler yaşıyorlar. Hem de sermaye-i hayatlarını o vücudun remadı¹²⁶³ tedarik ediyor... Göz önünde mevt-hayat munkalip oluyor. Bu çiçeklerle o vücut beyninde bir mübadele, bir cereyan var. Dediğim gül fidanı bu sonbaharda bir gonca verdi. Bu gonca benim için İffet'in bir tebessüm-i uhrevisi, bir selam-ı muhabbetidir... Bu goncayı tezyin eden ilk jale, benim gözyaşımdı oldu... Demek birbirimize ifham-ı hayat ediyoruz. Her mevsimde değişen kabri İffet'i tezyin eyledikleri için mahzun görünen şu güzel çiçekler, vasıta-i muhabberemiz¹²⁶⁴ oluyorlar. Samimiyyet-i âşıkaneleri bizim derecemize varmış bulunan muhabbetzedelerin ateş-i sevdalarını ölüm söndüremez. Onların beynindeki cereyan-ı hissiyyat, cazibe-i ecrâm-ı kâinat¹²⁶⁵ kadar müebbetir.

Biz lertzeler içinde bu semender-i sevdanın¹²⁶⁶ ifadatını¹²⁶⁷ dinlemekteyken gölgeler arasından bir çocuk çıktı; Sabri, merhumeninküçükbiraderi... Kolları arasındabirkucakmütenevvi¹²⁶⁸ kır çiçekleri vardı. Bunları getirip bir bükâ-yı masumane ile kabri-haherinin¹²⁶⁹ üzerine serperek dedi ki:

¹²⁵⁹ sereyan eylemek: geçmek

¹²⁶⁰ münteşir olmak: yayılmak

¹²⁶¹ nakabil-i nüfuz: geçişi mümkün olmayan

¹²⁶² zir-i türab: toprağın altı

¹²⁶³ remad: kül

¹²⁶⁴ vasıta-i muhabere: haberleşme vasıtası

¹²⁶⁵ cazibe-i ecrâm-ı kâinat: gök cisimlerinin cazibesi

¹²⁶⁶ semender: ateşte yanmadığına inanılan ve ağzından alev saçan bir masal hayvanı

¹²⁶⁷ ifadat: ifadeler

¹²⁶⁸ mütenevvi: çeşit çeşit

¹²⁶⁹ kabri-haher: kız kardeşin kabri

— Sevgili hemşireciğim¹²⁷⁰! İşte sana bugünkü hediyem bunlardır. Hepsini ağlaya ağlaya topladım... Ah bu çiçeklerin hiçbirisi senin yüzüne benzemiyor... Sen hepsinden güzeldin. Ah! Ablacığım... Ablacığım... Ne kadar göreceğim geldi bilsen! Bana derslerimi kim okutacak?

O esnada valide-i derdmend¹²⁷¹ itmam-ı salat etti¹²⁷². Hayatın bir insana çektirebileceği son teellümata¹²⁷³ hedef olan o kadın, kaderin siham-ı zehriyle kalbine açtığı yaraları bize göstermek istiyormuş gibi sineçak¹²⁷⁴ olarak bir sayha-i cangâh¹²⁷⁵ ile kendini kaldırıp mezar-ı ciğerparesinin üzerine attı.

Latif'te yine gözler döndü, sözler değişti, kahkahalar başladı:

— Canım gülünecek günde ağlanır mı? Fukara düğününde bu kadar gürültü olmaz... Ağlayacaksınız sabah birtakım çalgı getireyim de beraber ağlayınız! dedi.

Ufkun ateşleri zaafa düştü. Ortalık kararıyordu. Mahaif-i kubur¹²⁷⁶ içinde kaldık. Bu levha-i matemi servilerden, mezar taşlarından başka seyreden yoktu. Hep ağlıyorduk. Sanki İffet'in ikinci resm-i tedfini¹²⁷⁷ icra olunuyordu. Latif, mezarın etrafında dolaşmaya başlayarak:

— Ölüler bu vakit, gürültü sevmez. Haydi artık gidiniz. Ayıptır. Bizi dar-ı zifafımızda yalnız bırakınız... İşitmiyor musunuz? Baykuşlar sizi kovuyor, dedi.

Evet... Uzaktan, bütün muhabbetlerin, bütün eşvakın görünmez olduğu nevahi-i mahufe¹²⁷⁸ içinden, derinden, bütün

¹²⁷⁰ hemşire: kız kardeş

¹²⁷¹ valide-i derdmend: dertli anne

¹²⁷² itmam-ı salat etmek: namazı bitirmek

¹²⁷³ teellumat: ızdıraplar

¹²⁷⁴ sineçak: yüreği yaralı

¹²⁷⁵ sayha-i cangâh: canından kopan bir çılgılık

¹²⁷⁶ mahaif-i kubur: korkunç mezarlar

¹²⁷⁷ resm-i tedfin: defin töreni

¹²⁷⁸ nevahi-i mahufe: korkunç yerler

emeller söndüğü amak-ı mevtiyye¹²⁷⁹ arasından... O şeametnisar¹²⁸⁰ “hu hu hu”lar işitiliyor... Acı acı duyuluyordu.

Latif yine dolaşıyordu. Diyordu ki:

— Niçin uzaklarda ötüşüyorsunuz! Başıma konun da ötün... Size ondan âlâ bir harabe-i felek, bana sizden iyi bülbül mü olur? O “hu hu hu”ları validelerin nevhalarından, muhtazırların¹²⁸¹ eninlerinden mi talim ettiniz? Ötüşün... Ötüşün... Düğünümde başka hanende yok...

Dermande valideyi kızının mezarı üzerinden kaldırdık. Bizi tanımıştı. Gözlerinden döktüğü baran-ı iftirakla üstümüzü ıslatarak ellerimize sarıldı. Dedi ki:

— Başıma gelen felaketi gördünüz mü? (eliyle evvela mezarı, sonra Latif’i göstererek) İkisinden birden oldum. Beni niçin tedavi ettiniz? Ben bugünleri göreceğime keşke bin defa öleydim... Neler çektik oğlum neler? Size anlatsam şu mezar taşları bile hâlimize ağlar. Latif, bir arazi meselesinin tesviyesi¹²⁸² için İzmir’e gitti. Fakrımız son dereceyi buldu. Parasızdık. Latif gidince kimsesiz de kaldık. Kızıma bir çapkın musallat oldu. Aç oturuyorduk. Bir taraftan kızımın cevher-i iffetine yüzlerle liralara arz olunuyordu. Ah o çapkın... Kerem’le Aslı hikâyesi. Nerelelere kaçtıksa elinden kurtulamadık. Fakat bu macerada en evvel yanan Kerem değil, Aslı oldu. Kıza çektirmediği cefa bırakmadı. Nihayet toprağa soktu. Kurtuldu. Latif, İzmir’de hastalanmış, mektupların arkası kesildi. Kız burada kahrından döneğe düştü... Sizi aradık bulamadık. Belki yavrucağımın hastalığına bir çare bulurdunuz. Ah İffet’im, ah canparem! Çığıra çığıra gitti. Biz bir roman olduk, masal olduk oğlum. Kızım tek mil başına gelenleri günü gününe yazdı. O kâğıtlar (Latif’i göstererek) şimdi bunun koynunda duruyor.

Latif:

¹²⁷⁹ amak-ı mevtiyye: ölümün derinlikleri

¹²⁸⁰ şeametnisar: uğursuzluk saçan

¹²⁸¹ muhtazır: can çekişen

¹²⁸² tesviye: bir işi halletme

— Koynumda değil... Canımın içinde duruyor. Onlar kâğıt değil... Yazı değil... Dünyadan damenkeş-i istiğna¹²⁸³ olmuş mahzun bir pakizenin cemal-i biferi¹²⁸⁴ üzerine tabiatın hazain-i teesüratından¹²⁸⁵ dökülmüş, inikâs-ı reng-i bahtımla¹²⁸⁶ kararmış siyah katrelerdir.

“Hu hu hu”lar yine işitildi. Latif kulak kabartıp:

— Dün buraya küçük bir çocuk gömdüler, ona ninni söylüyorlar, dedi.

Biraz durdu. Birdenbire:

— Zavallı masum, galiba ağlıyor... Anasını mı istiyor, babasını mı göreceği geldi? Gidip bakayım, diyerek koşup mezarların arasından kayboldu.

Biz de arkasından gidip geri çevirmek istedik. Kadın dedi ki:

— Nafile gitmeyiniz oğlum. Tutamazsınız. Tutsanız da gelmez. O kaç aydır öyle gece gündüz buralarda dolaşüyor. Bekçiler, mezarlıklar iptidaları epeyce gürültü ettiler. Şimdi artık hâlini herkes öğrendi. Kimse ilişik etmiyor. Haydi buyurun artık biz gidelim.

Zavallı kadın hazin hazin yaşlar dökerek ağladı. Birkaç defa kızının türab-ı mezarını¹²⁸⁷ öptü. Sabri de validesinin bu hareketini taklit etti. Kalktılar. Hep beraber yürümeye başladık. Yolda kadından bir hayli tafsilat daha aldık. Fakat burada onlardan bahsetmeyeceğiz. Bu tafsilatın aksam-ı mühimmesi¹²⁸⁸, İffet’in ruznamelerinde¹²⁸⁹ görülecektir.

Kadın Eyüp’te oturuyormuş. Haftada bir iki gün böyle, kabristana gelip kızının mezarını ziyaretle ağlar, sızlarmış. Muktedir olabildiğimiz mertebede teselliler vererek biçareyi evine kadar götürdük.

¹²⁸³ damenkeş-i istiğna: elini eteğini çeken

¹²⁸⁴ cemal-i bifer: fersiz yüzü

¹²⁸⁵ hazain-i teesürat: keder hazineleri

¹²⁸⁶ inikâs-ı reng-i baht: bahtın aksi

¹²⁸⁷ türab-ı mezar: mezar toprağı

¹²⁸⁸ aksam-ı mühimme: önemli kısımlar

¹²⁸⁹ ruzname: günlük

Biz Eyüp İskeleyi'ne geldiğimiz zaman artık iyiden iyi sular kararmıştı. Bir kayık bulduk. İçine atlayıp Eminönü'ne, oradan da bir arabaya râkiben¹²⁹⁰ eve vasıl olduk. Ama doktorda da bende de hâl kalmamıştı. İkimiz de hastadan beter olmuştuk. Bizi sofraya davet ettiler. Kimde yiyecek hâl var. Beyoğlu'nda kim bilir ne güzel şeyler yemiş olduğumuzdan evdeki taama¹²⁹¹ tenezzül etmediğimizden dolayı evdekilerin serzenişlerine de düşar olduk... Artık bu yolda sitemlere hiç cevap verecek hâlimiz yoktu. Odama çıktık. Ev bana karanlık görünüyordu. Üç dört lamba birden yaktırdım. Yine o mezarlar, serviler, karaltılar, Latif'in hâli, o çiçekten gelin odası gözlerimin önünde korkunç bir panorama gibi devredip duruyor, kulaklarımda baykuş sedaları taninendaz oluyordu. Doktoru o gece evine salıvermedim. Odamda yatırdım. Döşeğime çıkacağım zaman karyolanın sarı topuzları, mezar taşı yaldızı gibi gözüme parladı. Doktorun döşeğine şal örneği bir yorgan koymuşlardı. O tabut puşidesi manzaralı yorganı değiştirttim. Doktor "Hay çocuk hay..." diye bu hâllerime gülüyordu. Lambaları söndürdüm. Gece kandilini yaktım. Her akşam, üstüne geçirdiğim baykuş kafasını koydum... Yok bu gece o baykuşa tahammül edemeyeceğim.

Veyyöz¹²⁹² bana yassı çehresi, müdevver gagası, sükûnet içinde mezar dinler gibi kalkık ufacık kulakları, kırmızı mercan gibi parlayan tekerlek tekerlek iri gözleriyle pek müthiş bakıyordu. Gece baş ucumda bana ninni söyleyecek zannettim. Onu da kaldırıp oda kapısından dışarı fırlattım. Kandilin ziyası aynaya, oradan duvara aksederek müttehidü'l-merkez¹²⁹³ titrek birtakım daireler teşkil ediyordu. Sürahinin gölgesi bir servi kameti gibi büyümüş, lambaların karpuzları aynı mezar kovuklarına dönmüştü. Gözlerimi yumdum. Döşeğe sıçradım... Döşek mi ya? Demir şebeke içinde bir mezar. Gözlerimi yumduğum zaman kendimi mezarlıkta buluyordum. O korkunç şekiller tamamıyla şebeke-i ayniyyemde¹²⁹⁴

¹²⁹⁰ râkiben: binerek

¹²⁹¹ taam: yemek

¹²⁹² veyyöz: gece lambası

¹²⁹³ müttehidü'l-merkez: aynı merkezde

¹²⁹⁴ şebeke-i ayniyye: göz şebekesi

tecessüm ediyor¹²⁹⁵. Açtığım vakit musadif-i nazarım¹²⁹⁶ olan her şeyi yine onlara benzetiyordu. Uyuyabilirsen uyu... Dön sola, dön sağa, uyku gelmiyor. Sabah olmak bilmiyor. Yine İffet'i düşünmeye başladım. Fakat evvelki parlak hayaller içinde değil... Bir teneşir içine bal mumu gibi bir vücut uzatılmış... Fersiz gözler süzölmüş... Kirpikler yanaklara doğru saye salıyor... Sarı saçlar dalga dalga omuzlardan inip teneşirin delikli tahtalarından aşağı sarkıyor... Beli peştamallı, kolları sıvalı cadı şeklinde bir gassale¹²⁹⁷ bir eliyle toprak maşrapadan su döküyor, diğeri eliyle lifi köpürtüyor... Yanı başında bir tabut, Latif'in tabirince gelin arabası, ağzını açmış yutacağı vücudu bekliyor... O yığın yığın pamuklar, aselbent kokuları sanki burnuma giriyordu... Siz olunuz da uyuyunuz bakalım! Bir taraftan öbür tarafa dönmekten yoruldum. Saatler geçti. Baykuşlar... Estağfurullah horozlar ötmeye başladı. Bende hâlâ uyku yok. Doktor horul horul uyuyordu. Bu horultu da asabıma dokundu. Birkaç defa kendisini uyandırdım. "Nedir senin elinden çektiğim? İnsanı gündüz karanlıklara kadar mezarlıklarda dolaştırırsın, geceleri de uyutmamak mı istersin?" dedi. Artık bir daha uyandırmaya cesaret edemedim. Ertesi gece yine öyle... Daha ertesi gece onun aynı... Tamam bir hafta gözlerime uyku girmedi... Bir müddet sonra yavaş yavaş şiddet-i teessürüm zail oldu¹²⁹⁸. Fakat İffet'i külliye unutmak, Latif'i düşünmemek o talihsiz validenin hâline ağlamamak kabil mi? İffet'in kendi eliyle yazdığı, Latif'in canının içine sakladığı o sergüzeşt-i feciyi, o evrak-ı teesüratı görmek, her satırını gözyaşlarımla ıslata ıslata okumak acaba mümkün olamayacak mı? Bu nadire-i hilkate¹²⁹⁹ yüzlerle liralara arz olunmuş... O kenz-i irfan, o hüsn-i bibahar için azdır. Milyonlar, milyarlar olmalıydı... Açlığa razı olmuş, ölümüne boyun eğmiş, giranbaha-yı ismetini¹³⁰⁰ satmamış. O yokluk içinde bu paraları

¹²⁹⁵ tecessüm etmek: canlanmak

¹²⁹⁶ musadif-i nazar: bakışın rastladığı

¹²⁹⁷ gassale: ölü yıkayıcı kadın

¹²⁹⁸ zail olmak: yok olmak

¹²⁹⁹ nadire-i hilkat: ender yaratılışlı

¹³⁰⁰ giranbaha-yı ismet: namusunun değerini

reddetmiş. Kim bilir o esnada ne kadar cangüzar¹³⁰¹ teessürat, ne müthiş azaplar içinde kalmış? Rehgüzer-ı sevdasında¹³⁰², o afet-i canşikâra¹³⁰³ tesadüf eden delikanlı acaba kimdi? Ortada nasıl esrar, nasıl macera dönmüş? Bunları anlayamayacak mıyım? Ne yapmalı? Ne yolda hareket etmeli?

Gece uykusuzluklarına, rencefza¹³⁰⁴ sinir hastalıklarına razı oldum. Latif'i... Hayatında makberegüzin¹³⁰⁵ olan o mazlum-ı sevdayı bulmak için yine kabristana, evet serviler arasına, o sükûnet-i mehibe içine gitmeye karar verdim. Tekdirlerinden korktuğum için doktordan ketm-i hareket¹³⁰⁶ eyliyordum. Soğuk bir kış günüydü. Mezarlığa gittim. İki gün evvel yağan kar, tamamıyla erimemiş olduğundan, kabristanın çimenleri üzerinde ölülerin kefenleri üzerlerine serilmiş gibi parça parça duruyor. Sert bir rüzgârın tesiriyle sallanan uzun boylu servilerin gölgesi -bu kıtaat-ı sefid¹³⁰⁷ üzerine güneşten ara sıra inikâs eden- hazin bir ziya içinde gezinerek nazara hayalatlar gösteriyordu.

İki ayağım yağlı bir çamur içine gömüle gömüle, mezar taşlarını tuta tuta bayırdan aşağı, İffet'in mezarına kadar indim. Bu gelin odasının bütün çiçekleri dökülmüş, yalnız gül fidanı üzerinde tesir-i serma¹³⁰⁸ ile inkişaf edemeyip altında yatanın gönlü gibi donmuş soluk bir gonca vakit vakit initaft eden eşia-yi hurşidden istirahat-ı hayat eder gibi boynunu bükerek üzerindeki rutubeti damla damla yere düşürerek ağlıyordu. Ah bu mezarın üzerinde daima bir ağlayan bulunuyordu. Latif'in kavlince, bu açılmadan donan gonca, uhrevi bir tebessümdü... Ama ne kadar dilmürdane¹³⁰⁹, hazin bir tebessüm?

¹³⁰¹ cangüzar: içe işleyen

¹³⁰² rehgüzer-ı sevda: sevda yolu

¹³⁰³ afet-i canşikâr: can alıcı güzel

¹³⁰⁴ rencefza: ağrı arttıran

¹³⁰⁵ makberegüzin: mezarlığı seçmiş

¹³⁰⁶ ketm-i hareket: hareketini saklama

¹³⁰⁷ kıtaat-ı sefid: ak parçalar

¹³⁰⁸ tesir-i serma: soğukun etkisi

¹³⁰⁹ dilmürdane: duygusuzca

Birkaç damla yaş da benden döküldü. Bir düziye gözyaşı emmek, bu mezar için bir tecelli olmuştu. Emelinden evvel eceline kavuşan zavallı İffet, leyl-i ebediye mahsus olan gecelik, beyaz libas-ı arusuna¹³¹⁰ bürünmüş, karlar altında upuzun yatıyordu.

Ey duhter-i pakizetiynet¹³¹¹! Neydi kabahatim ki beni de hüsrân, yeis içinde bıraktığın biçarelere karıştırdın? Cazibe-i ruhaniyyetin karlarda, çamurlarda beni huşyan¹³¹² olduğum mezarlıklar içinde dolaştırıyor. Serair-i kalbiyyeni¹³¹³ evrak-ı metrukende¹³¹⁴ okuyacağım... Elbette bunları ele geçireceğim... Kim bilir daha ne kadar ağlayacağım! Derd-i ıftırakınla Mecnun-misal olan bir zavallının teşevvüş-i aklından¹³¹⁵ istifade ederek esrar-ı hayatına agâh olacağım için beni teşni etme¹³¹⁶... Senin için döktüğüm bu kadar gözyaşları bu istihkakı¹³¹⁷ bana vermedi mi?

Bu yolda uzun uzadıya söylendim. Yine bir hayli ağladım... Fakat Latif, meydanda yoktu. Acaba guruba yakın mı gelecek? Yok, bir başıma karanlıklara kadar bekleyemem. Sonra Latif'in bir naziri de¹³¹⁸ ben olurum...

İki sene yazı yazdırmadılar. Zihni yormayacak eğlenceli meşguliyetler tavsiye ettiler. Kütüphanemde ne kadar emraza dair kitaplar (çünkü hastalığımı anlamak için birçok kitap getirtmişim), feci romanlar varsa aldılar. Haftalarla bir saat uyuyamadığım zamanlarım olmuştu. Doktor refikim bu hâllerimi bildiğinden onun için mezarlığa kendisinden gizli gidiyorum.

Ne yapmak lazım geleceğini düşünüp durmaktayken arka taraftan bir gürültü, birçok ayak sesleri peyda oldu. Dönüp baktım ki defin için bir cenaze getiriyorlar. Hemen ben kararı firara verdim.

¹³¹⁰ libas-ı arus: gelin elbisesi

¹³¹¹ duhter-i pakizetiynet: temiz yaratılışlı kız

¹³¹² huşyan: akli başında olmayan

¹³¹³ serair-i kalbiyye: kalpteki sırlar

¹³¹⁴ evrak-ı metruke: bırakılmış yapraklar

¹³¹⁵ teşevvüş-i akl: akıl karışıklığı

¹³¹⁶ teşni etmek: ayıplamak

¹³¹⁷ istihkak: hak

¹³¹⁸ naziri: benzeri

Aradan iki hafta geçti. Bu haşyetimle beraber yine sabredemedim. İffet’in mezarını bir defa daha ziyaret ettim. Ezan vakitlerine kadar duramadığım için Latif’i yine göremedim. Yanıma birini alıp gitsem hâlime güler diye bundan da ihtiraz ediyordum. Hiç aklımdan çıkmaz. Bu kabristan ziyaretlerimin birkaçında, Eyüp’te taallukatı¹³¹⁹ bulunan ihvandan birine tesadüf etmiştim. Birinci tesadüf, bir tesadüf-i tabii olabilir. Fakat ikincisi o zatı şüpheye düşürmüştü. Üçüncüsünde büsbütün istiğrap eylemiş¹³²⁰ olmalı ki yanıma yaklaşp müteaccibane bir tavırla:

— Bir mezar taşı mütehassirisiniz zannederim!! demişti.

Bu ziyaretlerimin dördüncüsünde mi, beşincisinde mi bilemiyorum, Latif’i bulmuştum. Biçare çocuk evvelkinden daha beter bir hâlde gelmişti. Beni görünce dedi ki:

— A kardeş neye geldin? Düşünümüz bitti. (ufukları göstererek) İffet buralardan artık bana görünmeden kaçıyor! Bak, gelin odamız da harap oldu. Aşkımın zikri olan “hu hu hu”ları dinlemek istersen gece gel...

Bu yolda saçma sapan fakat müessir müessir bir hayli müddet söylendi. Ben sözü, kendine hırz-ı can edinmiş¹³²¹ olduğu o koynundaki kâğıda intikal ettirmek, bunları bana verip vermeyeceğini anlamak istiyordum.

Evvelce kendinden işitmiş olduğum tabire tevfikân¹³²² sordum ki:

— Senin canının içinde ne var?

Biraz düşündükten sonra dedi ki:

— Benim canım var mı ki onun içinde bir şey olsun! O, İffet’le beraber çıkıp gitmedi mi?

— Gitti ama içinde bir şey vardı.

— Ha! İçinde İffet vardı. O kaçtı. Yerine kâğıtlarını bıraktı.

¹³¹⁹ taallukat: akrabalar

¹³²⁰ istiğrap eylemek: garipselemek

¹³²¹ hırz-ı can etmek: canı gibi saklamak

¹³²² tevfikân: uygun olarak

— Ya! Biliyorum. Kâğıtlarını bıraktı. Çıkarsana, şunlara bakalım.

Birdenbire pürhiddet kesilerek:

— Amma da teklif ha! Hiç insan canını kendi eliyle çıkarabilir mi?

— Çıkaramaz. Sen yerini söyle, ben çıkarayım.

Gözlerini açarak “Sen Azrail misin? Ben seni arıyordum. İşte şurada duruyor.” diyip sağ eliyle sol memesinin üstünü gösterdi. Göğsünü bana doğru gerip bilahareket¹³²³ öyle durarak yine dedi ki:

— Canım çıkarsa ben İffet’i görecek miyim?

— Göreceksin ya... Doğru onun yanına gideceksin.

— Öyle ise çabuk al...

Kendi kendine “İffet, bu cinayetimi affet. Bir zavallının gönlünden senin aşkını çalar gibi bu kâğıtları sirkat ediyorum¹³²⁴.” diyip Latif’in krem renginde zemin üzerine açık mavi çubuklu kirli fanila gömleğinin ön düğmelerini çözerek elimi koynuna soktum. Filhakika sol memesinin üzerinde bez gibi bir şeye sarılı kalınca bir kâğıt paketine elim temas etti. Hemen çekip dışarı çıkardım. Baktım kâğıtlar ateşi al renginde bir ipekli mendile sarılmış.

Ben paketi elime alınca biçare, şaşkın şaşkın bir müddet yüzüme baktıktan sonra dedi ki:

— Ben İffet’i göremiyorum. Beni aldattın! O ateşi getir yine kalbimin üstüne koy!

— Yazık değil mi sana? O ateş bu kadar zamandır seni yakıp duruyor. Artık onu başka bir tarafa atalım da sen rahat et...

— Hayır, olmaz... Onu yerine koymalı... Aşkım döküldü. Gönlüm boşaldı. Bütün aza-yı sadriyyem¹³²⁵ dışarı çıktı. İçim bomboş kaldı zannediyorum, deyip üzerime hücum etti.

¹³²³ bilahareket: hareketsiz

¹³²⁴ sirkat etmek: çalmak

¹³²⁵ aza-yı sadriyye: göğüsün parçaları

Kendisiyle boğuşaydım belki galebe ederdim. Lakin zaten bu harekete kerhen¹³²⁶ cüret etmiştim. Bütün damarlarım bir hiss-i nedametle darabana başladı. Vicdanımın bana neyumma bir cinayet şeklinde gösterdiği bu harekette daha ileri varmayıp paketi bıraktım. Titreye titreye aldı. Tekrar koynuna soktu. O zavallı, lerzeler içinde kalmıştı. Ben de pek müteessir olmuşum.

Şimdi ne yapmalı? Muameleyi değiştirmek, o biçareyi ikna edecek başka bir desise bulmak lazımdı. İkimiz de medit¹³²⁷ bir taabdan¹³²⁸ kurtulmuş gibi soluk soluğa bir helecanla birer mezarın üstüne oturduk. Latif bana korkunç bir nazar-ı husumetle bakıyordu. Evvela kendisiyle barışmak, biraz emniyetini celbetmek lüzumunu hissettim. Cüzi bir sükûttan sonra dedim ki:

— Ah Latif, bilsen seni ne kadar seviyorum! Seninle görüşmek için uzun uzun yollardan işte bak, buralara kadar geliyorum.

Şu yolda izhar-ı meveddetime¹³²⁹ karşı cevap olarak yüzünü ekşitip dedi ki:

— Ben seni hiç sevmiyorum. Buraya geldiğini de istemiyorum.

Bu cevabını hiç iştitemiş gibi görünerek o esnada vehleten bana sanih olan¹³³⁰ atideki eşarı hazin bir ahenkle aheste aheste okumaya başladım:

Mağrib-i sevdâda¹³³¹ düştüm bir hazin seyyâreye

Çeşmini süzdü çekildi bu dil-i gamhâreye¹³³²

İftirâkından yanar kalbim de çeşmim ter döker

Döndü gönlüm âb ile âteş saçan fevvâreye¹³³³

¹³²⁶ kerhen: istemeyerek

¹³²⁷ medit: uzun

¹³²⁸ taab: yorgunluk

¹³²⁹ izhar-ı meveddet: sevgi bildirme

¹³³⁰ sanih olan: akla gelen

¹³³¹ mağrib-i sevda: sevda akşamı

¹³³² dil-i gamhare: gam çeken gönül

¹³³³ fevvare: fiskiye

Zavallı dilhastenin¹³³⁴ şiirle olan melufiyeti¹³³⁵ bilmem beyninde ne hisler uyandırdı? Sözlerimin meshuru¹³³⁶ olmuş gibi bir hâlde hemen yerinden kalkıp geldi, yanıma oturdu. Biçarenin gözleri süzölmüş, simasına hazin bir durgunluk gelmişti. Bir nazar-ı istirhamla yüzüme baktı. “Oku” dedi.

Baktım ki yaralı gönlüne şiir, sihir gibi tesir ediyor. Ne sanih olursa evvelkinden daha hazin ve ahenktar bir seda ile okumakta devam eyledim:

Yok mu aşkım vahdetinde şimdi biülfet¹³³⁷ misin?

Uçtu mu reng-i izarın¹³³⁸ hâ'îf-i zulmet¹³³⁹ misin?

Bir kefen içinde üryân öyle hâbîde¹³⁴⁰ yatan

Söyle söyle sen zavallı o güzel İffet misin?

Başını omzuma dayadı. İstiğrakı arttı. Gözleri büsbütün bayıldı... “Oku” dedi.

Ummâna baktım eşkin nümâyân

Envârı gördüm vechin bedîdâr¹³⁴¹

Mağripte her şâm zülfün fûruzan¹³⁴²

Makber mi yoksa gönlüm mü ey yâr?

Nuru zulmette eyleyen pinhân

yolunda vezin ve kafiye değiştirerek hissine muvafık birçok şey okudum. Mest oldu. Tevakkuf ettiğim¹³⁴³ zaman “Susma, oku” diye dilsuzane istirhamlarda bulunuyordu. Eşarımın bu mazlum-ı sevda üzerindeki tesir-i müsahhiranesini¹³⁴⁴ gördükçe ben de coşuyor,

¹³³⁴ dilhaste: âşık

¹³³⁵ melufiyet: alışıklık

¹³³⁶ meshur: büyülenmiş

¹³³⁷ biülfet: yalnız

¹³³⁸ reng-i izar: yanağın rengi

¹³³⁹ haif-i zulmet: karanlıktan korkan

¹³⁴⁰ habide: uykuya dalmış

¹³⁴¹ bedidar: aşikâr

¹³⁴² fûruzan: parlak

¹³⁴³ tevakkuf etmek: durmak

¹³⁴⁴ tesir-i müsahhirane: ele geçirici tesir

zihnime ne tebadür ederse¹³⁴⁵, hafızamda her ne varsa okuyordum... Yavaş yavaş bana da bir baygınlık gelmeye başladı. Rüzgâr, kabr-i İffet'in üzerindeki kuru dalları, çiçekleri tahrip ettikçe şu aheng-i hazinanemiz ekızın ruhaniyetide iştirak ediyor zannederek raşenak¹³⁴⁶ oluyordum. Latif birdenbire başını omzumdan kaldırıp dedi ki:

— Aklıma bir şey geldi...

— Nedir?

— Okuduğun eşardan bazıları pek hoşuma gitti. Bunları kendi sevdama, İffet'in hâline muvafık buldum. Haydi gel şunları mezarın üstüne yazalım.

— Toprağın üstüne nasıl yazılır?

— Ben yazarım.

— Durmaz, yine çabuk silinir, düzlenir...

— Ben her gün gelip tazelerim. Hem her gün bir başka tür lüsünü yazarım. Ben mezar taşları üzerindeki o mütehaccir¹³⁴⁷ sözleri sevmem. Ben gelip mezar-ı cananemde kalb-i mecruhumun¹³⁴⁸ her gün bir başka sahifesini görmeli, okumalıyım... diyerek eline sıvrice bir taş aldı.

Adem üzerine ruhunu tasvir eder yahut gönlünün toprağa döküldüğünü görmek ister gibi:

Yok mu aşkım vahdetinde...

mısraından tahrire başladı. Birkaç kelime yazdı.

— Alt tarafını söyle unuttum, dedi.

Söyledim. Tekmil etti. Yazdığını birkaç defa okudu. Gözleri yaşardı. Zavallının fikrinde bir eser-i intizam, sözlerinde biraz ittirat¹³⁴⁹ gördükçe ben de memnun oluyordum. Taşı elinden bıraktı. Kalktı, boynuma sarıldı. Yüzümden öptü. Mahzun mahzun gözlerimin içine bakarak dedi ki:

¹³⁴⁵ tebadür etmek: birden aklına gelmek

¹³⁴⁶ raşenak: titreme

¹³⁴⁷ mütehaccir: taşlaşmış

¹³⁴⁸ kalb-i mecruh: yaralı kalp

¹³⁴⁹ ittirat: düzenlilik

— Niçin öyle titriyorsun? Seni de pürteessür, pürhelecan görüyorum. Erkeksin ama hâlin, nezaketin tıpkı bir kadına benziyor... İffet'in ruhu sana hulul etmiş¹³⁵⁰ de ağzından o sözleri söylüyor, gözlerinden bana bakıyor zannediyorum. Benim düşünüp de söyleyemediğim sözleri, en derin hafaya-yı kalbiyyemi¹³⁵¹ teşrih ederek¹³⁵² sen nasıl söylüyorsun? İffet'le benim aramda bir tercüman-ı hissiyyat oluyorsun... Her zaman buraya gelip bana hissime mutabık şiirler okur musun?

— Gelirim... Okurum.

— Yemin et...

— Bir şartla ederim.

— Hangi şartla?

— Sen de bana koynundaki kâğıtları okutursan.

Bir müddet düşündükten sonra dedi ki:

— Okuturum. Fakat benim de dermeyan edecek¹³⁵³ bir şartım var.

— Nedir?

— Nazarımdaki kıymetleri ruhumdan ziyade olan bu evrakı koynumdan veyahut gözümün önünden ayıramam. Yani yanınızda birkaç gün kalmak üzere size teslim edemem. Burada gözümün önünde okursanız okuturum.

— Benim maksadım bunları yalnız okumaktan da ibaret değildir. Bir roman kaleme almak üzere birer birer istinsah edeceğim. Buna da müsaade eder misiniz?

— Maa'l-memnuniyye¹³⁵⁴... Çünkü yazacağınız romanda İffet'i bir müddet daha yaşatmış olacaksınız... Belki karileriniz¹³⁵⁵

¹³⁵⁰ hulul etmek: girmek

¹³⁵¹ hafaya-yı kalbiyye: kalbin sırları

¹³⁵² teşrih etmek: açığa çıkarmak

¹³⁵³ dermeyan etmek: ileri sürmek

¹³⁵⁴ maa'l-memnuniyye: memnuniyetle

¹³⁵⁵ kari: okuyucu

içinde bu kızın sergüzeşt-i feciine bir ağlayan bulunur. Bu benim için büyük bir tesellidir.

Bu muvafakati üzerine Latif koynundan kırmızı mendili çıkardı. Eşya-yı mukaddeseden bir şey açar gibi teessüründen bir ihtiram-ı dindarane¹³⁵⁶ ile titreyen elleriyle evvela mendili badehu ince bir muşamma açtı. İçinden mektup suretinde katlanmış bir deste evrak çıktı. Bu kâğıtların tarihleri itibarıyla birer köşelerine sürh¹³⁵⁷ ile atılmış bulunan numaralara baktı. Bir tanesini içinden çekip bana uzattı. Kâğıda temas edince İffet'in ruhuna, Latif'in gönlüne dokunuyormuşum gibi garip bir hisle benim de elime bir ihtizaz geldi. Kalbimde şedit bir helecane peyda oldu. Kâğıt hafif bir menekşe kokusu neşrediyordu. Henüz zail olmamış bulunan bu kokuyu meşama sekr¹³⁵⁸, ruha baygınlıklar veren bu hazin rayihayı¹³⁵⁹ o kâğıt belki İffet'in çekmecesinden yahut güzel ellerinden ihtimal ki beyaz saf sinesinden almıştı. Kâğıt, hafif toz pembesi rengindeydi. İffet'in hazine-i teessüratından, sahaif-i hissiyyatından¹³⁶⁰ birinci sonra ikinci bükümü açtım. İçinden birçok sayfeler çıktı. Menekşe kokusu neşreden o yazılar gayet nazik, rakık çiçek gibi bir hat, tercüman-ı hissiyyat olan titrek, çalak, nalan bir kalemle yazılmış, bazı satırların üzerine dökülen gözyaşı habbeleri¹³⁶¹ tebahhur ederek¹³⁶² yazıları bozmuş... Şiddet-i teessürat-ı kalbiyyenin¹³⁶³ kaleme verdiği tizi-yi helecandan¹³⁶⁴ bazı harfler, kelimeler baygın düşmüş, natamam¹³⁶⁵ kalmış... Bazıları külliye ihmal edilmiş... Fikrin, kalbin, ruhun ifade-i teellümatı¹³⁶⁶ ıztırara¹³⁶⁷ düştükleri,

¹³⁵⁶ ihtiram-ı dindarane: dindanca bir saygı

¹³⁵⁷ sürh: kırmızı mürekkep

¹³⁵⁸ sekr: sarhoşluk

¹³⁵⁹ rayiha: koku

¹³⁶⁰ sahaif-i hissiyyat: duyguların sayfaları

¹³⁶¹ habbe: tane

¹³⁶² tebahhur etmek: buharlaşmak

¹³⁶³ şiddet-i teessürat-ı kalbiyye: kalp üzüntüsünün şiddeti

¹³⁶⁴ tizi-yi helecane: sık sık titreme

¹³⁶⁵ natamam: yarım

¹³⁶⁶ ifade-i teellumat: üzüntüleri ifade etme

¹³⁶⁷ ıztırar: çaresizlik

lisan-ı beşer fevkinde bir nale-i beyan aradıkları derin noktalarda kelimeler ya pek büyümüş veya pek küçülerek sıfırlara munkalip olmuş...

Bu satırlar, bu cümleler, bu kelimeler lisanca olan medlulleri¹³⁶⁸ haricinde hattan¹³⁶⁹ şeklen birer mana-yı müessiri haizdi. Hepsi ruhun birer feryadına şekil verniştii.

Her biri birer nakş-ı teessür olan o satırları okudum. Cebimden kâğıt, mürekkepli kalem çıkararak o gün İffet'in birinci ruzname-i hayatından bir hayli kısmını istinsah eyledim.

Haftada iki veya laakal¹³⁷⁰ bir gün Edirnekapısı civarındaki o kabristana gider, Latif'i arar, bazen bulur ve bazen bulamazdım. Eğer bulmaya muvaffak olur, zavallının bir an-ı huşyarisine¹³⁷¹ de tesadüf edebilirsem kendisine divanlardan, eşar mecmualarından, bazı kitaplardan hâline mutabık, hissine muvafık bularak topladığım eşarı okur ve ona mukabil İffet'in ruznamelerinden yazabildiğim kadarını istinsah eylerdim.

Bazı günler bu evrakı kıraatten mağlub-ı teessürat olarak kendimi kaybedip ezanlara kadar mezarlıklarda kalır bazı günlerde erken kalkıp Eyüp'e iner, istifsar-ı hâl u hatır¹³⁷² için İffet'in validesini ziyaret eylerdim. Bazı zaman da kadın gelir beni mezarlıkta bulurdu. Orada görüşürdük.

Benimle ettiği musahabeler, verdiğim teselliler tesiriyle Latif biraz aklını başına topladı. Geceleri evinde yatmaya başladı.

Yavaş yavaş soğuklar geçti. Bahar geldi. Herkesin fevç fevç¹³⁷³ mesirelere koştuğu o gül bülbül rebiinde¹³⁷⁴ ben ahiret mülazemetine¹³⁷⁵ tayin olunmuş gibi kabristana, o seyrangâh-ı

¹³⁶⁸ medlul: mana

¹³⁶⁹ hattan: yazı olarak

¹³⁷⁰ laakal: en azından

¹³⁷¹ an-ı huşyari: aklının başında olduğu an

¹³⁷² istifsar-ı hâl u hatır: hâl hatır sormak

¹³⁷³ fevç fevç: akın akın

¹³⁷⁴ rebi: bahar mevsimi

¹³⁷⁵ mülazemet: stajyerlik

hafaya¹³⁷⁶ çekilir istinsahla meşgul olurdum. Âlem, gülzarın güşayışını seyr ile sermest-i safa olurken ben ekseri defn-i meyyit¹³⁷⁷ ayinlerine tesadüf ile kefenpuş¹³⁷⁸ bir vücudun toprağa sukutunu¹³⁷⁹ görerek müteessir olurdum...

Vücut o yolda müzahame¹³⁸⁰, o rutubetlere alışmamış. Sonradan bu tedbirsizliğimin maziyaletin¹³⁸¹ mücazatını¹³⁸² çektim. O sene şiddetli bir humma-yı tifoya yakalandım. Bu mülazemetimin ecrine¹³⁸³ az kaldı nail oluyordum. Her gün üzerlerinde dolaştığım makabirden birinin içine düşmeme ramak kalmıştı. Her nasılsa yakayı kurtarabildim.

Atide görülecek sahaif-i teessürat -bir servi gölgesi gibi altına oturup bir mezar taşına yaslanarak İffet'in biseng metfen-i garibi¹³⁸⁴ karşısında kekik kokuları içinde, Latif'in naleleri, ihtiyar kadının giryeleri, mezarlık kuşlarının nagamatına karıştığı esnada- İffet'in jurnallerinden¹³⁸⁵ istinsah eylediğim aksamın bazılarıdır.

O mazlume-i kader, vukuat-ı ruzmerre-i hayatını¹³⁸⁶ tafsilen günü gününe kayıt eylemiş. Bu tafsilatı tamamıyla derc-i sahaif etsem¹³⁸⁷ azim bir cilt vücuda gelir. Bu kadar medit bir nale-i hayat belki okuyanlara melal verir mülahazasıyla¹³⁸⁸ jurnallerin kayd-ı tevarihinden¹³⁸⁹ bile zühul ederek¹³⁹⁰ buraya tavzih-i maksat¹³⁹¹ için

¹³⁷⁶ seyrangâh-ı hafa: gizli gezi yeri

¹³⁷⁷ defn-i meyyit: ölü gömme

¹³⁷⁸ kefenpuş: kefenli

¹³⁷⁹ sukut: iniş

¹³⁸⁰ müzahame: sıkışma

¹³⁸¹ maziyaletin: fazlasıyla

¹³⁸² mücazat: ceza

¹³⁸³ ecir: ücret

¹³⁸⁴ biseng metfen-i garib: taşı olmayan garip mezar

¹³⁸⁵ jurnal: günlük

¹³⁸⁶ vukuat-ı ruzmerre-i hayat: hayatın günlük olayları

¹³⁸⁷ derc-i sahaif etmek: sayfaları yazmak

¹³⁸⁸ mülahazasıyla: düşüncesiyle

¹³⁸⁹ kayd-ı tevarih: tarih kayıtları

¹³⁹⁰ zühul etmek: atlamak

¹³⁹¹ tavzih-i maksat: maksadı açıklamak

lüzum görülen pek az kısımlarını dercediyorum¹³⁹². İffet'in hame-i tessüründen¹³⁹³ kariin¹³⁹⁴ için intihap ettiğim parçalar işte şunlardır:

Avan-ı sabavetimde¹³⁹⁵... O bahtiyar günlerimde nereye baksam tabiat bana handan¹³⁹⁶ görünürdü. Zannederdim ki ay ile oynanır... Güneş okşanır... Bulutlar üzerlerinde oturulabilir birer serir-i safadır¹³⁹⁷... Meğer o güler yüzlü tabiat benim için mahuf bir istikbal hazırlamaktaymış. Sinn-i idrake¹³⁹⁸ vasıl olup da kendimin o anasır-ı galebe¹³⁹⁹ elinde kudretsiz bir mahluk, âciz bir esir olduğunu anladığım, hayatın çeşm-i masumiyyete parlattığı o muğfilane tebessümlerde nasıl zehirgin¹⁴⁰⁰ sitemler muhtefi¹⁴⁰¹ bulunduğunu tecrübe ettiğim zaman nalan düştüm. Bikarar kaldım... Ulviyyat-ı menazırını oyuncak zanneylediğim tabiat, işte beni bir baziçe-i istihkar¹⁴⁰² hâline koydu. Durmayıp oynuyor. Bana ne vakit aram¹⁴⁰³ müyesser olacak¹⁴⁰⁴? Devranın kahr u şiddetinden kurtulmuş bir mermi gibi bir mezar-ı muzlime saplayıp gömüldüğüm zaman mı?

Sergüzeşt-i hayatımın hikâye-i meraretine¹⁴⁰⁵ neresinden başlayayım? Bir perde-i şebgun¹⁴⁰⁶ gibi üzerime çöken zalam-ı taliimin¹⁴⁰⁷ nazarları tedhiş etmeden¹⁴⁰⁸ hangi köşesini kaldırayım?

Hayata feryatla gelmiş peder ve maderimin bal-i şefkat ve nevazişlerine sığınmış yegâne yavruyudum. Bir ana, bir baba, bir

¹³⁹² dercetmek: almak

¹³⁹³ hame-i tessür: keder kalemi

¹³⁹⁴ kariin: okuyucu

¹³⁹⁵ avan-ı sabavet: çocukluk zamanları

¹³⁹⁶ handan: neşeli

¹³⁹⁷ serir-i safa: sefa tahtı

¹³⁹⁸ sinn-i idrak: idrak yaşı

¹³⁹⁹ anasır-ı galebe: üstünlük unsurları

¹⁴⁰⁰ zehirgin: zehirli

¹⁴⁰¹ muhtefi: gizlenmiş

¹⁴⁰² baziçe-i istihkar: hakir görme oyuncağı

¹⁴⁰³ aram: huzur

¹⁴⁰⁴ müyesser olmak: nasip olmak

¹⁴⁰⁵ hikâye-i meraret: acı hikâye

¹⁴⁰⁶ perde-i şebgun: kara perde

¹⁴⁰⁷ zalam-ı tali: talihin karanlığı

¹⁴⁰⁸ tedhiş etme: dehşet verme

yavru, iki hizmerkârdan ibaret olan bu hane halkının aşiyane-i saadeti, Fatih civarında tepede Haliç'e nazır, bahçe ortasında yeşillikler içine gizlenmiş altı yedi odalı bir evceğizdi. Pederim beni bazı akşamlar kucağına alır. Her tarafını sarmaşıklar, taflanlar, güller, yaseminler, hanımelleri bürümüş olan o setli bahçemizin neşreylediği revayih-i latife¹⁴⁰⁹ içinde dolaştırır, sünger taşından yapılmış küçük havuzun yanına götürür, fiskiyeden birer ince hayt-ı billuri¹⁴¹⁰ gibi saçılan su serpintilerine yüzümü tutar, ben kucağında irtiaşlara¹⁴¹¹ uğrayıp sıçradıkça o güler, yüzümü gözümü buselere müstağrak eylerdi¹⁴¹². Ağuş-ı pederden semaya o füşatabad¹⁴¹³ laciverdiye bakar, güvercinlerin, kırlangıçların bir tizi-yi pervaz¹⁴¹⁴ ile lamekâna¹⁴¹⁵ doğru birbirlerini kovaladıklarını gördükçe bana da masumane bir heves-i pervaz gelir, ben de uçmak isterdim. Pederim iki kollarıyla beni havaya kaldırırdı. Tufulane handeler, yaygaralarla çırpınır dururdum. Şimdi şu avan-ı sabavetimi tahattur bana duzahtan¹⁴¹⁶ cennet seyreder gibi geliyor. Altı yedi yaşına geldim. Pek çok söyler, dilli bir kız oldum. Tuhaf tuhaf sözlerim valideynimi¹⁴¹⁷, o zaman komşularımız olan kadınları saatlerce güldürürdü. Gayet rakik kalpli, seriü't-teessür¹⁴¹⁸ idim. Her şey bana dokunurdu. Hiç aklımdan çıkmaz. Komşularımızdan sütçü kızı Emine Hanım isminde bir kadın vardı. Pek çok hikâye, masal bildiği için kendisine masalcı Emine de derlerdi. Bu kadın kış geceleri komşulardan hangisinin evine gitse yemişler, bozalar alınır, bütün kadınlar düğün evi gibi oraya dolarlar, masalcı hanımın tatlı tatlı söylediği masalları dinleyip yedilere sekizlere kadar ağzına bakarlardı. Emine Hanım harekeli eski hikâye kitaplarını

¹⁴⁰⁹ revayih-i latife: hoş kokular

¹⁴¹⁰ hayt-ı billuri: kristal ip

¹⁴¹¹ irtiaş: sarsıntı

¹⁴¹² müstağrak eylemek: boğmak

¹⁴¹³ füşatabad: geniş

¹⁴¹⁴ tizi-yi pervaz: seri uçuş

¹⁴¹⁵ lamekân: mekânsız

¹⁴¹⁶ duzah: cehehnnem

¹⁴¹⁷ valideyn: anne baba

¹⁴¹⁸ seriütteessür: çabuk gücenen

okuyacak kadar da aşına-yı kıraat¹⁴¹⁹ idi. Âşık Garip, Kerem ile Aslı, Ferhat'la Şirin hikâyeleri bütün hatmedildi. Emine Hanım bunların metinlerini gayet tatlı okur, beyitler geldiği zaman bunları hüzzamdan pek muharrik¹⁴²⁰ bir makamla teganni eylerdi.

Ben Emine Hanım'ın en düşkün meftunlarındandım. Bu şeker sözlü kadın feth-i dehan hikâye eylediği zaman ben oyunu, her bir şeyi unuttur, karşısına geçip kendisini saatlerce dinlemekten yorulmaz usanmazdım. Emine Hanım'ın bize geldiği akşam benim için en mesut bir gece olurdu.

Bir gece bizim evde Tahir ile Zühre hikâyesi okunuyordu. Emine Hanım o feci hikâyenin sonlarına doğru olan:

Hey Tatarlar Tatarlar

Birbirine ok atarlar

Çarşıda et tükenmiş

Tahir'in etin satarlar

beyitlerini o muharrik bestesiyle okuduğu zaman, ah bu yanık beyitler beni o kadar müteessir etti, o kadar ağlattı ki mabad-ı hikâyeyi dinlemek merakıyla çıldıran kadınların cümlesi bir araya geldiği hâlde beni bir türlü susturamadılar.

Yatmak için döşeğe, validemin koynuna girdiğim zaman hâlâ eşk-i teessürüm dinmemişti. Validem sebep-i bükâmı pederime anlattı. Babam şefkatle yüzümden öptü. Kendi gözlerinden de yaşlar dökerek dedi ki:

— Bu kız büyürse pek hassas olacak... Güzelliğinden sonra hazine-i hilkatinden en ziyade olan nasibi şiddet-i teessürde görüyor. Bazen dikkat ediyorum. Diğer çocuklarca ehemmiyetsiz görülen birçok şeyler bu kızı saatlerce düşündürüyor. Bir kedi yavrusunun zebunane¹⁴²¹ miyavlamasını işitse mahzun oluyor. Başka bir çocuğu ağlarken görse bunun da gözleri sulanıyor...

¹⁴¹⁹ aşına-yı kıraat: okuma bilen

¹⁴²⁰ muharrik: tahrik edici

¹⁴²¹ zebunane: âcizce

Pederim şu satırları okuyup bugünkü gözyaşlarımı görseydi acaba ne kadar müteessir olurdu? İhtimal ki hayatımın baisi¹⁴²² bulunduğuna büyük telehhüfle¹⁴²³ izhar-ı nedamet eylerdi¹⁴²⁴. Fakat o zavallının ne kabahati var? O, tabiatın ricali¹⁴²⁵ sevk eylediği bir vazifeye taban¹⁴²⁶ peder oldu. Validem de bu kanun icabından olarak beni doğurdu. Kime ne söylemeye hakkım var? Kavanin-i tabiiyyenin¹⁴²⁷ teselsül-i umumisine¹⁴²⁸ merbut¹⁴²⁹ olan hususat muaheze olunamaz. Bazı cahil kadınların canlarından bezginlik gösterdikleri hiddetli zamanlarda tehevvrle¹⁴³⁰ “Anamız bizi doğuracağına taş doğuraydı.” diye feryat eylediklerini çok işittim... Kendi selametleri için analarına taş doğurtan kadınların hodbinliklerini¹⁴³¹ haydi cehaletlerine bağışlayalım. “Ya dünyaya doğmak ister misiniz?” diye kable’-t-tevellüt¹⁴³² reyleri istifsar edilmemiş¹⁴³³ olduğundan dolayı hiddet eden ağırbaşlı feylesoflara ne diyelim.? Kavanin-i medeniyye¹⁴³⁴, kendilerinde daha doğmadan rey vermek salahiyetini gören bu pesimistlerin sözlerine bakmayarak tevlitten sonra çocuklarını cami veya kilise kapılarına bırakmak mecburiyetinde bulunanları bile şiddetli cezalarla ıskat-ı ceninden¹⁴³⁵ menediyor. Bu alem öyle bir tecellizar-ı garaibdir ki oradaki sefa ile cefanın mevcudunu yekdiğerinin memzuciyetiyle¹⁴³⁶ kaimdir. Cefasız sefa ayn-i cefa demektir. Yalnız şu kadar var ki

¹⁴²² bais: sebep

¹⁴²³ telehhüfle: üzüntüyle

¹⁴²⁴ izhar-ı nedamet: pişmanlık gösterme

¹⁴²⁵ rical: erkekler

¹⁴²⁶ taban: yaratılış gereği

¹⁴²⁷ kavanin-i tabiiyye: tabiat kanunları

¹⁴²⁸ teselsül-i umumi: umumi gidiş

¹⁴²⁹ merbut: bağlı

¹⁴³⁰ tehevvrle: öfkeyle

¹⁴³¹ hodbinlik: bencillik

¹⁴³² kable’-t-tevellüt: dünyaya gelmeden önce

¹⁴³³ istifsar etmek: sormak

¹⁴³⁴ kavanin-i medeniyye: medeni kanunlar

¹⁴³⁵ ıskat-ı cenin: çocuk düşürme

¹⁴³⁶ memzuciyet: karışmış

bu iki nasibe-i hayat herkese derece-i mütesaviyede¹⁴³⁷ düşmüyor. Fakat bunda da bir büyük hikmet vardır. Eğer herkes için ezvak u alam-ı hayattan¹⁴³⁸ mütesaviyen¹⁴³⁹ hissemend olmak mukadder olaydı alemin şiraze-i keşmekeş¹⁴⁴⁰ muhtel¹⁴⁴¹ olurdu.

İşte buralarını düşünürüm de hayattan yalnız hissemend-i meşakk¹⁴⁴² bulunduğumdan dolayı valideynimi muahezeye cesaret edemem. Onların ahas¹⁴⁴³ emelleri benim bahtiyarlığımıdır. Bu hakikati nasıl inkâr edebilirim? Pederim tahsil ve terbiyeme fevkalade itina etti. Taallüm-i ulum¹⁴⁴⁴ ile benim için temin-i mesudiyyet kabil olur zanneyledi. İşte bu fikrinde hata etti. Esbab-ı saadetten¹⁴⁴⁵ zannolunan şeyler beni en büyük felaketlere düşürdü. Her gördüğünü gelişigüzel telakkiye meyyal cahil kadınlardan olaydım belki bu kadar bedbaht olmaz, ihtimal ki meraret-ı hayatı bu derece şiddetle hisseylemezdim. İtina ile yetiştirilen her kıymettar çiçek kendi giran-kıymetiyle¹⁴⁴⁶ mütenasip bir bahçe-i dilpezir¹⁴⁴⁷ içinde kendi gibi hoşbu¹⁴⁴⁸, hoşmanzar¹⁴⁴⁹, diğer ezhar meyanesinde, hasılı inkişafına hizmet edecek bir hava-yı naz bir dar-ı derununda neşr-i letafet edebilir. Külhana dikilen yaseminden inşirah¹⁴⁵⁰, inkişaf beklenir mi?

İlk kıraat-ı Türki'ye pederimden başladım. Türkçe açık ibareleri biraz söktükten sonra yedi sekiz yaşındayken beni Beyoğlu'nda bir Frenk pansiyonuna verdiler. Sinn-i tesettürüme¹⁴⁵¹ kadar orada

¹⁴³⁷ derece-i mütesaviye: eşit derece

¹⁴³⁸ ezvak u alam-ı hayat: hayatın acıları ve zevkleri

¹⁴³⁹ mütesaviyen: eşit olarak

¹⁴⁴⁰ şiraze-i keşmekeş: mücadele düzeni

¹⁴⁴¹ muhtel: bozulmuş

¹⁴⁴² hissemend-i meşakk: sıkıntı sahibi

¹⁴⁴³ ahas: tek

¹⁴⁴⁴ taallüm-i ulum: ilim öğrenmek

¹⁴⁴⁵ esbab-ı saadet: saadet sebepleri

¹⁴⁴⁶ giran-kıymet: yüksek değer

¹⁴⁴⁷ bahçe-i dilpezir: gönle hoş gelen bahçe

¹⁴⁴⁸ hoşbu: güzel kokulu

¹⁴⁴⁹ hoşmanzar: güzel görünen

¹⁴⁵⁰ inşirah: açılma

¹⁴⁵¹ sinn-i tesettür: örtünme yaşı

kaldım. Yalnız haftada bir gece gelip validemi görebilirdim. Ücreti pederim tarafından tediye edilmek üzere pansiyona Vahit Efendi isminde bir Türkçe hocası tayin edildi. Bu zat haftada iki defa gelip oradaki dersler haricinde yalnız bana Arabi, Farisi ve Türkçeden dersler verirdi. Esas tederrüsüm¹⁴⁵² Fransızca olduğu için bu lisanda daha vuzuh, selaset¹⁴⁵³ ve sühuletle¹⁴⁵⁴ ifade-i meram edebilirim. Türkçeden gördüğüm o nakıs¹⁴⁵⁵ derslerden sonra Türk üdebasının¹⁴⁵⁶ tettebbu-ı asarı¹⁴⁵⁷ sayesinde işte şu görülen derecede bir rüsu-ı beyan¹⁴⁵⁸ peyda edebildim.

Müddet-i tahsiliyyem esnasında pansiyondaki tahassüsâtımı yazsam bu jurnallerimin nısfını onlarla imla etmek lazım gelir. Ah ne tatlıydı o demler! Tahsil refikalarımın¹⁴⁵⁹ içinde en ziyade sevdiğim, mahrem-i herrazım¹⁴⁶⁰ olan bir kız vardı.

Kumral saçlı, mavi gözlü, mahzun bakışlı güzel Antuanet, bir mimar kızıydı. Retorik sınıfına çıktığımız zaman yataklarımız yan yana tesadüf etmişti. Antuanet, siyah saçlı, baygın gözlü, semavi çehreli, on yedi yaşında genç bir ressamı severdi. Bende de feyz-i sevda pek erken başlamıştı. Ben de severim. Kimi sevdiğimi işte yüzüm kızara kızara itiraf ediyorum. Akrabamızdan Latif'i. Mektep müdiresi Madam Şernel, talibanın¹⁴⁶¹ âşıkane romanlar, şiirler okumasını şiddetle meneylemişti. Biz Antuanet ile bu memnuiyet¹⁴⁶² hilafına olarak o gibi müheyyiç¹⁴⁶³ sevda-yı asar-ı aşkperveraneyi¹⁴⁶⁴ dolabımızda, sair tarafımızda gizleyecek bir köşe bucak bulurduk.

¹⁴⁵² tederrüs: ders

¹⁴⁵³ selaset: akıcılık

¹⁴⁵⁴ sühulet: kolaylık

¹⁴⁵⁵ nakıs: eksik

¹⁴⁵⁶ üdeba: edebiyatçılar

¹⁴⁵⁷ tettebbu-ı asar: eserleri inceleme

¹⁴⁵⁸ rüsu-ı beyan: beyanda sağlamlık

¹⁴⁵⁹ refika: kız arkadaş

¹⁴⁶⁰ mahrem-i herraz: sırdaş

¹⁴⁶¹ taliban: öğrenciler

¹⁴⁶² memnuiyet: yasak

¹⁴⁶³ müheyyiç: heyecan veren

¹⁴⁶⁴ sevda-yı asar-ı aşkperverane: aşkı besleyen sevda eserleri

Her gece yastığımızın altında Musset'den, Lamartine'den, Hugo'dan istinsah olunmuş birkaç sahife bulunurdu. Akşamüstleri ders paydosundan sonra mektebin adalara doğru nezareti bulunan bahçesinde esrar-ı âşikanemize dair ettiğimiz her türlü fısıltılara, ahlara, eninlere mahrem olan büyük kestane ağacının altındaki yeşil boyalı tahta kanepeye otururduk. Akşam güneşiyle -gönlümüzdeki nevhiz¹⁴⁶⁵ sevdadan kızarmış gibi- türlü renkler, parıltılar arz eden o levha-i behiştîye¹⁴⁶⁶ karşı nesim-i şam, saçlarımızla nevazişkârane oynarken Antuanet, korsajının arasından bir tavr-ı muhterizane¹⁴⁶⁷ ile ya âşığınan gelme bir name-i muhabbet¹⁴⁶⁸ veyahut o günkü müntahabatından¹⁴⁶⁹ güzide bir şiir çıkarırdı. Kalbimizin darabanlarıyla tatlı bir aheng-i helecan içinde okurduk. Okuyacak namemiz, müntahap¹⁴⁷⁰ şiirimiz bulunmadığı akşamlar Victor Hugo'nun "Angelo" piyesinden ezberlediğimiz âşık "Rodolfo"nun cananesi "Katarina"nın balkonuna gizlenip de teganni ettiği şu:

*Toi l'harmonie et moi la lyre,
Moi l'arhuste et toi le zéphyre,
Moi la lèvre et toi le sourire
Moi l'amour et toi la beauté*

mısralarını aheste aheste terennüm ederek müstağrak-ı eşvak-ı sevda olurduk. Ben bu parçayı o zaman Türkçeye şöyle tercüme etmiştim:

*Sen nağmesin ben saz
Ben gülzarım sen nesim-i naz
Ben lehim sen hande-i kudret
Ben âşığım sen letafet*

¹⁴⁶⁵ nevhiz: taze

¹⁴⁶⁶ levha-i behiştî: cennetlik manzara

¹⁴⁶⁷ tavr-ı muhterizane: çekingen bir tavır

¹⁴⁶⁸ name-i muhabbet: sevgi mektubu

¹⁴⁶⁹ müntahabat: antoloji

¹⁴⁷⁰ müntahap: seçme

Pansiyondan çıktıktan sonra Antuanet’le birkaç defa görüştüm. O biçare de mesut olamamış. Kendisini o sevdiği genç ressama vermemişler. Pederinin ibramat-ı şedidesi¹⁴⁷¹ üzerine tüccardan zengin bir zatla teehhül etmiş. Zevci pek hamhalat¹⁴⁷² bir şeymiş. Antuanet’e gösterdiği muhabbet-i zevciyye¹⁴⁷³ pek şiddetliymiş ama şiire, edebiyata, musikiye pek bigâne olup usul-i muzaafa¹⁴⁷⁴ defterlerinden, tüccar senetlerinden, kambiyolardan¹⁴⁷⁵ başka bir şey kıraatinden lezzet alamayan bu herifi zavallı kız bir türlü sevebiliyormuş. Ticarethanesindeki muhasebe memurlarına karşı tuttuğu kontrol defterlerini Antuanet’e tebyiz ettirmiş¹⁴⁷⁶. Zevcesi kendisine müntahap bir şiir okuduğu zaman “Sabahleyin ağacın üzerinde bir kuş ötmüş, biraz da rüzgâr esiyormuş... Sanki ne olmuş? Ben bundan bir şey anlamıyorum. Beni affet karıcığım.” dermiş! Antuanet piyanoda esatize-i musikiyyenin¹⁴⁷⁷ semavi nağme bazı ağır parçalarını çaldığı esnada zevci esnemeye başlayıp “Bir kasap havası çal da uykum kaçsın.” diye rica edermiş!

Pederi bu kızı öyle bir zevce vermek niyetinde bulunduğu hâlde bilmem ki ne için senelerle mekteplerde tahsiline itina göstermiş? Evlatlarının terbiyelerini, içinde yaşamaya mecbur olacakları maişete tevfiğ etmek¹⁴⁷⁸ yolunu bilemedikleri için ekseri bu yoldaki aile felaketlerine peder ve valideler sebep olurlar. Avrupa ulema ve üdebasında ekserisinin zevceleri de alime olur. Zevcelerinin müsveddatını¹⁴⁷⁹ tebyiz ve eser-i zühul¹⁴⁸⁰ olarak kalan bazı hataları ihtar gibi o meslekte, kocalarının birer muin-i hayatı¹⁴⁸¹ olurlar.

¹⁴⁷¹ ibramat-ı şedide: şiddetli zorlamalar

¹⁴⁷² hamhalat: kaba saba

¹⁴⁷³ muhabbet-i zevciyye: karı koca sevgisi

¹⁴⁷⁴ usul-i muzaafa: gelir ve giderin karşılıklı yazılması esasına dayanan defter tutma usulü

¹⁴⁷⁵ kambiyö: iki ayrı ülke parasının birbiriyle değiştirilmesi

¹⁴⁷⁶ tebyiz etmek: temize çekmek

¹⁴⁷⁷ esatize-i musikiyye: musiki üstatları

¹⁴⁷⁸ tevfiğ etmek: uydurma

¹⁴⁷⁹ müsveddat: müsveddeler

¹⁴⁸⁰ eser-i zühul: dalgınlık eseri

¹⁴⁸¹ muin-i hayat: hayat yardımcısı

Emile Zola, bir edip için intizam-ı hayat ancak böyle bir zevceye malikiyetten sonra başlayacağını yazıyor. Meşhurdur... Rus eazımından¹⁴⁸² edib-i şehir Tolstoy, kendine ne sanih olursa hemen eline geçen bir kâğıt üzerine karalayıp oraya buraya bırakmış. Zevcesi bu kâğıt parçalarını toplayıp üzerlerine icap eden sıra numaralarını atarak bi't-tebyiz¹⁴⁸³ taba-i salih-i müsveddat¹⁴⁸⁴ hâline kormuş. Gariptir ki bu koca edibin yazısını zevcesi olan kontesten başka kimse de okuyamazmış.

Acaba pederim beni kime vermek için tahsilime bu kadar ihtimam göstermiş? Antuanet'in tüccar defteri yazması gibi pederimin beni vereceği zat da kim bilir bana tapu senedi mi doldurtacaktı, ne yapacaktı?

Ailece olan karabetimiz¹⁴⁸⁵ hasebiyle altı yedi yaşına kadar Latif ile hemen bir arada gibi büyüdük. Bu çocuk hakkındaki muhabbet-i masumanem pek ileri bir derecedeydi. O da beni şiddetle severdi. Kendisi erkek olduğu hâlde erkek çocuklara mahsus olan oyunları terk ile benimle beraber o da bebek oynar, bebeklerimin entarilerini dikmekte bana muavenet eyler¹⁴⁸⁶, kırılan arabalarını tamir ederdi. Bir gün birbirimizi görmemeye tahammül edemedik. Her meserretime onun da iştirakini arzu eder, elime geçen yemişlerden bir kısmını Latif ağabeyim için saklardım. Ah bilmem! O devr-i masumiyyetteki bu incizab-ı ruh¹⁴⁸⁷ nedir? Daha muhabbet ne olduğunu bilmeyen bir çocuk bu kadar şiddetle nasıl sevebilir? Henüz vücut imbisat-ı maddisini¹⁴⁸⁸ bulmadan bu istidad-ı sevda¹⁴⁸⁹ bir küçük kalp üzerinde nasıl fermanferma¹⁴⁹⁰ oluyor? Hiçbir hisse malikiyetleri belli olmayan nebatat bile bais-i

¹⁴⁸² eazım: büyükler

¹⁴⁸³ bi't-tebyiz: temize çekip

¹⁴⁸⁴ taba-i salih-i müsveddat: karalamalara uygun baskı

¹⁴⁸⁵ karabet: yakınlık

¹⁴⁸⁶ muavenet eylemek: yardım etmek

¹⁴⁸⁷ incizab-ı ruh: ruhun ona doğru çekilmesi

¹⁴⁸⁸ imbisat-ı maddi: maddi gelişim

¹⁴⁸⁹ istidad-ı sevda: sevdaya yatkınlık

¹⁴⁹⁰ fermanferma: hükmeden

neşv ü nemaları¹⁴⁹¹ olacak kuvve-i feyyazaneye¹⁴⁹² doğru meyl ve teveccüh göstermiyorlar mı? İnkişafa hazırlanan çiçeklerin güneşe tevcih-i çehre-i ibtisam¹⁴⁹³ ettiklerini görmüyor muyuz? O hayat-ı zahireyi¹⁴⁹⁴, o letafeti, o revayihi güneşten ahzedeceklerini¹⁴⁹⁵ çiçeklere, yapraklara hissettiren sır-ı kudretin bana da feyz-i hayatı Latif'ten alacağımı o masumiyet içinde ihsas eylemesine elbette istiğrap olunmaz. Yed-i ezeli-i kudret¹⁴⁹⁶, her nokta, her zerresinde bin türlü esrar-ı hilkat meknuz¹⁴⁹⁷ olan şu avalimi öyle bir kuvve-i hafıyye ile şirazebend-i takyit¹⁴⁹⁸ eylemiştir ki her şey, mahluk vücut bulduğu saniyeden itibaren esbabını bilmediği mukadderatına doğru müncezip olur¹⁴⁹⁹. Hisli hissiz her mahluk sır-ı hilkatin makasid-i hafıyyesini¹⁵⁰⁰ bihaberane icra ile mükelleftir. Bülbul neden nalesaz¹⁵⁰¹ olduğunu bilmez. Bir gülün ruy-ı alındaki¹⁵⁰² gubarı silen şebnem, oradaki sebep-i tekâsüfünden¹⁵⁰³ bihaberdir. Tabiatın rüyet-i menazırıyla kâh pürşevk kesilen kâh bir tesir-i hafî ile hüzn içinde kalan şair tahassüsatını türlü bedayi lisanla tercüme uğraşır uğraşır da yine o teessüratına badi olan¹⁵⁰⁴ sebep-i asliden fariğ¹⁵⁰⁵ bulunur. Meftun-i tabiat olan bir şair ne kadar ateşzeban¹⁵⁰⁶, ne mertebe mucizbeyan¹⁵⁰⁷ olsa yine ifade-i hissiyyatında düçar-ı

¹⁴⁹¹ bais-i neşv ü nema: yetişip büyüme sebebi

¹⁴⁹² kuvve-i feyyazane: can veren güç

¹⁴⁹³ tevcih-i çehre-i ibtisam: güler yüzle yönelme

¹⁴⁹⁴ hayat-ı zahire: parlak hayat

¹⁴⁹⁵ ahzetmek: almak

¹⁴⁹⁶ yed-i ezeli-i kudret: ezeli kudret eli

¹⁴⁹⁷ meknuz: saklı

¹⁴⁹⁸ şirazebend-i takyid: kayda bağlama

¹⁴⁹⁹ müncezip olmak: çekilmek

¹⁵⁰⁰ makasid-i hafıyye: gizli maksatlar

¹⁵⁰¹ nalesaz: inleyen

¹⁵⁰² ruy-ı al: kırmızı yüz

¹⁵⁰³ sebep-i tekâsüf: sıkışma sebebi

¹⁵⁰⁴ badi olmak: sebep olmak

¹⁵⁰⁵ fariğ: uzak

¹⁵⁰⁶ ateşzeban: çok dokunaklı şiir söyleyen

¹⁵⁰⁷ mucizbeyan: anlatışı herkese benzemeyen

acız¹⁵⁰⁸ olur. Teessüratını hakkıyla ifham edemez. Maali-işi'riyyede¹⁵⁰⁹ haiz-i nisab-ı kemal olan¹⁵¹⁰ “Lamartine” asar-ı nesriyyesinden¹⁵¹¹ birinde tasavvur eylediği bedbaht bir şaire “Ne için teessüratını yazmıyorsun?” diye soruyor da yine o şaire şu cevabı verdiriyor:

— Hey azizim! Rüzgâr, başımızın üzerinde tabakat-ı ulviyyedeki¹⁵¹² nagamatını tahrir ediyor mu? Derya, enin-i telatumunu¹⁵¹³ yazıyor mu? Tabiatın haddizatında muharrer¹⁵¹⁴ olan ulviyattan daha büyük tasvir olamaz. Kalb-i beşerde¹⁵¹⁵ en ziyade ulvi ve ilahi olarak bulunan şeyler oradan harice çıkamaz. Çünkü bu ulviyatı ifadeye vasıta olacak alet bir lahmparedir¹⁵¹⁶. İfade olunacak nağme ise ayn-ı ateş! Ah buna kudret-i beşer nasıl taalluk edebilir? İnsanın mahsusatı ile beyanatı beyrinde bulunan fark ruh ile yirmi dört harften ibaret olan “elifba” arasındaki mesafe-i azime kadar medittir. Yani namütenahidir. Kamıştan bir flavta¹⁵¹⁷ üzerinde küreyvat-ı fezanın¹⁵¹⁸ ahengini mi göstermek istiyorsunuz?

Lamartine, tahassüsât-ı bedayiperveraneyi¹⁵¹⁹ ifhamdaki acz-i şairanesini¹⁵²⁰ ne müessir bir kudretle ifade eylemiş... Doğru değil mi? Ruhun gâh ü nagâh¹⁵²¹ uğradığı tezelzûlat¹⁵²² hiç yirmi dört harfin vesait-i beyaniyyesiyle¹⁵²³ ifade edilebilir mi? Lakin ne çare! Bedayiperestan¹⁵²⁴ için başka vasıta-i ifham yok... Şair galeyanlara

¹⁵⁰⁸ düçar-ı acz: acze uğramış

¹⁵⁰⁹ maali-i şi'riyye: şiirin üst derceleri

¹⁵¹⁰ haiz-i nisab-ı kemal: yeterli olgunluğa sahip

¹⁵¹¹ asar-ı nesriyye: düz yazıları

¹⁵¹² tabakat-ı ulviyye: yüksek tabakalar

¹⁵¹³ enin-i telatum: dalga sesleri

¹⁵¹⁴ muharrer: yazılı

¹⁵¹⁵ kalb-i beşer: insan kalbi

¹⁵¹⁶ lahmpare: et parçası

¹⁵¹⁷ flavta: flüt

¹⁵¹⁸ küreyvat-ı feza: uzay küreleri

¹⁵¹⁹ tahassüsât-ı bedayiperverane: sanatkârca duygulanmalar

¹⁵²⁰ acz-i şairane: şairce aczini

¹⁵²¹ gâh ü nagâh: vakitli vakitsiz

¹⁵²² tezelzûlat: sarsıntılar

¹⁵²³ vesait-i beyaniyye: anlatma vasıtaları

¹⁵²⁴ bedayiperestan: güzelliğe tapanlar

düştüğü vakit tahassüsâtını zapt için kalemine sarılır... Bestekâr, semine¹⁵²⁵ ilahi bir membadan sünuh eden¹⁵²⁶ elhanı¹⁵²⁷ kaçırmamak azmiyle mahdud birkaç sedanın vesait-i terennümatına¹⁵²⁸ can atar... Ressam birkaç boyayı mezcederek kamerin ziya-yı hazininden, gurubun ateşlerinden, şafağın envar-ı elvanından renkler göstermeye uğraşır... Bazen bu üç sanatkâr bir araya toplanıp bir dilhasteyi teşrih ederler. Birisi o biçarenin beyan-ı teessüratına tercüman olur... Diğeri o beyanat-ı müteessirane esnasındaki evza-i vecihesini¹⁵²⁹ gösterir... Üçüncüsü de giryeleri, naleleri veya kahkahaları beste hâline koyar... Fakat heyhat! Her mecruhun derd-i dili¹⁵³⁰ kabil-i tasvir¹⁵³¹ olamaz. Şair amak-ı hissiyyeye¹⁵³² inmek, hafaya-yı fikrîye¹⁵³³ nüfuz etmek ister. Öyle kelimeler bulmak hevesine düşer ki güneş gibi ateşbar, rad¹⁵³⁴ gibi tarrakanisar¹⁵³⁵ veyahut bahar rüzgârı gibi gözlere görünmeden gönülleri tehziz edecek hazin, nazik, ruhani olsun... Bulamaz. Netice-i hâlde nalan kalır... Ressam bazı cerihaları¹⁵³⁶ evcaıyla¹⁵³⁷ tasvir etmek için levhasına hun-ı vücudundan¹⁵³⁸ boya sürmeye kalkışır, bir şeye benzetemez... Samiası¹⁵³⁹ bir heva-yı sevdaaşubun¹⁵⁴⁰ temevvücat-ı ruhberendazanesi¹⁵⁴¹ içinde kalan bestekâr kemanını hemen sinesine çeker... Sanii olan o perdeleri bulmak için parmaklarıyla dört tel

¹⁵²⁵ sem: kulak

¹⁵²⁶ sünuh etmek: içe doğmak

¹⁵²⁷ elhan: nağmeler

¹⁵²⁸ vesait-i terennümat: terennüm vasıtaları

¹⁵²⁹ evza-i vecihe: uygun durumlar

¹⁵³⁰ derd-i dil: gönül derdi

¹⁵³¹ kabil-i tasvir: tasviri mümkün

¹⁵³² amak-ı hissiyye: hissi derinlikler

¹⁵³³ hafaya-yı fikrî: fikrî sırlar

¹⁵³⁴ rad: gök gürültüsü

¹⁵³⁵ tarrakanisar: gümbürtülü

¹⁵³⁶ ceriha: yara

¹⁵³⁷ evca: acılar

¹⁵³⁸ hun-ı vücud: vücut kanı

¹⁵³⁹ samia: işitme gücü

¹⁵⁴⁰ heva-yı sevdaaşub: sevda karıştıran bir ortam

¹⁵⁴¹ temevvücat-ı ruhberendazane: ruhu yok eden dalgalanmalar

üzerinde gezinir. O haşepare¹⁵⁴² elim ihtizazlarla sineber-i enin¹⁵⁴³ olur. Gâh acı acı feryat eder gâh hazin hazin inler... Gâh figandan bitap kalır, boğuk boğuk ağlar, kısık kısık nalelere, teellümlere düşer. Parmaklar bimecal kalır. Perdeden perdeye müessir lerzelerle sürüne sürüne çıkar. Bestekâr sem-i sünühatına lahutiden gelen o vecdaver¹⁵⁴⁴ makamâtı sazda mevcut olan birkaç oktavın içinde bulamaz... Tizlenmek, yükselmek ister... Tiz “la”ya doğru fırlar... “Si” “do” “re” “mi” “fa” nihayet en tiz “sol”da parmaklar kemanın eşğine dayanır... Meyusen¹⁵⁴⁵ pes perdelere iner... Kaba “sol”dan ötesi yine yok...

Beni pansiyona gönderdikleri tarihte Latif’i de Mekteb-i Sultani’ye verdiler. Benim için ilk elem-i tahassür¹⁵⁴⁶ işte o zaman başladı. Artık Latif’i haftada bir defadan ziyade göremez olmuştum. O bir haftalık müddet-i müfarekat¹⁵⁴⁷ bana bir sene kadar uzun görünürdü. Her gün, her saat Latif’i düşünür, geceleri rüyalarımda hep onunla meşgul olurdum. Bütün hayalat-ı masumanem hep ona münhasırdı. Hafta başı... Latif’i göreceğim o dakika-i meserret¹⁵⁴⁸ takarrüp ettikçe helecanım artardı. Birleştiğimiz gün ilk telaki-i nazarda¹⁵⁴⁹ ikimiz de birbirimize bir şey söyleyemeyip bir hiss-i hafî tesiriyle kızarıp bozarak gözlerimizi önümüze indirmeye mecbur olurduk. Latif bana bir hafta evvel gördüğümde daha büyümüş, daha güzellenmiş, biraz da kibirlenmiş gibi görünürdü.

İlk sözlerimiz de ilk nazarlarımız gibi pek mahcubane olurdu. Bir küçük kızdım fakat hissiyata ait bazı şeyleri büyük bir kadın gibi düşünürdüm. Latif benden uzakta bulundukça dersleriyle kesret-i iştigale¹⁵⁵⁰, mektep refikleriyle sıkı sıkı ülfet ve muhabbete dalıp zihninde beni düşünmeye yer kalamayacak, benim hatıram

¹⁵⁴² haşepare: tahta parçası

¹⁵⁴³ sineber-i enin: inleyen sine

¹⁵⁴⁴ vecdaver: büyük heyecan veren

¹⁵⁴⁵ meyusen: ümitsiz bir halde

¹⁵⁴⁶ elem-i tahassür: hasret acısı

¹⁵⁴⁷ müddet-i müfarekat: ayrılık süresi

¹⁵⁴⁸ dakika-i meserret: sevinç anı

¹⁵⁴⁹ telaki-i nazar: bakışların karşılaşması

¹⁵⁵⁰ kesret-i iştigal: çok meşgul olma

yavaş yavaş kalbinden silinecek diye türlü müziç¹⁵⁵¹ fikirlere düşüp meys olurdum. Mülakatımızın birinci saatinde Latif’te gördüğüm şiddet-i teessürden mütevellit o ağırlığı, o mahcubiyeti nefesine, güzelliğine ehemmiyet vermesinden münbais bir gurur, beni unutmuş olmasından ileri gelme bir muamele-i baride¹⁵⁵² suretinde telakki eyler, mahzun olurdum. Bana da buz gibi bir donukluk gelir, ben de kendisine karşı pek ağır davranır, ciddi bulunmaya uğraşırdım. Beni hakikaten gönlünden çıkarıp çıkarmamış olduğunu anlamak için münasebet düştükçe lakırdıyı o vadiye sevk eder, bu şüphe ve suizanlarımın isabet veya adem-i isabetini¹⁵⁵³ müeyyit¹⁵⁵⁴ bir emareye destres olabilmek fikr-i mütecessisanesiyle¹⁵⁵⁵ Latif’in en ufak hareketine varıncaya kadar her bir tavır ve hâline inceden inceye dikkat ederdim. Mert çocuk, benim zihnimdeki bu kadınca düşüncelerden, şeytanetlerden¹⁵⁵⁶ bihaber bulunduğu hâlde hemen her hareketiyle butlan-ı zununumu¹⁵⁵⁷ ispat ederdi de yine bana bir türü kanaat-i kâmile¹⁵⁵⁸ gelemezdi.

Mülakatımızın üzerinden saatler mürur eyledikçe ikimizin de bu mahcubiyet ve tereddütlerimiz yavaş yavaş zail olur, kalplerimizi bir ateş-i meserret kaplardı. Yekdiğerimizden bir saniye ayrılmak istemezdik. Gide gide her sözümüz samimiyyet-i muhabbetimizi teyit eder, ayrılacağımız dakikaya kadar her saniyenin müruruyla ateş-i derunumuz derece derece müştet¹⁵⁵⁹ olurdu. Bu ateş, germî-i tam¹⁵⁶⁰ bulduğu bir zamanda gözyaşlarıyla birbirimizden ayrılırdık.

¹⁵⁵¹ müziç: huzursuz eden

¹⁵⁵² muamele-i baride: soğuk davranış

¹⁵⁵³ adem-i isabet: isabetsizlik

¹⁵⁵⁴ müeyyit: destekleyen

¹⁵⁵⁵ fikr-i mütecessisane: meraklıca

¹⁵⁵⁶ şeytanet: şeytanlık

¹⁵⁵⁷ butlan-ı zunun: zanların boş oluşu

¹⁵⁵⁸ kanaat-i kâmile: tam bir kanaat

¹⁵⁵⁹ müştet: şiddetlenmiş

¹⁵⁶⁰ germî-i tam: kıızışma

Pansiyondan çıktığımın ikinci senesinde ölüm, pederimin yakasına yapıştı. Birkaç gün içinde mebna-yı ailemizin¹⁵⁶¹ rüknünü¹⁵⁶² aldı götürdü.

Bu beliye-i azimeyi¹⁵⁶³ müteakiben bir yangın geldi. Hanümanımızı¹⁵⁶⁴ büsbütün kül edip savurdu. İki kadın bir yetim hamisiz, mevasız sokak ortalarında kaldık. Zavallı kardeşim Sabri, peder nevazişine doyamadan füyuz-ı namiyeden¹⁵⁶⁵ mahrumen gölgede kalan boynu bükük sararmış bir nebat gibi ilk güşayış-i hayatında düçar-ı kahr¹⁵⁶⁶ ve sitem-i tali¹⁵⁶⁷ oldu.

Beş mecrediye icarla¹⁵⁶⁸ bir haneye taşındık. Birkaç ay sonra o beş mecrediyenin tediyesine bütçemizin müsait olmadığını görerek eşya namına elimizde kalan birkaç hırdavatı üç mecrediye aylıklı bir eve nakleyledik. Kiralar böyle tenezzül ettikçe tuttuğumuz evler de merkez-i hayat-ı umumiyye olan mahallattan uzaklanarak mezarlıklara yaklaşıyordu.

Bir sene sonra o üç mecrediyeyi de veremez olduk. Daha kenar mahallata daha öteye, sur önlerine büsbütün mezarlık içlerine taşınmak icap etti. Otuz kuruşluk bir kulübeye sığındık. Sanki derece derece son karargâh-ı müebbedimize¹⁵⁶⁹ çekiliyor, sağ iken kendimize bir mezar arıyorduk. Naklettiğimiz son kulübenin mezardan bir farkı var idiyse o da sükkânının¹⁵⁷⁰ mevtten muntazır olan o sükûnet-ı mutlakaya, o nevm-i giran¹⁵⁷¹ istirahat dalamamış bulunmalarıydı. Azab-ı kabri ihtiyacat-ı hayatın en şedit dağdağaları

¹⁵⁶¹ mebna-yı aile: ailenin temeli

¹⁵⁶² rükün: temel direği

¹⁵⁶³ beliye-i azime: büyük felaket

¹⁵⁶⁴ hanüman: yuva

¹⁵⁶⁵ füyuz-ı namiye: büyümek bereketi

¹⁵⁶⁶ düçar-ı kahr: kedere yakalanmış

¹⁵⁶⁷ sitem-i tali: talihin sitemi

¹⁵⁶⁸ icar: kira

¹⁵⁶⁹ karargâh-ı müebbed: ebediyen kalınacak yer

¹⁵⁷⁰ sükkân: o yerin sakinleri

¹⁵⁷¹ nevm-i giran: ağır uyku

içinde çekiyor, ızdırabat-ı dareynden¹⁵⁷² de hissemend-i teellüm¹⁵⁷³ bulunuyorduk. Güya ki dünyamız ahiret, ahiretimiz dünya olmuştu. Sanki ecel bizi dünyaya getirmiş de ihyamızı ölümünden bekletiyordu... Ne temenni-i muhal¹⁵⁷⁴? O kadar takarrüp ettiğimiz hakiki mezarlara daha henüz giremedik.

Yangından kurtulan birkaç parça eşya bitpazarı tellallarının mezadından kurtulamadı. Hepsini birer birer sattık. Nihayet satacak bir şey de kalmadı. Himmet benim dest-i sayime¹⁵⁷⁵ düştü. Gece gündüz nakış, dikiş, dantela gibi el işleriyle iştigale başladım. Beş kuruşa koca bir bohça, yüz paraya bir yastık işler, arşını kırk paraya dantela örerdim. Bir Rum karısı ipek, yün, tire, boncuk, pul gibi levazım-ı nakşıyyeyi getirir, hafta başlarında ne vücuda getirebilmişsem bunların cümlesini yok pahasına elimden alır, götürüp kendisi esnafa veyahut konaklara fahiş fiyatlarla satardı.

Geceleri yumamadığım gözlerimi gündüzleri açamamak derecesindeki bu mesai-i mütemadiyem¹⁵⁷⁶ ayda ancak seksen doksan kuruş getirirdi. Ismarlama işlerde biraz teehhür¹⁵⁷⁷ vukua gelse Rum karısı miskinliğimden şikâyet ederek bir daha iş getirmeyeceğinden bahisle bizi tehdide kalkardı. Büsbütün aç kalacağımızı ihtar demek olan o tehdit hepimizi ağlatırdı. Kariya karşı türlü tabasbusla¹⁵⁷⁸ minnettarlık göstermeye mecbur olurduk. Çünkü kendisinden başka işveren bir diğer kimseyi tanımıyorduk. Bulabilmemiz de pek müşkül görünüyordu.

İzzetinefsimizöylemuhtekir¹⁵⁷⁹ birkariyayüzsuyudökmekten¹⁵⁸⁰ kırılmaya başladı. İhtiyac-ı hayat sevkiyle artık hissen beşeriyetin derekat-ı süfelasına¹⁵⁸¹ doğru sukut ediyorduk. Bu hâl bizim için

¹⁵⁷² ızdırabat-ı dareyn: dünya ve ahiret ızdırabı

¹⁵⁷³ hissemend-i teellüm: üzüntü sahibi

¹⁵⁷⁴ temenni-i muhal: imkânsız istek

¹⁵⁷⁵ dest-i say: gayret

¹⁵⁷⁶ mesai-i mütemadiye: sürekli çalışma

¹⁵⁷⁷ teehhür: gecikme

¹⁵⁷⁸ tabasbus: yaltaklanma

¹⁵⁷⁹ muhtekir: vurguncu

¹⁵⁸⁰ yüzsuu dökmek: yalvarmak

¹⁵⁸¹ derekat-ı süfela: en aşağı seviyeler

maali-i hasenattan¹⁵⁸² birer birer tecrübede bir mukaddime demekti. Hilken mail-i mahasin¹⁵⁸³ olanların ilca-yı fakr¹⁵⁸⁴ ile ilk dereke-i redaete¹⁵⁸⁵ sukutları pek müthiş oluyor. Heyhat... Düşüyorduk... Birinci basamağı indikten sonra tekrar irtika¹⁵⁸⁶ hemen müstahil¹⁵⁸⁷ fakat sukut pek sehil pek tabii görünüyordu. O basamakların aşağılarını düşündüm. Gözlerime, içinde bütün mekarim-i beşeriyyenin¹⁵⁸⁸, bütün ahlak-ı insaniyyenin boğulduğu karanlık, amik, mahuf bir kuyu göründü.

Her kademe-i nüzulünde dolandırıcılık, sirkat, bey-i ırz¹⁵⁸⁹, katil gibi gittikçe vahimleşen cinayat¹⁵⁹⁰ yazılıydı. Lerzeler içinde kaldım. Gözlerimi yumdum... Biz, namuslu bir aile... O kuyunun kenarına gelmiştik. Bir tarafımızda o kuyu... Diğer tarafımızda mezar vardı. İkisinden birini intihapta muztardık¹⁵⁹¹. İhtimal ki bize bu hakk-ı tercih de verilmemişti. Rüzgâr-ı bahtımız hangisine sevk ederse oraya düşecektik.

Çok geçmedi. O rüzgâr-ı per ü bal-küşün¹⁵⁹² sademat-ı müdhişesine tutulduk. Izdırabat-ı maneviyye tesirâtıyla birkaç gün zar u zebun¹⁵⁹³ kalarak iş işleyemedim. Rum karısını gücendirdik. Üç dört hafta semtimize uğramadı. Birçok aylardan beri semere-i tasarrufumuz olan birkaç mecidiyeyi kemal-i iktisatla¹⁵⁹⁴ sarf ettik. Arkası gelmeyen bir şeye iktisadın ne faydası olur? Bir gün bir saat geldi ki bir parasız kaldık. İki gece aç yattık. Şiddet-i cuun¹⁵⁹⁵

¹⁵⁸² maali-i hasenat: iyilikler

¹⁵⁸³ mail-i mahasin: güzelliklere meyilli

¹⁵⁸⁴ ilca-yı fakr: yoksulluğun zorlaması

¹⁵⁸⁵ dereke-i redaet: bayağılığın aşağı seviyesi

¹⁵⁸⁶ irtika: yükselme

¹⁵⁸⁷ müstahil: imkânsız

¹⁵⁸⁸ mekarim-i beşeriyye: insana ait iyi davranışlar

¹⁵⁸⁹ bey-i ırz: ırzını satma

¹⁵⁹⁰ cinayat: cinayetler

¹⁵⁹¹ muhtar: mecbur

¹⁵⁹² rüzgâr-ı per ü bal-küş: kol kanat kıran

¹⁵⁹³ zar u zebun: dermansız

¹⁵⁹⁴ kemal-i iktisatla: tam bir tutumlulukla

¹⁵⁹⁵ şiddet-i cu: açlık şiddeti

mideye verdiği ilk evca... Vücudun muhafaza-i hayat için kanat-ı hazmiyyeyi¹⁵⁹⁶ emmeye zorlamaya başlamasından tahassul eden¹⁵⁹⁷ o cangüdaz sızılar yavaş yavaş hiffet bulduktan sonra aza ve alat-ı bedeniyyenin¹⁵⁹⁸ faaliyetine atalet tari oluyor, o sırada iştihaya da bir kesel geliyor. Bu savm-ı zaruretin¹⁵⁹⁹ ikinci sabahı artık ben kendi açlığımı unutmuştum. Fakat validem ile Sabri'nin sararmış çehre-i bitabilerine bakmaya tahammül kalmamıştı... Sabri o saate kadar belki elli defa yoklamış olduğu ekmek çömleğini bir daha karıştırdı. Yine içinde bir şey bulamayınca geldi başını dizime koydu. Yaşlı gözlerini meyusane yüzüme tevcih ederek:

— Ablacığım ekmek isterim, dedi.

Beynimizde şu muhavere başladı:

— Kısmetinin senden esirgediği ekmeği ben sana nasıl verebilirim?

— Kısmet nedir abla?

— Acıları teselli için uydurulmuş bir kelime! Onun manasını sen şimdi anlayamazsın. Belki büyüdüğün zaman öğrenirsin...

— İnsan açlıktan kaç günde ölür?

— Ne bileyim yavrum? İşte biz iki gündür aç duruyoruz, daha ölmedik!

— (hüngür hüngür ağlayarak) Ölünceye kadar böyle aç mı duracağız? Ben ölmek istemem. Annemin öldüğünü de istemem... Senin öldüğünü de istemem... İstemem... İstemem... İstemem... Ölmeyelim... Bir parça ekmek bulalım. Bu gece de aç kalırsak belki sabaha ölürüz değil mi abla?

¹⁵⁹⁶ kanat-ı hazmiyye: sindirim kanalı

¹⁵⁹⁷ tahassul etmek: hasıl olmak

¹⁵⁹⁸ alat-ı bedeniyye: vücut organları

¹⁵⁹⁹ savm-ı zaruret: mecburi oruç

Bir dehan-ı masumiyyetten¹⁶⁰⁰ açlığın tesirat-ı muharribesine¹⁶⁰¹ vücudun derece-i mukavemetini istizah¹⁶⁰² hakkında irat olunan¹⁶⁰³ bu sualleri karşıdan dinleyen valide... İki evladiyla aç kalan bahtsız kadın, ciğerparesinin tehaşi-i mevt¹⁶⁰⁴ ile söylediği bu sözlere takat getiremedi. Bir ah-ı cansuz çekti, bayılıverdi.

Sabri, validesinin gözlerinin karası kaybolup da bir ölüden daha sarı daha renksiz bir çehre ile yere uzandığını görünce “İşte annem ölüyor. Bir parça ekmek bulursam belki dirilir...” diye evden hemen sokağa fırladı... Ben ne yapacağımı şaşırdım. Bir lokma ekmek bulunmayan bir hanede bayılanı ayıltmak için milhlerden¹⁶⁰⁵, eterlerden ne bulunur?

Bir parça sirke bile yoktu. Derakap¹⁶⁰⁶ destiye¹⁶⁰⁷ koştum. Bir bardak suyla biçare kadının imdadına şitap ettim¹⁶⁰⁸. Suyu yüzüne serptim. Kuşağını, esvabının düğmelerini çözdüm. Pencereleri açtım. Vücudunu ovuşturmaya başladım. Ellerim, her tarafım tiril tiril titriyordu. Benim de bayılmama ramak kalmıştı.

Validem inleye inleye, sayıklaya sayıklaya biraz kendine geldi. Gözlerini açar açmaz Sabri’yi sordu:

— Biraz dışarıya çıktı. Şimdi gelir, dedim.

Yarım saatlik bir müddetten sonra filhakika çocuk geldi. Geldi ama aman Allah’ım ne hâlde geldi! Kan terlere batmıştı. Sol ayağının topuğunda zırıl zırıl kanlar akıyordu. Elinde üç tane körpe hıyar vardı. Çocuğun o hâlden ürktüm. Ateş gibi parlayan gözleri, ürpermiş saçlarıyla hayvanat-ı müfterise¹⁶⁰⁹ yavrusuna benzemişti. Helecanından tıkana tıkana dedi ki:

¹⁶⁰⁰ dehan-ı masumiyyet: masum bir ağız

¹⁶⁰¹ tesirat-ı muharribe: yıkıcı etkiler

¹⁶⁰² istizah: açıklama isteme

¹⁶⁰³ irat olunmak: söylenmek

¹⁶⁰⁴ tehaşi-i mevt: ölüm korkusu

¹⁶⁰⁵ milh: tuz

¹⁶⁰⁶ derakap: hemen

¹⁶⁰⁷ desti: yardım

¹⁶⁰⁸ şitap etmek: koşturmak

¹⁶⁰⁹ hayvanat-ı müfterise: yırtıcı hayvanlar

— Ekmek çalamadım. Fakat bostandan işte bu hıyarları aşırdım. Kaçarken bahçıvan gördü... Arkamdan birkaç taş fırlattı... Bir tanesi ayağıma geldi. Kaniyor... Hem de pek fena ağrıyor.

Bu itiraf-ı müdhişe karşı dizlerimin bağı çözüldü. Düşmemek için duvara dayandım... Ah! Keşke açlıktan öleydim de dokuz on yaşındaki o masumun derece-i mezemmetinden¹⁶¹⁰ bihaberane, o fi'l-i menhusa¹⁶¹¹ sülukunu¹⁶¹² görmeyeydim. Kardeşim sirkatin elifbasına başlamıştı. O günkü hareketi yalnız ahlaken bir mukaddime-i sukut¹⁶¹³ olmaktan ibaret değildi. Kanunen de müstelzim-i cezaydı¹⁶¹⁴. Çünkü ettiği fenalık nefesine inhisar etmeyip işin içinde hakk-ı ahire¹⁶¹⁵ tecavüz vardı. O yaşta bir çocuk hıyar çalarak karnını doyurmaya alışırsa elbette sinn-i bülüğa¹⁶¹⁶ vusulünde¹⁶¹⁷ def-i ihtiyac¹⁶¹⁸ için bir kuyumcu dükkânı soymaya kalkışır... Ayağından akan o kanlar o günü mütecasir olduğu¹⁶¹⁹ fiilin bir ceza-yı sezası¹⁶²⁰ demekti. Acaba bu cezadan mütenebbih olur mu¹⁶²¹? Zannetmem. Bugün bir acemi hırsızdı. Fakat yarın ustalaşarak o gibi cezalardan mehmaemken¹⁶²² nefisini koruyabilmek melekesini peyda edeceğini anlayıp gide gide bu husustaki cüreti mütezayit¹⁶²³ olur.

Binaenaleyh çocuğu tedip¹⁶²⁴ lazımdı. Lakin her eserin izalesi¹⁶²⁵ ancak müessirinin mahvıyla mümkün olabileceği nazar-ı takdire

¹⁶¹⁰ derece-i mezemmet: ayıplanacak davranış

¹⁶¹¹ fi'l-i menhus: uğursuz davranış

¹⁶¹² süluk: girme

¹⁶¹³ mukaddime-i sukut: düşüşün başlangıcı

¹⁶¹⁴ müstelzim-i ceza: ceza gerektiren

¹⁶¹⁵ hakk-ı ahire: başkalarının hakkı

¹⁶¹⁶ sinn-i bülüğ: ergenlik çağı

¹⁶¹⁷ vusul: erişme

¹⁶¹⁸ def-i ihtiyac: ihtiyacı giderme

¹⁶¹⁹ mütecasir olmak: cüret etmek

¹⁶²⁰ ceza-yı seza: uygun ceza

¹⁶²¹ mütenebbih olmak: akıllanmak

¹⁶²² mehmaemken: mümkün olduğu kadar

¹⁶²³ mütezayit: artan

¹⁶²⁴ tedip: terbiye etme

¹⁶²⁵ izale: yok etme

alınırsa iki gündür aç duran bir çocuk biri validesi, biri hemşiresi, diğeri de kendisi için üç hıyar çaldığından dolayı ne yolda bir cezaya müstahak görülür?

Karınlarını tika basa doyurduktan sonra her biri bizim gibi açların senelerce iâşesine kifayet edecek birçok giranbaha tablolar, halılar, antikalarla müzeyyen bulunan yazı odalarına kurulup da kokulu tütünlerin dumanları içinde önlerindeki mücella¹⁶²⁶ kâğıtlara layuadd nazariyyat-ı ahlak¹⁶²⁷ dizip döken koca feylesoflar, ağlanacak şeyleri gülünç göstermek için redaet-i beşeriyyeyi¹⁶²⁸ kendilerine sermaye-i istihza edinen romancılar, bu sarik¹⁶²⁹ sabi¹⁶³⁰ hakkında tayin olunacak mücazâtı sizden sorarım...

Düşündüm. Düşündüm. Çocuğu darba değil, tekdire bile bir türlü dilim varmadı. Ayağından akan o kanlar sanki kalbimden sızıyormuş gibi derunen vecalar¹⁶³¹ hissediyordum. Ben de aç, o tesir ile ben de bitap, bimecal-i tefekkür bulunduğumdan def-i elem-i cu¹⁶³² için sirkate mücaseret eden¹⁶³³ bir masumun şu hareketini müstelzim-i ceza göremiyordum. Perişani-i zihnim bu bapta dur u dıraz muhakemata da müsait değildi. O saatte pişmiş bir et parçası görsem, sirkatimden kimsenin haberdar olamayacağından da emin bulunsam kanunun memnuiyeti icabından ziyade midemin sızılarına ehemmiyet vererek ihtimal ki ben de çalardım. Hatta o mesruk¹⁶³⁴ hıyarlar benim gözümde pek yeşil, pek körpe, pek iştihaengiz görünmeye başlamıştı. Fakat çocuğa büsbütün müsait ve gevşek görünmemek için yalnız dedim ki:

— O hıyarları gözüm görmesin... Nereden çaldınsa götür sahibine iade et... Bacak kadar boyunla hırsızlığa mı başladın?

¹⁶²⁶ mücella: cilalı

¹⁶²⁷ nazariyyat-ı ahlak: ahlak kuramları

¹⁶²⁸ redaet-i beşeriyye: insanlığın bayağılıkları

¹⁶²⁹ sarik: hırsız

¹⁶³⁰ sabi: ergenlik çağına ermemiş erkek çocuk

¹⁶³¹ veca: ağrı

¹⁶³² def-i elem-i cu: açlık sancısını giderme

¹⁶³³ mücaseret etmek: cesaret göstermek

¹⁶³⁴ mesruk: çalınmış

O halim, muti¹⁶³⁵ çocuk o gün külliye değışmişti. Sanki bir kaplan yavrusu kesilmiş de üzerime atılacaktı gibi bir şiddet-i nazarla yüzüme bakarak dedi ki:

— Herifin yanına tekrar gideyim de beni döve döve öldürsün mü? Ayağımin hâlini görmüyor musun? Hem bakalım buradan oraya gidip gelecek hâlim kaldı mı?

— Oh olsun! Müstahak olduğun cezaya pek çabuk uğramışsın. Böyle fena fiilde bulunanlar elbette cezasına da uğrarlar...

Sair vakitlerde en ufak tekdirlerime karşı bile önümde terler dökən o mahcup çocuk bugün dik dik yüzüme bakıyor, söylediğim sözlerin manasını bile anlamamış gibi görünüyordu. Çocuğu tekdirden evvel o saatte bana teveccüh eden mühim bir vazife vardı. O da derhâl hıyarları elinden alıp bunları sahibi olan bahçıvanı bularak hemen teslim etmek, icap eden özü dilemekti. Fakat ahlaki buhrana düşüren esbap insanın vücuduna da bir kesel, zihnine bir atalet, muhakemesine bir uyuşukluk getiriyor. Bilmem o aralık insana neler oluyor? Basiret-i ahlaki üzerine bir kâbus çöküyor. İnsan, iyiliğı de fenalığı da biraz fark edebiliyor... Lakin hüsn-i amel ciheti mümteniü'l-mürur¹⁶³⁶ bir harzar¹⁶³⁷ gibi görünüyor. İnsan o tarafa adım atmak istemiyor. Orada tasavvur ettiğı müşkülâtın iktihamına¹⁶³⁸ imkân göremiyor. Cihet-i seyyie¹⁶³⁹ ise bir uçurum gibi insanı cezbediyor. Her su-i hareketin¹⁶⁴⁰ bir akıbet-i vahimesi¹⁶⁴¹ varsa da bu netice pek uzak görünüyor. Onu işlemekten hasıl olacak hazz-ı nefsanî ise pek yakın belki de anı bulunuyor. Ekseriyetle nefse mahrumiyet emreden bir fiil-i saibin¹⁶⁴² mükâfat-ı baidesine¹⁶⁴³

¹⁶³⁵ muti: uysal

¹⁶³⁶ mümteniü'l-mürur: geçmesi mümkün olmayan

¹⁶³⁷ harzar: dikenlik

¹⁶³⁸ iktiham: tahammül

¹⁶³⁹ cihet-i seyyie: kötülük tarafı

¹⁶⁴⁰ su-i hareket: fena davranış

¹⁶⁴¹ akıbet-i vahime: tehlikeli sonuç

¹⁶⁴² fiil-i saib: doğru davranış

¹⁶⁴³ mükâfat-ı baide: olma ihtimali uzak mükafat

intizardan ise vakt-i cezası pek muayyen olmayan bir hareket-i redie¹⁶⁴⁴ icabına kapılmaya insan daha müstait¹⁶⁴⁵ bulunuyor.

İki günlük açlığın tesiriyle o yeşil yeşil körpe hıyarlar benim gözüme de pek iştihaengiz görüldüğünden olmalıdır ki kardeşimi tekdirde pek ileri varamadım. Mabad-ı muamelenin¹⁶⁴⁶ nasıl olması icap edeceğini de düşünemeyerek çocuğu orada bırakıp bir hareket-i gayriiradiyye ile hemen yukarıya validemin yanına çıktım.

Bedbaht hatun kendi baygınlığını unutarak bir şefkat-i mufarrite¹⁶⁴⁷ ima eder süzük, ezgin bir nazar-ı istizahla¹⁶⁴⁸ yüzüme baktı. Bu bakışıyla aşağıda Sabri ile neler konuştuğumuzu anlamak istediğini bana ifhama uğraşıyordu.

Şimdi ne yolda idare-i lisan etmeli? İşin doğrusunu söylesem hiç şüphe yok ki validem bir daha bayılacak. Belki de bu defa kendisini ayıltmak bir emr-i asir¹⁶⁴⁹ olacak... Hakikati ketmetsem¹⁶⁵⁰ Sabri'yi fiilinde cesaretlendirmiş olacağım gibi o hareketine nevumma ben de iştirak etmiş bulunacağım? Ben bu müthiş tereddütler içindeyken validemle nazarlarımızın ilk telakisinde benim çehrem ne renklere girdi onu bilemiyorum. Fakat onun yüzü bir ölüden ziyade sarardı, onu gördüm. Zavallı kadın yeni bir felaket vuku bulduğunu anlamıştı. Yalnız nazarıyla istizaha uğraşıyor fakat ağzından bir söz kaçırmaya o da benim gibi korkuyordu. Tesir-i sefaletle bazen her türlü hissiyatımızda öyle bir intibah ve sürat-i teferrüs¹⁶⁵¹ peyda olurdu ki şakk-i şefe¹⁶⁵² etmeksizin birbirimize yalnız birkaç bakışla pek derin manalı sözler ifham eder, kenarında dolaştığımız girdapların umkundan¹⁶⁵³ haber verirdik. Bu defa yine

¹⁶⁴⁴ hareket-i redie: kötü hareket

¹⁶⁴⁵ müstait: meyilli

¹⁶⁴⁶ mabad-ı muamele: muamelenin devamı

¹⁶⁴⁷ şefkat-i mufarrite: aşırı şefkat

¹⁶⁴⁸ nazar-ı istizah: açıklama isteyen bakış

¹⁶⁴⁹ emr-i asir: zor

¹⁶⁵⁰ ketmetmek: saklamak

¹⁶⁵¹ sürat-i teferrüs: çabuk sezme

¹⁶⁵² şakk-i şefe: ağız açma

¹⁶⁵³ umk: derinlik

öyle oldu. Birbirimize karşı fekk-i dehan¹⁶⁵⁴ etmedik. Fakat pek çok şey söyledik. Validemin karşısına geçip oturdum. Aramızdaki o dehşetli göz pandomiması devam ediyordu. Nazarlarımızın ifadat-ı sakitanesinde¹⁶⁵⁵ bazen dehşetli şerareler¹⁶⁵⁶ peyda oldukça validem metanetini kaybedip bayılmamak için istikamet-i nazarını birkaç saniye kadar tebdile mecbur oluyordu. Bazen de bi'l-ıztırar¹⁶⁵⁷ ben de önüme bakıyordum.

Bu hâl-i elim içinde sekiz on dakika geçirdik. Sabri henüz yukarıya çıkmadı. Besbelli biçare çocuk o da ne harekette bulunacağını tayin ile meşguldü. Kim bilir o anda ne cangüdaz tereddütler, ne müthiş tufulane mülahazalar içinde bulunuyordu? Birkaç dakika sonra pat pat merdivenden çıktığını işittik. Elindeki üç hıyarla beraber topallaya topallaya odadan içeri girdi.

Doğruca validesine tevcih-i hitabla beşuşane bir çehre ile dedi ki:

— Bakkaldan veresiye üç tane hıyar aldım. Birer tane yiyelim, elbette açlığa faydası vardır.

“Aman yalanımı meydana çıkarma.” istirhamını işrap eder bir nazarla göz kuyruğuyla da bana bakıyordu. Ben bu sözünü ne tekzip ettim ne de tasdik... Zaten benim tekzibime de hacet var mıydı? Ayağından tahtalara bulaşan kanlar hakikati bir belagat-ı müdhîşe ile anlatıyordu. Keyfiyetin beni büsbütün meyus eden ciheti çocuğun sirkate cüretten sonra çehresine sahte bir beşâset vermek, validesini aldatmak için muvafık yalanlar uydurmak gibi ahvalde gösterdiği mukaddime-i maharet idi... O güne kadar kardeşimin tehzip-i ahlakına¹⁶⁵⁸ taalluk eden hususatta hiçbir kusurunu nazar-ı müsamaha ile geçmez, en ufak, en masumane maayibini¹⁶⁵⁹ nazar-ı muhakemesi önünde hurdebinler¹⁶⁶⁰ ile büyültüp tahlil ederek

¹⁶⁵⁴ fekk-i dehan: ağız açma

¹⁶⁵⁵ ifadat-ı sakitane: sessizce ifadeler

¹⁶⁵⁶ şerare: kıvılcım

¹⁶⁵⁷ bi'l-ıztırar: mecburen

¹⁶⁵⁸ tehzip-i ahlak: ahlakı düzeltme

¹⁶⁵⁹ maayip: ayıplar

¹⁶⁶⁰ hurdebin: mikroskop

gözüne sokmaya uğraşırken o saatte sirket gibi bir fi'l-i menhusun derece-i mezemmetinden bahsedemiyordum. Çünkü meselenin teşrihine girişmekten ürküyordum. Karnı tok, sırtı pek bir çocuk hüsn-i ahlak hilafında cüretlerde bulunursa velileri onu derece-i kabahatine göre cezalandırabilirler... Fakat ben bu salahiyeti kendimde göremiyordum. Karnını doyuramadığımız bir çocuğa “Açlıktan geberinceye kadar bekle, sakın bir şey çalma.” nasıl diyeyim? Sabri’yi mazur görüyordum. İşte bir defa daha tekrar ediyorum çünkü ben de açtım. Çocuk hakkındaki ilk şiddetim yavaş yavaş zail oldu. Zannederim ki o anda validem de aynı muhakematla meşguldü. Yalnız göz pandomimasıyla birbirimize ifham-ı meram ediyorduk. Hakikati şifahen¹⁶⁶¹ beyana mecalimiz yoktu. Gözümüzün önündeki bir felaket-i bedihiyyenin¹⁶⁶² böyle bir mesturiyetle¹⁶⁶³ geçirtilmesinden ikimiz de bir nevi garip teselli buluyorduk.

Çocuk odanın bir köşesine oturdu. Dışarıdan beraber getirmiş olduğu ekmek bıçağıyla hıyarın birini soymaya başlayıp bir nazar-ı tecessüsle ikimizin de yüzüne tuhaf tuhaf bakarak dedi ki:

— Ben hakkımı yiyeceğim. İsterseniz siz de payınızı yiyiniz. Adam başına bir tane düşüyor!

Evet kardeşim hakkını yiyecekti... Bahçıvandandan çaldığı hakkını... O haktan bizim de payımız vardı. O aralık validemle telaki-i nazardan bile bize dehşet arız oldu. Başlarımızı muhalif cihetlere çevirdik. Birbirimizin artık yüzüne de bakamıyorduk. Odayı bir sükût-ı mahufe istila etti. Birkaç saniye sonra bu sükûtu Sabri’nin ağız şapırtısı, çiğnediği hıyarın hışırtısı ihlale başladı. Odaya latif bir salatalık kokusu yayıldı. Kuvve-i şammem¹⁶⁶⁴ burnumdan mideme intikal eylemiş zannettim. Çünkü o rayihayı şiddetle hisseden burnum değil, midemdi. Bu rayiha-i münteşire¹⁶⁶⁵

¹⁶⁶¹ şifahen: sözle

¹⁶⁶² felaket-i bedihiyye: çok açık felaket

¹⁶⁶³ mesturiyet: gizlilik

¹⁶⁶⁴ kuvve-i şamme: koklama duyusu

¹⁶⁶⁵ rayiha-i münteşire: yayılmış koku

tesiriyle âdeta sermest¹⁶⁶⁶ oldum. Gözlerim süzüldü. Güya koku yutmakla insan doyarımış gibi bilaihtiyar¹⁶⁶⁷ birkaç defa yutkundum. O sermestî¹⁶⁶⁸ hâliyle gözlerim karardı. Her tarafımı duman bürüdü. Artık ne validemi ne kardeşimi göremiyor, bir şey seçemiyorum, yalnız bir şey hissediyordum ki o da salatalık kokusuydu. Ben öyle nimbihuş¹⁶⁶⁹ iken bir aralık o latif rayihanın burnuma pek yaklaştığını, onu müteakiben dudaklarıma soğuk soğuk bir şeyin temas eylediğini hissettim... Külliye gayriiradi bir hâlde ağzım açıldı. Kendimi toplamaya uğraştım... Sabri'nin:

— Ablacığım yutkuna yutkuna bayılıyor gibi oluyorsun... Şunu ye!

diye ağzıma bir dilim salatalık tıktırdığını gördüm. Ağzıma giren o lokmayı yutup yutmamayı düşünmeye vakit olmadan midem şiddetle cezb ü bel eyledi¹⁶⁷⁰.

Aynı hâl valideme de vaki oldu. Sabri semere-i sirkatini bize yedirdi. Kardeşim bu gibi efal-i cinaiyyede¹⁶⁷¹ henüz kanunun bazı mertebe-i müsamahatına hakkı olan bir çocuktuk. Ya bizim için hangi esbab-ı tahfîfiyye¹⁶⁷² vardı? O çaldıysa biz de yedik. Hem yediğimiz şey, o ağzımıza sokulan ilk lokmalardan ibaret de kalmadı. O birinci parçaları yuttuktan sonra “sirkat” kelimesinin erbab-ı namus nazarındaki menfuriyeti¹⁶⁷³ bizce hayliden hayli kuvvetini kaybeylemiş olmalı ki o salatalıklardaki bakiyye-i hissemizi¹⁶⁷⁴ ekl etmekte¹⁶⁷⁵ de bir beis görmedik. Aman Allah'ım! Bile bile ahlaken bu sukutumuz ne müthişti! Medeniyet-i insaniyyenin şu arz üzerinde teessüsünden beri bütün ulema ve fuzalanın küçültmeye,

¹⁶⁶⁶ sermest: sarhoş

¹⁶⁶⁷ bilaihtiyar: elinde olmayarak

¹⁶⁶⁸ sermestî: sarhoşluk

¹⁶⁶⁹ nimbihuş: yarı baygın

¹⁶⁷⁰ cezb ü bel eylemek: yutmak

¹⁶⁷¹ efal-i cinaiyye: ağır suçlar

¹⁶⁷² esbab-ı tahfîfiyye: hafifletici sebepler

¹⁶⁷³ menfuriyet: iğrençlik

¹⁶⁷⁴ bakiyye-i hisse: pay

¹⁶⁷⁵ ekletmek: yemek

örtmeye, kapatmaya uğraştığı makabir-i ahlak-i beşeriyye¹⁶⁷⁶ olan hufrelerden¹⁶⁷⁷ birine yuvarlanıyorduk. O günkü şiddet-i cumuzu¹⁶⁷⁸ o mesruk hıyarlarla teskin ettik. Bu açlığımız yarın da devam ederse demek ki Sabri'nin hıyardan ziyade karın doyurmaya yarar bir şey çalıp getirmesine intizar edecektik.

Salatalıkları eklimizden sonra ne kadar müddet geçti orasını tayin edemiyorum. Dolaptan yemek çalıp da sirkati meydana çıktığı vakit kendisine edilecek muamele-i şedideden havfen¹⁶⁷⁹ bir kenara büzülüp zıbaran ev kedisi gibi hepimiz birer tarafa kıvrılıp yatmıştık. Validem birdenbire başını kaldırdı. Yüzüne baktım. Renginın peyda eylemiş olduğu sarılıktan ürktüm. Eliyle bana leğen veyahut tas gibi bir şey koşturmamı bir hareket-i seria¹⁶⁸⁰ ile işaret ediyordu... Dikkat ettim, kendinde gaseyan¹⁶⁸¹ mukaddimatı peyda olmuş bulunduğunu gördüm. Birkaç dakikadan beri öyle bir hâli zaten kendimde de hissediyordum. Valideme bir tas yetiştirdim. O istifraya başlar başlamaz Sabri ile ben de ona peyrev olduk... İki günlük açlık üzerine hıyar yemenin neticesi şu suretle zuhur etti. Fakat ben o aralık açlığı tokluğu düşünmüyor, bu hâlin bir mücazat-ı maneviyye¹⁶⁸² olduğuna hükmediyordum. Üçümüzün de çehresi sarı bal mumu kesildi. Vücutlarımız raşeler¹⁶⁸³ içinde kaldı. Şakaklarımdan boşanan soğuk bir ter hâlet-i nez¹⁶⁸⁴ ocağından nişan veriyordu. Üçümüz de birer tarafa serildik. Kimsenin kimseye muavenete mecali yoktu. Ölüyorduk. Hayat bize istiskal ediyor¹⁶⁸⁵ fakat huzur-ı Rabbü'l-âlemine¹⁶⁸⁶ çıkacak yüz de bırakmıyordu.

¹⁶⁷⁶ makabir-i ahlak-i beşeriyye: insan ahlakının mezarları

¹⁶⁷⁷ hufre: çukur

¹⁶⁷⁸ şiddet-i cu: açlık şiddeti

¹⁶⁷⁹ havfen: korkarak

¹⁶⁸⁰ hareket-i seria: çabuk hareket

¹⁶⁸¹ gaseyan: kusma

¹⁶⁸² mücazat-ı maneviyye: manevi cezalandırma

¹⁶⁸³ raşe: titreme

¹⁶⁸⁴ hâlet-i nez: can çekişme durumu

¹⁶⁸⁵ istiskal etmek: yüz vermemek

¹⁶⁸⁶ huzur-ı Rabbü'l-âlemin: Allah'ın huzuru

Biz öyle beyne'l-hayat ve'l memat¹⁶⁸⁷, Azrail pençesine arz-ı sine eder gibi bir hâlde enin-i sefaletin sımah-ı beşere¹⁶⁸⁸ henüz girmemiş son perdelerinde inim inim inler iken hanemizin kapısı önünde bir gürültü peyda oldu. Bu şamataya kuvamın müsaadesi derecesinde kulak kabarttım. Birçok erkek kadın sedaları karışık geliyordu. Söylenen sözlere dikkat ettim... Azrailin imdadımıza henüz niçin şıtap etmemiş olduğunu o zaman anladım. Hayatımızın enva-i merareti¹⁶⁸⁹ içinde henüz tatmadığımız bir nevi daha kalmış... Meğer ölmediğimiz ondan da çaşnigir-i teellüm¹⁶⁹⁰ olmak içinmiş!

İşittiğim sözler şunlardı:

Bir erkek sedası:

— Aman Efendi! Bu hırsız oğlanı anasıyla danasıyla beraber mahalleden çıkarmalı. Bahçıvanın bostanda ne hıyar kalıyormuş ne meyvesi... Bugün bahçıvan o piçin hırsızlığını görmüş. Arkasından taş atmış yine elindeki hıyarları bıraktıramamış. Altı aydan beridir mahallede ufak tefek sirkatlere başladı. Bunun bir çaresine bakmalı efendim...

Bir kadın sedası:

— Nasıl ufak tefek? Uzun Asuman'ın koskoca gerze tavuğuyla, Arpacıların büyük bir tencereleri çalındı... O küçük oğlan şeytan gibi her delikten girip çıkıyor. Bunlar biraz daha mahallede kalırlarsa bütün evlerimiz tamtakır olacak... O oğlan hepimizi soyup soğana döndürecek... Asuman'ın tavuğunu çalıp Arpacıların tenceresinde pişirdikleri akşam ben kokusunu aldım. O güzelim hayvanı bir âlâ ziftlendikten sonra o kokona yapılı kız, o hırsız oğlanla beraber ay mehtabında bostana karşı pencereye oturup Frenk türküsü söylediler. Beraber inceli kalınlı tamam iki saat uludular. Biz tavuklarımızı bunlar için mi besliyoruz? Benim çocuğuma bile ninni söyleyecek hâlîm yok. Yüreğim ezim ezim eziliyor da kendi malım iken yine bir tavuk kesip de yiyemiyorum... (avaz avaza haykırarak) Ağalar

¹⁶⁸⁷ beyne'l-hayat ve'l memat: hayatla ölüm arası

¹⁶⁸⁸ sımah-ı beşer: insan kulağı

¹⁶⁸⁹ enva-i meraret: keder çeşitleri

¹⁶⁹⁰ çaşnigir-i teellüm: kederlenme

hâlâ yüzüme ne bakıyorsunuz? Evin kapısını çalınız da şu oğlanı dışarı çıkarınız... Siz onunlan biz de içerideki mahalle marazı karılarla kozumuzu pay edelim.

Diğer bir erkek sedası:

— Öyle ya! Şerife Abla pek doğru söylüyor. Bekçi, haydi kapıyı çal. Hırsız oğlanı alıp karakola götürelim. Orada söyletelim. Bir sene evvel Karabinliklerin yapısından dülgerlerin takımları çalındıydı. Belki onlar da bunlardan çıkar.

Evi temelinden sarsarcasına bir şiddetle kapımız çalınmaya başladı. Biz açılığımızı, baygınlığımızı unuttuk... Hatta ölüm bile o esnadaki hayatımızdan ürktüğü için bizi bırakıp kaçtı. Üçümüz de dimdik dirildik... Kapının önünde erkek kadından mürekkep mahallelinin bize karşı olan ithamatına¹⁶⁹¹ pencereden cevap vermek icap ediyor muydu? Sokak kapısını açmak mı yoksa açmamak mı lazım geliyordu? Artık orasını muhakeme edebilecek bir hâlde değildik. Kapıyı çalarak sarsmak değil ya temelinden götürseler yine ne harekette bulunacağımızı tayin edebilmek bizim için mümkün değildi. Sabri'nin bostandan çaldığı hıyarların müddet-i sirkati üzerinden henüz yarım saat mürur eylememişken mahallede bir sene mukaddemden beri vuku bulan sirkatlerin cümlesi bize isnat olunuyordu.

Kapının çalınması bir şiddet-i mütezayid¹⁶⁹² ile devam ediyordu. Sabri, şiddetli bir sıtma nöbetine tutulmuş gibi havfından çatır çatır dişleri birbirine çarparak:

— Aman beni bu heriflere teslim etmeyiniz. Tövbeler tövbesi... Açlıktan ölsek bile bundan sonra bir şey çalmam, istirahatıyla anasının eteklerine, onu bırakıp benim elime ayağıma sarılıyordu.

Uğradığımız şu yeni belaya karşı ne harekette bulunacağımıza dair biz bir karar veremedik. Fakat kapının önündeki halk kendi hareketlerine müteallik eden kararı pek çabuk verdi. Kapı açılmayıp evden de hiçbir ses seda çıkmadığını gördükleri gibi birkaç kadın birden “Bunların zoruna bak... Siz kapıyı açmazsanız arkadaki

¹⁶⁹¹ ithamat: suçlamalar

¹⁶⁹² şiddet-i mütezayid: artan şiddet

yıkık bahçe duvarı ne güne duruyor? Sanki biz oradan giremez miyiz?” avazeleriyle duvardan atladılar. Evin merdiveninden mâniler söyleyerek çıkıyorlardı. Odaya girip de bizim hâlimizi gördükleri zaman içlerinden mor yeldirmeli birisi:

— Bu hâl ne karılar? Koleraya mı uğradınız? diye bağırdı.

Diğeri pencereye koşup dışarıdaki halka hitaben “Evin içini görmeyiniz... Yedikleri hıyarları hazmedememişler. Tuhaf şey... Çaldıkları tavuklar midelerine hoş geliyor da hıyarları eritemiyorlar...” sözlerinden tutturup mahalle karılarına mahsus olan haric-i adab bin türlü tabirat-ı müstehziyane ile hane derunundaki meşhudatını¹⁶⁹³ dışarıdakilere tarife başladı.

Üçüncüsü bana yaklaşıarak:

— Haydi küçük hanım kalk... Kümbetini arkana koy. İpekli çarşafına bürün... Dantelalı şemsiyeni aç... Hazır imam, bekçi kapıya gelmişken ananı mezarına, hırsız kardeşini hapishaneye, seni de türbe bahçesine götürelim... Benzin sararmış biraz hava al. Bir iki mâni dinle. İçin açılısın, dedi.

Mor yeldirmeli karı bana musallat olana hitaben dedi ki:

— Şimdi o nazlaç hanımı bırak. Şu oğlanı yakala... Baksana gözleri sansar gibi parlıyor. Elimizden kaçırıverirsek gider birkaç tavuk daha boğar... Bir iki bostan daha harap eder... Bu hasta karıyı görmüyor musun? Can çekişiyor. İki evladını birden götürürsek sonra bu zavallının çenesini kim bağlayacak?

Bu ihtarın akabinde üç karı birden odanın bir köşesinde zebani mükâlemesi dinleyen bir ölü gibi bimecal, hareketsiz kalmış bulunan Sabri'nin birer tarafından yakaladılar... Zavallı çocukta ağlayıp haykırmak mecali değil, kudret-i tekellüm bile kalmamıştı.

Kardeşimi merdivenden aşağıya mâniler ile sürükleyip götürdüler.

¹⁶⁹³ meşhudat: görülenler

Fikrim emvac-ı kaza¹⁶⁹⁴ arasında çalkanan dümensiz, yelkensiz birgemi gibi afakı zalam-ender zalam¹⁶⁹⁵ olan bir umman-ı nevmidi¹⁶⁹⁶ içinde dolaşüyor. Tevakkuf mümkün değil... Sefine-i ruhumu¹⁶⁹⁷ bin pare edecek kayaya veya diyar-ı ademe¹⁶⁹⁸ gönderecek müthiş dalgaya tesadüf edinceye kadar bu ızdırab-ı hayat içinde puyan olacağım¹⁶⁹⁹...

Latif'ten mektup gelmiyor. Fakat başımıza türlü belalar geliyor. Dünkü uğradığım felaketi, kaderimden gördüğüm o müthiş hakareti, bütün ismet-i nisvaniyyemi¹⁷⁰⁰ giryebâr-ı telehhûf¹⁷⁰¹ etmeksizin nasıl kal ü kaleme alayım? Fakat bana ne? Bundan iffetim için bir şaibe, nisvaniyetime¹⁷⁰² bir şeyn¹⁷⁰³ terettüp ederse¹⁷⁰⁴ ben niçin şermsar¹⁷⁰⁵ olayım olayım? Kaderim utansın!

Dün valideme ilaç içirirken kapı çalındı. Koşup açtım. Siyah gron¹⁷⁰⁶ çarşafı, orta yaşlı bir kadın içeri girdi. Gayet mütebessim bir çehre ve tatlı bir seda ile:

— Hanım kızım kadınlık hâli bu ya! Sıkıştım. Bir kapı çalmak iktiza eyledi. Önüme en evvel sizin kapı tesadüf etti. Beş on dakika içeri girmeme müsaade eder, aradığım yeri bana gösterir misiniz? dedi.

Böyle bir ihtiyaçla kapı çalan bir kadına ruy-ı kabulden başka ne gösterilir? Kadını içeriye aldım. Aradığı mahalli kendisine irae ettim. Oraya girerken gözlerini süzerek acip¹⁷⁰⁷ fakat manalı bir

¹⁶⁹⁴ emvac-ı kaza: kaza dalgaları

¹⁶⁹⁵ zalam-ender zalam: karanlık içinde karanlık

¹⁶⁹⁶ umman-ı nevmidi: ümitsizlik

¹⁶⁹⁷ sefine-i ruh: ruhun gemisi

¹⁶⁹⁸ diyar-ı adem: yokluk âlemi

¹⁶⁹⁹ puyan olmak: koşmak

¹⁷⁰⁰ ismet-i nisvaniyye: kadınlık iffeti

¹⁷⁰¹ giryebâr-ı telehhûf: sızlanma

¹⁷⁰² nisvaniyet: kadınlık

¹⁷⁰³ şeyn: ayıp

¹⁷⁰⁴ terettüp etmek: düşmek

¹⁷⁰⁵ şermsar: mahcup

¹⁷⁰⁶ gron: ipekli kumaş çeşidi

¹⁷⁰⁷ acip: tuhaf

nazarla yüzüme baktı. “Ah! Yaradan’a kurban olayım. Kusursuz yaratmış!” deyip gireceği yere girdi. Bir temiz havlu çıkardım. Kadının çıkmasına intizaren¹⁷⁰⁸ beş on adım açıktaki elimde havlu ile ayakta durdum... O kadın öyle manalı bir nazarla yüzüme niçin baktı? O sözü neye sarf etti? Böyle kılığı kıyafeti düzgün, sözü sohbeti yerinde bir kadının bizim mahallede ne işi vardı? Beni bir düşünme aldı. Kaderin bana gösterdiği en ufak cilvelerin edna¹⁷⁰⁹ vesile ile rencine¹⁷¹⁰ tahammül getirilmez mesaibe¹⁷¹¹ tahavvülündeki istidat-i seriini¹⁷¹² bildiğim için eyyam-ı hayatımın bahara tesadüf eden sabahlarında çehrem, meşamma ezvak¹⁷¹³ cennetinden buy-ı safa¹⁷¹⁴ getiren nesimin nevazışına uğradığı zamanlarda bile bunu sevk-i cereyanına¹⁷¹⁵ tutulacağım bir sarsar-ı şedidin¹⁷¹⁶ mukaddime-i işfali¹⁷¹⁷ zannederim. Kim bilir belki yine aldaniyordum? Belki o kadının bakışında bir su-i niyet¹⁷¹⁸, sarf ettiği sözlerde tefsir etmek istediğim suret-i mana yoktu. İhtimal ki bizim eve girişi, beyan ettiği sebepten hariç bir fikirle vuku bulmamıştı... Kadın dışarı çıkıncaya kadar zihnimden burada tasrih edemeyeceğim¹⁷¹⁹ yekdiğerine mübayin¹⁷²⁰ bin türlü fikirler gelip geçti. Kapı açıldı. Kadın çıkıyordu. Ben de olanca kudret-i tetkikiyyemle yüzüne, etvarına, sözlerine dikkat etmeye hazırlandım... Nihayet çıktı. Veçhinde sinniyle mütenasip düşmeyecek şuhane bir tebessüm vardı. Kerratla¹⁷²¹ badana üstüne

¹⁷⁰⁸ intizaren: bekleyerek

¹⁷⁰⁹ edna: en küçük

¹⁷¹⁰ renc: eziyet

¹⁷¹¹ mesaip: felaketler

¹⁷¹² istidat-i seri: hız

¹⁷¹³ ezvak: zevkler

¹⁷¹⁴ buy-ı safa: huzur

¹⁷¹⁵ sevk-i cereyan: önüne katıp sürüklenme

¹⁷¹⁶ sarsar-ı şedid: şiddetli rüzgâr

¹⁷¹⁷ mukaddime-i işfal: aldatma

¹⁷¹⁸ su-i niyet: kötü niyet

¹⁷¹⁹ tasrih etmek: açıkça belirtmek

¹⁷²⁰ mübayin: zıt

¹⁷²¹ kerratla: defalarca

badana sürülen kağşamış¹⁷²², pürtüklenmiş bir duvar gibi senelerle düzgün süngerine yalatılmış olan o simadaki katmerlerin arasında ateşli bir hayat-ı sefihanenin bütün metai gizlenmiş, bütün fazail-i nisvaniyyenin¹⁷²³ yine o süngerle o çehreden silinmiş olduğunu gördüm. Göz uçlarında, ağzının etrafında peyda olmuş bulunan hututu¹⁷²⁴, o hayat-ı güzeşesindeki¹⁷²⁵ “vur patlasın” âlemlerinin birer şi’r-i rezailini¹⁷²⁶ okur gibi birer birer okudum. Derhâl anladım ki bu kadın evvelden mal iken hasbe’s-sin¹⁷²⁷ şimdi tellal olmuş... Bu teferrüsüm¹⁷²⁸ üzerine “Aman Allah’ım sen bizi muhafaza buyur... Beşeriyetin bu çirkef-i rezaili nasıl olmuş da bizim evimizde cereyana bir mecra arıyor!” dedim. Havlu elimde bulunduğu için tebdil-i muameleye¹⁷²⁹ imkân kalmamıştı. Şaşırdım. Hatırnevazlıkla¹⁷³⁰ melufiyetim¹⁷³¹ hasebiyle bir sevkitebii¹⁷³² beni levazım-ı nezaketi¹⁷³³ ifaya sevk etti. Götürdüm, havluyu eline verdim. Ellerini bura bura sildikten sonra havluyu burnuna götürüp baygın baygın koklayarak dedi ki:

— Oh! Oh! Gençlik kokuyor... Taravet kokuyor... Bu ne sabırşiken¹⁷³⁴ rayiha? Yavrum bu havluyu sinende mi kuruttun?

Tutturduğu şu mukaddimeden sözü nereye getireceğini anladığımdan pürhelecan kesildim. Cevaba kudretim kalmadı. Benim bu sükûtumu, ettiği o biedebane¹⁷³⁵ iltifatların hüsn-i tesirinden mütevellit bir mahcubiyet eseri zannedip sedasını,

¹⁷²² kağşamış: dağılmaya yüz tutmuş

¹⁷²³ fazail-i nisvaniyye: kadınlık faziletleri

¹⁷²⁴ hutut: çizgiler

¹⁷²⁵ hayat-ı güzeşte: geçen hayat

¹⁷²⁶ şiir-i rezailini: rezillikler

¹⁷²⁷ hasbe’s-sin: yaşı gereğince

¹⁷²⁸ teferrüs: sezi

¹⁷²⁹ tebdil-i muamele: muamele değiştirme

¹⁷³⁰ hatırnevazlık: saygılılık

¹⁷³¹ melufiyet: alışıklık

¹⁷³² sevkitebii: içgüdü

¹⁷³³ levazım-ı nezaket: nezaket gereği

¹⁷³⁴ sabırşiken: sabredemez hâle getiren

¹⁷³⁵ biedebane: edepsizce

ağzından çıkan kelimelerin aded-i tevarüdü¹⁷³⁶ nispetinde tatlılaştırarak dedi ki:

— Çatkın durma öyle! Vallah içime baygınlıklar geliyor... Maşallah. Çok güzel gördüm. Fakat senin gibi böyle, bu kadar akla zarar verene tesadüf etmemiştim... Hele şu kaşlara bak! Mübalağasız bin kese değer... O ahu gözler iki bin... Yüreklerle hançerler sokan o edana ise paha biçmekten âcizim... “Acaba paha-yı hüsnüm¹⁷³⁷ o kadar çıkar mı?” diye hiç merak etme. Hele kendini bir kere pazar-ı rağbete çıkar... O mezat bin liradan başlamazsa bana da Fattan Raziye demesinler... Nazlım elimden ne mallar geçti? Ben para edecek metaı yeknazarda¹⁷³⁸ anlarım. Senin hilkaten malik olduğun hazine-i hüsnün yanında sigortalı hanlar, kubbeli hamamlar kaç para eder? Vallah bir bakışını Beyoğlu’nun bütün iratlarına¹⁷³⁹ değişmem! Hele sen şöyle benim arkama bir düş de çarşı içine. Şık bir kupa¹⁷⁴⁰ ile Şişli’ye, Kâğıthane’ye doğru çıkalım! Hey de hey! Eğer bütün mirasyedilerin gönlünü sevdaya, keselerini yağmaya vermezsen yüzüme tuu diye tükür... Bir nigâhına bin esir bulunur. Her tar-ı zülfün¹⁷⁴¹ bir âşığa kement olur. Ya! Nazlım! Bu güzelliğin mahfaza içinde mahpus duran pırlantalara benziyor. Onu açmalı... Göstermeli. İsteyene değer fiyatıyla takdim etmeli... Sen sözümü dinle de bak ne kadar beylere tac-ı ser¹⁷⁴² olursun... Bu evde böyle bin türlü mihnet içinde kapalı otura otura hâlin ne olacak.? Gençliğimde pakdamenliği¹⁷⁴³ bir marifet zannederek ben de böyle senin gibi utanır sıkılırdım. Gönül pazargâhına pek genç çıktım. Ya böyle benim sana dünyayı konyayı anlattığım gibi bana işi anlatan, önüme düşen, yol gösteren olmadı. Hepsini yavaş yavaş kendi akılcığım ile buldum... Buldum ama neyleyeyim? Pek geç kalmışım... Al sevda ver sevda derken ömrümün ikinci

¹⁷³⁶ aded-i tevarüdü: ardarda gelen sayı

¹⁷³⁷ paha-yı hüsn: güzelliğin değeri

¹⁷³⁸ yeknazarda: bir bakışta

¹⁷³⁹ irat: gelir

¹⁷⁴⁰ kupa: atlı araba

¹⁷⁴¹ tar-ı zülf: saç teli

¹⁷⁴² tac-ı ser: baş tacı

¹⁷⁴³ pakdamenlik: namusluluk

ezanı okunuverdi. Evveli sümüğümü atmadığım heriflere şimdi iştihakımı ifham için göz süzüyorum. Nazar-ı rağbetlerini¹⁷⁴⁴ türlü naz u niyazlarla celbe uğraşıyorum da gözmemezlikten anlamamazlıktan gelerek: “Vah! Vah! Raziye pek yorulmuşsun... Gözlerin belerekalmış¹⁷⁴⁵... Şaka değil... Yaşın iki otuza varıyor... “ diyorlar. O süzdüğüm gözleri ihtiyarlık baygınlığı zannediyorlar... İnsan kocuyor ama gönül kocamıyor kızım. Şu hâlîmle yine pek çok gençleri cebimden çıkarırım ya! Elan gözlerimin derd-i ahını çeken pek çok üftadelerim¹⁷⁴⁶ var... Var ama hepsi de köhne zampara... Gönül öylelerine tenezzül etmiyor yoksa...

Baran-ı melanet¹⁷⁴⁷ gibi çehre-i ismetime karşı yağan bu sözlerin her biri zehirgin birer ok olmuş da maneviyet-i nisvaniyeme onulmaz rahneler açıyor zannettim. Karıyı ondan ziyade dinlemeye tahammülüm kalmadı. Fakat şiddet-i ye’s ü hicabımdan iki çenem birbirine kilitlenmişti. Karının üzerine yürüyüp tepelemek, pek çok şey söylemek istediğim hâlde bunların birine muktedir olamayıp yalnız:

— Hanım yanlış gelmişsiniz... Aradığınız ben değilim... Haydi durmayınız, evimden çıkınız, diyebildim.

Karı o güruh-ı nisvana¹⁷⁴⁸ mahsus olan şıllıkça bir kahkaha salıverdikten sonra gözlerini gözlerimin içine dikip dedi ki:

— Bana iyi bak kızım... Fattan Raziye hareketinde hata etmez... Sekiz aydır ben senin tedkik-i ahvalinle meşgulüm... Sen her türlü ilm ü hünerde yekta¹⁷⁴⁹ “İffet” Hanım değil misin? Müteveffa¹⁷⁵⁰ pederinin ismi Şakir Efendi değil mi? Ölüm derecesinde hasta bir validen yok mu? Dahasını da söyleyeyim mi? Hâl ü vaktiniz de pek düşkün... Akşamdan sabaha hemen yiyeceğiniz yok gibi... Şimdi söyle bakalım hep bu dediklerim yalan mı doğru mu?

¹⁷⁴⁴ nazar-ı rağbet: ilgi

¹⁷⁴⁵ belerekalmak: gözleri akları görünecek şekilde açılıp kalmak

¹⁷⁴⁶ üftade: âşık

¹⁷⁴⁷ baran-ı melanet: lanet yağmuru

¹⁷⁴⁸ güruh-ı nisvan: kadınlar takımı

¹⁷⁴⁹ yekta: benzersiz

¹⁷⁵⁰ müteveffa: ölen

Artık başım büsbütün döndü. Etrafıma bakındım. Evimizin arka cihetinde bulunan bostandan bizim sofanın penceresi önüne fasulye sarıkları dayamışlar, hemen onlardan birini çekip içeriye alarak onunla karının üzerine yürüyüp:

— Sen bu evden çıkacak mısın? Yoksa başını gözünü yararak çıkarayım mı? dedim.

Bu nagehani¹⁷⁵¹ hiddetimden karı birdenbire afalladı. Fakat yine derhâl kendini toplayarak merdiveni ikişer üçer basamak atlamayla inip kendini ev altına dar attı. Ben artık kendisini takibe lüzum görmeyip merdiven başında durdum. Çarşafını filan düzelttikten sonra bir elini sokak kapısının zembereği üzerine atıp aşağıdan laubaliyane bir seda ile bana dedi ki:

— Kabahat bende oldu. Birdenbire pek açıldım. O baygın gözleri görür görmez sabr u ihtiyata mecalim kalmadı. Fakat merak etme... Senin gibi ehl-i perdelerin¹⁷⁵² çoğunu gördüm. Öyle hiddete ne lüzum var yavrum! Ben buraya kendi hesabıma gelmedim... Beni Nermi Bey gönderdi. Nermi'yi bildin ya? Geçen sene Göksu'da o yürek yakıcı gözlerini süze süze mecnuna çevirmiş olduğun Nermi'yi? Ateş-i sevdandan biçare oğlan tabesabah¹⁷⁵³ “yandım ah” diye bağıyor. Elin evladı cayır cayır yanıyor... Senin güzel gözlerin varsa onun da kasa dolusu lirası var... Hepsini senin uğruna sarf etmek için senden ufak bir haber bekliyor... Konak... Köşk... Yalı... At... Araba... Sürüyle uşak, cariye. Hasılı her türlü debdebe bir emrine bakıyor... Kurulu düzen bir daireye gideceksin. Bugün yanımda elli lira kapora var... (entarisinin yan cebini sıkır sıkır döverek) İşte paralar burada duruyor... Bir ufak muvafakatın¹⁷⁵⁴ üzerine sana bugün ellisini de bırakabilirim... Beni celbe lüzum gördüğün vakit *** Sokağı'ndaki bakkala bitişik eczacıya Raziye Hanım namına bir tezkerecik gönder. O tezkere benim yedime¹⁷⁵⁵ vasıl olur... Haydi şimdi elinden o fasulye sırtığını bırak da sana verdiğim bu ana nasihatlerinin büyüklüğünü o güzel kafanla uzun boylu bir düşün bakalım!

¹⁷⁵¹ nagehani: ansızın

¹⁷⁵² ehl-i perde: namuslu kadın

¹⁷⁵³ tabesabah: sabaha kadar

¹⁷⁵⁴ muvafakat: kabul

¹⁷⁵⁵ yed: el

Ne hâllere girdiğimi tarif edemem. Henüz elimden bırakmamış olduğum sırtığı karının üzerine tekrar havale ederek “Hınzır kaltak, hâlâ burada duruyor musun?” diye merdivenden aşağıya atıldım. Bu ikinci hücumum üzerine karı kapıyı açıp sokağa çıkarak bağıra bağıra:

— Sendevenibenhancıykenelbettesenibirgünbizimderbende¹⁷⁵⁶ düşürürüm... Geç olsun da güç olmasın... Sen o *** Sokağı’ndaki eczacıyı unutma... Çünkü şurasını katiyen bil ki bugün sopa ile kovduğun Raziye’yi bir gün rica ve minnetle davet etmeye mecbur olacaksın... Fattan Raziye senin zannettiğin kadarcık bir kadın değildir. Feleğin değirmeninde çok un öğütmüştür. Kovulunca gider, çağırılınca gelir... Bu son sözlerime iyi dikkat et... Anladın mı eşim? Aman İffet! Bu ne hiddet? diye deccal merkebi gibi her teli bir hava çalarak, her uzvu başka türlü raks ederek çıktı gitti.

Nermi! Bu perestar-ı heva vü heves¹⁷⁵⁷ kim? O beni biliyormuş... Geçen sene Göksu’da görmüş... Fakat ben onu hiç tanımıyorum... Filvaki¹⁷⁵⁸ geçen sene Göksu’da bulundum. Harfendaz¹⁷⁵⁹ güruhundan çok evbaş¹⁷⁶⁰ tesadüf ettim. Bu da o zümre-i layeflehundan¹⁷⁶¹ biri olacak... Kasa dolusu lirası varmış... Allah kendine bağışlasın... Giranbaha-yı ismetimi liralarla vezn etmek¹⁷⁶² gibi bir fikr-i sakim¹⁷⁶³ şimdiye kadar katen¹⁷⁶⁴ hatr u hayalden bile geçmedi. Bir pakizenin seraperde-yi iffeti¹⁷⁶⁵ kasa dolusu değil, birkaç lira belki de birkaç kuruşla çak edildiği¹⁷⁶⁶ vakayi-i nadireden değilse de dünyanın olanca zer ve simi bir araya

¹⁷⁵⁶ derbent: geçit

¹⁷⁵⁷ perestar-ı heva vü heves: nefesine düşkün

¹⁷⁵⁸ filvaki: gerçekten

¹⁷⁵⁹ harfendaz: laf atarak sarkıntılık eden

¹⁷⁶⁰ evbaş: serseri

¹⁷⁶¹ zümre-i layeflehun: iflah olmayanlar

¹⁷⁶² vezn etmek: tartmak

¹⁷⁶³ fikr-i sakim: bozuk fikir

¹⁷⁶⁴ katen: asla

¹⁷⁶⁵ seraperde-yi iffet: namus

¹⁷⁶⁶ çak edilmek: yırtılmak

cemedilse bir kadının öyle bir levsten¹⁷⁶⁷ imkân-ı tathiri¹⁷⁶⁸ tasavvur olunabilir mi? Zavallı Nermi! Her muhadderenin¹⁷⁶⁹ harim-i ismetine¹⁷⁷⁰ girebilmek için lira şıkırtısını kâfi mi zannediyorsun? Erkek için bir muvaffakiyet, belki de emsali meyanında bir marifet sayılan bu hareketin bir kadın için ilelebet bir yüz karası olup kalacağını bilemeyecek kadar beni kecbin¹⁷⁷¹ bir kız mı sanıyorsun? İhtimal ki senin “namus” kelimesinin tarif-i mücmeline¹⁷⁷² bakmak için şimdiye kadar bir lügat kitabı karıştırmak bile aklına gelmemiştir. Ben ise sername-i ahlak¹⁷⁷³ olan bu kelimeyi tekmil fuzuluyla¹⁷⁷⁴ okudum. Kaderin bütün alamına mahkûm, cevher-i iffetinden başka medar-ı tesliyeti¹⁷⁷⁵ kalmamış olan bir kızın son ümid-i hayatına taarruza kalkışmak gibi bir hareketin ne büyük bir denaet¹⁷⁷⁶ olduğunu sana tafsilen ispat etmek isterdim. Ama benim ağlayarak söyleyeceğim sözleri senin kahkahalarla dinleyeceğini bildiğimden çehre-i felaketin masumiyete karşı zehr-i handesini rüyete artık tahammülüm kalmadığı için buna cesaret edemedim.

Muhafaza-i iffetim hususunu şu felaket içinde kendim için bir saadet addediyorum... Evet, bugün böyle düşünüyorum. Eğer mürur-ı zaman¹⁷⁷⁷ ve tesir-i sefaletle kuvve-i müdrikem¹⁷⁷⁸ haleldar olur¹⁷⁷⁹, istidad-ı tefekkürüm değişir de başka türlü düşünürsem onu bilmem!

Seylab-ı bela bu küçücük ailemizi önüne kattı götürüyor. Bir yerde bizim için istirahat, aram kabil değil. İki ayda beş mahalle,

¹⁷⁶⁷ levs: kir

¹⁷⁶⁸ imkân-ı tathiri: temizlenme imkânı

¹⁷⁶⁹ muhaddere: namuslu kadın

¹⁷⁷⁰ harim-i ismet: namus ocağı

¹⁷⁷¹ kecbin: yanlış düşünen

¹⁷⁷² tarif-i mücmel: kısa tarif

¹⁷⁷³ sername-i ahlak: ahlakın başı

¹⁷⁷⁴ tekmil fuzuluyla: bütünüyle

¹⁷⁷⁵ medar-ı tesliyet: teselli vesilesi

¹⁷⁷⁶ denaet: alçaklık

¹⁷⁷⁷ mürur-ı zaman: zamanın geçmesi

¹⁷⁷⁸ kuvve-i müdrik: idrak gücüm

¹⁷⁷⁹ haleldar olmak: bozulmak

beş hane değiştirdik. Her yerden birer bahane ile tardolunuyoruz¹⁷⁸⁰. Vücudumuz hayata giran geliyorsa artık bizi ne süründürüyor? Üçümüz de son karargâhımızı temenni ediyoruz... Bizi ifna etmek¹⁷⁸¹ için nasibin kahr u şiddette bu kadar iltizam-ı külfet¹⁷⁸² edişi beyhude değil midir? Bir böcek öldürmek için bir yıldırım sukutuna ne lüzum var?

Birinci ziyaretinden sonra Fettan Raziye üç defa daha geldi. Beni buldu. Şikârını¹⁷⁸³ izinden takip eden bir yılan gibi geldi. Sokulduğumuz delikleri bütün keşfetti. Nereye kaçtıksa bu karının takib-i biamanından¹⁷⁸⁴ kurtulmak mümkün olmadı. Fakat hiçbir gelişinde kapıyı açmadım. Bizi bulduğu evlerin kapıları önünde:

— Nazlım İffet! Açlıktan ölmeye hepiniz yemin mi ettiniz? Kendine acıımıyorsan o ihtiyar anana acı. O masum kardeşine merhamet et... Vah iki cebim de lira dolu. Aç kapıyı. Mukabilinde hiçbir şey talep etmemek üzere sana bir iane¹⁷⁸⁵, bir muavenet-i insaniyye¹⁷⁸⁶ olarak beş on lira bırakayım... Zavallı Nermi'nin Kerem gibi dumanı tepesinden çıkıyor... O, ateş-i sevdandan gidecek sen de burada açlıktan öleceksin... Birkaç cana birden olacak... Muhafaza-i iffet için açlıktan ölmeyi hangi kitapta okudun? Ömründe derya-yı sefalet dalmış bir âdem o bahr-i mühlikte¹⁷⁸⁷ icra-yı seyahat için âleme nasıl ders verebilir? Sen Nermi'yi cahil bir çocuk mu zannediyorsun? Bu lakırdıları bana işte hep öğretti... Eğer sevgili Latif'ini İzmir'den avdet eder diye bekliyorsan nafile intizar ediyorsun... Kara haberciliği iyi degildir ama... Zavallı çocuğun karahummadan gideli bugün yirmi beş gün oluyor... Bu haberi pek iyi yerinden duydum... Eğer vefat etmemiş olaydı bugüne kadar sana bir mektup göndermez miydi!

¹⁷⁸⁰ tart olunmak: kovulmak

¹⁷⁸¹ ifna etmek: yok etmek

¹⁷⁸² iltizam-ı külfet: külfeti tercih etme

¹⁷⁸³ şikâr: av

¹⁷⁸⁴ takib-i biaman: amansız takip

¹⁷⁸⁵ iane: yardım

¹⁷⁸⁶ muavenet-i insaniyye: insani yardım

¹⁷⁸⁷ bahr-i mühlik: öldürücü deniz

Sen arif zarif hanımsın... Yine düşün. Çağırtmak için müracaat edeceğin eczacının sokağını unutmadın ya? Unutmuşsan bir daha söyleyeyim *** Sokağı'nda *** numaralı dükkân... Anladın mı? İşte gidiyorum yavrum...

Daha bunlara mümasil¹⁷⁸⁸ birçok sözler söyleyip yüzümü görmeksizin giderdi.

Acaba Latif'in vefatı sahih mi? Kitab-ı bahtımdan önüme açılan bu son kara sahifeyi tetkike artık hiç mecalim yok. Latif! Zifafımız için tertip edeceğin piyesi tali-i nasazımız¹⁷⁸⁹ bizden evvel mi oynadı? Bütün emellerimiz hicran-ı müebbede mi tahavvül etti! Dünyada birleşmek değil ahirette yan yana iki mezarda yatmak saadeti bile bizim için çok görüldü.

Latif! Aramızdaki mesafe-i iftirak dünya ile ahiret beyni gibi namütenahi bir zulmet mi peyda etti? Ben de gözümü yumduğum zaman cazibe¹⁷⁹⁰ kanunu mucibince ebad-ı mutlaka¹⁷⁹¹ derununda yekdiğerinin vücudunu hissedenden iki küre gibi o feza-yı zulmet içinde birbirimizi cezbedip birleşemeyecek miyiz? Yoksa dünyadaki gibi ahirette de her emele hail¹⁷⁹² bir kader var mı? Sana karın oluncaya kadar maneviyetin beni terk etmesin... Bu ömr-i fâninin hodserane¹⁷⁹³ cilvelerine karşı pek yalnız kaldım. Hayatın her türlü bar-ı meşakkına¹⁷⁹⁴ beraber tahammül ederdik. Alamıma iştirakten niçin çekildin?

Hayal-i latifin, âlem-i bidaride¹⁷⁹⁵ görüp geçirdiğim rüyalarda etrafımda dolaşıyor...

Maddiyetin gibi maneviyetin de niçin bana muin olmuyor? Fattan Raziye gibi karıların evime duhulüne neye mâni olmuyorsun?

¹⁷⁸⁸ mümasil: benzer

¹⁷⁸⁹ tali-i nasaz: uygunsuz talih

¹⁷⁹⁰ cazibe: çekim

¹⁷⁹¹ ebad-ı mutlaka: mutlak değer

¹⁷⁹² hail: engel

¹⁷⁹³ hodserane: inatçı

¹⁷⁹⁴ bar-ı meşakk: zorluklar

¹⁷⁹⁵ âlem-i bidari: uyanıklık alemi

Öyle fettanlar evime girse de bende uyandırmak istedikleri sevdalar gönlüme giremez. Çünkü orada yalnız sen varsın, değil mi Latif?

Hâl-i marazı günden güne izdiyat olan¹⁷⁹⁶ bir hasta gibi maişetimiz kesb-i vahamet¹⁷⁹⁷ ediyor... Bir Rum karısı ufak tefek el işleri getirdi. Aldığımız parayla belki bir ay kadar daha ölmeyip sürünebiliriz... Latif'in validesi her gün geliyor. Elinde kalan birkaç kırıntının fûruhtundan¹⁷⁹⁸ hasıl olan paranın nısfını bize getiriyor. Oğlunun vefatından kendisine bahsetmeye cesaret edemiyorum. Oğlunu ecel götürdü. İşittiğimi söylersem zavallı kadını da ben öldürmüş olurum... Sevdası gibi Latif'in ölümü de yalnız benim kalbimde mahfuz¹⁷⁹⁹ kalsın.

Sabri birkaç defa karakola istintaka¹⁸⁰⁰ gitti. Çünkü hıyar sirkatinden sonra sabıkalı güruhu idadına¹⁸⁰¹ geçti. Bulunduğumuz mahallerin civarında her ne zaman ufak bir sirkat vuku bulsa kendisinden şüphe edilir. Artık o eski mahcubiyeti kalmadı. “Karakoldan seni çağırıyorlar.” denildiği zaman şimdi hiç ürkmüyor, ağlamıyor. “Durun hırkamı giyeyim de geliyorum.” diyor. Artık hiç açlıktan şikâyet ettiğini de işitmiyorum. Galiba hariçte karnını doyurmanın yolunu öğrendi. Elinde bazen beş on para da görüyorum. Bunları nereden bulduğunu sormaya korkuyorum. Yiyeceğimiz bulunduğu akşamlar manalı manalı nazarlarla yüzüme bakıyor. Bu bakışlarıyla “Behey budalalar, ne aç duruyorsunuz? Bana müsaade etseniz her akşam size yiyecek getiririm.” demek istediğini anlıyorum.

Geçen gün arsız arsız sırtarak yanıma yaklaştı. “Ablacığım! Darılmayacağını bilsem sana bir şey söyleyeceğim.” dedi. “Nedir?” dedim. “Hani bir kürklü genç efendi yok mu? Bazı bizim kapının önünden geçiyor... İşte o... Bugün beni yanına çağırdı. “Senin

¹⁷⁹⁶ izdiyat olan: artan

¹⁷⁹⁷ kesb-i vahamet: tehlike kazanma

¹⁷⁹⁸ fûruht: satış

¹⁷⁹⁹ mahfuz: saklı

¹⁸⁰⁰ istintak: sorgu

¹⁸⁰¹ idadına: sayılanlar arasına

pek güzel bir ablan varmış... “ dedi. Demesine vakit bırakmadan çocuğun ağzına tokadı yapıştırdım.

Her hayvan, her nebat, içinde yaşadığı hava ve türabın ahval-i tabiiyesine¹⁸⁰² nazaran bir istidad-ı hayat peyda eder. Çocukta baş gösteren bu emraz-ı ahlakinin¹⁸⁰³ pek tabii olduğunu bilmekle beraber yine son derecede dilhun oluyorum¹⁸⁰⁴.

Hayatın en mübrem¹⁸⁰⁵ esbab-ı levazımından¹⁸⁰⁶ mahrumen böyle nasıl yaşanır? Bunun için iki netice-i tabiiyye vardır. Birincisi kaderimizin bizim için irae edip durduğu maişet-i rezilaneyi¹⁸⁰⁷ kabul etmek, ikincisi de ölmektir. Hem nasıl ölmek? Müddet-i ihtizarını¹⁸⁰⁸ ancak zaruretin tayin edebileceği medit bir intiharı kabul etmek! Bu müddetin kasrı¹⁸⁰⁹ mümkün değil mi? Mümkün... Fakat bunu valideme ve bilhusus hayatın mebadisinde¹⁸¹⁰ bulunan kardeşim Sabri'ye kabul ettirmek büyük bir cinayet addolunmaz mı? Bu hususu onlara kabul ettirmek değil hayatça, beynimizde bulunan merbutiyyet-i kaviyyeye¹⁸¹¹ mebni kendi nefsim için bile kabulde muhtar değilim... Hayatın en acı demleri içinde bile ümit handeleri gösteren ne garip anları var... Üçümüz için kati bir çare-i halas¹⁸¹² yok mu? Nasıl yok! Bir değil, bin çare var. Fakat bunların tecvizi¹⁸¹³ ahlaken müthiş bir sukut addolunur. O öyle addolunursa üç zavallının birden bir intihar-ı medide¹⁸¹⁴ taammüden¹⁸¹⁵ teslim-i vücud eylemeleri ahlaken itila¹⁸¹⁶ mı sayılır? Bu iki şıktan birinin

¹⁸⁰² ahval-i tabiiyye: olağan hâller

¹⁸⁰³ emraz-ı ahlaki: ahlaki hastalıklar

¹⁸⁰⁴ dilhun olmak: içi kan ağlamak

¹⁸⁰⁵ mübrem: zaruri

¹⁸⁰⁶ esbab-ı levazım: yaşamak için gerekli şeyler

¹⁸⁰⁷ maişet-i rezilane: rezilce yaşayış

¹⁸⁰⁸ müddet-i ihtizar: can çekişme süresi

¹⁸⁰⁹ kasr: kısa

¹⁸¹⁰ mebadi: başlangıç

¹⁸¹¹ merbutiyyet-i kaviyye: güçlü bağlılık

¹⁸¹² çare-i halâs: kurtuluş çaresi

¹⁸¹³ tecviz: yapılmasna razı olma

¹⁸¹⁴ intihar-ı medid: uzun süren intihar

¹⁸¹⁵ taammüden: bile bile

¹⁸¹⁶ itila: yükselme

ihtiyarındaki isabeti tetkik hususunu erbabına havale ederim. Onu şu saatte muhakemeye bende kudret-i tefekkür yok... İşte duvarda bir kırık ayna var. Bakayım... Fattan Raziye'nin sözü doğru mu? Kaşlarım bin, gözlerim iki bin kese eder mi? İffetî ağlatan kader, fuşu güldürürse belki eder. Nasibin ağlata ağlata iki menba-ı hunabeye¹⁸¹⁷ çevirdiği gözlerimdeki bu asar-ı hüznü, bu baygınlığı mahmurluk zannediyorlar... Sefaletin bu reng-i münakisini¹⁸¹⁸, bu sönüklüğü tabîş-i hüsneden¹⁸¹⁹ addediyorlar...

AmanAllah'ım! Kaşıma gözüme paha takdir etmek gibi bir fikr-i sakim bana nereden geliyor? Niçin beni böyle düşündürüyorsun? Alamımı tahfif için bana her an nasîhlîk¹⁸²⁰ eden melekler etrafımdan çekildi. Şimdi beni iğva¹⁸²¹, ıdlal¹⁸²² için yanımda yalnız iblis mi kaldı? Bu musallatı başımdan defet ya Rab!

Sefalet! Reng-i siyahınla bütün istikbalimi karartıp nazarımı tedhiş etme... Artık çehre-i muzlimine bakacak metanetim kalmadı...

Fuğuş! Redaetalud¹⁸²³ bin reng-i ümid içinde müstehzi müstehzi¹⁸²⁴ bana gülme öyle! Bu iki dehşetten birden tahlis-i giriban etmenin¹⁸²⁵ bir yolu yok mu? Birinden kaçarken diğerine tutulmak benim için mukadder mi?

Bir haftadır, geceleri evimiz taşlanıyor... Galiba kaderim reva gördüğü cevri zulmden artık yoruldu. Seng-i sitemlerini evbaş yedine tevdi etti. Mecruh bir İffet'e mülteca¹⁸²⁶ olduğu için bu çürük evi de başımıza mı yıkacaklar? Damenimi¹⁸²⁷ levs-i fuğuştan¹⁸²⁸

¹⁸¹⁷ menba-ı hunabe: kanlı gözyaşı kaynağı

¹⁸¹⁸ reng-i münakis: yansıdığı durum

¹⁸¹⁹ tabîş-i hüsn: güzelliğin parlaması

¹⁸²⁰ nasîhlîk: nasihatçılık

¹⁸²¹ iğva: baştan çıkartma

¹⁸²² ıdlal: doğru yoldan çıkarma

¹⁸²³ redaetalud: kötülük bulaşmış

¹⁸²⁴ müstehzi: alaycı

¹⁸²⁵ tahlis-i giriban etmek: yakayı kurtarmak

¹⁸²⁶ mülteca: sığınak

¹⁸²⁷ damen: etek

¹⁸²⁸ levs-i fuğuş: fuğuş pisliği

muhafazaya uğraştıkça niçin âlemin aleyhimdeki kin ve garezi tezayüt ediyor?

Sayyad¹⁸²⁹ kurşunundan halas-ı can¹⁸³⁰ için top ağzını memen zannıyla aşiyane¹⁸³¹ ittihaz eden kuşlar gibi âlemin türlü tir-i tanından¹⁸³² firar kasdıyla mahalleden mahalleye tebdil-i hane eyliyoruz da sanki korktuğumuz belalardan masun mu kalıyoruz¹⁸³³? Biz bir mahalleye nakletmezden evvel su-i şöhretimiz¹⁸³⁴ orasını dolduruyor. Nereye gitsek benim ismim “fahişe” kız! Sabri’nin adı “hırsız” oğlan... İsmete hürmet yalnız kalbimde kalıyor... Âlem bizi başka türlü tanıyor.

Bu sabah evimizin toprak havlusunda gezinmekteyken kapının aralığından içeriye atılmış gayet musanna¹⁸³⁵ bir mektup zarfı gördüm. Hangi dest-i hafi¹⁸³⁶ bunu oraya bırakmış? Benim için birçok belaların masdar-ı zuhuru¹⁸³⁷ olacağına hiç şüphem kalmayan o zarfı raşenak bir elle yerden aldım. Zarf, açık krem rengindeydi. Hakikiden fark edilmeyecek derece bir suret-i musannada tertip edilmiş goncalı yapraklı birçok yapma menekşeler zarfın o açık zemini üzerine gayet maharetle yapıştırılmıştı.

Bizim birkaç hafta iaşemize kifayet edecek bir kıymette olan o zarfı elimde bir müddet evirdim çevirdim. Mazrufunu¹⁸³⁸ okumaksızın parça parça edip kapıdan dışarıya fırlatmak istedim. Fakat birçok senelerden beri elim o kadar zarif, o kadar şık, o kadar musanna bir şeye temas etmemişti. Güzel şeyleri pek severim. Elimdeki zarf hakikaten enfes imalattandı. Onu parça parça etmek

¹⁸²⁹ sayyad: avcı

¹⁸³⁰ halas-ı can: canın kurtuluşu

¹⁸³¹ aşiyane: barınak

¹⁸³² tir-i tan: kınama oku

¹⁸³³ masun kalmak: korunmak

¹⁸³⁴ su-i şöhret: kötü şöhret

¹⁸³⁵ musanna: süslü

¹⁸³⁶ dest-i hafi: gizli el

¹⁸³⁷ masdar-ı zuhur: ortaya çıktığı kaynak

¹⁸³⁸ mazruf: zarfı kâğıt

bana sanayi-i nefise¹⁸³⁹ ve mahasinperestlik¹⁸⁴⁰ namına büyük bir küfranda¹⁸⁴¹ bulunmak gibi geldi. Çiçekleri kırıp bozmaksızın gayet dikkat ve itinayla zarfı açtım. Yalnız menekşeden tarhedilmiş¹⁸⁴² bir ravza-i bahara¹⁸⁴³ girmişim gibi etrafımı bir rayiha-i latife sardı. Menekşe kokusuna bayılıyorum. Bu güzel rayihanın meşamıma verdiği sekr, bütün asabımda husule getirdiği bir tesir-i mestî bana zaruretimi, sefaletimi, hasta validemi, bedbaht kardeşimi hasılı içinde bulunduğum hayat-ı muzdaribaneyi tek mil unutturdu. Beni bir âlem-i digere nakletti. Gözümün önünde yalılar, köşkler, müzeyyen salonlar, behiştî¹⁸⁴⁴ bahçeler, hasılı alayış-i servetin¹⁸⁴⁵ nazarlara gösterebileceği havarıkın¹⁸⁴⁶ cümlesi bir handahand-ı ihtişam¹⁸⁴⁷ içinde devretmeye başladı. Birkaç zamandan beri rüyada bile bulamadığım bu tahassüsât-ı amalperverane¹⁸⁴⁸ ile sermest-i huzuz¹⁸⁴⁹ iken zarfın derunundaki kâğıdı çıkardım. Katını açtım. O name-i mutarra¹⁸⁵⁰, kâğıt değil, sanki bir demet çiçektir. Bir şükûfezar arasına gizlenmek isteyen sevda gibi hoşbu bin manayı hafi ifham eden sem-i sefaletime şaşaa-i servetin hayalnevaz¹⁸⁵¹ bin terane-i iğfalini¹⁸⁵² okuyan yazılar, o gizli ahlar, yapraklar, goncalar arasına sokulmuş... Baktım zarfın içinde bu çiçekli nameden başka kâğıtlar da var. Onları da çıkardım... Bir fotoğraf ile üç adet yirmişer liralık banka kaimesi çıktı... Nameyi bir elime, resim ile altmış liralık evrak-ı nakdiyyeyi¹⁸⁵³ diğer elime aldım.

¹⁸³⁹ sanayi-i nefise: güzel sanatlar

¹⁸⁴⁰ mahasinperestlik: güzel şeylere düşkünlük

¹⁸⁴¹ küfran: nankörlük

¹⁸⁴² tarhedilmek: kurulmak

¹⁸⁴³ ravza-i bahar: bahar bahçesi

¹⁸⁴⁴ behiştî: cennet gibi

¹⁸⁴⁵ alayış-i servet: servetin debdebesi

¹⁸⁴⁶ havarık: harikalar

¹⁸⁴⁷ handahand-ı ihtişam: ihtişamın sürekli gülmesi

¹⁸⁴⁸ tahassüsât-ı amalperverane: emeller besleyenler gibi duygulanmalar

¹⁸⁴⁹ sermest-i huzuz: zevk sarhoşu

¹⁸⁵⁰ name-i mutarra: göz alıcı mektup

¹⁸⁵¹ hayalnevaz: hayali okşayan

¹⁸⁵² terane-i iğfal: baştan çıkarma teranesi

¹⁸⁵³ evrak-ı nakdiyye: kâğıt paralar

Merdivenin alt basamağına oturdum. Tekmil vücudumu soğuk bir ter ile beraber şedit bir raşe istila etti. Bütün damarlarımdan canım çekiliyor zannettim. Halet-i neze gelen bir hasta hâlini aldım. Fakat heyhat! O anda beni terk eden ruhum değildi. İffet, ismet, namus gibi nisvanîyetin en güzide hasaili¹⁸⁵⁴ artık bana veda ediyordu. O andaki hâlim bir hâl-i ihtizar¹⁸⁵⁵ idi. Fakat maddeten değil, manen ölüyordum. Bir aralık aklıma Latif geldi. Bu mezar-ı muzlimi mazinin en fark olunmaz nisyan-ı müebbedinde¹⁸⁵⁶ bırakmak için hemen elimdeki fotografiyaya bakmaya başladım... O mukavva parçası üzerindeki çehre... Genç, güzel bir sima. Yirmi beş yaşlarında kadar şık bir delikanlı... Yalnız servetin verebildiği küstahça bir nazar... Cüretkârane bir istihza ile bana gülüyordu. Uçları kalkık, sivri o küçücük bıyıklar... Gönlümü hevaperestane bin türlü hissiyat ile gıcıkladı. İncecik dudakların arasında uzanan biraz büyükçe bir ağız bana hesapsız mevaîd-i sevdaperveranede¹⁸⁵⁷ bulunuyordu. Acaba o âşıkane gözler benim için hakikaten ağladı, o sevimli ağız o güne kadar gösterdiğim unfa¹⁸⁵⁸ ve şiddete karşı tazallümlerde bulundu mu? Mektubun hiçbir tarafını okumaksızın yalnız imzaya bakıp sahib-i tasvirin¹⁸⁵⁹ Nermi olduğunu gördüm. Zaten zarfı elime alır almaz bunun ondan geldiğini hissetmişim... Resmi kerratla nazar-ı tedkikten geçirdim. Nermi hem bana istihza ile gülüyor hem de ağlıyor gibi görünüyordu. Bu iki zıt hâlin bir çehrede içtimai kabil olamayacağına mebnî benim onu öyle görüşümün o andaki teşevvüş-i hissiyyatımdan¹⁸⁶⁰ ileri gelme bir hâl olduğuna şüphe yoktur.

Aza-yı vücud-i beşer içinde fizyolojistlerin, müşerrihlerin¹⁸⁶¹, tedkik-i emrazında¹⁸⁶² en ziyade müşkülata uğradıkları bir uzuv varsa

¹⁸⁵⁴ hasail: huylar

¹⁸⁵⁵ hâl-i ihtizar: can çekişme hâli

¹⁸⁵⁶ nisyan-ı müebbet: ebedi unutuş

¹⁸⁵⁷ mevaîd-i sevdaperverane: sevda besleyen vaatler

¹⁸⁵⁸ unf: kabalık

¹⁸⁵⁹ sahib-i tasvir: resmin sahibi

¹⁸⁶⁰ teşevvüş-i hissiyyat: hislerin karışıklığı

¹⁸⁶¹ müşerrih: otopsi yapan hekim

¹⁸⁶² tedkik-i emraz: hastalıkların tetkiki

o da kadın kalbidir. Gönlümde, sevdamda, her hâl ve kanaatimde vehleten husule gelen bu tebeddülün psikoloji noktainazarından olan esbabını¹⁸⁶³ tayinden kendim de âcizim... Latif'i unutmak için kalbimde bir azm-i kavi peyda oldu. Nermi'yi henüz sevmiyordum. Fakat benim için rahat-ı nevmi¹⁸⁶⁴ terk ile ağlamış olması ihtimalini derpiş-i mülâhaza¹⁸⁶⁵ eyledikçe gönlümünden bu delikanlı için nihayetsiz bir merhamet peyda oluyordu. Sevmiyordum. Acıyordum... Fakat öyle de değil. En rikkatperver¹⁸⁶⁶ kalpler bile sevmedikleri şeyler hakkında pek güç merhamet hissederler. Bu gibi nazik mesail-i âşıkane¹⁸⁶⁷ rahim ve rikkat, muhabbetin şekli-i digeri ve belki de mukaddime-i zuhurudur...

Elimdeki evrak-ı nakdiyye ile fotoğrafı koynuma soktum. Ömrümde o miktarda bir meblağın koynuma giridiğini hiç bilmiyorum. Nermi'nin muhabbetinden evvel liraları kalbimi ısıtmaya başladı. Bulunduğumuz viran hanenin kendisi küçük fakat bahçesi vasiydi¹⁸⁶⁸. Bahçenin ağaçlarla mestur bir köşesine çekildim. Ömrümde validemden ketme mecbur olduğum ilk hareket-i faziham¹⁸⁶⁹ işte bu hareketimdi. Etrafıma bakındım. Ağaçlar, duvarlar bana lanet okuyorlar zannettim. Ani bir nedametle bütün vücudum sarsıldı. O çiçekli nameyi yine okumamak istedim. Banka kaimelerini, resmi bir tarafa koyup Nermi'ye göndermeyi düşündüm. Fakat senelerden beri beni zar u zebun eden sefalet olanca zalam-ı müdhişesiyle¹⁸⁷⁰ basiretimi perdedar¹⁸⁷¹ eyledi... Kalbimde nakabil-i tarif¹⁸⁷² bir çarpıntı peyda oldu. Teskin-i helecan için nameyi kokladım. O rayiha beni bütün bütün bayılttı.

¹⁸⁶³ esbap: sebepler

¹⁸⁶⁴ rahat-ı nevm: uykunun rahatlığı

¹⁸⁶⁵ derpiş-i mülâhaza: dikkate alma

¹⁸⁶⁶ rikkatperver: merhametli

¹⁸⁶⁷ mesail-i âşıkane: aşıkane meseleler

¹⁸⁶⁸ vasi: geniş

¹⁸⁶⁹ hareket-i faziha: rezil hareket

¹⁸⁷⁰ zalam-ı müdhişe: dehşetli karanlık

¹⁸⁷¹ perdedar: perdecî

¹⁸⁷² nakabil-i tarif: tarifi imkânsız

İhtiyarımı külliye selbetti¹⁸⁷³. Bir heva-yı şuur-berendazanenin¹⁸⁷⁴ türlü nagamatıyla kulaklarım çın çın çınlamaktayken nameyi kıraata başladım. Şöyle iptida ediyordu:

“Ruhum İffet!

Sana ruhum değişim âlemlere muadil olan kıymet-i hüsnünü değersiz hayatıma benzetmek, senin gibi bir nadire-i hilkat-i kadr-i hakikisinden¹⁸⁷⁵ o kadar dun¹⁸⁷⁶ göstermek için değildir. Tavsif-i muhabbetim emrinde ruh kadar beyan-ı ebediyyet eden bir kelime bulamadığımdan onu istimale mecbur oldum. Yoksa ruhumun nazarımdaki kıymeti ancak senin ona izafen ile kaimdir. Çünkü o zavallı da teskin-i nale için bir ruh-ı saniye¹⁸⁷⁷ muhtaçtır ki o da sensin!

Ah İffet, İffetçiğim! Dil, bimar-ı aşkın¹⁸⁷⁸ olalı sahaif-i muhabbetin en hıredsuz¹⁸⁷⁹ nüktelerinden talim-i maali¹⁸⁸⁰ ede ede öyle bir hâl-i garibe düştü ki bütün eşyayı zimeal¹⁸⁸¹ sevda şeklinde görüyor. Âlemdede her şey bana feyz-i hüsnünden şulebar görünüyor da ateş-i seyyal¹⁸⁸² kesilen ahlarımdan bir şerarecik gönlüne niçin sığramıyor? Yoksa tabiatın yakıp da yanmayan bir numune-i icabı mısın?

Nazarında hayatımın ehemmiyetsizliğini bildiğim için sana mukavva üzerinde biruh¹⁸⁸³ bir Nermi gönderdim. Allah aşkına benden esirgediğin nazar-ı tenzili o kâğıt parçasından olsun diriğ

¹⁸⁷³ selbetmek: yok etmek

¹⁸⁷⁴ heva-yı şuur-berendazane: şuuru yok eden ortam

¹⁸⁷⁵ kadr-i hakiki: gerçek değer

¹⁸⁷⁶ dun: aşağı

¹⁸⁷⁷ ruh-ı sani: ikinci ruh

¹⁸⁷⁸ bimar-ı aşk: aşk hastası

¹⁸⁷⁹ hıredsuz: akıl yakıcı

¹⁸⁸⁰ talim-i maali: derin düşünceler talimi

¹⁸⁸¹ zimeal: anlamlı

¹⁸⁸² ateş-i seyyal: akan ateş

¹⁸⁸³ biruh: ruhsuz

etme¹⁸⁸⁴. Mehcuriyyet-i iltifatınla¹⁸⁸⁵ mezara gireceğini rana¹⁸⁸⁶ bilen Nermi her cevrine razıdır fakat yalnız şehid-i sevdan olan o zavallı cefadideni¹⁸⁸⁷ ara sıra sana ihtara vesile olacak o resmin dest-i hakaretle¹⁸⁸⁸ mezbeleyle atıldığını istemez... Aşka hürmetin yoksa bari gençliğime merhamet et... Beni bir mevt-i muhakkaktan kurtarmak için geleceğini bilsem bütün servetimi çakıl taşı gibi kudum-ı vusulüne¹⁸⁸⁹ ferş ederim¹⁸⁹⁰. Fakat bilirim gelmezsin...

Hayatımda rahm etmedin bari vefatımda ağlayacağına dair bir vaatte bulun da biraz asudegi-i bal¹⁸⁹¹ ile öleyim... Mezarımda bir Fatiha okumanı istirhamen¹⁸⁹² sana birkaç kuruş araba parası gönderdim. Metfenimi öğrenmek istersen onu gönlüne sor. Hakikat-ı ifadatımdan iştibahın¹⁸⁹³ varsa bunu sana zaman hem de cüzi bir zaman ispat edecektir. Fikrim, aşkınla teali ettikçe ifade-i suziş¹⁸⁹⁴ için kelimeleri pek kuvvetsiz, hemen bimeal buluyordum. Böyle derin noktalarda sükût, belagatin gaye-i tesiri haiz son faslı addolunur.

Muhabbetzeden

Nermi”

Ne tatlı yalanlar! Bu amiyane, bu beylik sözler biçare kadınları iğfal için şimdiye kadar yüz bin kere yazılmış ve ekser ahvalde de tesirden hali¹⁸⁹⁵ kalmamıştır. Eğer her erkeğin ilk nazarda sevdiği kadının derd-i aşkından helak olması lazım geleydi dünyada erkek mi kalırdı? Nermi beni kendine ruh-ı sani addediyor, bensiz kendince hayat kabil olamayacağını yazıyor da niçin sözlerinde

¹⁸⁸⁴ diriğ etmek: esirgemek

¹⁸⁸⁵ mehcuriyyet-i iltifat: ilgiden uzak

¹⁸⁸⁶ rana: pek âlâ

¹⁸⁸⁷ cefadide: eziyet çekmiş

¹⁸⁸⁸ dest-i hakaret: hakaret eli

¹⁸⁸⁹ kudum-ı vusulüne: ayaklarına

¹⁸⁹⁰ ferş etmek: sermek

¹⁸⁹¹ asudegi-i bal: gönül rahatlığı

¹⁸⁹² istirhamen: yalvararak

¹⁸⁹³ iştibah: şüphe

¹⁸⁹⁴ ifade-i suziş: ızdırap ifadesi

¹⁸⁹⁵ hali: boş

şemme-i meşruuiyyet¹⁸⁹⁶ yok? Neden nikâhtan, izdivaçtan bahsetmiyor? İdame-i hayatı ancak bana malikiyetle kabil olacaksa bu malikiyeti niçin öyle bir şekl-i muvakkatte¹⁸⁹⁷ arzu ediyor? Zir-i pay-ı tenezzülüne¹⁸⁹⁸ saçtığı serveti ise kim bilir şimdiye kadar talib-i visali olup da bu yolda davet ettiği ne kadar kadınlara çiğnetilmiş paralardır!

Meselenin bu nikat-ı mühimmesini¹⁸⁹⁹ tamamıyla farik¹⁹⁰⁰ olduğum hâlde sefaletten bezginliğim ve belki de kadınlığım hasebiyle yine bu yalanlar hoşuma gitti. Hasıl eylediğim bu ilk müthiş fikirden belki cayarım havfıyla hiçbir şey düşünmemeye, hiçbir ciheti ince muhakeme etmemeye karar verdim. Bu müthiş fikir, Nermi'nin davetine icabetti. Zaruret içinde ismetle yaşarken bana “fahişe kız” namını verdiler. Bakalım fuhuşla servet içinde yaşarsam kendime “namuslu hanım” dedirtebilir miyim?

Bu davete icabet esbabını¹⁹⁰¹ tehyie için yapılacak birçok şey vardı. Evvela bir kâğıtla zarf bularak Raziye Hanım'a şu tezkereyi yazdım:

“Raziye Hanım!

Verdiğiniz o hayırhahane¹⁹⁰² ana nasihatlerinin derece-i isabeti ancak bugün kalın kafama dank dedi. Tarih-i tezkereden iki gün sonra teşrifinize muntazırım. Bu iki günün müruru labüddür¹⁹⁰³. Çünkü öyle bir davete icabet için icrası lazım gelen tehiyyat¹⁹⁰⁴ o müddetten evvel itmam edilemez... Hin-i teşrifinizde¹⁹⁰⁵ arabadan inmeksiniz beni köşebaşında bekleyiniz. Validem sizi görüp tanımasın. Çünkü hayli zamandan beri ne gibi bir fikr-i fasitle

¹⁸⁹⁶ şemme-i meşruuiyyet: meşruluk

¹⁸⁹⁷ şekl-i muvakkatte: geçici şekilde

¹⁸⁹⁸ zir-i pay-ı tenezzülüne: ayaklarımın altına

¹⁸⁹⁹ nikat-ı mühimme: önemli noktalar

¹⁹⁰⁰ farik: fark eden

¹⁹⁰¹ esbap: vasıtalar

¹⁹⁰² hayırhahane: iyilikseverce

¹⁹⁰³ labüdd: gerekli

¹⁹⁰⁴ tehiyyat: hazırlıklar

¹⁹⁰⁵ hin-i teşrif: teşrif zamanı

evimizin etrafında dolaştığınızı biliyor. Evden bir iki gecelik gaybubetim için münasip bir yalan uydurup kendisini aldatacağım. Nermi Bey'e selam söyleyiniz. Beni ziyaret-i metfenlerine davet etmişler. Fakat işte ben tercihen bir hacle-i visale¹⁹⁰⁶ geliyorum. Buna da o kadar taaccüp etmesinler. Çünkü benim için ikisi de mezar demektir. Bence beynlerindeki fark yalnız birinin mukaddem, diğerinin muahhar olmasından ibarettir.

İffet”

Şu saatte kaderimi bana güldümek için mi pederim ismimi “İffet” koymuş? O kudsiyyet-i manada bir kelimeyi fuhuş namına bir tezkerenin zirine¹⁹⁰⁷ vazederken kendi kendime hicabımdan bütün vücudum ateş kesildi. Ter içinde kaldım... Neyse... Bu noktalarda tamik-i muhakeme¹⁹⁰⁸ etmek artık işime gelmiyor!

Tezkereyi tahrirden sonra doğru validenin yanına gittim. Büyük bir tavr-ı meserretle ellerine sarıldım. Kadın şaşırdı. “Kızım ne oluyorsun?” dedi. “Ne olacağım! Artık sefaletten kurtulduk. Sana müjde vermeye geldim.” dedim. Validem büsbütün şaşırdı. Alık alık yüzüme bakmaya başladı... Zavallı kadının o alıklaşmasından bilistifade¹⁹⁰⁹ hemen dedim ki: “Büyük bir paşa konağından şimdi bana haber geldi. Muktedir bir mürebbiye arıyorlarmış... Bizi tanıyanlardan birisi kendilerine beni salık vermiş. Şimdi bir uşak geldi. Bir tezkere bıraktı. Yalılar Kanlıca'daymış. Bugün beni görmek arzusundaymışlar. Uşak bana yalıyı tarif etti. Müsaade ederseniz aylık ve şerait-i saireyi¹⁹¹⁰ kararlaştırmak için bugün oraya gideceğim.”

Validem... Ah biçare saf kadın, bendeki niyet-i fasideden¹⁹¹¹ zerre kadar iştibaha düşmedi. Hemen o da benim meserretime biliştirak “Öyleyse kızım ne duruyorsun? Galiba on, on iki kuruş

¹⁹⁰⁶ hacle-i visal: kavuşma yeri

¹⁹⁰⁷ zir: alt

¹⁹⁰⁸ tamik-i muhakeme: derinlemesine düşünme

¹⁹⁰⁹ bilistifade: istifade ederek

¹⁹¹⁰ şerait-i saire: öteki şartlar

¹⁹¹¹ niyet-i faside: kötü niyet

kadar paramız var. Onu yol parası yapmak için yanına al da haydi git.” dedi.

Zaten benim de arzu ettiğim işte bu kadcılık bir müsaadeydi. Ele güne karşı çıkmak için temizce bir çarşafım vardı. Ona büründüm. Raziye’ye yazdığım tezkereyi bir koynuma, banka kaimelerini diğer koynuma soktum. Validemin elini öptüm, hemen kapıya çıktım. Yüzüme kalın bir peçe koymuştum. Onu sokakta sımsıkı indirdim. O kenar mahallelerin bitmez tükenmez ıssız sokaklarından ha tabana kuvvet bin helecan içinde koş koşmaz mısın... Nihayet caddeyi buldum. İlk tesadüf ettiğim boş arabayı durdurarak içine atladım... Arabacıya Raziye’nin söylediği *** Sokağı’ndaki eczaneyi salık verdim. Yarım saat sonra araba ezcanenin önünde durdu. Eczacının çırağını çağırttım. Raziye Hanım’a gönderilmesi tenbihiyle tezkereyi verdim.

Arabacı badehu nereye gideceğimi sordu. “Doğru Beyoğlu’na çekeceksin.” emrini verdim. Tahminen üç çeyrek sonra da Beyoğlu’na vasil olduk. Arabadan inip bir sarrafa kaimelerin birini bozdurdum. Evvela bir kitapçı dükkânına girerek o haftaki moda gazetelerinden kaç nevini görebildimse hepsinden birer nüsha aldım. Yine arabaya girdim. Arabacıya “Şişliye doğru çek.” dedim. Araba Şişli yolunda kat-ı mesafe etmekteyken¹⁹¹² ben gazeteleri birer birer tetkik ederek gördüğüm moda şekillerinden en ziyade hoşuma giden bir modeli intihap ettim. Bunun biçilip vücuda gelmesi için ne ende ve kaç miktar kumaş gideceğini ariz amik¹⁹¹³ hesap ettikten sonra yarı yolda arabacıya tekrar Beyoğlu’na dönmesi emrini verdim. Herif manalı manalı yüzüme bakıp bir şeyler homurdandı. Taksim’e gelince o suratsız arabacıya hakkını verip savdım. Diğer bir arabaya bindim. Beyoğlu’nda hayli mağaza dolaştım. Metresi altı franka suva glase denilen kumaşın krem renginden elbiselik için lüzumu miktarda aldım. Garnitür¹⁹¹⁴ olmak üzere alacağım ipekli kumaşı, dantelaları hep açık menekşe renginde intihap ettim. Som

¹⁹¹² kat-ı mesafe etmek: mesafe katetmek

¹⁹¹³ ariz amik: enine boyuna

¹⁹¹⁴ garnitür: süs

ipek gayet ağır bir kumaştan düz beyaz bir çarşaflık ve buna dublör¹⁹¹⁵ olmak için yine açık menekşe renginde ince bir canfes¹⁹¹⁶ beğendim. Ayağıma beyaz iskarpinler, menekşe renginde ipekli çoraplar, birkaç renginden yarım düzine eldivenlik, o çarşafı mütenasip beyaz ipek danteladan bir şemsiye, markalı ipek mendiller... En namdar fabrikaların “Ekstra dö viyole”lerinden¹⁹¹⁷ iki üç şişe, bir dikiş makinesi, tuvalet suları... Hasılı almış olduğum daha birçok şeyler etrafımda bir yığın paket teşkil etti. Açlıktan ölmek için yevmiye muhtaç olduğumuz iki üç kuruşu hayli zamandır bulamaz bir hâle gelmiş, zaruretin pek az kimselerce mücerrep¹⁹¹⁸ olan işkenceleriyle güleşe güleşe¹⁹¹⁹ bitab u mecal¹⁹²⁰ kalmışken o günün bir günlük ziynet ve süsüm için kırk beş liradan ziyade sarf ettim.

Araba ile geç vakit eve avdet ettim¹⁹²¹. Validem o paketleri görünce kemal-i taaccüble “Bunlar nedir? Ne olacak?” diye sordu. “Gittiğim yalıda her hâlimi beğendiler. İki kız çocuğu var. Bunların terbiyesi için bana mahiye¹⁹²² beş lira verecekler... Valideciğim, bir müddet senden ayrılacağıma çok meyus oluyorum ama sefaletten kurtulmamız için bu mürebbiyeliği kabulden başka çare var mı?” dedim. Validem yine “Bu sözlerin hepsi güzel... Fakat bu paketler ne olacak?” diye ilk sualini tekrar etti... Ben her şeyin kubbesini evvelden hazırlamıştım. “Ha! Onlar mı? Gittiğim yalıda bir küçük hanım var. Boy bos endamca tıpkı bana benziyor. Bunlar onun elbiselikleri. Kendi bedenime göre biçip dikeceğim. Besbelli biçimimi, dikiş hususundaki maharetimi de görmek istiyorlar. Ne tuhaf, ne şen, taze görsen anne... ‘Bunları dik, biç, arkana giy de buraya öyle gel... Seni pek sevdim. Kendimden evvel bu elbiseyi senin arkanda göreyim...’ diye rica etti. Baksana bir de dikiş makinesi verdiler...” dedim. Bu yalanım üzerine validem gülmeye

¹⁹¹⁵ dublör: yedek

¹⁹¹⁶ canfes: ipekli kumaş

¹⁹¹⁷ ekstra dö viyole: (Fr. extrait de violette) menekşe özü

¹⁹¹⁸ mücerrep: denenmiş

¹⁹¹⁹ güleşmek: güreşmek

¹⁹²⁰ bitab u mecal: güçsüz

¹⁹²¹ avdet etmek: geri dönmek

¹⁹²² mahiye: aylık

başlayıp “Aman ya Rab, dünyada ne deli karılar da var?” dedi. İfadatımın sıhhatinden şüphe etmek aklına bile gelmedi.

Bu beş lira aylık haberi öyle hüsn-i tesir¹⁹²³ gösterdi ki evimizin içini neşe kapladı. Validem verilecek borçları hesaplamaya, alınacak eksik gedikleri düşünmeye, oturduğumuz evden daha hallice bir haneye taşınmak çarelerini tefekküre başladı.

Ben iki gün iki gece hemen mütemadiyen çalışarak her şeyi biçip dikip itmam ettim. Raziye’nin gelmesi için yazdığım tezkerede muayyen olan gün vürut etti¹⁹²⁴. Giyinip süslenmek için kırık aynanın karşısına geçip de mirat-ı ismetin¹⁹²⁵ şikeste¹⁹²⁶ bir köşesinde içinde puyan olmaya hazırlandığım âlem-i rezailin cerihalarını seyrederek gibi gözüm gözüme isabet edince yüzlerce yıllardan mürekkep bir elektirik bataryasıyla vücudum temasa gelmiş kadar bir saika-i lerze¹⁹²⁷ her tarafımı şiddetle sarstı. Gözlerim karardı. Ben aynayı kaybettim, ayna beni... O anda Latif, boylu boyunca karşıma dikildi... Gözünü hun-i ye’s¹⁹²⁸ bürümüştü. Çeşman-ı teessüründen yaş yerine kan akıyordu. Görüyordum. Hazin fakat iğrenç bir şeye bakar gibi bir nazarla beni tepeden tırnağa kadar süzdü. Dudakları harekete geldi. Dedi ki:

— Çirkefin tükürmekle tathiri kabil olaydı tükürüğüme acımadan yüzüne tükürürdüm! Pederinin vermiş olduğu İffet namını, benim aşkıımı, hasta validenin amal-i mukaddesesini¹⁹²⁹, Sabri’nin istikbalini hangi mezbele-i fuhş içine gömmeye gidiyorsun? Bu cüret-i rezilane nanpare¹⁹³⁰ tedariki için midir? Taayyüşleri¹⁹³¹ sana giran gelen o iki zavallıyı ücret-ı ırzınla beslemek onlara zehirle tagaddi etmekten¹⁹³² daha acı geleceğini bilmiyor musun?

¹⁹²³ hüsn-i tesir: iyi etki

¹⁹²⁴ vürut etmek: gelmek

¹⁹²⁵ mirat-ı ismet: namus aynası

¹⁹²⁶ şikeste: kırık

¹⁹²⁷ saika-i lerze: titreme

¹⁹²⁸ hun-i ye’s: keder kanı

¹⁹²⁹ amal-i mukaddese: kutsal emeller

¹⁹³⁰ nanpare: ekmek parçası

¹⁹³¹ taayyüş: geçim

¹⁹³² tagaddi etmek: beslenmek

Nazar-ı mütalaandan geçirdiğin bunca kütüb-i ciddiyye içinde hayatın her nev tufan-ı belasına göğüs gerip nefislerini her guna¹⁹³³ şevaib-i levsten¹⁹³⁴ muhafazaya muvaffak olan beşeriyetin büyük kahramanlarını okumadın mı? Onlardan gördüğün ders-i imtisal¹⁹³⁵ bumudur? Meleklerin ruy-i arzda¹⁹³⁶ birtimsal-i beşerîsi¹⁹³⁷ zannettiğim, rüyetimle incitirim havfıyla gözlerimden sakındığım veçhe-i dilaranı¹⁹³⁸ hangi enzar-ı leimeye¹⁹³⁹ peşkeş çekeceksin? Gideceğin yer bir bezmgah-i ağıyar¹⁹⁴⁰ olacağına keşke bir mezar olaydı. Ağuş-ı fuhş¹⁹⁴¹, iffete penah¹⁹⁴² olur mu? Yoksa senin gibi iffet-i meluneyi¹⁹⁴³ kabulden toprak içtinap mı ediyorsun?

İffet'in ileride mahall-i mahsusunda¹⁹⁴⁴ görülecek bir mektubundan başka tahriri, naliş-i hayatı¹⁹⁴⁵ burada hitam buluyor¹⁹⁴⁶. Mabad-ı vukuatı¹⁹⁴⁷ validesinden dinledim. Dinlediğim gibi kariine hikâye edeceğim...

Zavallı kız, davet olunduğu bezmgâh-ı visale¹⁹⁴⁸ gitmek için biçip diktığı esvabı o günü giymiş süslenmiş... Fakat piş-i azmine¹⁹⁴⁹ çıkan Latif'in hayali karşısında -duzahta kendine bir makarr-ı selamet ararken bir ferîşte-i nasîha¹⁹⁵⁰ tesadüf

¹⁹³³ guna: tür

¹⁹³⁴ şevaib-i levs: leke

¹⁹³⁵ ders-i imtisal: örnek

¹⁹³⁶ ruy-i arz: yeryüzü

¹⁹³⁷ timsal-i beşerî: insanlık timsali

¹⁹³⁸ veçhe-i dilara: güzel yüz

¹⁹³⁹ enzar-ı leime: alçak bakışlar

¹⁹⁴⁰ bezmgah-i ağıyar: yabancıların eğlence meclisi

¹⁹⁴¹ ağuş-ı fuhş: fuhuş kucağı

¹⁹⁴² penah: sığınak

¹⁹⁴³ iffet-i melune: lanetlenmiş kadın

¹⁹⁴⁴ mahal-i mahsus: özel yer

¹⁹⁴⁵ naliş-i hayat: hayat feryadı

¹⁹⁴⁶ hitam bulmak: sona ermek

¹⁹⁴⁷ mabad-ı vukuat: olayların devamı

¹⁹⁴⁸ bezmgâh-ı visal: kavuşma meclisi

¹⁹⁴⁹ piş-i azm: yolun önü

¹⁹⁵⁰ ferîşte-i nasîh: nasihat eden melek

etmiş bir günahkâr gibi- bin hiss-i nedamet içinde titreye titreye hastalanmış... Izdırabat-ı hayatının son nalangâhı¹⁹⁵¹ olacak döşeğe o günü yatmış... Kayd-ı alamı¹⁹⁵² için o saatten sonra eline kalem alamamış... Kendini zihayat bir deste çiçeğe benzetmek için özenip diktiği mavi dantelalı ipekli esvabı, o süründüğü itriyatın revayihî içinde bad-ı semuma¹⁹⁵³ uğramış bir demet menekşe gibi serpilip yattıktan sonra: “Anneciğim, üşüyorum. Yeni diktiğim ipekli çarşafı üzerime örtünüz.” demiş... Validesi “Kızım hiç incecik ipekli çarşaf insanı ısıtır mı? Üşüyorsan üzerine yorgan örteyim...” cevabını vermiş... İffet “Hayır. Hayır... Onu ört. Dünya ateşlerini üzerime yığsanız yine o çarşaf kadar vücudumu yakmaz... Benim gibi cehennemlik bir hastaya öyle kefen yaraşır... Rengi beyaz... Görünüşte ipektir ama o çarşaf ateşten mensuc... Yanıma otur da sana hepsini anlatayım...” demiş...

Kızını sayıklıyor zannıyla biçare kadının aklı başından gitmiş yanına oturmuş... İffet, validesine bütün hakikat-i ahvali yegân yegân hikâye etmiş... Bütün yalanlarını, bütün günahlarını itiraf eylemiş... Netice-i ifadatı olarak demiş ki: “Beni almak üzere şimdi bu mahalleye Raziye Hanım gelecek, köşe başında arabayla beni bekleyecektir. Son bir istirham olarak senden rica ediyorum valideciğim, o kadını buraya yanıma çağır... Kendisine söyleyecek birkaç sözüm var...”

Bu istirhamından yarım saat kadar sonra İffet’e şiddetli bir hararet gelmiş... Yanıyorum diye feryada başlamış... Bedbaht valide ne yapacağını, nereden istimdat edeceğini¹⁹⁵⁴ şaşırılmış! Sabri sokaktan gelmiş. Ana oğul birbirine sarılmışlar, şimdi “üşüyorum” derken şimdi “yanıyorum” diye bağırان o müzeyyen hastanın karşısında ağlamaya başlamışlar...

O aralık Raziye’nin arabası köşebaşından görünmüş. Validesi hemen Sabri’yi gönderip kadını eve celbetmiş. Raziye odadan içeri

¹⁹⁵¹ nalangâh: inleme yeri

¹⁹⁵² kayd-ı alam: kederlerini yazmak

¹⁹⁵³ bad-ı semum: sam yeli

¹⁹⁵⁴ istimdat etmek: yardım istemek

girip de ellerinden ten renginde güderi¹⁹⁵⁵ eldivenlikleri, yanı başında koskoca tüylü yelpazesıyla İffet'in ipekler, tüller, çiçekler içinde arabasını beklerken saikaya¹⁹⁵⁶ uğramış bir gelin gibi fıraş-i enine¹⁹⁵⁷ uzanmış olduğunu görünce kızın şu hâliyle rağbetkârani nazarında kaç bin kese akçe edeceğini tahmin cihetine artık sevk-i fikr edemeyerek¹⁹⁵⁸ o da istiğrabından yıldırımla vurulmuşa dönmüş... “Yavrum ne oldun?” diye kızın boynuna sarılmak istemiş fakat İffet nefretle reddetmiş... Raziye’yi karşısına oturtmuş... Hararet-i hummasını sözleriyle, dinleyenlere sirayet ettirecek mertebe ateşin bir ifadeyle demiş ki:

— Hanım! Öyle bir hâl-i ızdırab içindeyim ki en muzlim, en lerzebahş¹⁹⁵⁹ çehresiyle etrafımda dolaşıp da henüz yatağıma yaklaştırmaya istiğna gösteren¹⁹⁶⁰ ölüm, şu saatteki hayatımdan bana bin kat ruşena¹⁹⁶¹ görünüyor... Bunun bu istiğnası bir müddetten beridir düştüğüm dalaldan¹⁹⁶² mütevellit nedameti bana olanca şiddetiyle çektiirmek için bir iki günlük bir müsaade olmalı... Yahut ki birkaç saattir çektiğim şu ceza beni levs-i maasiden¹⁹⁶³ tathire kifayet edemediği için ölüm benden iğreniyor... Raziye Hanım! Beni iyi dinleyiniz! Bütün isyanımla münazaraya, ölümle muvaceheye¹⁹⁶⁴ geldiğim, pak bir muhabbetle sevdiğim Latif’in karşımda dolaşan küskün hayaliyle barışmaya uğraştığım şu saat-i kübrada ağızımdan çıkacak bazı acı hakikatlere gücenmemenizi rica ederim... Görüyorsunuz ya? Nedamet beni ne hâle koydu! Ben neden nadimim¹⁹⁶⁵? Hangi günahıma taibim¹⁹⁶⁶? Onu da biliyor

¹⁹⁵⁵ güderi: genellikle genellikle keçi veya geyikten elde edilen yumuşak deri

¹⁹⁵⁶ saika: yıldırım

¹⁹⁵⁷ fıraş-i enin: inleme döşeği

¹⁹⁵⁸ sevk-i fikr etmek: fikir yürütmek, düşünmek

¹⁹⁵⁹ lerzebahş: titreten

¹⁹⁶⁰ istiğna gösteren: nazlanan

¹⁹⁶¹ ruşena: aydınlık

¹⁹⁶² dalal: doğru yoldan sapma

¹⁹⁶³ levs-i maasi: günahların kırı

¹⁹⁶⁴ muvacehe: yüzleşme

¹⁹⁶⁵ nadim: pişman

¹⁹⁶⁶ taib: tövbe eden

musunuz? Evet onu da bilirsiniz... Çünkü rehber-i dalaletim sizdiniz... Rehgüzar-ı felaketimde¹⁹⁶⁷ size müsadif olmayaydım¹⁹⁶⁸ bugüne kadar pek acı geçen ömrüm belki bu kadar elim bir neticeye iktiran etmez¹⁹⁶⁹, bütün saadet ümitleri bugünkü gibi böyle bir anda kapanıvermezdi. Ömründe gülmeyen bir kızı nasıl ağlaya ağlaya öldürdüğünüzü görüyor musunuz? Fakat tazallümüm sizden değildir. Siz bilmeye bilmeye kaderime muavin oldunuz... Ben sizi affediyorum. Cenabıhakk'ın bahr-i mağfireti¹⁹⁷⁰ bigerandır¹⁹⁷¹. Nezd-i baride¹⁹⁷² de mazhar-ı afv olmanızı¹⁹⁷³ yine ol zat-ı ecel ü âlâdan¹⁹⁷⁴ tazarru ederim¹⁹⁷⁵ Raziye Hanım! Bundan sonraki sözlerimi daha büyük bir dikkatle istima etmenizi¹⁹⁷⁶ istirham ederim... Ben henüz levs-i dünyaya sürünmemiş bir bakir-i melekiyyet-şemim¹⁹⁷⁷, bir vücud-i nazifim¹⁹⁷⁸... Fuhuşun heva-yı müfsidi maddiyetime değil, maneviyetime biraz dokunmuştu... Siz ise alude-i habais¹⁹⁷⁹ bir levs-i mücessemsiniz¹⁹⁸⁰... Size nispetle melek addolunan bir kızın icrası tasavvur derecesinde kalan bir günahdan dolayı bu kadar şedit nedametlere, böyle cansuz cehennem ateşlerine düştüğünü görüyorsunuz da kalbinizde ufacak bir eser-i nedamet peyda olmuyor mu? Henüz sizin için bab-ı tövbe¹⁹⁸¹ mesdud¹⁹⁸² olmadığını düşünüp de bugüne kadar içinde devredip durduğunuz o âlem-i rezailin yüz karalarından tathir-i

¹⁹⁶⁷ rehgüzar-ı felaket: felakete giden yol

¹⁹⁶⁸ müsadif olmak: rastlamak

¹⁹⁶⁹ iktiran etmek: erişmek

¹⁹⁷⁰ bahr-i mağfiret: bağışlama

¹⁹⁷¹ bigeran: sonsuz

¹⁹⁷² nezd-i Bari: Allah'ın huzuru

¹⁹⁷³ mazhar-ı afv olmak: affa mazhar olmak

¹⁹⁷⁴ zat-ı ecel ü âlâ: Allah

¹⁹⁷⁵ tazarru etmek: yakarmak

¹⁹⁷⁶ istima etmek: kulak vermek

¹⁹⁷⁷ bakir-i melekiyyet-şem: melek kokulu bakir

¹⁹⁷⁸ vücud-i nazif: temiz vücut

¹⁹⁷⁹ alude-i habais: kötü işlere bulaşmış

¹⁹⁸⁰ levs-i mücessem: cisimleşmiş bir pislik

¹⁹⁸¹ bab-ı tövbe: tövbe kapısı

¹⁹⁸² mesdud: kapalı

vicdan¹⁹⁸³ için secde-i amana kapanmak hiç aklınıza gelmiyor mu? Ciddi bir nedamet-i samimi, bir tövbe, sizi şu saatte bütün maasi-i maziyyenizden¹⁹⁸⁴ halas ü pak eder.

Raziye ağlamaya başlamış... İffet yine sözünde devamla demiş ki:

— Ağlamayınız Hanım! Bin erkeğe eşk-i iğfal¹⁹⁸⁵ döken o gözlerden akan yaşların baran-ı lanet gibi buralara döküldüğünü istemem. Siz bana değil, ben size ağlamalıyım... Çünkü sizin hâliniz benimkinden ziyade acınmaya şayandır. Hiç şeytan giryesinden melek teselli duyar mı?

Raziye bir şiddet-i bukâ ile demiş ki:

— Kızım sana değil, ben kendi isyanıma ağlıyorum. Sözlerinin her biri ok gibi yüreğime işledi. Kararmış kalbim incila buldu¹⁹⁸⁶. Ömrümde bu kadar samimiyetle ağladığımı hiç bilmiyorum.

İffet:

— Hanım hâlâ yalan söylüyorsun... Kararmış kalbiniz sözlerimden incila bulmuş olaydı nedamet, tövbe, istiğfar¹⁹⁸⁷ kelimelerini telaffuzda bu kadar tehhür eder miydiniz? Hani ya ağzınızdan öyle bir şey çıkmıyor? O kelimat-ı münciyenin¹⁹⁸⁸ lisanınızdan sudurunu ışıtsaydım Cenabıhakk'ın ikimizi birden affettiğine işte o zaman kanaat-i kâmile¹⁹⁸⁹ hasıl ederdim. Beni içine düşürmek istediğiniz kulzüm-i isyana¹⁹⁹⁰ karşı ben birkaç hatve attım da şimdi sizi davet ettiğim mağfîret-i rahmandan¹⁹⁹¹ niçin kaçınıyorsunuz?

Raziye:

¹⁹⁸³ tathir-i vicdan: vicdanı temizlemek

¹⁹⁸⁴ maasi-i maziyye: geçmiş günahlar

¹⁹⁸⁵ eşk-i iğfal: ayartmak için gözyaşı

¹⁹⁸⁶ incila: aydınlık

¹⁹⁸⁷ istiğfar: tövbe etme

¹⁹⁸⁸ kelimat-ı münciye: kurtarıcı kelimeler

¹⁹⁸⁹ kanaat-i kâmile: tam kanaat

¹⁹⁹⁰ kulzüm-i isyan: isyan denizi

¹⁹⁹¹ mağfîret-i Rahman: Allah'ın affı

— Kızım ne söyleyeceğimi, neye uğradığımı bilemiyorum... Bayılacağım... Biraz müsaade et de bir iki nefes alayım... diye ağlaya ağlaya odadan dışarı çıkmış.

O zaman İffet yanı başında duran validesine demiş ki:

— Valideciğim... Arkamdaki esvap, vücudumu pek fena yakıyor... Bu kadar ceza yetişir... Rica ederim beni soyunuz. Hani ya el emeğimle aldığım pembe muhacir bezinden bir yeni entarim vardı. Bana onu giydiriniz...

Validesi kızını o ziynet-i müzahrefeden¹⁹⁹², o libas-ı zennubeden¹⁹⁹³ bi't-tecrit muhacir bezinden entariyi giydirmiş. Kız o murdar ziynetten kurtulduktan sonra:

— Sabri eline kâğıt kalem alsın da karşıma otursun. İstiktap¹⁹⁹⁴ edecek birkaç sözüm var demiş. Çocuk kâğıt, hokka, kalem alıp ablasının karşısına diz çökmüş...

Yine kendi ricası üzerine İffet'i validesi yattığı yerden kaldırmış. Arkasına bir yastık koymuşlar. Kızın gönlü gibi tarumar olmuş çözükle sırtına saçları arasında kalan çehre-i bitabıyla fıraş-ı ızdırabı içinde en hazin gurup levhalarına reşkaver-i letafet¹⁹⁹⁵ olacak bir matem-i zeval gösterir, ömr-i bedbahtanesindeki bütün hülasa-i alamını karşiki duvarda görüp okumaya uğraşır gibi baygın gözlerini bir noktaya dikip Latif'e hitaben atideki vedanameyi istiktaba başlamış:

“Ey enis-i ruhum¹⁹⁹⁶ Latif!

Lane-i aramın¹⁹⁹⁷ neresidir? Bu mücrim-i aşkının¹⁹⁹⁸ feryad-ı nedametini istimadan masuniyet¹⁹⁹⁹ için mi binam u nişan oldun²⁰⁰⁰?

¹⁹⁹² ziynet-i müzahrefe: sahte ziynet

¹⁹⁹³ libas-ı zennube: günahkâr kız elbisesi

¹⁹⁹⁴ istiktap etmek: yazdırmak

¹⁹⁹⁵ reşkaver-i letafet: letafeti kıskançlık uyandıran

¹⁹⁹⁶ enis-i ruh: ruhun dostu

¹⁹⁹⁷ lane-i aram: dinlenme yeri

¹⁹⁹⁸ mücrim-i aşk: aşk suçlusu

¹⁹⁹⁹ masuniyet: korunma

²⁰⁰⁰ binam u nişan: adı sanı kalmamış

*Berhayat*²⁰⁰¹ mı yoksa *fariğ-i enduh-ı dünya*²⁰⁰², *adn-güzin-i kurb-ı Mevla*²⁰⁰³ mısın? Eğer *makam-ı rifatın*²⁰⁰⁴ o *eyvan-ı bekayt*²⁰⁰⁵ bulduysa benim gibi *günahkâr hâkilerin*²⁰⁰⁶ *enin-i istimdadı*²⁰⁰⁷ sana kadar bilmem nasıl vasıl olur? *Bütün ismet-i nalanımı*²⁰⁰⁸ yakan bu *humret-i nedametle*²⁰⁰⁹ senden *istirham-ı affa* bile kendimde yüz göremiyorum. *Günah* olur ki *günahkârın istimana*²⁰¹⁰ *cüreti* kalmaz. *Fakat Ulü'l-afv*²⁰¹¹, *rahm ü safh*²⁰¹² ile cezasını *teşdit*²⁰¹³, *mücrimi* o *suretle tahkir*²⁰¹⁴ ve *tahvif eder*²⁰¹⁵.

*Aramızdaki münasebet-i muhabbet münkati*²⁰¹⁶ değildir *Latif! Görmüyor musun? Gönلüm seni göklere çıkardı. Aşkın beni dalaldan kurtardı... Bu hâl, beynimizdeki hissiyyat-ı samimiyyenin cereyan-ı müebbedine bir burhan-ı celi*²⁰¹⁷ değil midir? Eğer *aşıyanın*²⁰¹⁸ *gölşensaray-ı ebed*²⁰¹⁹ olduysa *bupürisyan İffet'ine dest-i imdadını*²⁰²⁰ uzat... *Dünyadaki gönلü gibi ahiretteki ruhu da sensiz, giryan kalmasın... Eğer berhayat isen haber-i vefatımı aldığın günü benim için sevin... Kendin için ağla... Gönلüm muhabbetine, ruhum duana*

²⁰⁰¹ berhayat: hayatta

²⁰⁰² fariğ-i enduh-ı dünya: dünya kaygısından uzak

²⁰⁰³ adn-güzin-i kurb-ı Mevla: Allah'a yakın ikametgâhı seçen

²⁰⁰⁴ makam-ı rifat: yücelik makamı

²⁰⁰⁵ eyvan-ı beka: ebediyet köşkü

²⁰⁰⁶ hâki: topraktan yaratılmış, insan

²⁰⁰⁷ enin-i istimdad: imdat çıkışlıkları

²⁰⁰⁸ ismet-i nalan: inleyen namus

²⁰⁰⁹ humret-i nedamet: pişmanlıktan kaynaklanan kızılalık

²⁰¹⁰ istiman: aman dileme

²⁰¹¹ Ulü'l-afv: affedici, Tanrı

²⁰¹² safh: af

²⁰¹³ teşdit: şiddetlendirme

²⁰¹⁴ tahkir: aşağılama

²⁰¹⁵ tahvif etmek: korkutmak

²⁰¹⁶ münkati: kesilmiş

²⁰¹⁷ burhan-ı celi: açık bir kanıt

²⁰¹⁸ aşıyan: yuva

²⁰¹⁹ gülşensaray-ı ebed: sonsuz gülbahçesindeki saray

²⁰²⁰ dest-i imdat: imdat eli

muhtaçtır. Aşer-i muharremde²⁰²¹ ufuklar reng-i hunine²⁰²² girdiği zaman beni, bu şehide-i kaderi düşün. Muzlim, amik gecelerde deryanın tehlile²⁰²³, rüzgârın enine, semanın giryeye başladığı bütün tabiatın pürlerze²⁰²⁴, çak çak²⁰²⁵ matem olduğu o leyal-i mühibede²⁰²⁶ hayatımı, aşkımı, nale-i iftirakımı tahattur et...

Ziyaret-i kabrime gel... Gumum-ı hayatımdan²⁰²⁷ vücut bulmuş gibi ser-i mezarımda nighbanlık²⁰²⁸ eden servinin saye-i sükûneti²⁰²⁹ altında garibane yatan İffet'ine bir Fatiha ihda²⁰³⁰ et. Metfenim biseng²⁰³¹ kalacaktır. Dünyada pamal-i enva-i hakarat olan²⁰³² bu zavallının ahirette de çiğnendiğini istemezsen üzerime çimenden bir sedir yap. Remadimden²⁰³³ reng ü hayat alacak o puşide-i sebzinde²⁰³⁴ mezarımdan inkişaf edecek amalımı gör...

Tahassürle ihtizaz eden dudaklarım, cebin-i pakından²⁰³⁵ buseçin-i veda²⁰³⁶ olamadan solup türap olacak. Hazan-i kabrimde görünecek ilk çiçekten sen bu buseyi diriğ etme. Elveda Latif!"

İffet, Latif'e hitap olan istirham-ı afvını, veda-i müellimini²⁰³⁷ şu suretle itmam ettikten sonra kâğıdı Sabri'nin elinden alıp imza etmiş...

²⁰²¹ aşer-i muharrem: muharrem ayının onuncu günü

²⁰²² reng-i hunin: kanlı renk

²⁰²³ tehlil: "La ilahe illallah" sözünü söyleme

²⁰²⁴ pürlerze: çok titreme

²⁰²⁵ çak çak: parça parça

²⁰²⁶ leyal-i mühibe: korkunç geceler

²⁰²⁷ gumum-ı hayat: hayatın gamları

²⁰²⁸ nighbanlık: bekçilik

²⁰²⁹ saye-i sükûnet: sükûnet gölgesi

²⁰³⁰ ihda: hediye

²⁰³¹ biseng: taşsız

²⁰³² pamal-i enva-i hakarat olan: türlü hakaretlerle çiğnenen

²⁰³³ remad: kül

²⁰³⁴ puşide-i sebzîn: yeşil örtü

²⁰³⁵ cebin-i pak: temiz alın

²⁰³⁶ buseçin-i veda: veda öpücüğü alma

²⁰³⁷ veda-i müellim: üzücü veda

Esna-yı istiktabında dışarıdan İffet’i dinleyen Raziye bir lerziş-i teessür²⁰³⁸ içinde kalmış. O günahkâr karının kalb-i jengdarında²⁰³⁹ ömründe ilk defa bir lema-i safvet²⁰⁴⁰ peyda olmuş, o teessürle gelip İffet’in ayaklarına kapanarak demiş ki:

— Bugüne kadar nasıl bir iğrenç hayat içinde yaşadığımı şimdi hissettim... Senin Latif’e olan muhabbetin gibi aşkın hiç böyle bir şekl-i masumanesini bilmiyordum... O sözlerinden gönlüm gözüm açıldı. Bana delalet et²⁰⁴¹ yavrum... Bütün günahlarıma tövbe edeceğim... Nedametimin ciddiyetine bu gözyaşlarımdan büyük şahit olamaz...

Raziye’nin bu sözlerine karşı İffet’in veçhinde memnuniyet tebessümleri peyda olmuş... Rehber-i delaletine kız kendisinin bu suretle hadi-i necat²⁰⁴² olacağını görünce sevinerek demiş ki:

— Öyleyse haydi hanım, kim bilir kaç erkeğin levs-i nazarına arz ettiğin o murdar esvabını arkandan çıkar. Validem sana kendi dolabından bir temiz entari versin. Onu giy... Beraber abdest alalım... Yine beraber secde-i amana baş koyalım.

Raziye hemen soyunmuş. İffet’le birlikte abdest almışlar... İkisi de seccadeye diz çökmüşler. İffet “Ben ne dersem sen de onu söyle.” tembihinden sonra ellerini bargâh-ı ehadiyyete²⁰⁴³ kaldırmış:

— Ya Gafur! Ya erhamürrahimin! Pürisyan yüzü kara bu Raziye... İffet, mücrime²⁰⁴⁴ kulların bab-ı afvına²⁰⁴⁵ geldi...” cümlesinden başlayıp o kadar müheyyiç, müessir uzun bir dua okumuş ki Raziye ağlamaktan bayılmak derecelerine gelmiş... Hitam-ı tazarruatında²⁰⁴⁶ İffet Cenabıhak’tan kendisi için rahat bir

²⁰³⁸ lerziş-i teessür: titreme

²⁰³⁹ kalb-i jengdar: paslı kalp

²⁰⁴⁰ lema-i safvet: saflık parıltısı

²⁰⁴¹ delalet etmek: yol göstermek

²⁰⁴² hadi-i necat: kurtuluş rehberi

²⁰⁴³ bargâh-ı ehadiyyet: Allah’ın huzuru

²⁰⁴⁴ mücrime: suçlu

²⁰⁴⁵ bab-ı afv: af kapısı

²⁰⁴⁶ hitam-ı tazarruat: yakarışların sonu

ölüm, validesine, kardeşine sabr-ı cezil²⁰⁴⁷, Raziye'ye asude, pak bir ömür talep etlemiştir...

O günden sonra kızın humması büsbütün artmış... Raziye, doktorlar getirmiş, hiç hastanın başı ucundan ayrılmamış... Fakat hiçbir tedavi kârger²⁰⁴⁸ olmamış. İffet şedit bir ateş-i humma içinde külliye kendini kaybedip Latif'e, nedametine, mağfiret-i İlah'tan istimdadına dair yürekler dayanmayacak bir suret-i müessirede sayıkladıkça Raziye, kızın başı ucunda sabahlara kadar terk-i rahat-ı nevm²⁰⁴⁹ ile ağlamış...

İffet bir hafta yatmış... Bir perşembe akşamı zavallı kız, hâl-i ihtizara²⁰⁵⁰ gelmiş. Mürğ-i ruhun²⁰⁵¹ o cesed-i muzdaribi²⁰⁵² terke hazırlandığı, ihtilacat-ı mevtiyyenin²⁰⁵³ o vücut-ı nazenini hırpalamaya başladığı o dakika-i kübra vürut etmiş. Birçok kimseleri şur-i sevdaya²⁰⁵⁴ düşüren, nihayet mezarda kendine serbalin²⁰⁵⁵ olmaktan başka bir şeye yaramayan o sarı saçları cebin-i safına²⁰⁵⁶ dalga dalga saçılıp da afak-ı zalamda²⁰⁵⁷ hayal-i mütehasirini²⁰⁵⁸ arar gibi tavanda bir noktaya diktiği o ela gözlerin süzülerek nuru sönmeye, hayata karşı gösterdiği o tebessüm-i vedanın dudaklarını ihtizaza getirmeye, alam-ı kaderinden son şikâyetini eder gibi çene atmaya başladığı zaman baş ucunda muhtazır²⁰⁵⁹ kelime-i tevhide davet eden, delil-i hidayet Raziye olmuş...

²⁰⁴⁷ sabr-ı cezil: bol sabır

²⁰⁴⁸ kârger: etkili

²⁰⁴⁹ terk-i rahat-ı nevm: rahat uykuyu bırakma

²⁰⁵⁰ hâl-i ihtizar: can çekişme hâli

²⁰⁵¹ mürğ-i ruh: ruh kuşu

²⁰⁵² cesed-i muzdarib: acı çeken ceset

²⁰⁵³ ihtilacat-ı mevtiyye: ölüm çırpınışları

²⁰⁵⁴ şur-i sevdâ: sevdâ kavgası

²⁰⁵⁵ serbalin: baş yastığı

²⁰⁵⁶ cebin-i saf: temiz alın

²⁰⁵⁷ afak-ı zalam: karanlık ufuklar

²⁰⁵⁸ hayal-i mütehasir: hasret çeken hayal

²⁰⁵⁹ muhtazır: ölmek üzere olan

Bedbaht kız, Raziye'nin tevhidatı, valide ve kardeşinin figan-ı iftirakları içinde bu âlem-i hestiden²⁰⁶⁰ dilgir²⁰⁶¹, gönlünden vurulmuş şikestebal²⁰⁶² bir kuş gibi çırpına çırpına uçmuş gitmiş...

İffet'in vefatından beş gün sonra Latif'in mektubu, yirmi gün müteakiben de kendisi gelmiş.

Kendini yalnız İstanbul'a değil, belki bu âlem-i hayata rapt eden İffet'ini, o pereste-i aşkını²⁰⁶³, o mecma-ı amalını²⁰⁶⁴ aramış, zavallıya bir mezar göstermişler.

Raziye o kadar ittika²⁰⁶⁵ peyda eylemiş ki bütün emvalini²⁰⁶⁶ satıp savarak bunlardan hasıl olan mebalîğ²⁰⁶⁷ ile birçok kitap almış, kisbinin²⁰⁶⁸ mevrini²⁰⁶⁹ değiştirmek üzere o kitapları tekrar satarak o paralar ile taleb-i mağfiret-i İlah²⁰⁷⁰ için Hicaz'a gitmiş... "Fettan Raziye" lakab-ı fitnecuyanesini²⁰⁷¹ "Hacce"²⁰⁷² Raziye Hanım" namına bi't-tahvil²⁰⁷³ ehl-i takva²⁰⁷⁴ bir kadın olmuş... Bütün ömrünü taate²⁰⁷⁵ hasretmiş.

²⁰⁶⁰ âlem-i hesti: varlık âlemi

²⁰⁶¹ dilgir: kırgın

²⁰⁶² şikestebal: kanadı kırık

²⁰⁶³ pereste-i aşk: aşk mabudu

²⁰⁶⁴ mecma-ı amal: emellerin toplandığı yer

²⁰⁶⁵ ittika: Allah'tan korkma

²⁰⁶⁶ emval: mallar

²⁰⁶⁷ mebalîğ: paralar

²⁰⁶⁸ kisb: kazanç

²⁰⁶⁹ mevrin: yol

²⁰⁷⁰ taleb-i mağfiret-i İlah: Allah'ın bağışlamasını isteme

²⁰⁷¹ lakab-ı fitnecuyane: fitneci lakabı

²⁰⁷² hacce: hacı olmuş kadın

²⁰⁷³ bi't-tahvil: dönüştürerek

²⁰⁷⁴ ehl-i takva: dine bağlı kimseler

²⁰⁷⁵ taat: ibadet

HATİME

İffet'in evrak-ı teessüratını okuyup mabad-ı vakayı, kızın o mevt-i feciasını validesinden dinledikten sonra şiddet-i teessürüm o dereceye geldi ki bir ikinci defa keyifsizlenmekten havfen artık ne mezaristana ne de o felekzede valideyi görmeye gidebilirim. Aradan hayli zaman, bir seneden ziyade bir müddet geçti... Yine bir sonbahardı. Evet. Hep denizlerin, derelerin bütün kâinatın ahzan-ı sevdasına birer ayna-i inikâs olup da her mevcesinde bin lema-i rikkat nümayan olan o ahesterevan çırpıntılarına gözyaşlarını davet eylediği, ümid-i vefadan, terane-i sevdadan bitap kalan tuyurun gizlenmek için bir fırkatzede²⁰⁷⁶ gönüllü arar gibi, boynunu eğmiş dalların, sararmış yaprakların arasında kesik kesik ahlar, eninler terennümü için birer ihtifagâh-i tazallüme²⁰⁷⁷ girdiği, her mevcudun zeval-i muhabbet rengine büründüğü yine bir hazan mevsimiydi. Birkaç arkadaş Keçesuyu namıyla maruf²⁰⁷⁸ olan memba civarındaki Küçükköy'e gidiyorduk. Arabamız sur haricine çıkıp da yeşiller giymiş dervişan²⁰⁷⁹ gibi vezan²⁰⁸⁰ rüzgâr ile bir halka-i tehlil teşkil eden o bülent servilerin bize karşı baş salladıklarını görünce hep o enis-i emvat sivri külahlı asırdide²⁰⁸¹ dedeler bana "İffet'i unuttun mu? İşte burada semahanemizin altında yatıyor... Biz zikrediyoruz. Onlar uyuyorlar... Gel tehlilimize karış, biçare kıza bir Fatiha ihda et." diyorlar gibi geldi.

²⁰⁷⁶ fırkatzede: ayrılık çeken

²⁰⁷⁷ ihtifagâh-i tazallüm: sızlanma yeri

²⁰⁷⁸ maruf: bilinen

²⁰⁷⁹ dervişan: dervişler

²⁰⁸⁰ vezan: esen

²⁰⁸¹ asırdide: çok yaşlı

Hemen arabayı durdurdum. Arabacıya İffet'in yattığı mezaristana giden caddeyi tarif ettim. Araba o cihete yola düzüldü. Arkadaşlarım “Biz bugün mezarlıklarda ağlamak için yola çıkmadık. Maksudımız bir tenezzühtü²⁰⁸². Seni de ağlatmak istemeyiz. Bu fikirden vazgeç.” diye itiraza başladılar... Bu itirazlarına karşı yüzümü ekşiterek “ Bilirsiniz ki ben aklıma geleni yapmadan duramam. Eğer bu itirazınızda bir iki kelime daha ileri varırsanız arabanın penceresinden kendimi sokağa atarım. Siz benden kurtulursunuz ben de sizden.” cevab-ı katiyle sözlerini kestim.

Mezarlara vakf-ı sımah eder²⁰⁸³ gibi bir sükût içinde tarif ettiğim yere kadar geldik. Orada araba durdu. Ben indim. Arkadaşlardan birisi İffet'in mezarına kadar bana refakat edeceğini musırren²⁰⁸⁴ beyan etti. Reddettim. Fakat bu defa söz dinletemedim. İki kişi, romanın mukaddimatında arz ettiğim yine o yıkık duvardan atladık. Yeşil dedelerin deveranına dâhil olduk. Müddet-i medide²⁰⁸⁵ bezm-i ülfetlerinde²⁰⁸⁶ bulunduğum birer eski aşına gibi kabristanın o kısmındaki mezar taşlarını ayrı ayrı tanıyordum... İşte da-i veremden²⁰⁸⁷ giden Mestnaz Hanım. Onun biraz ötesinde, kuşpalazından vefat eden küçücük Sadık Bey... Daha beride koyun koyuna yatan bir büyük pederle bir torun... Biraz ötede büyük bir şebeke içinde irili ufaklı tekmil bir aile efradı... Hasılı haftalarca rüyalarımın giren ölüler hep orada...

Refikim çehresini asıp dedi ki: “Birader bir tarihçe-i makabir yazmak niyetinde misin? Durup da hep o taşları neye okuyorsun? Baksana benzin kül gibi oldu. Haydi yürü, nereye gideceksek gidelim.”

Yürüdük. Bütün leyal-i teessüratıma bir cevelangâh-ı muzlim²⁰⁸⁸ olan o bayırdan aşağıya indik. Gözlerim servilerin, mezar taşlarının arasında Latif'i arıyordu. “Belki şimdi oralardan bir yerden çıkar.”

²⁰⁸² tenezzüh: gezinti

²⁰⁸³ vakf-ı sımah etmek: kulağını tamamen oraya vermek

²⁰⁸⁴ musırren: ısrarla

²⁰⁸⁵ müddet-i medide: uzun süre

²⁰⁸⁶ bezm-i ülfet: dostluk meclisi

²⁰⁸⁷ da-i verem: verem hastalığı

²⁰⁸⁸ cevelangâh-ı muzlim: gizli dolaşma yeri

diyordum. Filhakika Latif yine önüme çıktı ama bu defa başka türlü çıktı. Kabr-i İffet'in bulunduğu mahalle geldik. Orada önüme bir değil üç mezar çıktı. Üçü de taşsız... Üçü de garibane... Üçünün de içinde yatanların bu serabistandan²⁰⁸⁹ mürurları²⁰⁹⁰, tarih-i hayatları, mazileri, istikballeri, bütün hüviyetleri birer yığın toprakla hülasa edilmiş. Oraya yakın servilerden birine dayanmış ihtiyar bir çoban oturuyordu. Sürüsü, karşısında otluyor, kendisi de önüne yaymış olduğu kirli bir bezin içindeki kupkuru bir ekmek parçasıyla bayat bir peyniri kemirmeye uğraşıyordu.

Dünyadaki girye-i elemeleri gibi ahiretteki hakisterleri²⁰⁹¹ de birbirine karışan bu üç bitişik mezara bakıp bakıp da ağladığımı çoban görünce katı bir lokmayı boğuluyor gibi gözlerini aç aça midesine indirdikten sonra bana dedi ki:

— Efendi bu üç mezarın hikâyesini sen bilir misin? Pek acıklıdır... İşte o güzel kız ortada... Anası sağda... Yavuklusu solda yatıyor.

Ben:

— Kızın anasıyla yavuklusu, o zavallılar ne vakit vefat ettiler?

Çoban kaşlarını çatıp cüzi bir tefekkürden sonra:

— İhtiyar kadın vefat edeli altı ay kadar oluyor. Ondan bir buçuk ay sonra da delikanlıyı gömdüler...

— Kızın bir küçük kardeşi vardı. Sabri... O bikes²⁰⁹² oğlan acaba ne oldu?

— O fakir oğlan birkaç ay evvel her gün buraya gelir, topraklara yatar, ağlardı. Efendinin birisi onun hâline acıdı. Gemilerin birine tayfa yazdırdı. Şimdi o burada yok... Gitti.

Çoban, eliyle uzakları, denizin mavi ufuklarını gösterdi!..

SON

²⁰⁸⁹ serabistan: serap yeri, dünya

²⁰⁹⁰ mürur: geçip gitme

²⁰⁹¹ hakister: kül

²⁰⁹² bikes: kimsesiz

